

Verdenshistorie

til

Læsning for Folket.

Af

N. J. Jensen.

Tredje Del.
(Den nyere Tid.)

Tredje Oplag.

Kjøbenhavn.

Karl Schønbergs Forlag.

Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri.

1882.

Den nyere Tids Historie

til 1815.

Af

N. J. Jensen.

Tredje Oplag.

Kjøbenhavn.

Karl Schønbergs Forlag.

Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri.

1882.

Overgangstiden.

Den Hovedbegivenhed, som danner Overgangen til den nyere Tid, er Reformationen eller Kirkefornyelsen. Her indtræder imidlertid ikke noget helt nyt, som ved Middelalderens Begyndelse, det er det gamle Liv, der vaagner paa ny, og det sker derved, at der tændes Lys i Mørket, som rugede over Middelalderens Slutning. Den nyere Tid er nemlig Oplysningens Tid, hvor Opgaven er at bringe store Tanker ind i Livet. Men Oplysningen skrider langsomt frem, derfor maatte flere mindre Lys tændes, før end Tiden til den store Kirkefornyelse var kommen.

I Italien var i det 15de Aarhundrede vaagnet en stor Iver for Kjendskab til Oldtiden. Allerede Digteren Petrarca skrev latinske Digte og samlede med stor Flid sammen paa Levningerne af Oldtidens Skrifter. Latin taltes ikke blot af de lærde, som overalt i Evropa paa den Tid, men det havde endog fortrængt Italiensk og var blevet Modesprog i den fornemme Verden. Dermød fulgte tillige Kundskab til den græske Oldtid, hvorfra den romerske Dannelse havde sin Oprindelse, og denne Kundskab blev end mere udbredt, da en stor Mængde Grækere flygtede til Italien for at undgaa Tyrkernes raa Tyranni. Man sværmede for Græsk i den Grad, at der blev oprejst Altre for Plato, og enkelte tænkte paa at forny den græske Gudsdyrkelse, hvad dog Paven med sit Kjætterbaal nok skulde forhindre. I Folket vandt denne Retning dog ikke Overhaand, og den følgende Tids Digtere sang igjen paa Italiensk. Ariost blev mest berømt ved sit store Digt «Den rasende Roland», der handler om den

samme Helt som den bekendte, normanniske Rolands-vise, og Tasso i det 16de Aarhundrede blev Folkets Yndlingsskjald ved sit Digt «det befriede Jerusalem», der handler om Helten Gotfred fra Korstogene. Italien frembragte ligeledes flere udmærkede Historieskrivere, blandt hvilke Machiavel især er bleven kjendt i Evropa ved sin berygtede politiske Bog om «Fyrsten», hvori han koldt og rolig viser Vejen til at opnaa Enevælde, naar man kun vil tilsidesætte alle Hensyn til Ret og Menneskelighed. Især udmærkede Italien sig ved at frembringe udmærkede Kunstnere. I Begyndelsen af det 16de Aarhundrede begyndtes Bygningen af Pederskirken i Rom, Verdens største og prægtigste Kirke, og i samme Aarhundrede levede Malerne Michel Angelo, Rafael, Tizian og Correggio, der overstraaled alt, hvad man havde kjendt i deres Kunst siden Grækenlands gyldne Tider. Det stærke Røre, som vi finde hos Italienerne i alle Retninger, maatte nødvendig virke vækkende paa det øvrige Evropa og bidrage til at kalde de slumrende Kræfter frem; men Italien selv frembyder i det samme Tidsrum et sørgeligt Billede af et fordærvet Folkeliv, hvor indfødte og fremmede Tyranner kappes om at undertrykke Friheden, og hvor Vantro og Overtro, Gjerrighed og Ødselhed, Vellyst og Grusomhed række hinanden Haanden.

Vi have set, hvorledes Aanden havde forladt Ridderskabet, som i sin raa Tøjlesløshed kun beholdt Overmagt ved sin kostbare, stærke Udrustning og Vaabenfærdighed. Deri skete en gennemgribende Forandring, da Krudtet kom i Brug til Skydevaaben, som Rustningerne ikke kunde beskytte imod. Det skal tidlig have været kjendt af Araberne, men i de europæiske Krige blev det først anvendt i sidste Halvdel af 14de Aarhundrede og blev almindeligt i 15de, først til Kanoner og siden til Haandskydevaaben, der dog i lang Tid vare ufuldkomne og maatte affyres med Lunter. En Nürnberger opfandt Flintelaasen, men først i vor egen paa Opfindelser saa rige Tid er Skudvaabnet blevet bragt til en saadan Fuldkommenhed, at det næsten er det eneste brugelige. Nu tog Krigsførelsen en helt anden Retning, i det Kampen med Mand imod Mand efterhaanden ophørte, og Kunsten kom til at bestaa i Ledelse af Masserne, ligesom der opkom en egen Soldaterstand, der blev uddannet i denne Retning.

Bogtrykkerkunstens Opfindelse hører ligeledes til denne Overgangstid. Den bestod egentlig kun i, at man formede hvert enkelt Bogstav for sig, saa man kunde sætte dem sammen og skille dem ad efter Behag, hvorved de samme Tegn kunde anvendes til flere Linjer; thi udskaarne Tavler til at trykke med havde man kjendt før. Fra nu af bleve Bøger trykte i stor Mængde og til billig Pris, og alle Haande nyttig Oplysning derved udbredt. Æren for denne Opfindelse tilkommer Johan Guttenberg fra Straszburg, hvis Billedstøtte findes i Thorvaldsens Museum. Peter Schœffer i Mainz bragte den til Fuldkommenhed, og den var kjendt og brugt over hele Evropa i Slutningen af 15de Aarhundrede.

Endnu skulle vi nævne Opfindelsen af Kompasset og Astrolabiet, et Redskab, som bruges til ved Betragtning af Stjærnerne at udfinde, paa hvilken Plet af Jordkloden man befinder sig. Begge disse Opfindelser havde stor Betydning for Søfarten, som i dette Tidsrum tog et mærkeligt Opsving og gav den oplyste Menneskehed rigt Stof til Eftertanke og Arbejde. Hidtil var det næsten udelukkende de italienske Stæder, der dreve Handel og Søfart i større Udstrækning, men ved Opdagelsen af Amerika og Søvejen til Østindien toge disse en hel ny Retning og satte hele Evropa i Bevægelse.

Portugal have vi hidtil kun omtalt løselig ved Kampen med Maurerne, men i det 15de Aarhundrede træder det frem paa den store Skueplads ved at gjøre Begyndelsen med de betydningsfulde Opdagelsesrejser, og dette Tidsrum er ret egentlig Portugals Heltetid. Ved Krigen med Maurerne i Afrika og de der fra hentede Efterretninger om denne Verdensdel var der opstaaet Lyst til at vide mere Besked om den, og Opdagelsesrejserne begyndte, især ledede og understøttede af den virksomme og kundskabsrige Prins Henrik Navigator (Søfareren).

Først opdagede man Øen Porto Santo og siden Madeira (1419), som var overalt bevoxet af den tykkeste Skov. For at skaffe Plads til nogle Anlæg blev der stukket Ild paa denne, men Ilden greb om sig og brændte i 7 Aar, saa der til sidst næppe var et Træ paa Øen. Derimod blev Jorden godet af Asken og overordentlig frugtbar. Især blev Vinen, som man førte der til fra Cypern, udmærket, og var siden i mange Aar en vigtig Handelsvare for Portugiserne. Det gik imidlertid lang-

somt fremad med Opdagelserne; thi Fordom og Træghed lagde bestandig Hindringer i Vejen. Man bebrejdede Prinsen, at han uden Nytte førte Mennesker bort fra deres Fædreland for at omkomme paa Havet eller i øde Lande. I Førstningen bragte Sømændene heller ikke andet end Sælhundeskind hjem; men da de siden førte en Mængde Guldstøv fra Afrikas Kyst med sig, begyndte Stemningen at forandre sig, og Tørsten efter Guld bragte flere Foretagender i Gang. Prins Henrik oplevede, at hans Skibe kom til Guinea. Han døde 1460, og derved skete en Standsning. Dog blev kort efter Sollinjen over-skreden, og derved var et betydeligt Fremskridt gjort; thi man havde hidtil troet, at dette var umuligt, og dannet sig de æventyrligste og skrækkeligste Forestillinger om dette Jordstrøg paa Grund af den brændende Hede. Med største Forundring hørte man nu om den ny Himmeleegn og om Stjærner, der aldrig før havde været sete i Evropa. Da det tillige viste sig, at Afrikas Kyst bøjede mod Øst, opstod Tanken om at omsejle denne Verdensdel og derved finde en Søvej til Østindien, hvis kostbare Frembringelser hidtil vare førte paa Karavaner gennem Asien, eller op ad det røde Hav og gennem Ægypten. Der gik Sagn om en kristen Præst, Johan, der var Konge over et mægtigt Rige midt iblandt hedenske Folkeslag, ham vilde man opsege. Den modige Bartholomæus Diaz sejlede (1487) uden om Sydspidsen af Afrika, men blev af sine Folk nødt til at vende om, da de frygtede for at dø af Sult paa det ukjendte Hav. Paa Tilbagevejen kom han til det Forbjærg, som han gav Navnet «det stormfulde», men som blev kaldt «det gode Haabs Forbjærg» af Kong Johan II, der nu var vis paa, at Vejen til Indien var funden. Han lod udruste 4 Skibe og betroede dem til Vasco de Gama, som viste sig at være den rette Mand. Ogsaa han maatte kæmpe med frygtelige Storme og med Mandskabets Forsagthed og Knurren; men han holdt ud med urokkelig Rolighed og Standhaftighed. Da han havde omsejlet Afrikas Sydspids, fulgte han Østkysten, til han efter mange Farer og Besværligheder kom til en venligsindet Konge, der gav ham en Lods med, hvorpaa han gik tværs over Havet lige til Calcutta paa Malabarkysten i Indien (1498). Rejsen havde varet i 10 Maaneder og 10 Dage. Saaledes var Maalet naaet og en ny Vej funden til det lov-

priste Indien. Gama sendte en af de Forbrydere, han havde taget med for at sætte paa Spil, i Land, og det var saa heldigt, at denne strax traf paa en Maurer fra Tunis, der kunde lidt Spansk, og som fulgte med ham om Bord. Her udbredte han almindelig Glæde ved at udraabe paa Spansk: «Velkommen, velkommen til Rubiner og Smaragder! tak I Gud, som har ført jer til et Land, fuldt af Krydderi og Ædelstene og al Verdens Skatte!» Han paatog sig at være Mægler imellem Portugiserne og Samorinen i Calicut, som tog imod de fremmede med al mulig Stads; men nu kom Gama i Forlegenhed; thi han havde tænkt at træffe paa Folk, som han kunde forneje med røde Huer, Bjælder og Glasperler, og da han nu skulde tilvejebringe en Foræring til Samorinen, kunde han ikke drive det videre end til fire Skarlagenskapper, sex Hatte, fire Rader Krystaller, tolv Pander, syv Bækkener, en Kasse Sukker, to Tønder Olje og to Tønder Honning. De malabariske Sendeud sloge en høj Latter op ved Synet af denne Foræring og vilde ikke en Gang tage imod slige Lapperier; der kom aldrig saa fattig en Kjøbmand til Byen, sagde de, han havde jo mere at undvære. Samorinen havde imidlertid hørt, at der var en Jomfru Marie af Guld om Bord, og den forlangte han; men Gama undskyldte sig med, at hans hellige Jomfru kun var af Træ forgyldt, og desuden turde han ikke skille sig ved hende, som havde beskjermet ham paa Havet og ført ham vel i Havn. Dertil kom nu, at de mauriske Kjøbmænd, som hidtil havde været ene om Handelen og nu frygtede for at faa Medbejlere i Portugiserne, satte ondt for dem, som om de vare landsforviste Folk, der gik paa Søroveri. De stode endog Fare for at blive grebne og indespærrede, og Gama maatte derfor til sidst være glad ved at komme helskindet bort. Hjemrejsen var det besværligste af alt, men Glæden var stor, da han omsider efter 11 Maaneders Sejlads løb ind i Tajo 29de August 1499. Det dristige Foretagende blev i Portugal lønnet med al mulig Ære, og Kong Emanuel den lykkelige gjorde ham til Storadmiral paa de indiske Strømme med Ret til at sætte Portugals Vaaben i sit Skjold. — I Gamas Spor gik nu en hel Række af Helte, som udførte vidunderlige Bedrifter, skaffede Portugiserne Fodfæste paa Indiens Vestkyst og sikrede dem den største Fordel af Handelen med de kostbare indiske Varer. Den

første Ladning Peber og Ingefær blev bragt hjem af Cabral, der paa sin Udrejse kom saa langt mod Vest, at han opdagede Brasilien. Berømtest af alle blev dog Alfons Albuquerque. Ligesom Moses var han til Aars, inden vi høre om ham. Muhamedanerne forsøgte gjentagne Gange at fortrænge Portugiserne. Albuquerque angreb med en lille Flaade Ormus, der beherskede Indløbet til den persiske Bugt og var en vigtig Handelsplads. Herskeren lovede at ville betale Kongen af Portugal en aarlig Skat, men spurgte tillige, hvorledes han havde at forholde sig med den Afgift, han hidtil havde svaret til Kongen i Persien. Albuquerque sendte ham nogle Kaardespidsere og Kanonkugler, som han kunde levere de persiske Sendebud med den Besked, at Kongen af Portugals skytsforbundne betalte kun Skat til andre med denne Mønt. Siden fandt Albuquerque Kongen troløs og angreb ham med sin lille Flaade. Det vilde upaatvivlelig være lykkedes ham at erobre Øen, hvis ikke hans egne Folk, kjede af det lange Ophold der, havde svigtet ham. Tre af hans Skibsførere forlode ham med deres Skibe, og han maatte til sidst selv drage bort, men han svor ikke at rage sit Skjæg, før han havde erobret Ormus. Kort efter blev han udnævnt til Statholder i Indien, men havde store Vanskeligheder at overvinde, før han ret kunde komme til at røre sig der; thi Hoffet var mistænkeligt og bange for at overlade hele Magten til en enkelt Mand, og hans undergivne vare misundelige og skinsyge. Hans første store Bedrift var Indtagelsen af Goa (1510), som han indsaa vilde være en fordelagtig Plads og vel skikket til at beherske hele Handelen paa Kysten. Det næste Aar foretog han et Tog mod Malacca, den vigtigste Handelsstad i Bagindien og Samlingssted for kinesiske og arabiske Kjøbmænd. Staden var forsvaret med en stor Mængde Kanoner, og Albuquerque havde kun 800 Mand under sig. Ved gjentagne Angreb og uhyre Anstrængelser lykkedes det ham dog at trænge ind i den, og efter endnu at have kæmpet i 9 Dage der inde, blev han omsider Herre over den. Han forsynede den strax med stærke Fæstningsværker og sikrede Handelen saa vel, at der strømmede langt flere fremmede Skibe til den end forhen. Det portugisiske Navn blev nu frygteligt selv for de mægtigste Konger i Indien, og han modtog Sendebud fra Siam, Java og Sumatra, hvis Beherskere søgte hans Venskab. En

Del af Flaaden, som han lod gaa ud der fra, kom til de fineste Krydderiers Hjem, Molukkerne. Kronet med Hæder og Lykke vendte Albuquerque tilbage til Goa, som han fandt angreben af Fjender og i stor Nød. Imidlertid kom der snart Forstærkning fra Portugal, og ved Hjælp af den jog han Belejrerne bort. Nu endelig kunde han igjen tænke paa at erobre Ormus. Hans Skjæg var snehvidt og naaede til Bæltstedet, da han med en temmelig anselig Flaade angreb Ormus og tvang Kongen til at overgive Fæstningen og selv levere Skyts til at forstærke den med. Dermed sluttede han den lange Række af sine glimrende Bedrifter; thi paa Tilbagevejen til Goa modtog han sin Afsked fra Kongen, der af Misundere var gjort ængstelig for hans store Anseelse. Den traf ham paa Sygelejet, og han naaede netop efter sit Ønske endnu en Gang at se Goa; just som hans Skibe løb ind i Havnen, sov han hen (1515). Han skildres som en smuk Mand med et venligt, indtagende Ansigt, munter og omgængelig og rig paa vittige Indfald; men blev han vred, var hans Blik frygteligt. Hans Soldater begræd ham som en Fader, og de overvundne Folk roste hans Menneskelighed og Maadehold. Mange Aar efter hans Død ønskede man at have hans Ben i Lissabon, men først efter lang Strid kunde Indbyggerne ved et Pavebrev bevæges til at udlevere disse dyrebare Levninger af deres store Statholder, og siden anraabte de ofte hans Skygge under de haarde Undertrykkelser, de maatte deje af hans Eftermænd. Vel fortsatte Portugiserne deres Tog til Indien, udvidede deres Magt og øvede mange Heltebedrifter; men efterhaanden veg den ædle Helteaand fra dem og gav Plads for en rasende Vindesygge. Overdaadighed og Kvindagtighed tog Overhaand, og de store Embeder, som bleve bortgivne efter Rigdom, Gunst og Familieforbindelser, bleve misbrugte til Vold og Under-slæb. Derved undergravedes deres Magt igjen, og da der siden fulgte Angreb uden fra, blev Følgen, at de inden Udgangen af samme Aarhundrede kun havde Levninger tilbage deraf. Imidlertid var nu Vejen aabnet til en ny Forbindelse mellem Evropa og Østerledet, hvilket var saa meget vigtigere for Menneskeheden, som den gamle over Middelhavet truedes med at blive afspærret af Tyrkerne, der førte Pesten for al menneskelig Virksomhed med sig, hvor de kom.

Medens Portugiserne saaledes øvede deres Kræfter og

styrkede deres Mod paa de lange Serejser og ved Kampene i Indien, havde en enkelt Mand, den berømte Genueser Christoffer Colombo, vist Spanierne Vejen til Amerika og derved aabnet en hel ny Verden for Evroperne. Fra sit 14de Aar havde Colombo været til Søs og havde deltaget i Fejderne mellem de italienske Stæder, men tillige med stor Iver lagt sig efter alle de Kundskaber, som ere nyttige for en Sømand. Siden kom han til Portugal, hvor Iveren for Opdagelser havde sat alle Kræfter i Bevægelse. I Lissabon giftede han sig med en Datter af en udmærket Sømand, der havde været Skibsfører paa flere Opdagelsesrejser, og med dennes Dagbøger og Kort syslede han bestandig, ligesom han ogsaa selv var med paa Rejser langs Afrikas Vestkyst. Saaledes opstod den dristige Tanke hos ham, at finde Vejen til det yderste Østen ved at sejle mod Vest, og den fyldte hans Sjæl, saa at han kunde sætte hele sit Livs Kraft paa at bringe den til Udførelse. Det gjaldt nu om at vinde en Regering for at faa Skibe udrustede til Forsøget. Først skrev han til sin Fædrene stad Genua, men her blev han haanlig afvist. Saa henvendte han sig til Kong Johan af Portugal, og denne lod Sagen undersøge. Man afløkkede Colombo hele hans Plan og besluttede lumskelig at forsøge den uden hans Vidende. En Skipper blev udsendt med hemmelig Befaling til at sejle i den angivne Retning; men denne kom selvfølgelig snart tilbage med den Besked, at der intet Land var at finde, og at det hele Foretagende var Galskab. Fuld af Harne over denne Trøstshed forlod Colombo Portugal og drog til Genua, men var endnu ikke heldigere der; thi Raadsherrerne sagde ham rent ud, at de ansaa ham for ikke rigtig klog. Nu vilde han forsøge sin Lykke i Spanien, og der fortælles, at han med sin lille Søn Diego vandrede igjennem Landet for at naa til Hoffet. Undervejs blev Drengen saa forkommen af Sult og Tørst, at der maatte bankes paa hos Graabrødrene i Klostret Rabida i Andalusien. Medens Drengen fortærede sit tarvelige Maaltid, gav Abbeden sig i Samtale med Pilegrimen, der med Varme fortalte ham om sin store Plan og indtog ham saaledes for sig, at han beholdt Sønnen til Opdragelse i Klosteret og gav Faderen en anbefalingskrivelse til Dronning Isabellas Skriftefader. Saaledes ankom Colombo til Cordova. Ferdinand og Isabella havde travlt med Krigen mod Maurerne, og Spanierne

havde hidtil ingen synderlig Del taget i Naboernes Opdagelsesrejser; alligevel opnaaede Colombo at faa sit Forslag prøvet af udvalgte lærde Embedsmænd. Disse foragtede imidlertid den fattige, genuesiske Æventyrer, der bildte sig ind, at han skulde opdage en ny Verden. De fandt det stridende mod Bibelen og den hellige Augustin og derfor ugudeligt at antage, at der skulde findes Beboere paa den anden Side af Jorden. Til Overflod blev der endelig bemærket, at selv om det var sandt, at Jorden var rund, maatte det maaske være muligt at sejle nedad, men umuligt at sejle opad igjen. Da der nu til denne de spanske lærdes vise Erklæring kom den store Pengeforlegenhed, som Krigen medførte, saa blev Følgen, at Tiden blev trukken ud i syv Aar. Omsider var Colombo ved at tabe Taalmodigheden, og han beredte sig til at tage bort, da Granadas Erobring og den store Glæde derover paa ny vakte Forhaabninger hos hans Venner. Han blev virkelig kaldt frem igjen, men man fandt hans Fordringer alt for store, og nu forlod han i Forbitrelse Hoffet med den faste Beslutning at forsøge sin Lykke i Frankrig eller England. Han tog anden Gang Afsked med sin Ven, den gamle Abbed, og begav sig paa Vejen til en Søhavn for at indskibe sig. Imidlertid havde hans bestyrkede Venner gjort et sidste Forsøg. En af dem, der var Skatmester i Aragonien, gik til Dronningen og skildrede hende saa levende den Tilvæxt i Magt og Berømmelse, hun stod i Begreb med at opgive, at han fik hende ganske omstemt, og hun erklærede sig villig til at pantsætte sine Juveler for at skaffe Penge. Inderlig glad kyssede Skatmesteren hendes Haand og tilbød selv at udrede Laanet uden Pant. Nu blev der sendt Ilbud efter Colombo, og Overenskomsten blev underskrevet. Han blev udnævnt til Storadmiral over alle de Lande og Øer, han opdagede; dertil skulde han have Tiendedelen af alle Indkomsterne, og alle disse Værdigheder og Fordele skulde gaa i Arv til hans Efterkommere.

Saa vidt var Colombo kommen efter 18 Aar fulde af Kummer og Krænkelser. I Havnen ved Palos ikke langt fra Klostret Rabida blev der strax begyndt paa Udrustningen. Tre smaa Skibe, de to ikke meget større end store Baade uden Dæk i Midten, var alt, hvad der kunde skaffes til Veje til den ukjendte, farlige Sejlsads. Mandskabet bestod af 120 Matroser, af hvilke de fleste højst

uvillig lode sig føre ud paa den dumdristige Fart. Dagen før Afrejsen begave de sig alle til Rabida, hvor de befalede sig Gud og alle Helgene, skriftede og nede den helige Nadvere. Næste Morgen, 3. August 1492, ved Solens Opgang, gled den lille Flaade ud af Havnen, medens Tilskuerne i Tusendvis ledsagede den med ængstelige Blikke, og de fleste vare enige om at betragte den hele Fart som Daarefærd. Paa den tredje Dag gik et Ror itu. Folkene forstode det som et ondt Varsel, og Colombo blev betænkelig derved; thi han havde Skibsføreren mistænkt for at have gjort det for at faa Lov til at vende om. Paa de canariske Øer fik han Skibet sat i Stand, gik paa ny under Sejl, og nu stak han lige i Vest ud i det store Verdenshav. Med en jævn Østenvind tabte de snart Landet af Syne, og fremad gik det mellem Himmel og Hav ud i det umaadelige Rum, som ingen kjendte. Modet sank selv paa de kjækkeste, men Colombo holdt det oppe ved sin urokkelige Tillid og Rolighed, han tiltalte de bekymrede med Venlighed og stillede de knurrende til Freds ved gode Løfter. Nat og Dag iagttog han Stjærnerne og Havet og sov kun faa Timer. Da man kom ind i Passatstrøget, hvor der blæser en bestandig Østenvind, gik det rask fremad; men hvorledes vilde det være muligt at komme tilbage? Man spurgte Colombo om, hvor langt man havde sejlet; men han angav en mindre Afstand for ikke at forskrække dem. Flere Gange blev der vakt Haab, men, som det syntes, kun for at skuffes og efterlade endnu større Modløshed. En Mængde Søfugle lode sig se, og en Gang troede man endogsaa at se et stort, fladt Land for sig; men det var Søgræs, man sejlede ind i, og det vakte kun ny ængstelige Tanker. Baade Græsset og Fuglene forsvandt, og man var igjen paa det øde Hav uden Grænser. Hvad skulde der blive af dem, naar deres Fødemidler slap op? Hvordan skulde de komme tilbage paa de skrøbelige Fartøjer? Til sidst begyndte det for Alvor at se farligt ud for Colombo og hans Værk. Det fortvivlede Mandskab vilde tvinge ham til at vende om; men han svarede dem med Rolighed og Fasthed, at der slet ikke kunde være Tale om Hjemrejse, før han med Guds Hjælp havde naaet sit Maal og været i Indien. Nogle tænkte endogsaa paa at kaste ham over Bord. Man kunde jo sige, at han var falden i Søen en Gang, han stod og kiggede Stjærner, og da han var en fremmed i

Castilien, vilde der vist ikke blive holdt skarpt Forhør over den Sag, helst da saa mange lærde Folk havde fra-raadet og lastet den hele Færd. — Om denne Plan kunde man dog ikke blive enig, og Colombo lod, som mærkede han den ikke. Omsider, da Fortvivelsen var paa det højeste, begyndte Bladet at vende sig. Vandet blev smulere, der kom flydende et Bræt, nogle Rør, en Busk med røde Bær, en kunstig udarbejdet Stok. Om Aftenen den 11te Oktober sammenkaldte Colombo Mandskabet og bød dem at være aarvaagne; den første, der saa Land, skulde faa en Silkekledning foruden en Aarpenge, som Kongen havde lovet. At Colombo ikke sov den Nat, er en Selvfølge, og han opdagede til sin store Glæde et Lys, der bevægede sig, hvilket han ansaa for et sikkert Tegn paa, at der maatte være Land. Kl. 2 led endelig Raabet «Land» fra det forreste Skib, og det blev efterfulgt af et Kanonskud. Land! Land! led det nu fra alle Læber, man styrtede i hinandens Arme og græd af Glæde. Colombo takkede dybt bevæget Gud i en hjertelig Bøn, og hele Skibsmandskabet istemmede Lovsangen (te deum). Da Dagen brød frem, saa de en smuk grøn Ø, bevoxet med Buske, ligge udbredt or deres Øjne. Colombo iførte sig sin Admiralsdragt og roede i Land med Faner og klingende Spil. Saa lykkelige vare Spanierne ved at faa Fodfæste paa den faste Jord efter saa megen Angst, at de kastede sig ned og kyssede den. Alle stimlede om Admiralen, omfavnede ham og kyssede hans Hænder og bade om Tilgivelse for deres Opsætsighed imod ham. Med alle Højtideligheder tog Colombo Landet i Besiddelse for Ferdinand og Isabella og lod sig selv hylde som Underkonge i Indien og Storadmiral paa Verdenshavet. Han troede nemlig fuldt og fast, at han var kommen til Øerne øst for Indien, og tænkte slet ikke paa, at det var en ny Verden, han havde opdaget. Denne Ø kaldte han Sanct Salvador : Frelseren, men de indfødte kaldte den Guanahani. Disse indfødte, som i stor Mængde vare strømmede til Strandbredden, bleve af Spanierne betragtede med største Forundring. De vare kobberbrune, uden Skjæg og næsten nøgne. De talte et underligt usammenhængende Sprog og rebode saa lidt Forstand, at Spanierne næsten tvivlede om, at de vare rigtige Mennesker. Mindst tænkte disse Naturbørn paa, at deres Land i dette Øjeblik blev taget i Besiddelse af en fremmed Magt. De saa med

højeste Forbavelse og med Ærefrygt paa de hvide Mænd med Skjæg og Klæder og troede, de vare komne fra Himlen. Nogle af dem bare smaa Stykker Guldblek som Prydelse i Næse og Øren. Det vakte strax Spanierne Opmærksomhed, og de gave ved Tegn at forstaa, at de ønskede at vide, hvor det var kommet fra. Indianerne, som de af Spanierne kaldtes og endnu kaldes, pegede mod Syd, og Colombo besluttede at sejle videre i den Retning for muligen at finde de rige Øer, der skulde ligge østen for Indien. Efter at være kommen til flere Smaasøer, traf han paa den store Ø Cuba, som han ansaa for et Fastland, maaske Indien selv. Han sejlede langs med Kysten, og traf overalt skønne, frugtbare Egne, men de bar intet Spor af Opdyrkning, og Indiens Skatte fandt han endnu ingen af. Paa ny stak han i Søen og kom til Haiti. Ogsaa her fandt han de samme Naturskønheder, den samme frugtbare Jordbund og de samme godmodige, svage Mennesker. Disse viste sig yderst venlige mod Spanierne og byttede med Glæde deres Guldblek bort for Glasperler, Bjælder og lignende Smaating. Colombo gav dem tilkjende, at han havde i Sinde at bygge en Fæstning til Beskyttelse imod deres Fjender, der undertiden kom syd fra og slæbte dem bort for at fortære dem. De forstode Colombos Mening, glædede sig derover og hjalp de spanske Tømmermænd med Arbejdet.

Imidlertid maatte Colombo begynde at tænke paa Hjemreisen. Hans Stilling var ingenlunde den trøsteligste. Et af hans Skibe var strandet paa en Klippe, og med det andet var Føreren Pinzon sejlet bort for paa sin egen Haand at finde Guldlandet. Paa det tredje Skib, som var det ringeste, gik han under Sejl, men efterlod i Fæstningen 39 Spaniere, hvem han gav gode Forholdsregler og formanede til at behandle Indianerne med Venlighed. Nogle faa af disse tog han med sig. Tre Dage efter Afreisen traf han paa den troløse Pinzon, der ikke var kommen videre end til at samle Guld paa Haiti. Han ønskede Udsoning med Admiralen, og denne tog imod hans tomme Undskyldninger, hvorpaa de i Forening styrede hjem ad. En frygtelig Storm truede dem med Undergang, og Colombo frygtede for, at hans store Opdagelse skulde gaa med ham til Havets Bund. I den største Nød skrev han i sin Dagbog: »Den evige Gud indgav mig denne Tanke, hjalp mig at overvinde alle Besværligheder og udrustede

mig med Mod og Kraft imod alle mine Ledsagere, der stode op imod mig og vilde tvinge mig til at vende om. Endelig tilstod han mig, hvad jeg søgte. Han vil jo heller ikke lade sit Værk ufuldendt! Hvorfor forsager jeg altsaa? Ak, men Svaghed kuer min Sjæl!» I al Hast skrev han en kort Beretning om sin Opdagelse paa et Stykke Pergament, som han vel forvaret i en Tønde kastede i Havet. Men det skulde forundes ham selv at bringe det store Budskab til Evropa. Stormen tog igjen af, og den 15de Februar fik man Øje paa Azorerne. Her ventede ham et Forspil til alle de Krænkelser, som senere blev Lønnen for hans Stordaad. Den portugisiske Befalingsmand vilde efter en tidligere modtagen Befaling fra sit Hof tage ham til Fange. Han kunde imidlertid ikke faa Lejlighed til at udføre sit Forsæt, og Colombo sejlede videre efter at have udbedret sine Skibe. Paa ny blev han overfaldet af en Storm, der drev ham ind i Tajostrømmen. Her blev han opfordret til at komme til Kong Johan II's Hof. Denne talte selv med ham og fortrød haardt, at han ikke havde laant Øre til hans Forslag. Portugiserne betragtede Spanierne Lykke med mørk Misundelse, og nogle Hofmænd søgte endog at overtale Kongen til at lade den store Opdager myrde. Johan afviste dog dette skjændige Raad med Foragt og sendte ham bort med Gaver og Æresbevisninger. Omsider løb Colombo den 15de Marts ind i Havnen ved Palos, hvor han for 7 Maaneder siden var sejlet ud. Rygtet var ilet forud, og han blev modtagen af den beundrende Mængde med høje Jubelraab. Man ringede med Klokkerne, fyrede med Kanoner og var færdig at trykke ham ihjel, da han med sine Folk gik i Optog til Hovedkirken for at takke Gud. Hans Rejse gennem Spanien til Hoffet var et sandt Triumftog, og det blev ham tilladt at holde et højtideligt Indtog i Barcellona. Ferdinand og Isabella modtog ham med kongelig Pragt og overøste ham med Ære og Lovtaler, da han ved Trodens Fod nedlagde Beretning om sin Rejse. Saa stor var han i dette Øjeblik i alles Øjne, at selv de misundelige Røster maatte forstumme. Han var Dagens Helt i alle Kredse, og hans Ry fløj Evropa rundt med Budskabet om den nyopdagede Verden.

Det spanske Kongepar udrustede nu en Flaade paa 17 Skibe for at tage den ny Verden i Besiddelse. Det faldt dem aldrig ind at spørge, om de havde Ret dertil;

thi de betragtede Indianerne kun som halve Mennesker, og i ethvert Fald skulde de jo omvendes til Kristendommen. For at sikre sig Besiddelsen indhentede man Paven's Samtykke, og han gav Spanierne højtidelig Bekræftelse med Hensyn til alle Lande, som laa 350 Semile vest for Azorerne. Derved kom Brasilien senere til at tilhøre Portugal. Denne Gang var der ingen Mangel paa Folk, inden kort Tid havde der meldt sig 1500; thi nu, hed det sig, skulde det gaa til det rigtige Guldland. Alle Slags Haandværksfolk bleve medtagne for at grundlægge en Plantestad og Bjergmænd for at opsoge Guldet. Colombo sørgede for europæiske Dyr og Planter, som maatte trives vel paa de frugtbare Øer. Han kom denne Gang først til den Øgruppe, som senere fik Navn af de smaa Antiller. Her traf han de før omtalte Menneskeædere, der kaldes Caraiber. Imidlertid længtes han efter at se til sine tilbageblevne Mænd og sejlede derfor til Haiti; men til sin store Skræk fandt han hverken dem eller deres Fæstning. De raa Spaniere havde savnet hans overlegne Aand til at styre sig. De havde hengivet sig til deres vilde Lidenskaber, havde levet i indbyrdes Klammeri og Uenighed, og blandt Indianerne havde de røvet og plyndret og skjændet Kvinder. De fredelige Mennesker vare omsider blevne optændte til Hævn, havde overfaldet Spanierne og tilintetgjort dem og deres Fæstning. Colombo anlagde nu en ny Stad, som han til Ære for Dronningen kaldte Isabella, og han betragtede sit Værk med Henrykkelse; men hans Glæde blev snart forbitret ved hans Ledsageres Utilfredshed. De vare ikke komne til Indien for at arbejde, dyrke vilde Egne og savne Livets Behageligheder, men for at blive rige paa en nem Maade. Vel fandtes der Guldstrand paa Øen, men der krævedes Arbejde for at finde og samle det. De gyldne Drømme, der havde drevet dem til at følge Opdageren, vare forsvundne og gave Plads for bitter Fortrydelse. Colombo blev nødt til at bruge Stræng-
hed for at faa dem til at arbejde og holde Fred; man barmedes over, at han, den fremmede, skulde befale over saa mange Spaniere. Han drog ud paa Opdagelse for at finde Guldets virkelige Fædreland og Indien, og han opdagede Øen Jamaica, men sit egentlige Maal maatte han igjen opgive at naa paa Grund af hans Skibes slette Tilstand. Syg kom han tilbage til Haiti og traf Kolo-

nien i stor Fare. Indianerne vare i hans Fraværelse blevne behandlere saa umenneskeligt, at de omsider havde taget Mod til sig og samlet sig for at udrydde eller fordrive deres Plageaander. Colombo maatte nu selv gribe til Vaaben. Med 200 Mand Fodfolk og 20 Ryttere drog han imod Indianernes Hær, der talte henved 100,000. Knaldene af Geværerne og nogle glubske Hunde, som bleve hidsede paa de nøgne Mennesker, forskrækkede snart de stakkels Indianere og lærte dem, at de hvide Mænds Magt var lige saa stor som deres Lyst til at røve og undertrykke. De underkastede sig nu ganske og bleve tvungne til at levere en Afgift i Guld og Bomuld. Imidlertid vare Hovedmændene for de utilfredse rejste hjem til Spanien og havde bagtalt ham saaledes, at der blev sendt en Mand for at undersøge hans Forhold. Colombo saa sig nødsaget til at følge med denne til Spanien for at retfærdiggjøre sig, og det lykkedes ham godt nok, men det varede to Aar, inden han kunde faa udrustet en ny Flaade, og nu var allerede Iveren kølnet hos Spanierne, saa han for en Del maatte bemande den med Forbrydere.

Paa sin tredje Rejse kom Colombo til Amerikas Fastland ved Orinoco-flodens Udløb. Han forstod, at den mægtige Strøm ikke kunde komme fra en Ø, og hans al Tid virksomme Aand forestillede sig her Jordens bedste og fuldkomneste Land, der bestandig hævede sig mod Himlen, og paa hvis Top det jordiske Paradis laa. Sygdom tvang ham imidlertid til for Øjeblikket at opgive videre Opdagelser, og han sejlede igjen til Haiti. Her fandt han dog ingen Hvile, men kun Ulykke og Forvirring. Han havde sat sin Broder Bartholomæus til at styre Landet i sin Fraværelse, og denne havde udført sit Hverv med Dygtighed, men havde dog ikke kunnet forhindre, at en Forræder, der skyldte Colombo sin Ophøjelse, havde sat ondt i Spanierne imod de gennesiske Herrer og dannet en Sammenrottelse imod dem. Colombo, der ikke kunde stole paa sine egne Folk, var ikke stærk nok til baade at afværge Angreb af Indianerne og kue Oprørerne, med hvem han derfor maatte indgaa et ydmygende Forlig. Dog var dette ikke den stærkeste Krænkelse, han maatte deje. Hans Fjender sværte ham idelig for Kong Ferdinand, der var tilbøjelig nok til at høre paa Bagtalelsens Røster. Han var nemlig al Tid mistroisk og fortrød at have lagt en saa uindskrænket Magt i Opdagerens

Hænder. Da derfor Colombo selv forlangte, at der maatte blive anstillet upartiske Undersøgelser, nyttede Ferdinand Lejligheden og sendte en af sine Hofmænd ved Navn Bovadilla, som fik Magt til at afsætte Colombo og indtage hans Plads, hvis han var skyldig. For denne Pris var han dømt, inden han var hørt; thi den nedrige Bovadilla vilde være Statholder. Han erklærede strax Colombo for afsat, tog hans Hus i Besiddelse og lod ham lægge i Lænker. Derpaa samlede han alle mulige Anklager imod ham fra de Folk, hvis onde Lidenskaber han havde holdt i Tømme ved Strængheid, og saaledes sendte han ham til Spanien. Admiralen paa Flaaden vilde tage Lænkerne af ham, men han svarede: «Nej! deres Majestæter have skriftlig befalet mig at adlyde Bovadilla; derfor bærer jeg disse Lænker, og jeg vil bære dem, til de selv befale, at de skulle tages af mig, og siden vil jeg gjemme dem som et Vidnesbyrd om den Løn, jeg har faaet for mine Tjenester.» Senere befalede han sin Søn, at han skulde give ham dem med i Graven. Den Maade, paa hvilken den store Opdager vendte tilbage (1500), vakte almindelig Opsigt. Dronning Isabella blev rørt af Medlidenhed og yderst opbragt, og Ferdinand maatte i det mindste skaane Folkets Følelse. Der blev givet Befaling til at løsgive Fangen og behandle ham med Udmærkelse, og der blev sendt Penge til at bestride hans Rejse gennem Spanien. Saaledes ankom han til Hoffet, hvor han, overvældet af sin Følelse, kastede sig for Trodens Fod uden at kunne fremføre et Ord. Derpaa rejste han sig og forsvarede sig mod de rejste Anklager med en rørende Veltalenhed. Han blev da ogsaa frikjendt og modtog flere Beviser paa en venlig Stemning fra Kongeparret, der gav Befaling til at erstatte ham, hvad man havde frataget ham, og lod den skjændige Bovadilla afsætte; men naar Talen var om at gjenindsætte ham i hans Værdigheder efter Overenskomsten, saa søgte man Udflugter. Den store Gjæring paa Øen udsatte hans Person for Fare, hed det. Saaledes forløb 2 Aar. De store Fordele, Portugiserne drog af Sejladsen paa Indien, ansporede imidlertid Ferdinand til ny Forsøg, og da Colombo forelagde ham en Plan til at finde en Gjennemsejling til Indien, blev der udrustet 4 Skibe til ham.

Paa denne fjerde Rejse syntes Lykken aldeles at have forladt Colombo. Vel naaede han Fastlandet, men

den formodede Gjennemfart kunde han ikke finde. Storme og skrækelige Uvejr truede bestandig med at tilintetgøre hans Skibe, der allerede hjemme fra vare i en maadelig Tilstand. To af dem sank, og med de andre to maatte han til sidst løbe ind paa Jamaica, hvor de skiltes ad. Der var nu god Udsigt til, at den store Verdensopdager skulde komme til at tilbringe Resten af sine Dage blandt de vilde, forglemt af hele den øvrige Verden. Da tilbød et Par kjække Mænd, en Spanier og en Italiener, at ville vove sig ud paa Havet i et Par udhulede Træstammer, de saakaldte Kanoer, for muligen at naa til Haiti. Med uhyre Anstrængelse lykkedes det at tilbagelægge de 30 Mile, men der hengik et helt Aar, inden de kunde opnaa at faa et Skib af Sted, for at redde de ulykkelige paa Jamaica. Colombos Kræfter vare forterede af Anstrængelse og Sygdom, og Spanierne viste sig som sædvanlig opsætsige og troløse. En Flok af dem sammenrottede sig og forsøgte at stikke i Søen. Det mislykkedes, men nu strøffede de omkring paa Øen og plagede Indianerne. Følgen blev, at disse trak sig tilbage og ikke mere vilde bringe de slemme Gjæster Levnetsmidler. Colombo maatte betjene sig af en List. Han havde udregnet, at der vilde indtræffe en Maaneformørkelse, og nu forkyndte han Indianerne sin Guds Vrede, som de denne Aften vilde faa at se paa Maanens Ansigt. Da de nu virkelig til deres store Forfærdelse saa den blanke Skive formørkes, bad de den frygtede fremmede om at gaa i Forbøn for dem og lovede at bringe ham saa mange Levnetsmidler, som han forlangte. Med den bortløbne Bande maatte Colombos Broder holde et formeligt Slag, før end de igjen underkastede sig. Endelig kom det frelsende Skib, og Colombo indskibede sig til Haiti for kort efter at afgaa til Spanien. Næppe var han ankommen der, før han fik det Sørgebudskab, at hans Beskytterinde, Dronning Isabella, var død. Nu kunde han slet ingen Ting udrette hos Ferdinand, og dennes Utaknemmelighed overgnavede hans Livstraad. Han døde 1506, kun 59 Aar gammel. Efter hans Ønske blev hans Lig ført til Haiti, og hans Broder glemte ikke Lænkerne. Senere er det blevet ført til Havanna paa Cuba. Hans Søn, Diego, gjorde med ufortrøden Udholdenhed Faderens Fordringer gjældende, og efter at han ved Giftermaal havde faaet mægtige Forbindelser ved Hoffet, lykkedes det ham

virkelig at blive Statholder. Med hans Søn uddøde Colombos Mandsstamme. Den opdagede Verdensdel kom ikke til at bære Colombos Navn, men den blev senere kaldet efter en Florentiner med Navn Amerigo Vespucci, som skrev en Bog om Opdagelsen og navnlig om det nyfundne store Fastland. I lang Tid havde det ellers intet andet Navn i Evropa end «den ny Verden.»

En stor Mængde Æventyrere vedbleve at drage ud fra Spanien, for dels at finde Guldlandet, dels den af Colombo bebudede Gjennemfart til Indien, hvorved man kunde gjøre Portugiserne Rangen stridig. En af dem, der lignede Colombo mest i Mod og Aandsstyrke, var Balboa, der i Aaret 1512 fra Havbugten ved Darien trængte ind i Landet mod Vest gennem næsten ufremkommelige Skove, Moradser og Bjerge, til han paa Højderyggen med Henrykkelse beskuede det store Verdenshav, som han ikke tvivlede om maatte være det, Colombo have tænkt paa, og som førte til Indien. Han fik tillige af Indianerne Vished om, at det rigeste Guldland (Peru) laa ved dette Hav. Det blev nu hans Livsopgave at finde hint Land, og han havde allerede faaet Skibe bygget dertil, da han af Misundere blev anklaget for Oprørstanker, dømt og henrettet.

Den omtalte Gjennemsejling blev omsider (1520) funden af Portugiseren Magelhan. Denne var bleven krænket ved Uretfærdigheder af sin egen Regering og var derfor gaaet til Spanien. Her fik han 5 Skibe til sin Raadighed og fortsatte nu Undersøgelserne langs med Sydamerikas Kyst under de sædvanlige Farer og Møjsommeligheder af Naturen og oprørske Mandskab, til han endelig fandt det Stræde, der bærer hans Navn. De to Skibe havde han mistet, med de tre styrede han ind i det store Verdenshav, som han kaldte det stille, fordi han med gunstig Vind og uforandret klar Himmel sejlede hen over det i 3 Maaneder og 20 Dage. Det var imidlertid større, end han havde gjort Regning paa, og han var lige ved at omkomme med hele sit Mandskab af Sult og Tørst, da de endelig traf paa nogle Øer, som han kaldte Tyveøerne (Ladronerne), fordi Indbyggerne vilde stjæle fra ham. Derfra gik han videre til Philippinerne, og her fandt han sin Død, da han vilde understøtte en Konge i Kampen mod hans Fjender. Samme Konge viste sig siden troløs og lod de fornemste af Skibsmandskabet

myrde ved en Fest. Resten skyndte sig nu der fra paa de to Skibe og stødte paa Portugisere, der bleve højest forbavsede ved at se dem komme fra Øst. De tvang det ene Skib til at overgive sig, men det andet fortsatte sin Vej sønden om Afrika, og kom omsider efter mange ulykkelige Hændelser tilbage til Spanien. Saaledes var den første Rejse omkring Jorden foretaget.

Samtidig med denne Begivenhed var Mexikos Erobring af Fernando Cortez. Han var iblandt de mange, der i denne Tid forlode deres Fædreland for at søge Æventyr i den ny Verden, og var kommen til Cuba. Her til havde Opdagerne bragt Efterretning om et herligt Land, hvor der fandtes Stæder med Stenhuse og Taarne og i det hele langt større Udvikling, end man hidtil havde truffet paa blandt Indianerne. En Konge, der hed Montezuma, herskede over et mægtigt, vidtstrakt Rige, det var det mexikanske. Statholderen paa Cuba brændte af Begjærlighed efter at nytte denne Opdagelse og udrustede 11 Skibe der til. Anførselen blev betroet til Fernando Cortez, og han viste sig at være en Mand, for hvem intet Foretagende var for dristigt. Efter at være kommen i Land paa Kysten, brændte han, ligesom de nordiske Vikinger undertiden brugte, sine Skibe for at afspærre Tilbagevejen og tvinge sine Folk til Troskab. Hans Stykke bestod af 508 Soldater, 100 Matroser og Haandværkere, 16 Heste, 13 Bøsser og 10 Kanoner, og dermed vilde han erobre et Land, der var større end Spanien og godt befolket med Indbyggere, der hverken vare fejge eller sløve. Uden endnu at udgive sig som Fjende begav han sig paa Vejen til Hovedstaden Mexiko, der laa 70 Mile borte. Flere Stammer sluttede Forbund med ham, deriblandt et tappert Folk i Tlascala, som først kæmpede mod ham, men siden blev ham tro under alle Omskiftelser. Montezuma havde sendt Bud paa Bud med store Foræringer for at standse ham, men da han alligevel ankom til Mexiko, blev han modtaget med al mulig Ærefrygt. Fra Tindingen af et Tempel saa han ud over det dejlige Land med veldyrkede Marker, Lystskove og yndige Søer. «Opvej ikke», sagde han til en af sine Mænd, «et Blik paa dette Land alle ustandne Møjsommeligheder?» For at sikre sig, bemægtigede Cortez sig med List Kongens Person, men han kunde alligevel ikke holde Freden vedlige. Indbyggerne tabte tilsidst Taalmodigheden med disse

overmodige fremmede, der tilmed gjorde sig skyldige i Voldsomheder, og en forfærdelig Kamp begyndte, da de stormede løs paa det Hus, som Spanierne beboede, og som de havde gjort til en Fæstning. Montezuma viste sig i sin kongelige Dragt paa Muren, formanede Folket at gaa hjem og lovede dem, at de fremmede skulde drage bort; men Mexikanerne svarede med Forbandelser og med en Hagel af Stene og Pile. Han blev haardt saaret og døde faa Dage efter. Der fortælles, at han selv rev Bindet af sine Saar, for ikke at overleve sin Ulykke og Skjændsel. Slagne af Gru ved at se deres Konge falde, vare Mexikanerne pludselig forsvundne, men faa Dage efter kom de igjen med forøget Raseri, og de fremmedes Undergang var besluttet. Cortez skød med Kanoner ind i de tætte Skarer, men jo flere der faldt, jo flere kom der igjen. Til sidst saa han sig nødt til at tænke paa Tilbagetog. I en mørk Nat drog han ud af Staden i al Stilhed, men Mexikanerne vare paa deres Post og omringede ham i tallose Skarer. Med næsten overmenneskelig Anstrængelse og Tapperhed lykkedes det ham at naa det fri; men Halvdelen af sine Folk havde han mistet, alle sine Kanoner og næsten alle Hestene. En Del af de fangne Spaniere bleve ofrede til Guderne. Idelig omsværmet af Fjender og under uhyre Anstrængelser, som han trolig delte med sine Folk, fortsatte nu Cortez Tilbagetoget til Tlascala. Da han paa den sjette Dag besteg en Høj, saa han foran en stor Slette, der var opfyldt med en uoverskuelig Skare af Fjender. I Midten ragede Anførereren frem paa sin Stol og ved hans Side Rigsfanen. Spanierne havde intet andet Valg end Sejr eller Død. I Spidsen for sin lille Skare styrtede Cortez midt ind i Sværmen, der næsten skjulte den. Han trængte frem til Fanen og strakte Fanebærereren til Jorden med sin Lanse. Dette virkede som et Trylleslag, og i et Øjeblik spredtes Fjenderne til alle Sider. Spanierne kunde næppe tro deres egne Øjne, da de pludselig saa sig frelst. Næste Dag ankom de til Tlascala. Endnu havde Cortez ikke i Sinde at opgive sit Maal, Mexikos Erobring. Flere Skibe vare afsendte fra Cuba, for at tage Anførselen fra ham, der handlede paa sin egen Haand; men han fik Folkene over paa sin Side, og saaledes havde han endnu omtrent samme Styrke, som da han begyndte. Efter at være helbredet for sine Saar brød han paa ny

op i Forbindelse med 10,000 Tlascanere og nogle andre forbundne Indianere. Da Staden Mexiko laa paa en Ø, byggede han store Skibe for at tage Kampen op med de indfødtes talrige Smaabaade. Til Lands trængte han frem over Dæmninger og naaede endelig til Staden. I Løbet af en Maanedes Tid brød han næsten hver Dag ind i Gaderne, brændte Huse og nedsablede Tusender af Indbyggerne, der kæmpede med Fortvivlelsens Mod. Endelig maatte Resten give tabt. Guatimozin, som nu var Konge, blev tagen til Fange. „Jeg har gjort, hvad der sømmede sig en Konge“, sagde han til Cortez, „forsvaret mit Folk til det yderste. Nu er der intet andet tilbage for mig end Døden. Tag denne Dolk og stød den i mit Hjærte.“ Imod Cortez's Vilje blev han siden lagt paa Pinebænken, da man troede, han havde skjult sine Skatte. Til sidst hængte man ham, og de rovgjerrige Spaniere handlede ilde med det undertvungne Folk. Cortez blev vel af Karl V til Trods for megen Misundelse og Bagtalelse sat til Statholder i det ny Rige, men han undgik dog ikke til sidst at drikke samme Skaal som Colombo, og han døde i Spanien af Ærgrelse over sin Herres Utaknemmelighed.

Balboas Tanke, at finde det rige Guldland ved Sydhavet, var ikke gaaet i Graven med ham. Flere Forsøg bleve gjorte, men strandede paa de store Vanskeligheder ved at trænge frem i Sydamerika. Endelig lykkedes det for Frands Pizarro, en Mand, der hverken havde lært at læse eller skrive, men som af Cortez og Balboa havde lært at trodse alle Farer og Besværligheder. Paa et lille Skib med 112 Mand sejlede han langs med Sydamerikas Vestkyst og kom endelig til Peru. Her fandt han Guld og Sølv i Mængde og købte prægtige Kar for evropæiske Snurrepiberier; men tage Fodfæste i Landet vovede han ikke med sin ringe Styrke. Han vendte da tilbage vel fornøjet med Udbyttet af sin Rejse, der havde varet i 2 Aar. Derpaa drog han til Spanien, hvor han for Kejser Karl skildrede sin Rejses Besværligheder og de uhyre Rigdomme, han havde fundet Vej til, samt forlangte at blive udnævnt til Statholder. Omkostningerne ved et Tog der til skulde han nok selv sørge for. Karl fandt, at Forsøget al Tid var en Titel værd, og gjorde ham til Statholder. Nu rejste Pizarro tilbage til Panama, fik udrustet 3 smaa Skibe med 180 Mand og ankom efter en hurtig Sejlads til Perus Kyst. Det var en belejlig Stund for

ham; thi to Kongesønner, Huaskar og Atahualpa, stredes om Magten, og den første var just tagen til Fange. Atahualpa søgte Spaniernes Venskab og besøgte Pizarro med stor Pragt og et Følge paa 30,000 Mand. En spansk Præst traadte frem og holdt en Tale til ham om den kristne Tro og Kristi Statholder, Paven, der havde skjænket alle Lande i den ny Verden til Kongen af Spanien. Inkaen (saaledes kaldtes Kongerne) spurgte, hvorfra han vidste alt dette, og Præsten pegede paa en Bibel, han holdt i sin Haand, der stod det skrevet. Peruaneren kjendte ikke Skrivekunsten og forstod altsaa ikke Meningen. Han tog Bogen og holdt den til Øret og udbød derpaa: „Den tier og siger ingen Ting“, hvorpaa han ligegyldig kastede den til Jorden. „Ha“, udbød den forbitrede Præst, „Evangeliet er vanhelliget, til Vaaben, Kristne!“ Pizarro gav et aftalt Tegn, og i samme Øjeblik styrtede Spanierne løs til Angreb. Inkaen blev tagen til Fange og hans Følge jaget paa Flugt ved nogle Kanonskud, hvorpaa Rytterne forfulgte dem og nedsablede 4000. Atahualpa tilbød at fylde det Værelse, hvori han var, med Guldkar saa højt, som han selv kunde naa, naar han maatte faa sin Frihed, og Pizarro tog forbavset derimod. Imidlertid tilbød Huaskar ham endnu mere, naar han vilde holde med ham, og for at forebygge dette lod Broderen ham dræbe ved udsendte Mordere. Deraf benyttede igjen Pizarro sig, lod Atahualpa dømme til Døden og henrette. Ved Hjælp af ny Skarer, der ankom, lokkede af Guld, som Pizarro havde sendt hjem, lykkedes det ham til sidst at bemægtige sig hele Landet efter en langvarig Kamp; men troles og grusom, som han var, fik han mange Fjender og Medbejlere til Magten og blev til sidst myrdet af sine egne Folk.

Saaledes udbredte Spaniernes Herredømme sig i den ny Verden. Alle Vegne gik det ud over de stakkels Indianere. Først bleve de overvundne og en stor Mængde dræbte, derpaa maatte Resten sukke under det haardeste Aag, som igjen mange bukkede under for, saa hele Stammer bleve aldeles udryddede. Der blev anstillet Under-søgelse om, hvorvidt disse vilde kunde kaldes rigtige Mennesker. Den faldt rigtignok ud til deres Fordel; men at de skulde være Spaniernes Slaver fandt man i sin Orden. De bleve fordelte imellem dem for at arbejde for dem, men det strænge Arbejde paa Marken og i Bjærgværkerne kunde de ikke udholde. Adskillige gejstlige talte ivrig

deres Sag men uden synderlig Virkning. Iblandt dem er Bartolomeo de las Casas bleven berømt ved sin utrættelige Virksomhed for at skaffe de ulykkelige Indianere deres Frihed. Til sidst fandt man paa at hente Negre fra Afrika til at udføre Arbejdet, og disse viste sig at være stærkere; men deraf udviklede sig til sidst den afskyelige Negerhandel. — Den spanske Regering havde ikke taget meget Del i Arbejdet ved Opdagelserne og Erhvervelsen af de uhyre Besiddelser, derimod søgte Kejser Karl paa bedste Maade at ordne og sikre sig dem. De umaa-delige Rigdomme, som strømmede ind fra dem, frembragte mere Overdaadighed, Prunk og Hovmod, end de styrkede Riget, og de gik derfor ogsaa efterhaanden tabt igjen til de mere kraftige og virksomme Folk, navnlig til Hollænderne og Englændere. Men paa alle Europas Folkeslag fik den i høj Grad udvidede Handel og Sefart en mægtig Indflydelse til at vække Virkelyst og Eftertanke, og det blev kjendeligt i alle mulige Retninger.

Inden vi forlade Spanierne, maa vi endnu nævne en Mand, som er kaldet den spanske Reformator, nemlig Kardinal Ximenes. Han havde først studeret Retskyndighed, men var siden bleven Munk og udmærkede sig saa vel ved Lærdom og store Aandsgaver som ved sit strænge og rene Levnet, hvorfor han af Folket blev æret som en Helgen. Dronning Isabella valgte ham til Ærkebiskop i Toledo, et Embede paa 80,000 Dukater, der ellers plejede at blive beklædt af Kongebørn, og som Ferdinand havde tiltænkt en Frillesøn, der fra sit 6te Aar havde været Ærkebiskop i Saragossa. Paa denne høje Post blev han tillige kaldet til at tage Del i Statsager, og han gjorde det for Alvor. Vel var hans Fortjeneste ikke Folkelivets Fornyelse, thi hans Grundsætning var, at al Lydighed maatte tages med Vold; men han arbejdede med utrættelig Iver og mægtig Kraft paa at gjøre Riget udvortes stærkt og indvortes roligt. Det var ham, der bragte det store Tog i Stand mod Maurerne i Afrika *), hvilket han selv bekostede og deltog i paa sine gamle Dage. Den egenraadige Adel holdt han i Ave, for Borgerne lattede han Byrderne ved at ophæve Skatter, hvis Opkrævning gav Anledning til Udsugelser, Bestikkelser og Mened, og lignede den rene Indtægt paa Stæderne. Tiggermunkene

*) Se Middelalderens Historie, S. 172.

holdt han til virkelig at leve i Fattigdom og Præsterne til at lægge sig efter Lærdom og udvortes Anstand. Han har ogsaa faaet Ros for, at han bandlyste alle Bibler paa Modersmaalet, da han derved forebyggede de gruelige Kjæterier, som i andre Lande udsprang af Lægfolks Bibellæsning; men hvad han i Virkeligheden maa berømmes for, er en Udgave af den hellige Skrift i Grundsproget tilligemed den latinske Oversættelse og tilsvarende Ord-bøger, et Kæmpeværk paa sin Tid, paa hvilket han i 15 Aar ikke sparede hverken Flid eller Penge. — Ved dette Værk kom han til at række Haanden til Kirkefornyelsen, og mærkelig nok døde han netop 1517, det Aar, da Reformationen begyndte i Tyskland.

Reformationen eller Kirkefornyelsen.

Saaledes kom altsaa i denne Tid en Mængde ny Ting frem, der baade bare Vidnesbyrd om, at Menneskeaanden var sat i Bevægelse, og selv yderligere bidroge dertil. Deraf kunne vi allerede slutte, at der heller ikke mere kunde være fuldkommen Stillestaaen med Hensyn til Aandens højeste og helligste Sag, Guds Riges Fremme. Alle oplyste Mænd indsaa, at Kirken højlig trængte til, hvad man kaldte en Reform paa Hoved og Lemmer, men ved Kirken forstod man i Almindelighed kun Gejstligheden, hvis Hoved var Paven, og Lemmerne vare Bisper, Præster og Munke, og man tænkte sig Fornyelsen som en Foranstaltning, der skulde raade Bod paa Manglerne i denne Kirkestat. At Aandens Lyn skulde slaa ned midt i Folket og adsprede Taagen, for at den gamle Kirkebygning kunde begynde at rejse sig af Gruset, forstod man ikke. Ligesom Evangeliet var kommet fra de angelsaxiske Klostre til Tyskland, saaledes gik, som vi vide, den første Vækkelse fra England til Behmen og fremkaldte Johan Huss; men Jordbunden var endnu ikke forberedt, og han blev kun som den enkelte Svale, der bebuder Sommer. Imidlertid sad der i det følgende Aarhundrede rundt omkring i Klostre og Studerekamre enkelte Mænd, der under Læsning af den hellige Skrift havde begyndt at skimte Lyset gennem Mørket; men ingen vovede at træde i Skranken mod den mægtige Pave og hans Hær. Endelig, da Tiden var moden, kom den Mand, hvem Gud havde udset og opdraget til at være det store Redskab og slaa det første Slag i

Kampen for Livet og Lyset, en Kamp, der fortsættes endnu i vore Dage. Manden var vor bekendte Kirkefader,

Morten Luther.

Morten Luther blev født i Eisleben Mortensaften 1483 og Dagen efter døbt og opkaldt efter Helgenen. Faderen, Hans Luther, var en ærlig Bjærgmand, der levede i smaa Kaar, skjønt hans Stilling kort efter Sønnens Fødsel blev lidt forbedret, da han flyttede til Mansfeld. Tidlig satte han Drengen i Skole og bar ham i Førstningen der hen paa sine Arme, men han var tillige overmaade stræng imod ham. Luther fortæller selv derom: «Min Fader piskede mig en Gang saaledes, at jeg flygtede fra ham og fattede Had til ham, indtil han igjen vandt mig for sig. De kjære Forældre mente det hjærtelig godt, men de kunde ikke gjøre Forskjel paa Naturen.» I Skolen gik det efter Tidens Skik til paa samme Maade, og Morten fik paa en Formiddag Ris femten Gange. I hans fjortende Aar satte Faderen ham i en latinsk Skole, først i Magdeburg, siden i Eisenach. Her maatte han fortjene sin Føde ved at synge for Dørene, og mange Steder fik han grov Tiltale i Stedet for Brød. Det blev han dog fri for, da en godmodig Kone af Familien Cotta, som var bleven bevæget af hans fromme Sang og undselige Væsen, tog ham til sig. Nu kunde han læse i Ro og Fred, og det gjorde han trolig. I sit 18de Aar kom han til Universitetet i Erfurt, hvor han først studerede Filosofi og blev Magister og derefter beredte sig til at kaste sig over Lovkyndighed, som hans Fader al Tid ivrig opfordrede ham til, da han vilde have en stor Mand af ham. Luther havde imidlertid en stærk Følelse af, at dette ikke var hans Bestemmelse, og han kunde kun med Afsky tænke paa at tage Del i Verdens Strid og færdes midt i Lidenskabernes Strøm. Sin Fritid tilbragte han i Højskolens Bogsamling, hvor han første Gang saa en hel Bibel og det til sin store Forundring, da han hidtil kun havde vidst af de Stykker at sige, som han havde fundet i Postillerne. Den blev nu hans kjæreste Læsning, men derved blev Modsætningen imellem det Liv, han gik i Møde, og hans Sjæls Attraa kun endnu større. Det gjærede i hans Sjæl, og Følelsen af Synd laa svært paa hans Samvittighed. Han begyndte at tænke paa at søge Fred i et Kloster og blev styrket

i dette Forsæt ved nogle Begivenheder, der rystede hans inderste Sjæl. En kjær Ven, der hed Alexis, fandt han en Morgenstund myrdet af nogle slette Mennesker og svømmende i sit Blod, og da han strax efter besøgte sine Forældre, blev han paa Hjemvejen overfalden af et heftigt Uvejr, og Lynilden slog ned saa nær ved ham, at han faldt bedøvet til Jorden. Nu skulde det være Alvor. Han holdt et lille Afskedsgilde med sine Venner og begav sig derpaa i Nattens Stilhed uden at have talt et Ord derom til noget Menneske til Augustinerklostret i Erfurt, hvor han begjærede at blive optagen. Den følgende Dag skrev han til sine Venner og til sin gamle Fader, der blev som lynslagen ved dette Budskab og en Tid ganske slog Haanden af ham. I Klostret maatte Luther paatage sig de laveste Bestillinger for, som det hed, at vænne sig til Lydighed i Proveaaret. Han maatte borthæve Skarn af det værste Slags, stille Klosteruhret, gaa omkring i Byen med Tiggerposen for at indsamle Brød, Æg og Kjød til Klostret, en Forretning der var saa meget besværligere for ham, som han allerede var kjendt blandt Borgerne som en lærd Magister. Han bar dette med Taalmodighed; thi han troede, det skete til Guds Ære; men da han endnu var Medlem af Universitetet, tog dette sig af ham, og det blev paalagt Klostrets Forstander at give en saa lærd og from Mand Tid til Læsning. Fra nu af hengav han sig ganske til fromme Øvelser: Læsning, Bøn, Faste, Nattevaagen. Alligevel kunde han ikke faa Fred i sin Sjæl eller berolige sin Samvittighed. Det blev tvært imod værre med ham, og den ellers af Naturen muntre Mand hensank mere og mere i Tungesind. I en af sine stærke Anfægtelser lukkede han sig i flere Dage inde i sit Kammer og vilde vist være omkommen, hvis ikke en tro Ven havde passet paa ham. Da denne brød hans Dør op, laa han i Afmagt, men ved Musik, som han elskede højt, lykkedes det at vække ham. Den ædle Doctor Johan Staupitz, der havde Overopsyn med Augustinerklostrene i Tyskland, kom just paa denne Tid til Erfurt, følte sig i høj Grad tiltrukken af Luther og var ham til stor Trøst. «Du véd ikke, Morten», sagde han blandt andet, «hvor gavnlig og nødvendig disse Anfægtelser ere dig. Du vil komme til at indse, at Gud vil bruge dig til store Ting.» Omsider, efter at han i en haard Sygdom med Døden for Øje havde gennemgaaet de

skrækkeligste Samvittighedskvaler, fik en gammel Klosterbroder Held til at trøste ham ved at vise ham hen til Troen paa Syndernes Forladelse, som hører med til vor Daabspagt. Derved gik det op for ham, at det allerede var skjænket ham af Naade, hvad han ikke ved al mulig Munkehellighed kunde fortjene, saa det kun gjaldt for Alvor om at tro derpaa, og denne Erkjendelse blev afgørende for hele hans Liv og det Størværk, han skulde være Redskab til at udføre.

Efter at Luther saaledes i sit ensomme Munkebur havde kæmpet med Verden i sit eget indre og sejret, var han moden til at gaa videre. Kurfyrst Frederik af Sachsen havde just oprettet Universitetet i Wittenberg, vilde gjerne have dygtige Lærere der til, og Staupitz anbefalede Luther (1508). Saaledes kom han, skjönt endnu Munk, i sin Augustinerkappe til at holde Forelæsninger for Studenterne, og der gik Ry af hans Lærdom og Dygtighed. Kurfyrsten glædede sig derover og blev først Luthers Velynder, siden hans trofaste Ven. Staupitz vilde ogsaa gjerne have Luther til at prædike, men han tiltroede sig ikke Evner og var bange derfor. «Hr. Doctor», sagde han en Gang, «I tager Livet af mig, jeg holder det ikke ud et Fjerdingsaar.» «Nu vel», svarede Staupitz, «saa har Gud store Ting for og behøver ogsaa store Folk der oppe.» Luther maatte da prædike først for Munkene, siden paa Prædikestolen i Kirken, hvor hans jævne men indtrængende Tale snart samlede Folk om ham i Tusendvis. Den frimodige Bekjendelse og den store Virkning deraf, hvori han klarlig saa Forsynets Styrelse af hans Livs Gang, virkede vælgjørende paa hans Sindsstemning, og han vandt den glade Frimodighed, der siden holdt ham oppe i de haardeste Kampe og kun svigtede ham i enkelte mørke Timer. — I Aaret 1510 blev han sendt til Rom i Klostrets Ærinde. Han glædede sig til at besøge den hellige Stad; men til sin store Forundring saa han, at Fordævelsen blandt Gejstligheden tog til, jo nærmere han kom den. I Rom selv fortalte man ham de forargeligste Historier om dens liderlige Levnet. Selv oprørtes han over den Letsindighed, hvormed de fremplaprede deres Bønner. «Jeg havde knap læst én Messe», siger han, «før de vare færdige med et helt Dusin. Er det ikke som at gjøre det for Penge.» Han forsøgte at deltage i Pævens gode Gjæringer, og med den dybeste Ærefrygt krøb

han paa sine Knæ op ad Pilatusstigen, som skulde være hentet fra Domhuset i Jerusalem; men bestandig lød i hans Sjæl de Ord af Pauli Brev til Romerne, som alt tidligere havde grebet ham dybt: «den retfærdige ved Troen skal leve». Senere sagde han tit, at han ikke vilde undvære den Romerrejse for tusend Gylden.

To Aar senere (1512) vilde Staupitz have Luther til at være Doctor i Theologien. Han gjorde atter mange Indvendinger og gav kun efter af Lydighed mod sine foresatte; men ved denne Lejlighed maatte han aflægge Ed paa, at han vilde granske i den hellige Skrift hele sit Liv igjennem, prædike og forsvare den kristne Lære imod alle Kjætttere, og denne Ed var ham siden til stor Trøst, naar man bebrejdede ham al den Strid, han vakte. — Han begyndte nu strax at holde Forelæsninger over Pauli Brev til Romerne, ved hvilket han var kommen til klarlig at kjende Forskjellen paa Loven og Evangeliet og den almindelige Vildfarelse, at Mennesket kan fortjene Syndsforladelse ved sine egne Gjerninger. Saaledes stod han rustet, da han blev kaldt frem til den store Kamp med Mærke og Vildfarelser.

Pave Leo X var en ødsel Mand og behøvede mange Penge. Paa denne Tid vilde han give sin Søster et prægtigt Udstyr og besluttede derfor at beskatte Tyskland. Han udskrev derfor en almindelig Aflad og foregav, at Pengene skulde bruges til at opføre den prægtige Pederskirke. Erkebisen i Mainz og Magdeburg forpagtede Handelen i sit Stift og udsendte Dominikaneren Johan Tezel for at falbyde Afladsbreve. I alle Stæder og Landsbyer op slog denne Mand sin Bod med stor Bram og opfordrede Mængden til at købe. Han havde Forladelse for alle mulige Synder, kun til forskellige Priser. Selv Sjælen i Skærsilden kunde han udfri, og det hed: «Naar Pengene i Kassen klinger, strax Sjælen ud af Skærsilden springer». Ved Mælke- og Smørbreve kunde man faa Lov til at spise Mælk og Smør i Fastetiden uden at blive straffet af Præsterne. Ja, man kunde endogsaa købe Forladelse for Synder, som man agtede at begaa i Fremtiden. Fyrsterne klagede over, at deres Lande bleve udsugede, og mange indsaa det taabelige og fordærlige i denne Handel, men ingen vovede at hæve sin Stemme derimod. Da blev Luther kaldet frem til Strid. Der kom Folk til ham, som i Skriftestolen beraabte sig paa deres Afladsbreve for

Synder, som de hverken havde forladt eller vilde forlade. Det kunde Luther ikke taale. Først prædikede han derimod og skrev til de nærmeste Biskopper, at de burde standse dette Bedrageri; men da dette ikke hjalp, greb han til et andet Middel. Dagen før Allehelgensdag 1517 op slog han paa Kirkedøren i Wittenberg 95 Sætninger imod Afladen og tilbød at forsvare dem offentlig imod enhver, der vilde angribe dem. Hovedindholdet af dem var, at ikke en Afladsseddel, men Omvendelse og Tro banede Vej til Himlen. Disse Sætninger udbredte sig snart over hele Tyskland, ja næsten over hele Kristenheden, og bleve drøftede paa Højskolerne, paa Borgene, i Krostuerne og overalt, hvor Folk samledes. De kom som Funker fra en længe dult Ild, der brændte i Dybet; dog ventede endnu ingen, at de skulde blive Begyndelsen til en Kamp med hele Pavevæsenet, og allermindst var det Luthers egen Mening. Han var, som han selv siger, endnu saa drukken og beruset af Pavens Lærdomme, at han næsten havde kunnet dræbe enhver, der vilde nægte ham Lydighed. Men da Dominikanerne skrev imod ham og stemplede hans Fremgangsmaade som en uørt Krænkelse af den pavelige Majestæt, blev han efterhaanden ført til den Paastand, at hvis Paven og hans Kardinaler vare enige med disse uforkammede Lovtalere, saa maatte Rom være Antikristens Sæde. Det troede han imidlertid paa ingen Maade, at han var, og han skrev selv et ydmygt Brev til Paven, hvori det endnu hedder: «Eders Hellighed er Kristi Stemme, som taler og handler igjennem eder». Paven lod imidlertid nu udgaa en Stævning til Luther, at han inden 60 Dage skulde indfinde sig i Rom for at staa til Rede og Ansvar for sin Handlemaade. Hvis Luther havde adlydt denne Stævning, vilde han uden Tvivl være bleven forkjættet og maaske dødsdømt; men Kurfyrst Frederik holdt ham tilbage saa vel for Luthers egen Skyld som for Højskolens, der ved ham var kommen saaledes i Ry, at unge Mennesker alle Vegne fra strømmede der til. Han bad derfor Paven om, at Sagen maatte blive afgjort i Tyskland, Leo ansaa endnu det hele for Munkeskjæveleri og vilde gjerne føje Kurfyrsten, da han ønskede hans Hjælp til at forhindre Karl fra at blive Kejser. Altsaa gav han Luther Befaling til at fremstille sig for Kardinal Cajetan, som paa den Tid opholdt sig i Augsburg. Luther fik mange Advarsler mod at drage til Augsburg, og blev mindet om

Huss's Skæbne; men han var ikke bange. I et Brev til en Ven skrev han: «Hvad kan jeg tabe? Jeg har beskikket mit Hus. Der er kun dette svage, skrøbelige Liv tilbage; tage de det, vil jeg blive et Par Levetimer fattigere, men Sjælen kan de ikke tage osv.» — I Augsburg forlangte Kardinalen, at Luther uden videre skulde tilbagekalde, hvad han havde sagt og skrevet, og mente saaledes let at kunne afgjøre det hele ved et Magtsprog. Luther lovede at ville tilbagekalde sine haarde Udtryk, men sin Mening om Afladshandelen vilde han ikke vige fra uden at være overbevist. Derpaa kunde og vilde Kardinalen ikke indlade sig, hvorpaa Luther indankede sin Sag til «den bedre underrettede Pave» og rejste ved sine Venners Hjælp stille og hurtigt der fra. Kardinalen skrev til Kurfyrsten og besvor ham, enten at udlevere denne Urodstifter til Rom eller dog jage ham ud af Landet, men ingen af Delene skete. Nu blev en pavelig Kammerherre ved Navn Miltitz sendt til Kurfyrsten for at hædre ham med en indviet Guldrose og tillige jævne den fortrædelige Strid, Luther havde vakt. Han behandlede Luther saa mildt og klogt, at denne lovede at «lade Striden bløde sig ihjæl», naar blot hans Modstandere ogsaa vilde tie; men de tav ikke, og Striden gik videre.

En lærd Doctor ved Navn Eck tog sig paa at gjen-drive Luthers Sætninger, og der blev foranstaltet offentlige Forhandlinger i Leipzig. En stor Mængde Tilhørere fulgte dem med spændt Opmærksomhed, og Luther fik ved den Lejlighed mange Venner, men ogsaa mange ivrige Fjender. Hovedsagen var dog, at han selv gik frem i Klarhed ved Kampen og Forberedelsen dertil. Han kom til at undersøge Paastanden om den romerske Stols Overhøjhed, og i den Anledning skriver han: «Maaske vil det give Lejlighed til, at der bliver Alvor af denne Sag, som vi hidtil have leget med, og at den kan faa et slemt Udfald for det romerske Tyranni». Eck rejste til Rom og kom triumferende tilbage med en Bulle, hvori 41 Sætninger i Luthers Skrift erklæredes for kjæterske, vrang, forføreriske, forargelige og utaalelige for kristne Øren. Hvis han og hans Tilhængere ikke vilde tilbagekalde dem inden 60 Dage, skulde de sættes i Band. Alligevel lod Luther sig af Kammerherre Miltitz bevæge til at skrive til Paven igjen, for at Sagen kunde bilægges i Mindelighed; men denne Gang blev det i en anden Tone

end forhen. Først forsikrer han Paven, at han al Tid har talt om ham med den skyldige Ærefrygt, men derefter tager han Bladet fra Munden og skildrer det romerske Præsteskabs Fordærvelse med skarpe Farver, i det han beklager den stakkels Pave, der skal være i saa slet Selskab, ligesom Lammene iblandt Ulvene. «Den romerske Stol», siger han, «er ikke dig og din lige værd. Den onde Aand skulde være Pave, og han regerer nok ogsaa mere end du i Babylon. — O, du allerulyksaligste Leo, som nu sidder paa den allerfarligste Stol! Sandelig, jeg siger dig Sandheden; thi jeg under dig godt. — Lad dig ikke bedrage af dem, som hykle og lyve for dig, at du er Verdens Herre; som ikke ville lade nogen være en Kristen, uden han er dig underkastet; som snakke dig for, at du har Magt over Himlen og Skærsilden. De ere dine Fjender og søge at fordærve din Sjæl.»

Den store Frimodighed, der lyser frem af saadanne Udtalelser, kom fra Luthers inderste Sjæl; thi han var vis paa at have Sandheden og dermed Gud paa sin Side. Den blev tilmed styrket derved, at flere og flere af det tyske Folk sluttede sig til ham. Adskillige tapre Rid-dere tilbode ham Beskyttelse i deres Borge, og i Byerne læste man med Begjærlighed hans Skrifter. Eck havde derfor kun ringe Held med sin Bandbulle. I Leipzig blev den kastet i Skarnet, og Eck maatte flygte for ikke at blive mishandlet. Paa lignende Maade gik det ham mange andre Steder. Heller ikke lykkedes det Paven med alle Anstrængelser at faa Kurfyrsten bevæget til enten selv at straffe Luther eller sende ham til Rom. Vel blev Luthers Skrifter efter Bullens Bydende brændte i adskillige Stæder; men Folket ytrede lydelig sin Misfornøjelse dermed, og Luther gjorde dristig Gjengjæld. Han opslug en Opfordring til Medlemmerne ved Højskolen i Wittenberg, at de skulde møde ved Elsterporten den 10de December 1520 om Formiddagen Kl. 9. Her blev rejst et Baal, hvorpaa man lagde hele den pavelige Lovbog og Ecks Skrifter. Det blev tændt i Brand, og nu traadte Luther frem med Bandbulen, som han kastede i Ilden med de Ord: «Du har bedrøvet Herrens hellige, Gud bedrøve dig!» Ved dette Skridt brød han aabenlyst med Paven og hans selvgjorte Kirke.

Nogle Uger efter denne Begivenhed aabnedes den store Rigsdag i Worms (1521). Her skulde forhandles

om adskillige verdslige Sager, men de traadte alle i Baggrunden for det store Kirkeanliggende, som optog alles Tanker. Karl V, Kejser fra 1519, havde af Kurfyrsten og Stænderne ladet sig formaa til at kalde Luther til Mødet og udstedt et Lejdebrev for ham til Trods for de paveliges Indsigelse, der ikke paa ny vilde forhandle med den allerede fordømte Kjetter. Med Glæde begav Luther sig paa Rejsen til Worms, skjønt han var syg og maatte bruge Lægemedler undervejs. Mange af hans Venner vare urolige og frygtede for, at Huss's Skæbne skulde overgaa ham i Worms; men han svarede dem frimodigt: «Om der saa var tændt en Ild mellem Wittenberg og Worms, saa den naaede op til Himmelen, vil jeg møde i Herrens Navn; thi jeg er kaldet.» Da han nærmede sig Worms, fik han en bestemt Advarsel mod at drage ind i Staden, og da var det, han gav det bekjendte Svar: «Jeg kommer alligevel, om der saa er lige saa mange Djævla i Worms, som der er Tagstene paa Husene.» I sin Munkeskutte paa en simpel Vogn kom Luther kjørende, men en uhyre Menneskestimmel fulgte ham, og da han den næste Dag skulde bringes til Rigsforsamlingen, maatte han føres gennem Haver og Baghuse for at undgaa Trængselen. Ved Indgangen til den store Riddersal stod Jørgen Frondsberg, en berømt Krigsmand i Kejserens Tjeneste. Han klappede Luther paa Skulderen og sagde: «Lille Munk! du gaar i Dag en Gang, som jeg og mangen Krigsmand ikke har gaaet i de hedeste Slag, men er du vis i din Sag, saa bliv ved i Guds Navn, han vil ikke forlade dig.» Bleg og udmattet af Sygdom traadte Luther ind i Salen og var da saa uanselig at se til, at Kejseren skal have ytret: «Den Mand faar mig ikke til at være en Kjetter.» Man forelagde ham hans Skrifter og spurgte, om han vilde tilbagekalde deres Indhold. Ærbødig og noget forlegen bad han om Betænkningstid og fik den til næste Dag. Men nu havde han vundet sin Rolighed og Frimodighed tilbage, og da han blev afkrævet et bestemt Ja eller Nej paa Spørgsmaalet om at tilbagekalde, svarede han: «Siden eders kejserlige Majestæt og øvrige naadige Fyrster forlanger et slet og ret Svar, saa vil jeg give et, som hverken skal have Bøn eller Tænder. Med mindre jeg bliver overbevist af den hellige Skrift eller med klare Grunde, saa er og forbliver jeg overbevist og bunden ved de Sprog, jeg har anført, og min Samvittig-

hed fangen i Guds Ord, saa jeg hverken kan eller vil tilbagekalde; thi det er ikke raadeligt at handle imod sin Samvittighed. Her staar jeg, jeg kan ikke andet, Gud hjælpe mig! Amen!» Den ædle og værdige Tone, hvormed han udtalte disse Ord, vandt ham mange Hjærter, og Kurfyrst Frederik sagde til sin Hofpræst: «Hvor herligt har dog Pater Martin talt for Kejseren og Riget; han var modig nok, maaske alt for modig.» Der blev endnu gjort Forsøg paa at bringe Luther paa andre Tanker, men han var ubevægelig og svarede med Gamaliel: «Er dette Værk af Mennesker, vil det gaa under, men kommer det fra Gud, vil I ikke kunne undertrykke det.» Han fik derpaa Befaling til at rejse bort.

Pavens Sendebud paa Rigsdagen havde søgt at bevise for Kejseren, at Luthers Kjetteri fortjente et Baal af hundredetusende Kjettere, da han havde begaaet dødelige Synder baade mod Helvede og Himlen, mod Gejstligheden og mod hele Verden. Ligeledes søgte flere Fyrster at faa Kejseren til at bryde sit Lejde, da man ikke behøvede at holde, hvad man havde lovet en Kjetter. Men Kejseren svarede: «Hvad man lover, skal man holde.» Derimod fik man efter Luthers Bortrejse udvirket, at han i en kejserlig Skrivelse blev erklæret fredløs, saa ingen maatte huse eller hæle ham, og enhver skulde have fri Haand over ham og alt, hvad hans var. Imidlertid var Luther kommen i Sikkerhed. I Thüringerskoven var han pludselig bleven omringet af maskerede Ryttere, der reve ham bort med sig ind i Skoven. Her blev han sat paa en Hest, og nu gik det videre gennem Hulveje og Skove, til man naaede et befæstet Bjærgslot. Det var Wartburg, som tilhørte Kurfyrst Frederik, og det hele var sket efter hans Befaling for at skjule Luther for hans Fjenders Efterstræbelser. Han maatte iføre sig en Ridderdragt, lade sit Skjæg voxе og gaa under Navn af «Junker Georg.» Da han saaledes en Tid forsvandt, troede hans Venner og Fjender, at han var død, indtil flere Skrifter af ham viste det modsatte. Saaledes skrev han til Kurfyrsten af Mainz, der paa ny havde sendt en Afladskræmmer ud, at hvis der ikke blev en Ende paa det Afguderi, saa vilde han offentlig tage fat paa Kurfyrsten saa vel som paa Paven og vise hele Verden, hvilken Forskjel der er paa en Biskop og en Ulv. Brevet gjorde sin Virkning, og Kræmmeren blev tilbagekaldt. Det vigtigste af Luthers

Arbejder i det Aar, han tilbragte paa Wartburg, var dog hans tyske Oversættelse af det ny Testaments Bøger, hvorpaa han anvendte en ganske overordentlig Flid. Ved den blev den hellige Skrift lukket op for det menige Folk, og den højeste Oplysning tilgængelig paa Modersmaalet. Dette Aar kunde have været en Hviletid for Luther; thi der blev sørgt godt for ham i enhver Henseende; men han led af hyppige Mavesygdomme og blev hjem søgt af haarde Anfægtelser. I sit Værk for Guds Sag følte han sig stadig forfulgt af Djævelen, og han maatte væbne sig med al sin Tro paa Kristus, den stærkere, for ikke at ængstes af ham. Han længtes efter Wittenberg, og der længtes man efter ham, da der var opkommet mange ny Spørgsmaal, siden han var der sidst. Han havde begyndt at udrense af den papistiske Surdej ved Guds-tjenesten, men al Tid raadet til Besindighed og Varsomhed. Medens han var borte, satte Andreas Karlstadt sig i Spidsen for Bevægelsen og begyndte med falsk Forstand paa den kristelige Frihed et vildt og frækt Væsen. Ikke blot ophævede han alle katolske Kirkeskikke, men han og hans Tilhængere nedrev og ødelagde Billederne i Kirkerne, nedbrød Altene og viste Trods imod Øvrigheden. Værre blev det endnu, da de saakaldte Zwikauerprofeter (fra Byen Zwickau) kom til Wittenberg. De roste sig af umiddelbare guddommelige Aabenbarelser og vilde blandt andet afskaffe Barnedaaben. Karlstadt sluttede sig til dem, og selv Luthers lærde Ven og Medhjælper, Melancthon, blev urolig og vaklende. Nu kunde Luther ikke sidde rolig. Han indsaa, hvor stor Fare disse Udskejelser vilde berede den gode Sag, forlod hemmelig Wartburg og kom til Wittenberg. Paa Vejen skrev han et Brev til Kurfyrsten, der havde fraraadet, ja endog forbudt ham at rejse. Kurfyrsten maatte vide, hedder det deri, at han kom til Wittenberg under en langt mægtigere Beskyttelse end hans. Denne havde han slet ikke i Sinde at begjære, ja, han troede, at han bedre kunde beskytte Kurfyrsten end Kurfyrsten ham, thi Sværdet kunde her intet udrette, men alene Gud. Den, der havde mest Tro, formaaede mest, og da han sporede, at Kurfyrsten var svag i Troen, kunde han ikke anse ham for den Mand, der kunde beskytte ham. I Wittenberg blev Luther modtagen med Jubel og Glæde, og ved sin mægtige Prædiken bragte han snart Rolighed tilbage igjen. At han var fredløs, blev

snart glemt, og Kejseren, der var draget til Nederlandene og Spanien, havde andet at tænke paa. Vel forsøgte Paven flere Gange paa at faa Beslutningen i Worms sat i Kraft, men der var ingen, som vilde paatage sig det. Sværmerne forlode Wittenberg, men de fandt paa andre Steder Lejlighed til at udbrede deres Vildfarelser, og de bidroge deres til at puste den Ild op, som i Aaret 1525 brød ud i de frygtelige Bondeoprør.

Bøndernes elendige Tilstand kjende vi allerede fra Middelalderens Historie. Herrerne ansaa dem ikke for Undersaatter, som de skulde sørge for, men for en arvet Ejendom, de kunde skalte og valte med, som de lystede. Medens de blev overladte til Uvidenhed og Raahed, blev de trykkede af haarde Afgifter og overdrevent Hoveri, uretfærdig Behandling og de strængeste Straffe for den mindste Ulydighed. Flere Gange havde de sydtyske Bønder forsøgt at rejse sig, navnlig opflammede ved det Held, Schweizerne havde haft; men det var mislykkedes, og Oprørerne vare dæmpede ved Strømme af Blod. Luthers kristelige Frihedstanker blev strax opfattede af dem som den bebudede Befrielse fra deres jordiske Tyranner, og da Sværmerne styrkede dem heri og gave det hele Røre et gudeligt Præg, brød Oprøret snart ud i lys Lue. I Begyndelsen vare Bønderne dog rimelige, og efter en Del Smaaafægtninger, i hvilke de gjerne tabte imod de øvede Krigsfolk, tilbød de Forlig. I de saa kaldte »tolv Artikler« fremsatte de deres Fordringer: Ret til at vælge deres Præster, Afskaffelse af Kvægtienden, Andel i Jagt, Fiskeri og Skovbrug, Hoveriet sat paa den gamle Fod, upartisk Retspleje osv. Luther forsøgte at mægle Forlig og skrev baade til Herrerne og Bønderne. De første talte han djærvt til, fordi de støjede og rasede imod det hellige Evangelium samt flaaede og beskattede den simple Mand for at kunne bringe deres Pragt og Hovmod frem. Bønderne formanede han til at være Øvrigheden underdanig, selv om denne var ond, og ikke bilde sig ind, at Oprør og Sammenrottelse kunde være kristelig. »Der er Uret paa begge Sider,« siger han til sidst, »derfor vil man ogsaa paa begge Sider gaa til Grunde, og Gud vil straffe den ene ugudelige Krop med den anden.« Luthers Formaninger blev imidlertid ikke hørte, og Oprøret rasede først i Sydtyskland, siden i Thüringen. Vidt og bredt blev Borge, Klostre og Præstegaarde plyndrede og stukne

i Brand, og Bønderne slukkede deres Tørst efter Hævn paa deres haarde Herrer ved grusomme Myrderier. Nu bad Luther ikke længer for dem, men skrev et Skrift «imod de raverske og morderske Bønder», hvori han opfordrer til at slaa dem ned som gale Hunde. Denne Opfordring blev da ogsaa trolig fulgt. Velrustede Skarer bleve sendte imod Bønderne, der snart bleve adsplittede, og mange Tusende af dem maatte bøde med Livet, selv efter at Oprøret var dæmpet. De øvriges Tilstand blev ikke bedre, men værre; thi der blev udpresset haarde Bøder af dem, og de mistede den sidste Rest af Frihed. I Thüringen stod en Sværmer ved Navn Thomas Münzer i Spidsen for Oprøret. Han var med blandt Gjendebørne fra Zwickau og pralede af guddommelige Aabenbaringer. Det var ham befalet «som Guds Tjener med Gideons Sværd» at afsætte Øvrigheden og indføre en fuldkommen Frihed og Lighed med Fællesskab i Ejendom. Luthers Kirkeforbedringer vare kun kjødeligt Væsen og ingenlunde tilstrækkelige. Den unge raske Landgrev Philip af Hessen, en ivrig Tilhænger af Luther, dæmpede først Oprøret i sit eget Land, forenede sig derpaa med nogle andre Herrer og drog imod Münzer. Denne havde lejret sig paa en Høj ved Frankenhause med 8000 Mand. Han opflammede sine Folk med fyrig Veltalenhed og lovede dem Himlens Bistand. De, der faldt i de forreste Rækker, skulde strax staa op igjen i de bageste, og selv vilde han opfange Fjendens Kugler i sin Kappe. De gik i Slaget med Sangen: «Kom Helligaand;» men de saa sig snart bittært skuffede, og Münzer var selv en af de første, der flygtede. Han skjulte sig i en Seng paa et Tagkammer, men blev funden og henrettet. I Sachsen og de Egne, hvor Luther især virkede, var der ikke Spor af denne Bevægelse, og hans Venner blandt Herrerne vare de tapreste til at dæmpe den; alligevel undlode hans Fjender ikke at give ham Skylden derfor og betegne den som en Virkning af den ny kjætterske Lære.

For her at samle alle den Slags Udskejelser, ville vi endnu omtale Gjendebørne, som huserede i Münster to Aar senere (1534—36). Fra Holland havde de udbredt sig i Westphalen, og i Münster, hvor Sværmeriet længe havde haft Næring, bleve de til sidst saa talrige, at de toge Magten fra Øvrigheden. Nu skulde, som det hed, alle ugudelige forjages, Stedet renses og Zions Rige grundlægges. «Bort med alle Esavs Børn», led det en

Vinterdag, i det Skarer væltede sig igjennem Gaderne og styrtede ind i Husene. Under et rygende Snefog blev enhver, der ikke delte deres Tro, uden Barmhjertighed jaget ud af Staden, selv Oldinge og Mødre med diende Børn. Biskoppen af Münster samlede Tropper og lod Staden indeslutte, men det foregik kun Sværmeriets Rasen. Alle Billeder bleve ødelagte og alle Bøger brændte undtagen Bibelen. Der indførtes Fællesskab i Formue og fælles Maaltider, ved hvilke Bibelen blev forelæst. En Bager fra Holland ved Navn Johan Matthiesen forkyndte, at han havde faaet guddommelig Befaling til at forjage Fjenderne, som laa for Byen. Han faldt imidlertid ved det første Forsøg derpaa. Nu optraadte en Skrædder, Johan af Leiden, og forkyndte, at det for længe siden havde været ham aabenbaret, hvorledes Matthiesen skulde blive Martyr, og at det nu var befalet ham af Gud at ægte hans Enke og overtage Regeringen samt udnævne tolv Dommere, ligesom der havde været i Israel. Blandt andre Love, som han indførte, var ogsaa den, at den kristelige Frihed tilstedede Flerkoneri, og han havde til sidst 14 Koner. Siden fremtraadte en anden Profet for Folket paa Torvet og forkyndte som den himmelske Faders Befaling, at Johan af Leiden skulde herske over hele Jorden og igjen oprejse Davids Kongestol. Johan faldt paa Knæ, takkede Gud, og forsikrede Folket, at han længe havde haft denne Aabenbarelse, men ikke vovet at udtale den. Nu bleve de tolv israelitiske Dommere afsatte igjen, og Johan drog omkring i Staden i Kongedragt med kostbare Smykker, ledsaget af et stort prægtigt Følge og med Kronen, Bibelen og Sværdet baaren efter sig. Saaledes blev Münster gjort til Hovedstad i det ny Rige, og saaledes bleve 28 Apostler udsendte for paa samme Maade at indrette Jordens øvrige Stæder og lægge dem under Kongen. Disse Apostler bleve grebne og for største Delen henrettede, hvor de kom frem. Imidlertid begyndte Hungeren at indfinde sig i den belejrede Stad, men det foregik kun Johans Strængighed. En af hans Koner lod sig forlyde med, om det ogsaa var Ret, at han svælgede i Overflødighed, mens Folket hungrede. Til Skræk for andre slæbte han hende ud paa Torvet og halshuggede hende med egen Haand, medens hans andre Koner maatte synge: Alene Gud i Himmerig. Omsider fik Biskoppen Hjælp fra Philip af Hessen og andre Fyrster, og efter et

helt Aars Belejring blev Byen taget med Storm. Kong Johan blev fanget, overgivet til Soldaternes Forhaanelser, knebet med gloende Tænger og tilsidst dræbt. Resten af Gjendæberne trak sig tilbage til Holland, hvor de forbleve som en stille Sekt, der forkastede Barnedaaben.

Foruden disse haandgribelige Udskejelser havde Luther mangelhaard Kamp at bestaa med falske Venner og sværmeriske Aander, der ikke blot vilde stride mod Paven og hans Vildfarelser, men tillige vende op og ned paa Daab og Nadver og alt kirkeligt og omdanne selve Kristendommen efter deres egne Indfald. Men ved Siden deraf fortsatte han det store Reformationsværk med utrættelig Virksomhed. Retfærdiggjørelsen af Troen alene, som han havde lært af Apostelen Paulus og fundet bekræftet i sine egne haarde Sjælekampe, førte ham til at forkaste al Munkehellighed og Munkeløsternes Gyldighed. Selv aflagde han (1524) sin Munkekappe, og mange Munke og Nonner fulgte hans Anvisning og traadte ud af Klostrene. Pavens Forbud mod Præsternes Giftermaal trodsede han, da han (1525) giftede sig med den udtraadte Nonne Kathrine af Bora, hans trofaste »Käthe«, som han kaldte hende, der skjænkede ham flere Børn og den huslige Lykke, der var ham til saa stor Opmuntring, og hvorfra der er efterladt os saa mange smukke Træk. Selvfølgelig gav dette Skridt Anledning til megen Spot af Fjenderne, men det agtede han ikke. Ligesom han ved sit Giftermaal aabnede Kirken for Hjærtet, saaledes aabnede han Hjærtet for Kirken ved sine Salmer paa Modersmaalet og beredte Herren Lovsang selv ved de spædes Mund. Dette i Forbindelse med den fuldendte Oversættelse af det ny Testaments Bøger (hele Bibelen blev han først færdig med 1534) gjorde det først muligt at holde evangelisk Guds-tjeneste paa Modersmaalet til sand Opbyggelse for Menigheden, og derved traadte Forskjellen paa det evangeliske og det romersk-katholske Kirkesamfund allertydeligst frem, medens det dog maa bemærkes, at det aldrig var Luthers Mening at stifte en ny Kirke, da »Herren, Troen og Daaben« var deri samme, som Pavekirken vedkjendte sig. Prædiken maatte nødvendig her blive af Vigtighed, da det var Oplysning, man trængte til, for at Pavedømmets Mærke kunde gjenembrydes. Dette erfarede Luther ret, da han (1527) tilligemed Melancthon begyndte at besøge Kirkerne og Skolerne i hele Sachsen; thi han traf da

mange, som hverken kjendte Fadervor, Troen eller de ti Bud. Han udgav derfor (1529) sin lille og store Katekismus, af hvilke den første nu i tre Aarhundreder har været Grundlag for vor kristelige Børnelærdom, som Luther selv ønskede, han aldrig her nede maatte voxes fra.

Nogle katholske Fyrster med Ærkehertug Ferdinand af Østerrig i Spidsen sluttede (1524) et Forbund for at opretholde den katholske Kirke og Lære. For at sikre sig mod dette arbejdede Landgreve Philip af Hessen paa at faa et lignende oprettet mellem Reformationens Venner. Luther vilde ikke vide af saadanne Forholdsregler og stolede fast paa, at Gud vilde gennemføre sin Sag uden Menneskehjælp. Men da Frederik den vise var død (1525), gik hans Broder og Efterfølger, Johan den standhaftige, ind paa Landgrevens Forslag, og der blev sluttet et Forbund mellem disse to Fyrster til gjensidig Beskyttelse. Derved fik de Mod til paa Rigsdagen at sætte sig imod Kejserens Andragende om Fuldbyrkelse af Wormsererklæringen, ja endog udvirke den Beslutning, at enhver Rigsstand kunde forholde sig dertil, som den kunde forsvare det for Gud og Kejseren, indtil videre, en Beslutning, der mange Steder banede Vej for Indførelsen af den ny Kirkeordning. Imidlertid blev Spændingen mellem de evangeliske og katholske stedse større. De sidste udgjorde Flertallet paa Rigsdagen og drev en Beslutning igennem i Speier (1529), hvorved Reformationen vilde blive standset i sin Fremgang. Imod denne Beslutning udgave de evangeliske Stænder en Protest (Indsigelse), efter hvilken de siden fik Navn af Protestanter. De mente nemlig, at de i Trossager ikke kunde bøje sig for Flertallet. Kejser Karl, som den Gang var i Italien, blev meget vred over denne Protest og truede med haard Straf, hvis den ikke blev opgivet. Det følgende Aar (1530) udskrev han en Rigsdag i Augsburg, hvor han selv mødte i fuld kejserlig Pragt og haabede med det gode eller det onde at standse det kirkelige Røre. Her indgave Protestanterne den bekendte augsburgske Trosbekjendelse, der endnu agtes som en Grundlov i alle evangelisk lutherske Kirkesamfund. Den er oprindelig forfattet af Melancthon, men rettet og billigt af Luther og udmærker sig ved Simpelhed, Klarhed, Mildhed og Maadehold. Deri forklarede Protestanterne, saa vel hvad det var for en kristelig Tro og Lære, de bekendte sig

til, som hvad det var for Papisteri, de forkastede, samt hvorledes de agtede at ordne Kirkesagerne i deres Lande. Mange Katholiker fik her en ganske anden Forestilling om Protestanterne, end de hidtil havde haft. Vel blev der forfattet en saakaldet Gjendrivelse af Bekjendelsen, men det gav Melanchton Lejlighed til at udgive et udmærket «Forsvar for den augsburgske Trosbekjendelse», og den hele Forhandling kan betragtes som en ny Sejr for Evangeliets Sag. Luther var ikke til Stede i Augsburg, da man frygtede for hans heftige, frimodige Optræden. Derimod opholdt han sig under Rigsdagen i Koburg, hvorfra han i Breve sendte sine Venner Vejledning, Trøst og Opmuntring. Glad var han, da de omsider efter endt Rigsdag samledes om ham. Han mente, de vare komne godt derfra, da de havde bekjendt Kristus, tilbudt Fred, vist Kejseren Lydighed og taalt Uret. Dog var Rigsdagen endt med en kejserlig Bekjendtgørelse, hvori alle de Forandringer, som i de sidste Aar havde taget Overhaand i Tyskland, bleve fordømte, og der blev forordnet, at de igen skulde hæves. De overhørige vilde blive straffede som de, der havde brudt Landefreden. Derfor samledes de protestantiske Fyrster i Schmalkalden og indgik (1531) et Forbund til fælles Forsvar. Kejseren behøvede imidlertid deres Hjælp imod Tyrkerne, og derfor blev der undertegnet en Religionsfred i Nürnberg (1532) af det Indhold, at ingen for Troens Skyld maatte fornærme eller bekrige den anden, indtil Stridsspørgsmaalene kunde blive afgjorte paa en almindelig Kirkeforsamling. En saadan skjættede Paven ikke om, og Karl fik de nærmest følgende Aar nok at gjøre andre Steder. Protestanterne bleve da overladte til sig selv, og den evangeliske Lære udbredte sig næsten over hele Tyskland og her til vort Norden. Det schmalkaldiske Forbund var endog saa dristigt, at det (1542) fordrev Hertug Henrik af Brunsvig, en heftig og lidenskabelig Modstander, fra hans Land og nægtede efter den kejserlige Rets Kjendelse at indsætte ham igjen. Omsider fik Kejseren foreløbig Ro for Tyrker og Franskmænd, saa han kunde henvende sin Opmærksomhed paa Tyskland. Paven havde sammenkaldt en Kirkeforsamling i Trident (1545), hvor de hellige Fædre strax begyndte med at slaa alle de papistiske Sætninger fast. Protestanterne vilde derfor hverken møde der eller underkaste sig Forsamlingens Dom.

Heller ikke vilde de møde ved en Rigsdag, Kejseren havde udskrevet, førend fuldstændig Religionsfrihed var dem sikret. Det trak derfor mere og mere sammen til Krig, som Luther bestandig havde frygtet og efter Evne afværget; men inden den brød ud, havde han lukket sine Øjne.

Luther fortsatte sin Gjerning med utrættelig Flid og usvækket Iver til det sidste. Ikke blot prædikede og underviste han i Wittenberg, men han var al Tid beskæftiget med at skrive, og hans samlede Skrifter udgjøre 22 store Bind. Dertil kom, at man alle Vegne fra søgte Raad og Trøst hos ham endogsaa i timelige Sager. Æret og elsket som en aandelig Patriark eller Kirkefader, havde han en Indflydelse til at vække, oplyse og lede, som netop var størst, fordi han ingen anden ønskede end den, man frivillig gav ham. Midt i sin store Gjerning havde han Tid til baade at nyde Huslivets stille Glæder og forfriske sig i godt Selskab, hvor han altid var munter og vittig. Selv Haandgjerning forsmåede han ikke. Saaledes lærte han i en modnere Alder at dreje og passede selv Blomsterne i sin Have. Musik dyrkede han bestandig. Han paastod, at det Menneske, der ikke kunde røres ved denne Kunst, var ikke meget mere end en Klods eller Sten, og at han havde lagt Mærke til, at Djævelen slet ikke kunde lide Musik. Den havde ofte drevet Sorger og Bekymringer bort fra hans Sind ligesom Guds Ord. Med alt dette var han de sidste Aar af sit Liv plaget af haarde Sygdomme som Stensmerter og Gigt i Hovedet; men Aandens Kraft svigtede ham ikke, og i Bønnen fandt han Trøst og Styrke i alle Lidelser og Kampe; thi han var en Mester i at bede. I sine sidste Dage havde han stor Sorg af Striden om Nadveren med de reformerte, især fordi hans egne Venner, selv Melanchton, syntes at svigte ham og vakle. Ligeledes harmedes han meget over Studenternes Udskjelser og ængstedes for, hvorledes det vilde gaa Evangeliets Sag i den kommende Slægt. Tilmed saa han Uvejret nærme sig fra Kejseren og Tridentinerforsamlingen. Hans sidste Gjerning var at mægle Forlig mellem Greverne af Mansfeld. I den Anledning foretog han en Rejse til Eisleben, og her blev han syg. Da han den 16de Februar kom hjem fra et Forligsmøde, sagde han med mat Stemme: «Naar jeg her i Eisleben har forliget mine kjære Landsherrer, Greverne, saa vil jeg drage hjem, lægge mig i min Kiste og give Ormene mit Legeme at fortære.» Den

næste Dag var han ringere og maatte blive hjemme, gik frem og tilbage i sin lille Stue og hvilede undertiden paa en Læderløjebænk. Han bad meget og ytrede blandt andet: "Jeg er døbt her i Eisleben — skulde jeg nu maaske forblive her?" Hans to Sønner og nogle Venner vare hos ham. Da han om Aftenen gik ind i sit Sovekammer, sagde han: "I Guds Navn, jeg gaar til Sengs. I dine Hænder befaler jeg min Aand, du har forløst mig Herre, du trofaste Gud!" Ud paa Natten vaagnede han op af en Søvn, talte med de omstaaende og bad igjen inderlig og frimodig. Dr. Jonas spurgte ham med høj Røst: "Ærverdige Fader, vil I blive ved og dø paa Kristus og paa Læren, som I har prædiket den?" hvorpaa han svarede "Ja" saa højt, at alle kunde høre det. Derpaa vendte han sig om og sov hen saa blidt, at man troede, han slumrede. Først da man holdt Lyset til hans Ansigt og fælte paa hans Hænder og Fødder og forgjæves kaldte paa ham, mærkede man, at Aanden havde forladt Legemet. Det var den 18de Februar 1546. Liget blev først hensat i Hovedkirken i Eisleben, siden med megen Højtidelighed ført til Wittenberg, hvor det blev jordet i Kirken med mange Taarer af høje og lave, som kappedes om at vise deres store Lærer den sidste Ære.

Den schmalkaldiske Krig.

Kejser Karl var nu fast bestemt paa at gjøre Alvor af sine Trusler, tiltvinge sig Lydighed og hævde sin kejserlige Majestæt. At han stod i Forbund med Paven, søgte han at skjule, for at Krigen ikke skulde faa Udseende af at være en Religionskrig. Her kom Paven ham imidlertid i Vejen; thi han bekendtgjorde sit Forbund med Kejseren og lod udgaa en Bulle, i hvilken han lovede alle dem, der ved Bøn, Fasten og Almisse vilde befordre Toget til disse forstokkede Kjætters Udryddelse, den fuldstændigste Aflad. Hvad Lutheranerne angaar, da synes det stærkeste Baand imellem dem at være bristet ved Luthers Død; thi før de vilde se deres gamle Lærefader paa Baalet, vilde de sikkert have vovet det yderste. Nu forblindede Egen nytte og Kejserens glatte Ord de fleste for den Fare, der truede baade Tysklands og Nordens Frihed. Kun Kurfyrst Johan af Sachsen*), Landgrev Philip af

Hessen, Hertugen af Württemberg og nogle Smaafyrster samt 3 Stæder i Sydtyskland grebe til Nødværge, medens ikke blot Nordens Konger, men Kurfyrsterne af Pfalz og Brandenburg og Hertugen af Preussen sade stille, ja adskillige lutherske Fyrster fulgte endog Kejserens Fane. De forbundne fik dog rejst en Hær paa 90,000 Mand, hvormed de vistnok let kunde have overvældet Kejseren, der sad i Regensburg med en lille Styrke og endnu ikke havde faaet trukket sin Hær sammen fra Ungarn, Italien og Spanien; men de vare raadville, ubestemte og bange for Kejseren. Kurfyrsten og Landgreven sendte flere Skrivelser for at retfærdiggjøre deres Adfærd; men de fik intet andet Svar end et kejserligt Brev, hvori de bleve erklærede for fredløse (i Rigets Akt) "som ulydige, utro, pligtforglemmende, mensvorne, Rebeller, Oprørere, Foragtere og Fornærmere af den kejserlige Højhed og Majestæt." Udførelsen af denne Aktserklæring blev overdraget Hertug Morits af Sachsen. Denne Mand var selv Lutheran, Kurfyrstens Søkendebarn og Landgrevens Svigersøn; men han var ærgjerrig og tørstede efter at udvide sine Lande og blive Kurfyrste. Tidligt havde han udmærket sig i Krigen mod Tyrker og Franskmænd og var bleven Kejserens Yndling, skjønt denne ellers ikke agtede nogen Tysker. Nu havde han hemmelig indgaaet Forbund med Kejseren, faldt ind i Kurfyrstens Lande og erobrede dem paa tre Stæder nær. Kurfyrsten drog hjem for at drive ham ud igjen, og hele den forbundne Hær skiltes ad. I Begyndelsen gik det godt for Kurfyrsten, som gjorde Gjengjæld og besatte Morits's Lande; men pludselig stod Kejseren, som uformodet var ilet Hertugen til Hjælp, lige over for ham og tvang ham til at forsvare sig ved Mühlberg (1547). Kurfyrsten tabte Slaget og blev selv tagen til Fange. Da han blev ført frem for Kejseren, vilde han knæle for ham og begyndte: "Stormægtige, allernaadigste Kejser" — tidligere havde han kaldt ham Karl af Gent — men Kejseren afbrød ham: "Saa? er jeg nu eders naadige Kejser? Det har I ikke længe kaldt mig." Siden dømte han ham fra Livet, da han ikke vilde befale Wittenbergerne at overgive sig; men han slap dog med at aftræde sine Lande og Kurværdigheden til Morits. Landgreven saa nu ingen anden Udvej end at søge Forlig med Kejseren. Denne forlangte, at han skulde overgive sig paa Naade og Unaade, knælende bede ham om Tilgivelse, fra-

*) Han var Johan Frederik den standhaftiges Søn og Eftermand.

sige sig alle Forbund, især det schmalkaldiske, betale Kejseren 150,000 Gylden og flere lignende Ting. Philip gik ind derpaa, men nu lod Kejseren ham imod Løfte kaste i Fængsel, hvor han blev behandlet med Haardhed og raa Ringeagt.

Ved denne Sejr kom Karl V til at straaale i en Glans som ingen af hans Formænd siden Karl den stores Tid, og han vilde nu ordne alt af kejserlig Magtfuldkommenhed. Han udstedte da det saakaldte augsburgske Interim (Mellemstykke), hvorved han tillod de protestantiske Fyrster at beholde de Kirke- og Klostergodser, de havde tilegnet sig, tillod de gifte Præster at beholde deres Koner og Lægmand at nyde Kalken i Nadveren, men alt sammen kun indtil videre og paa de Vilkaar, at man paa ny skulde indføre de aflagte Kirkeskikke, lade Pavens Lære staa ved Magt og vise vor Frue og alle Helgener, den hellige Fader og hans Sønner, Bisperne, skyldig Ærbødighed. I Pavens Øjne var dette en stor Ugudelighed, især fordi han deryed opgav Kirkegodset og tiltog sig, som en Lægmand, Ret til at afgjøre gejstlige Sager; men i Lutherarnes Øjne var det saa stor en Vederstyggelighed, at den fangne Kurfyrste hellere vilde miste Livet end undertegne dette Interim. Dog gave de fleste efter for det kejserlige Magtsprog og undertegnede Interimet; men ingen rettede sig derefter, og Kejseren fik andet at tænke paa end at tvinge dem dertil.

Morits, der nu havde opnaaet, hvad han attraaede, var opbragt over sin Svigerfaders haarde Behandling og desuden ønskede at være Hovedet for Lutheranerne, besluttede at sadle om og narre Kejseren. Han sluttede hemmelig Forbund med Frankrig, og for at kunne samle Tropper paatog han sig at kue Magdeburg, der havde nægtet at modtage Interimet. Først trak han Stadens Belejring i Langdrag, og derpaa gav han den en taalelig Fred; men pludselig, da hans Plan var moden, brød han op og trak syd paa for at komme bag paa Kejseren. Karl var den Gang i Innsbruck, hvor han, plaget af Gigtsmerter, levede meget stille. Sine Tropper havde han sendt til Ungarn eller Italien, og han var ganske blottet for Penge. Da modtog han den Efterretning, at Morits var trængt igjennem Alpepasserne og kun to Dagsrejser fra Staden. Den syge Keiser maatte flygte midt om Natten under et skrækkeligt Regnvejr, baaren i en Bærestol, medens hans

Hofstat fulgte, nogle til Hest og nogle til Fods. Saa pludselig faldt han ned fra den Højde, hvorpaa han stod, da han paa Valpladsen modtog den blødende Kurfyrste og fra sin Trone saa ned paa den knælende Landgreve. Hans Broder Ferdinand, som maaske stod i hemmelig Forstaaelse med Morits, maatte underhandle med ham, og der blev sluttet Forlig i Passau (1552), i Følge hvilket Landgrev Philip fik sin Frihed (den afsatte Kurfyrste havde Kejseren løsladt, før han forlod Innsbruck), og alle de fredløse fik Tilgivelse. De kirkelige Stridigheder skulde afgjøres paa næste Rigsdag; men det skulde forblive ved den aftalte Fredstilstand, selv om der intet Forlig kom i Stand. Tre Aar efter (1555) blev der i Augsburg sluttet en Religionsfred, hvorved Protestanterne fik fuldkommen Religionsfrihed. Dette skete altsaa kun en Menneskealder efter, at Luther stod i Worms som en fattig Munk og som fredløs Mand maatte skjule sig paa Wartburg. Kun om et Punkt kunde der ikke opnaas Enighed. Katholikerne forlangte nemlig, at de Biskopper og andre Prælater, som gik over til den lutherske Lære, skulde miste deres Stifter og Indkomster, hvilket Protestanterne ikke vilde gaa ind paa. Dette saakaldte »gejstlige Forbehold« blev staaende som et Stridspørgsmaal, der senere kom op igjen.

Karl den femtes Krige med Tyrkerne og Frands den første.

Karl V regerede, som vi have set, over Spanien med hele den nyopdagede Verden i Amerika, over Neapel, Sicilien og Sardinien, over Nederlandene og Østerrig. Solen gik, som det hed, aldrig ned i hans mægtige Rige. Alligevel kunde han ikke kue den Bevægelse, som udgik fra Munken i Wittenberg, fordi denne kom indvortes fra og var i en højere Magts Tjeneste. Reformationen viste sin gjenfødende Kraft ikke blot paa Troens, men ogsaa paa det borgerlige Livs Enemærker i alle Retninger, og derfor er det egentlig den, vi skyldte, at Europa ikke til sidst blev oversvømmet og hærjet af Tyrkerne og al menneskelig Udvikling standset. Hvad Kejseren formaaede at udrette i denne Henseende, var ikke meget.

Efter Muhamed II's Død havde Tyrkernes Erobringskrige under de 2 følgende Sultaner mest været førte inde

i Asien; men Soliman II, kaldet «den prægtige», truede igjen Evropa. Han tog endelig Rhodos (1522), men den var dyrekjøbt. 6000 Johanniterriddere og 5000 andre Krigere forsvarede den, til Tyrkehæren, 200,000 Mand stærk, var smeltet sammen til det halve. Da overgave de den imod at faa fri Afgang. Karl V skjænkede dem siden Øen Malta, som hørte til Sicilien, paa den Betingelse, at de skulde vedblive at hellige sig til Kampen mod Tyrker og Serevere. — Værre endnu var Belgrads Erobring og Solimans Tog ind i Ungarn (1526) med en uhyre Hær. Ved Mohacs tilintetgjorde han aldeles den lille ungarske Hær, og Kong Ludvig selv sank paa Flugten i et Morads, hvor han kvaltes. Soliman trængte frem til Ofen, som uden Modstand faldt i hans Hænder, hvorpaa han vendte tilbage, i det han overalt plyndrede, brændte og myrdede saa vel bevæbnede som værgeløse. Nu delte Ungarerne sig i to Partier. Nogle valgte Woywoden af Siebenbürgen, Johan Zapolya, til Konge, medens andre paa en Rigsdag i Pressburg valgte den østerrigske Ærkehertug Ferdinand, Karl V's Broder. Denne rykkede ind i Ungarn med en tysk Hær, og Zapolya maatte vige, men nu søgte han Hjælp hos Soliman. Denne kom igjen med en vældig Hær, erobrede Ofen og indsatte Zapolya. Derpaa drog han videre frem og standsede først ved Wien, som nu første Gang blev belejret af de raa Skarer. Skræk og Gru før igjennem hele Tyskland ved Efterretningen herom; thi Wien var nu, ligesom forhen Konstantinopel, Kristenhedens Bolværk; men Hjælp kom der ikke. Der var allerede skudt Huller paa Murene, og Tyrkerne stormede, opflammede af Tørst efter Blod og Bytte; men Borgerne og en lille Hær under Grev Salm kæmpede med Heltemod og Udholdenhed. Til sidst maatte Soliman hæve Belejringen, efter at Landsbyer og Kirker vidt og bredt omkring i Omegnen vare nedbrændte og 10,000 sammenslæbte Fanger for største Delen myrdede. — Siden bemægtigede Soliman sig Stæderne Tunis og Algier, hvor han oprettede Fyrstendømmer under Sultanens Overhøjhed. Senere fejedes dertil ogsaa Tripolis. Tyrkiske Serevere havde længe huseret i Middelhavet. Nu fore hele Sværme ud fra Afrikas Havne og bemægtigede sig ethvert Handelsskib, de kunde faa fat paa, gik i Land paa Kysterne, brændte og plyndrede og bragte Masser af Kristne til deres Hjem, hvor de bleve holdte i den grusomste Trældom. Ogsaa

Araberne i Marokko toge Del i disse Sereverier, som have varet ved til langt ind i det nuværende Aarhundrede. Karl V foretog to store Tog imod dem, et til Tunis (1535) og et til Algier (1541). Paa det første befriede han 20,000 kristne Fanger af alle Folkeslag, og paa dem begge blev der udført Heltegjerninger af hans Hær; men ingen af dem havde varige Følger. Kun Maltheserridderne fortsatte en heltemodig Kamp med disse Barbarer.

Den Magt, som især bidrog til at sætte Grænse for Karl V's Erobringslyst og hindre ham fra at blive Eneherre i Evropa, var Frankrig under Frands den første (1515—1547). Denne Fyrste har i Frankrig vundet en vis Berømmelse som Ridderlighedens og Oplysningens høje Velynder; men hans Tapperhed var uden højere Formaal, han var Træl af sine sanselige Lyster, og sit Folk baade udsugede og undertrykte han. Hvorledes det stod til med Friheden i Frankrig under ham, kan ses af følgende Træk. Rigsdagen havde gjort Indvendinger mod en haard og vilkaarlig Jagtforordning, som han havde udstedt; men han lod dem vide, «at han var Herre, og at de maatte adlyde, ellers vilde han behandle dem som Oprørere og tugte dem som sine ringeste Undersaatter.» Det var hverken første eller sidste Gang, han behandlede dem paa den Maade. — Vi have omtalt, hvorledes Ludvig XI's Eftermænd, Karl VIII og Ludvig XII, stredes med Ferdinand den katholske om det ulykkelige, søndersplittede Italien. Det var til sidst lykkedes Paven ved Forening imellem Ferdinand, Maximilian af Østerrig og Henrik VIII af England at faa Franskmændene fordrevne fra Mailand; men aldrig saa snart var Frands I bleven Konge, før end han fik sluttet et Forbund med Venedig og brød ind i Mailand med 60,000 Mand, hvoraf 22,000 tyske Landsknægte. Der mødte ham en halv saa mandstærk Hær af Schweizere, der kæmpede med ham i to Dage ved Marignano. Den første Dag varede Slaget til Midnat, og begge Hære stode imellem hinanden paa Valpladsen. Om Morgen begyndte Schweizerne igjen, men ved Middagstid ankom Venetianerne og faldt dem i Ryggen. Nu maatte de vige og trak sig tilbage til Mailand, hvor de efterlod en Besætning, og drog derpaa tilbage til deres Hjem. Mailand maatte underkaste sig Frands, og Paven skyndte sig med at slutte Forlig, som han maatte betale med Parma og Piacenza. Imidlertid blev Karl (1516) Konge i Spanien, hvor han

kaldes Karl den første, og valgtes til Kejser i Tyskland. Tyskerne behøvede en mægtig Fyrste til at forsvare sig mod Tyrkerne; men Karl vendte strax sin Opmærksomhed til Italien, og det kom snart til Krig imellem ham og Frands I om Mailand. Den franske Statholder i Mailand forlangte 400,000 Guld kroner til at lønne sine Soldater med og leje Schweizere. Denne Sum blev virkelig skaffet til Veje, men den kom aldrig til Italien; thi Frands's Moder, Lovise af Savoyen, en ærgjerrig, rænkefuld og udsvævende Kvinde, fik uden Kongens Vidende fat i Pengene og beholdt dem. Følgen var, at Hæren i Italien smeltede sammen, mens Frands ventede Sejrsfærdigheder, kun Levninger af den kom tilbage, og Mailand var tabt for det første. Frands rustede sig igjen og vilde selv gaa til Italien, men blev forhindret, atter til Dels ved sin Moders Skyld. Hertug Karl af Bourbon, den første Prins af Blodet, havde udmærket sig som Statholder i Italien, men var uden Grund kaldt tilbage der fra. Siden tilbød Enkedronningen ham sin Haand, skjønt hun var 47 Aar gammel og 13 Aar ældre end han. Karl afslog Tilbudet og lod falde haarde Ord om hendes Letfærdighed. Det tilgav hun ham aldrig og forfulgte ham saaledes med Rænkespil, at han tabte Taalmodigheden og indlod sig i forrædersk Forbindelse med sit Fædrelands Fjender. Han aftalte med Karl V og Henrik VIII i England, at de tre skulde dele Frankrig. Planen blev imidlertid røbet, og Hertugen undslap med Nød og næppe til Kejseren. Nu blev Frands hjemme, men sendte alligevel en Hær til Italien. Efter Aftalen faldt Englænderne ind i Picardiet, en tysk Hær ødelagde Burgund, og fra Syden trængte Spanierne frem. Ingen af disse Hære kunde dog holde sig længe i Frankrig, og Frands slap med Ødelæggelse af nogle Provinser. I Italien kæmpede nu Hertug Karl i Kejserens Tjeneste, og de kejserlige havde Lykken med sig. De franske Helt, den tidligere omtalte Bayard, blev paa Flugten dødelig saaret af en Kugle og henlagt under et Træ. Iblant Sejrherrerne kom Karl forbi. Han gik hen til den døende og udbrød med Taarer i Øjnene: "O, min ædle Bayard, hvor beklager jeg eder!" — "Jeg er ikke at beklage," svarede Ridderen, "jeg dør som en retskaffen Mand i min Konges Tjeneste; men I, en Prins af fransk Blod, har grebet til Vaaben mod eders Landsmænd og eders Konge!" Kort efter døde han, i det han stille og bedende holdt sit

Sværd for sig som et Kors. Kejserens Feltherre besøgte den hæderligste Jordejæder for Helten. Gennem Savoyen fulgte Landets Adel hans Lig, der med stor Højtidelighed blev nedsat i hans Familiebegravelse i Grenoble. — Franskmændene bleve helt fortrængte af Italien, men Lykken vendte sig endnu et Par Gange. Karl havde al Tid Mangel paa Penge til at underholde og lønne Hæren. Den svandt derfor hurtigt ind igjen, og da Frands kom med en ny Hær, maatte den adspredde sig i Bjærgene for at søge Sikkerhed. I Rom lyste man spottende efter den kejserlige Hær, som var bleven borte. Den kom imidlertid frem igjen, da Ærkehertug Ferdinand og Jørgen Frondsberg, som vi kjende fra Worms, ankom med friske Tropper og Penge, bestemte paa at ende Krigen, før de slap op. Ved Pavia kom det til et afgjørende og blodigt Slag (1525). Frands tabte, og da han til sidst næsten ene huggede om sig, blev hans Hest skudt og han tagen til Fange. Han blev ført til Madrid, hvor han forblev et helt Aar, da han ikke vilde gaa ind paa de haarde Vilkaar, Karl foreskrev ham. Han skulde for bestandig aftræde Hertugdømmet Burgund, frasige sig alle Fordringer paa Neapel, Mailand og Genua, indsætte Hertugen af Bourbon igjen i alle hans Besiddelser, betale 400,000 Kroner osv. Til Sikkerhed skulde han sætte sine to ældste Sønner som Gisler. Frands undertegnede til sidst, men med den faste Beslutning, ikke at holde Forliget. Da han var kommen over den franske Grænse, kastede han sig paa en tyrkisk Hest og galoperede af Sted, i det han svingede Hatten over Hovedet og raabte: "Nu er jeg Konge igjen!"

Den kejserlige Hær var forbleven i Italien, og da den ingen Sold fik, udsugede den Landet paa det forfærdeligste. Ikke bedre gik det i Neapel under de spanske Embedsmænd. Italienerne glødede af Had imod disse fremmede, og for at faa dem ud løste Pave Clemens VII Frands fra sin Ed til Karl og sluttede et Forbund med ham, Mailand og Venedig. Karl af Bourbon, som anførte Kejserens Hær, fik Forstærkning, i det Frondsberg ankom med 16,000 Landsknægte. Derved blev imidlertid Pengenøden større, og han maatte bruge Pinebænken for at udpresse Penge af Mailänderne. Da han endelig ikke kunde faa Underhold til Hæren længer der, brød han op og rykkede mod Rom. Undervejs skete der Mytteri, og gjennem hele Lejren lød Brølet: Penge! Penge! Selv Fransk-

mand bestod Karls Hær af sammenløbne Italienerne, Spaniere og Tyske, alligevel forstod han at holde dem sammen. Han fik dem tilfredsstillet for det første, og da de en Aftenstund fik Rom i Sigte, pegede han paa den prægtige Stad og lovede dem alle dens Skatte, naar de havde taget den. Strax næste Morgen blev der stormet. Hertugen, som selv gik i Spidsen, blev paa en Stormstige ramt af en Kugle og faldt. Det gjorde hans Soldater kun endnu mere rasende, og skjønt Schweizerne gjorde tapper Modstand, trængte de omsider ind i Staden. Her blev nu al tænkelig Grumhed og Umenneskelighed sluppen løs. Omsværmende fra Hus til Hus, fra Kirke til Kirke slæbte de vilde Skarer alt bort, som de kunde bære, og ødelagde Resten. Mænd og Kvinder, Oldinge og Børn bleve givne til Pris for de skrækkeligste Mishandlinger. Mange værdifulde Kunstsager gik til Grunde. I syv Dage varede disse Rædselsoptrin, og da det første Raseri var kølet, gik det med Haan og Spot ud over Paven og det romerske Kirkevæsen. De fleste Landsknægte kaldte sig nemlig Lutheranere. Forklædte som Kardinaler rede de paa Æsler omkring i Staden, og en af dem, pyntet med den tredobbelte Krone, spillede Pave og lod de andre knæle for sig. Pave Clemens VII havde indesluttet sig i Engelsborg, hvor Nøden blev saa stor, at han maatte spise Æselkjød. Til sidst maatte han købe sig de skrækkelige Skarer fra Halsen med en stor Pengesum.

Karl V var vel tilfreds med, at Paven var bleven ydmyget, men fralagde sig al Skyld i det forefaldne som sket imod hans Vilje. Kong Frands havde ikke holdt sine Løfter til Paven og kom for silde til at hjælpe ham. Karl skjældte ham ud for en Løgner og troles Mand, og de udfordrede hinanden til Tvekamp, men derved blev det. En fransk Hær drog til Neapel, en anden til Lombardiet, og det gik igjen ud over det ulykkelige Italien. Omsider vare begge Fyrsterne udmattede og kjede af Krigen, og der blev sluttet Fred i Cambray (1529). Frands opgav igjen sine Fordringer paa Italien og betalte 2 Millioner Kroner for Burgund, hvorpaa hans Sønner kom tilbage.

Karl begav sig nu til Italien, hvor han viste sig med en Erobrers Pomp, omgivet af spanske Adelsmænd og en Hær paa 20,000 Mand. Han modtog Gesandter fra alle Italiens Stæder og lod sig med mange Højtideligheder og

stor Pragt krone af Paven til Konge i Italien og Kejser. Det var den sidste Kejserkrøning, der blev forretet af Paven, indtil Napoleons Dage. Florents var den eneste Stad i Italien, der gjorde Karl Modstand. Der havde man for sidste Gang gjort Forsøg paa at indføre Republikken og fordrevet Mediceerne; men Clemens VII, der selv var Mediceer, fik Karl til at tvinge Staden og føre den tilbage. Kort efter ophøjede han deres Besiddelser til et Storhertugdømme. Mens Karl var i Italien, var det, at Tyrkerne belejrede Wien. Han drog derfor til Tyskland for at holde Rigsdag i Augsburg. Endnu to Gange (1536 og 1542) forsøgte Frands at faa Fodfæste i Italien, men Udfaldet blev det samme. I disse to Krige forsmåede Frands ikke at søge Forbund med Kristenhedens Fjende, Sultan Soliman. Italien skulde endnu prøve den Ulykke at hjemses af tyrkiske Flaader, der plyndrede paa Neapels Kyster og i Staden Nizza.

Efter den schmalkaldiske Krig havde Kejser Karl ikke flere Kræfter. Han var syg og tungsindig, kjed af Regeringssager og længtes efter Hvile. Til sidst besluttede han at nedlægge Regeringen og tilbringe sine øvrige Aar i klosterlig Stilhed, en Beslutning, der vakte stor Opsigt, især da han ellers nok havde sat Pris paa Purpurets Glans. Hans Broder Ferdinand var allerede tidligere valgt og kronet til hans Eftermand i Østerrig og paa Kejsertronen. Paa en højtidelig Forsamling i Brüssel aftraadte han Nederlandene til sin Søn Philip og holdt en Tale om sit Livs Besværligheder, der rørte alle tilstedeværende til Taarer. Derpaa formanede han sin Søn til at være taknemlig derfor og regere sit Folk mildt og godt, hvilket Philip lovede, men ikke holdt. Nogle Maaneder efter aftraadte Karl paa samme Maade Spanien med alle dets Besiddelser i den gamle og ny Verden. Derpaa begav han sig (1556) til Klosteret St. Just i Spanien, hvor han henlevede sine sidste Dage i Ensomhed, beskæftiget med Andagtsøvelser, Drejning, Uhrmageri og Have dyrkning. Han kunde ikke faa sine Uhre til at gaa ens, hvilket mindede ham om, at han aldrig havde kunnet faa sine Undersaatter til at tænke ens. De sidste 6 Maaneder tilbragte han ængstet af Samvittighedsskrupler og under haarde Bodøvelser. Til sidst faldt han paa at højtideligholde sin egen Ligbegængelse. Han lod i Klosterkirken opføre en prægtig Paradeseng, holde Messe for sin Sjæls

Ro og bivaanede den selv. Det rystede ham saa stærkt, at han fik Feber og døde nogle Uger efter (1558).

Reformationen i Schweiz og Frankrig.

Samtidig med Luther optraadte i Schweiz Ulrich Zwingli, der ligesom Luther ved at læse i den hellige Skrift opdagede, at det var galt fat med adskillige pavelige Lærdomme. Som Præst til Einsiedelen i Kanton Schweiz, et stærkt besøgt Valfartssted med et berømt Mariabillede, begyndte han at prædike imod Valfarterne, og siden gik han videre. Han fik Abbeden i Klostret til at fritage Nonnerne for at synge Messer og tillade dem at gifte sig. Jorden var i det hele beredt i Schweiz til at modtage en saadan Sæd; thi der var stor Utilfredshed med Bispernes og Præsternes Yppighed og Ladhed, og Troen paa Pavens Hellighed var rokket hos mange, der havde tjent i Italien. Siden blev Zwingli Præst i Zürich, og her fik han Opmuntring og Støtte af Raadet. Da Franciskanermunken Bernardin Samson drog om i Schweiz med Afsadsbreve, prædikede han derimod, og det blev betydet Munkene, at han skulde standse denne Handel. Da Biskoppen klagede over ham, og Munkene kaldte ham en Kjætter, blev der foranstaltet Religionssamtaler, hvoraf Følgen blev, at man afskaffede Messen og Billederne. Johan Eck forsøgte sig ogsaa her, men formaaede ikke at standse Bevægelsen. Den blev saa stor, at Folk vandrede ud fra det ene Kanton til det andet, eftersom Regeringen bestemte sig for den ny eller den gamle Lære. Spændingen voxede bestandig, og Striden drejede sig ikke blot om aandelige Ting, men ogsaa om verdslige; thi Zwingli ivrede ogsaa imod politiske Misbrug. Saaledes skal han have sagt: »De edsforbundne anse det for Synd at spise Kjød i Paasken, men at sælge Menneskeblod til fremmede Fyrster regne de ikke for Synd.» Han sigtede derved til den fremmede Tjeneste, som han ivrede meget stærkt imod. Tilsidst kom det til Krig imellem Zürich og 5 Kantoner, der havde bevaret den gamle Kirkeforfatning. Det første Slag stod ved Kappel, og Zwingli var selv med. Hans Venner bleve overvundne, og han selv blev dræbt af en fjendtlig Hovedsmand, da han nægtede at anraabe den hellige Jomfru (1531). Zwingli var altsaa ikke som Luther bange for at drage Sværdet, og hans

Reformation var i det hele mere udvortes. Han var en trofast Kæmpe for, hvad han ansaa for Sandhed, tilmed sit Folk og Friheden inderlig hengiven; men det dybe aandelige Blik, som Luther havde vundet gennem Sjælekamp, havde han ikke. Begge hentede de deres Oplysning fra den hellige Skrift, men Luther forudsatte Troen, medens Zwingli vilde udlede den af Skriften. Luther beholdt af det gamle, hvad der ikke stred imod Skriften, Zwingli vilde afskaffe alt det, der ikke udtrykkelig støttede sig paa Skriften. Derfor bleve Billeder, Kors, ja endog Orgeler borttagne af Kirken; thi derom stod intet i Skriften. I Stedet for Alter blev der sat et simpelt Bord, og ved Nadveren brugte man Bægre og Fade af Træ, alt saa simpelt som muligt. Værre var, at han erklærede selve Herrens Indstiftelser, Daaben og Nadveren, for at være blotte Tegn paa, hvad man selv havde tilegnet sig i Troen. Derfor vare ogsaa alle Bestræbelser for at forene ham og hans Tilhængere med Luther forgjæves. Man fik en Religionssamtale i Stand i Marburg (1529), og her drejede Striden sig fornemmelig om Nadveren. Luther holdt fast paa Indsigtelsesordene: »det er mit Legeme«, hvilke Zwingli vilde bortforklare og i Stedet for sætte: »det betyder mit Legeme.« Schweizerne bade Luther om dog at anerkjende dem som Brødre, og Zwingli tilstod med Taarer, at der var ingen Mennesker paa Jorden, med hvem han hellere vilde være enig end med dem fra Wittenberg; men Luther svarede, at de havde en anden Aand end han og hans Venner. Brodernavn kunde han derfor ikke give dem, og det maatte de heller ikke kunne give ham, naar de mente det alvorligt med deres Lære. Derimod var han rede til at række dem Fredens og Kjærlighedens Haand og vilde gjerne undgaa Strid med dem; men skreve de imod den rene Lære, kunde han ikke undlade at forsvare den og modbevise dem. I Luthers sidste Dage søgte Melancthon at nærme sig mere til dem, men det kaldte Luther en falsk Fred og havde megen Sorg deraf. Det Kirkesamfund, der saaledes begyndte at danne sig i Schweiz, og som til Forskjel fra det lutherske plejer at kaldes det reformerte, fik dog først sin bestemte Form ved Franskmanden Johan Calvin.

Calvin var født i Picardiet 1509. Hans Fader, en kongelig Sagfører, var en stræng, alvorlig Mand, hans

Moder en from noget sværmerisk Kvinde. Drengen blev opdragen sammen med en fornem Mands Søn og fik udmærkede Lærere, ligesom han selv udmærkede sig baade ved Flid og Evner, ved Fromhed og Lydighed. Derfor fik han allerede, da han var 18 Aar gammel, et Præstekald, for at han kunde have Indtægten deraf til at studere for. Ved at læse i Bibelen og nogle af Reformatorenes Skrifter fik han snart saa meget at se af Romerkirkens Brøst, at han nedlagde sit Præsteembede. «Mit Hjerte vilde ikke tillade mig at blive», ytrede han senere derom. Derpaa lagde han sig med sin sædvanlige Flid efter Lovkyndighed, hvormed hans Fader var godt tilfreds, da den lovede ham mere Ære. Hans Lærere studerede over hans Fremskridt og tilbød ham frit Doctorværdigheden, hvilken han dog frabad sig. Hans Faders Død kaldte ham hjem, og derfra begav han sig til Paris. Bibelens Læsning havde han fortsat, og nu bestemte han sig fuldkommen for Reformationens Læresætninger. Opflammet af Iver for at udbrede dem forenede han sig med andre, opbyggede dem i hemmelige Sammenkomster ved sine Taler og blev snart deres Hovedmand. Frands' 1's Søster, Margrethe af Navarra, en hemmelig Veninde af den ny Lære, lod ham ofte komme til sig og underholdt sig med ham. Hun kunde imidlertid ikke fri ham for Forfølgelse, og han maatte flygte, først fra Paris og siden fra sit Fædreland. Højest nødig besluttede han sig dertil, «men», sagde han, «det faar at være, thi fortjener Sandheden ikke at bo i Frankrig, saa fortjener jeg det endnu mindre. Jeg vil gjerne underkaste mig samme Skæbne som den.» Han kom til Basel, hvor han fandt Venner og Velyndere i Mængde, thi Zwinglis Lære var her den herskende. Paa denne Tid skrev han sin berømte Bog: «Undervisning i den kristelige Religion», hvori han fremstiller sin Besvarelse paa de store Spørgsmaal, som den Gang bevægede hele Evropa, og viser sig som Leder af hele den aandelige Tankegang gennem Aarhundreder ikke blot for sine Trosfæller i Frankrig og det franske Schweiz, men ogsaa i de tyske Rhinegne, i Holland og Skotland og med stor Indflydelse paa Bispekirken i England. Denne Bog tilegnede han Kong Frands med et glimrende Forsvar for de Reformerte mod de Bagvaskelser, man udsprede om dem. For sin Helbreds Skyld gjorde han fra Basel en Rejse til Italien, men

maatte over Hals og Hoved flygte der fra for ikke at falde i Inkquisitionens Hænder. Saa besøgte han en kort Tid sit Fædreland, men ogsaa der truedes han af Baal og Brand. Endelig kom han (1536) til Genf, hvor den ny Lære allerede var bleven indført ved Øvrighedens Foranstaltning, og her blev anvist ham en vid Virkekreds. En fransk Adelsmand, Vilhelm Farel, var tidligere kommen til Staden fra de Egne, hvor Valdenserne oprindelig boede, og havde samlet Reformationens Venner om sig. Han var bleven anklaget og med rasende Forbitrelse overfalden af de katholske Præster. Folket tog ham i Beskyttelse, og da hans Fjender gjorde Forsøg paa at ombringe ham, blev det kun derved mere ophidset og gik tilsidst ganske over paa hans Parti. Nu bleve Billeder og Helgenstøtter nedrevne og de gamle Kirkeskikke afskaffede. Præster, Munke og Nonner vandrede ud, Klostrene bleve forvandlede til Skoler og Hospitaler, og deres Indkomster bleve brugte til veldædige Øjemed. Dette var imidlertid kun en Forandring af udvortes Ting, endnu herskede megen Ugudelighed, Usædelighed og Tøjlesløshed i Staden, som endogsaa tog Anledning af den vundne Frihed. Farel følte, at der maatte en Mand stærkere end han til at styre Reformationens Skib igennem de vilde Bølger. Da fik han Efterretning om, at Calvin paa en Rejse var kommen til Byen. Strax iler han til ham og beder ham om at blive og tjene Reformationens Sag. Calvin vægrede sig i Begyndelsen, men Farel truede ham med Herrens Forbandelse, hvis han ikke blev og hjalp dem i deres store Nød at fremme Guds Værk. Det var for Calvin et Guds Kald, der gennemrystede hans inderste Sjæl. Han opgav sin Bestemmelse, at rejse til Basel, blev i Genf, hvor han blev ansat først som Lærer og siden tillige som Præst. Han viste sig ogsaa snart at være den rette Mand, thi han var lige saa fast og urokkelig i, hvad han ansaa for at være Guds Sag, som han var højmodig, overbærende og nøjsom, naar det gjaldt hans egen Person. Han forfattede nu en Katekismus, hvori de væsentligste Lærdomme fandtes, og fik Raadet til at tage alle Byens Beboere, Mænd og Kvinder, i Ed paa, at de vilde rette sig efter den. Paa samme Tid udgik fra Raadet Love, hvorved det blev alle paalagt at besøge Gudstjenesten, holde Søndagen hellig, være hjemme om Aftenen Kl. 9, og hvorved der blev sat strænge Straffe for Banden, Druk-

kenskab, Lykkespil, Liderlighed og Gudsbespottelse, ja, selv for Dans og Maskerade. Disse Love bleve under Trompetstød bekendtgjorte for Folket. Alt, hvad man ansaa for anstødeligt, blev straffet. Saaledes blev en Brud, der havde vist sig offentlig med for lange Haar-fletninger, og de Kvinder, der havde pyntet hende, straffede med 3 Dages Fængsel. En Spiller blev sat i Gabe-stokken med Kortene om Halsen. En Horkarl blev af Bøddelen ført igjennem Staden tilligemed Kvinden, han havde syndet med. Calvin brugte altsaa ikke blot som Luther Ordets Sværd, men ogsaa den verdslige Magt til at gennemføre sin Sag. Mange Borgere vare naturligvis misfornøjede med den Tvang, der blev paalagt dem, og Spændingen voxede, da Calvin bestemt nægtede efter Raadets Opfordring at gjenindføre nogle Kirkeskikke, som man havde optaget i Bern. Til sidst erklærede Calvin i en Prædiken, at han ikke mere vilde uddele Nadveren i en saa ugudelig og af Partier sonderreven By, hvorpaa Raadet svarede ved at forvise ham fra Staden. Han modtog nu et Tilbud fra Straszburg om at være Professor og Præst ved den reformerte Menighed der, og i denne Stad tilbragte han tre rolige og lykkelige Aar. I Genf begyndte man imidlertid snart at længes efter ham. Usædeligheden tiltog i en utrolig Grad. Der til kom, at de fire Mænd, som især vare Skyld i hans Forvisning, alle omkom ynkelig, hvilket Folket ansaa som en Guds Dom. Borgerforsamlingen forlangte med høj Røst, at Calvin skulde kaldes tilbage. Han vilde nødig fra Straszburg, men omsider gav han efter for deres indstændige Bønner og Farels stærke Opfordring paa den Betingelse, at Kirketugten skulde gennemføres. De modtog ham med den højeste Jubel, og alle misbilligede hans Forvisning, som ingen vilde være Skyld i. Han skrev til en Ven: «Skal jeg tro Genfernes Forsikring, saa er der ingen, som har vidst det mindste om min Forvisning, og det maa være Husene, ikke Menneskene, som have jaget mig bort.» Nu fik han oprettet flere Raad, det ene over det andet, til at fremme Gudsfrygt og Sædelighed, og disse udgave Love, som bestandig bleve skærpede. Saaledes bleve to af de fornemste Borgere henrettede for Ægteskasbrud. En Kvinde blev forvist, fordi hun havde sunget utugtige Viser, og en anden blev pisket, fordi hun havde sunget verdslige Viser med Salmetoner. En

Murer maatte sidde 3 Dage i Fængsel, fordi han havde ønsket ondt over sin Mester. Udeblivelse fra Guds-tjenesten medførte for Voxne en Pengebøde, for Børn Ris. Loven gav endogsaa Bestemmelse for Klædedragt og Maaltider. Ikke alle kunde finde sig i en saa alvorlig Tugt, og Calvin havde haarde Kampe at bestaa baade mod skjult og hemmeligt Had, men han veg ikke et Skridt. «Lad os følge vor Frelasers Fodspor», sagde han, «hvem Kjærlighed til Sandhed bragte paa Korset. Jeg svage kan ikke udføre ret meget, men jeg kan dog — og vil ogsaa — udgyde mit Blod for Sandheden.» — I sin værste Skikkelse viser Calvins Strængighed sig i hans Forhold til Michael Servet, en Spanier, der først havde opholdt sig i Paris, siden i Lyon som Læge, men tillige befattede sig med at granske i Skrifterne og havde udfundet, at Kirkens Lære om Treenigheden og om Barne-daaben var urigtig. Han udgav en Bog derom, som han kaldte «Kristendommens Gjenoprettelse.» Da det blev opdaget, hvem Forfatteren var, blev han kastet i Fængsel. Det lykkedes ham at undkomme, og han kom paa sin Flugt til Genf. Her lod Øvrigheden ham paa Calvins Forlangende sætte fast. Han ansaa det for sin Pligt efter bedste Evne at standse et forstokket og uforbederligt Menneske, siger han selv, og forbinde ham i at skade for Fremtiden. Han gik flere Gange til ham for at bringe ham paa andre Tanker, men da det ikke hjalp, ansaa han ham for et Uhyre, der var udstoppet med Gudsbespottelse og Ondskab. Raadet dømte ham som Kjætter til at brændes levende, og denne Dom blev fuldbyrdet. Calvin billigede hans Dødsdom, men bad dog for ham, at han maatte slippe med Henrettelse. — Calvins Rygte lokkede mange studerende til Genf, hvor han derfor fik oprettet en Skole, der siden blev til et Universitet. Her fra udgik mange modige og dygtige Præster, der bragte hans Lære vidt omkring. Desuden virkede Calvin ved Skrifter og Raad for en Mængde udenlandske Menigheder, og hans Brevveksling strakte sig over hele Evropa. Han døde 1564 af Tæring, ligesom Luther begravet af sine Medborgere. Efter sit eget Forlangende blev han jordet uden al Pragt, og intet Mindesmærke blev sat paa hans Grav, saa at den nu ikke mere kjendes.

Sammenligne vi Luther og Calvin, da er der betegnende sagt om dem, at den første reformerede efter sit «Hjærte»,

den sidste efter sit «Hoved». I det vigtige Punkt om Nadveren nærmøde Calvin sig til Luther, i det han erkjendte, at Herren virkelig meddelte sig til sine troende i den hellige Nadvere, men kun paa en aandelig Maade, hvorfor den vantro kun skulde faa Brødet og Vinen alene. Naturligvis erklærede Luther sig paa det bestemteste imod denne Opfattelse. En anden Modsætning imellem dem fremtraadte i Læren om Udvælgelsen, hvorom Calvin lærte, at Gud forud havde bestemt, hvilke Menneskesjæle der skulde frelses, og hvilke der skulde fordømmes, medens Luther holdt fast paa, at Gud vil Frelse for alle og fordømmer kun dem, der i Vantro skyde Frelsen fra sig. — Den tørre Forstandighed i Calvins Retning giver sig ogsaa tilkjende derved, at den ikke som Luthers skabte en ny Salmesang; thi vel blev der indført Sang paa Modersmaalet, men kun efter Oversættelse af Davids Salmer, hvorved man atter viste sin bibelske Retning mere i det gamle end i det ny Testaments Aand. — Hvad Calvins huslige Liv angaar, da indgik han ogsaa i Ægteskab og levede lykkelig med sin Hustru, men han havde ikke den levende Sans for, hvad der er skønt, kunde ikke som Luther lade det fromme Sind med Lune og Munterhed afprøve sig i Alvor og Gammen i den hjemlige Kreds blandt Hustru og Børn og Venner, ikke som han paa en naturlig Maade sammensmeltede det himmelske og det jordiske.

Reformationens Tanker havde hurtig fundet Vej til Frankrig, hvor i Begyndelsen alle dens Tilhængere kaldtes Lutheranere. Frands I understøttede dem, som fortalt, i Tyskland, for ogsaa paa denne Maade at skade sin Modstander, Kejser Karl, men i sit eget Land forfulgte han dem ivrig. Nogle heftige Protestanter havde opslaaet Sætninger imod Messen paa Gadehjørnerne i Paris, ja endog paa Døren til Kongens Værelse. Frands blev saa forbitret derover, at han lod anstille et hejtideligt Optog, som det hed, for at afvende den guddommelige Vrede, som kunde komme over Landet. Selv tog han Del deri med blottet Hoved og en Fakkell i Haanden og raabte med høj Røst, at dersom han vidste, den ene af hans Hænder var smittet med Kætteri, vilde han hugge den af med den anden, ja, han vilde ikke skaane sine egne Børn, hvis de gjorde sig skyldige i denne Forbrydelse. Paa samme Tid bleve 6 Protestanter brændte under de

skrækkeligste Pinsler, og mange andre bleve efterhaanden henrettede. Især gik det ud over nogle Efterkommere af Valdenserne, der som stille, fredelige og flittige Folk levede i det sydøstlige Frankrig. Der blev sendt Krigsfolk ud til de enkelte Landsbyer, hvor man huggede dem ned, brændte deres Huse og tillod sig alle mulige Tejlesløsheder. Et Uhyre, der var i Spidsen for Soldaterne, lod en Mængde frugtsommelige Koner indespærre i en Lade, lod Maven skære op paa dem og Fostret rives ud og trædes under Fødder. Dette gik dog videre, end Frands havde forordnet. Under hans Efterfølgere bredte Forfølgelsen sig videre, og da politiske Lidenskaber blandede sig i med, bragte den til sidst Riget til Randen af Fordærvelse.

Frands's Søn, Henrik II (1547—59), fortsatte baade Krigene med Kejseren, Understøttelsen af Protestanter i Tyskland og Forfølgelsen hjemme; men han var for Resten gladest, naar han kunde være fri for al Regering og kunde tumle sig paa Jagt og i Ridderspil. Her fandt han sin Død ved en Turnering, i det den splintrede Ende af hans Modstanders brudte Lanse fór ind i hans højre Øje og trængte ind i Hjernen.

Des mere ønskede hans Dronning, Katharina af Medici, at regere, dog begyndte hendes Tid først efter Henriks Død, da han lod sig beherske af en Frille; men nu fulgte hendes tre umyndige og svage Sønner, Frands II, Karl IX og Henrik III, og i 30 Aar (1559—89) blev Frankrig senderrevet af heftige Partikampe. Familien Guise brugte Religionshadet hos Katholikerne til at bæve sig til den højeste Magt, og dette Parti blev understøttet og ophidset af Kong Philip II i Spanien. Imod den stod Huset Bourbon med tre Brødre, hvoraf den ældste var Konge i Navarra, men den yngste, Prins Ludvig af Condé, var den dygtigste og virksomste. De hyldede selv Calvins Lære og søgte deres Støtte hos deres Trosfæller, som i Frankrig kaldtes Hugenotter. Hovedmanden for disse var den mandige, ædle Admiral Coligny. Enkedronningen brugte begge Partier imod hinanden for selv at beholde Magten. Det første Forsøg fra Bourbonernes Side paa at fravriste Guiserne Magten mislykkedes og førte kun til, at Forfølgelserne mod Hugenotterne begyndte. Man forestillede den unge Konge, Frands II (1559—60), at han ikke paa nogen bedre Maade kunde

opfylde sin Faders sidste Vilje end ved at udrydde disse Kjettere. Der udkom altsaa en Forordning, som under Livsstraf forbød Hugenotterne at holde gudelige Forsamlinger. De Bygninger, som vare brugte dertil, skulde nedbrydes og aldrig mere gjenopbygges. Der blev oprettet Kamre, der skulde opsøge og straffe Overtræderne, og de fik siden Navn af «Ildkamre», fordi de uden Barmhjertighed dømte de skyldige til Baalet. Hele Bander af Spioner bleve udsendte for at finde dem, og de opflammede Folkets Forbitrelse ved at udsprede de skjændigste Beskyldninger mod Protestanterne og deres Forsamlinger. Disse sluttede sig nu nærmere sammen til Forsvar, og der blev lagt en dristig Plan til at overfalde hele Hoffet, dræbe eller fængsle Guiserne, fjerne Enkedronningen fra Regeringen og tvinge Kongen til at følge Bourbonernes Raad. Planen blev imidlertid røbet, og mange af Deltagerne bleve radbrækkede, druknede eller hængte. Prinsen af Condé blev fængslet og dømt til Døden, men Kongens Sygdom og Død bragte et pludseligt Omsving i Forholdene. Enkedronningen fik Prinsen sat paa fri Fod igjen, da hun frygtede for Guisernes alt for store Magt. Hun lovede endogsaa hemmelig, at hun vilde skaffe Hugenotterne Religionsfrihed lidt efter lidt; men det var ikke hendes Mening at holde dette Løfte. En Tid lykkedes det hende at holde Ligevægten imellem Partierne, og der blev indrømmet Hugenotterne adskillige Friheder; men det var Guiserne om at gjøre at forøge Spændingen og om muligt tilvejebringe et Brud, og Lejligheden dertil tilbød sig snart. Paa en Rejse til Paris (1562), hvor han vilde forsøge paa at faa Condé fordreven, kom Frands af Guise med et talrigt Følge igjennem Vassi, en lille Stad i Champagne, just som Hugenotterne holdt deres Gudstjeneste i en Lade. Nogle af hans Folk, der vare traadte ind i Forsamlingen, yppede Klammeri med Hugenotterne og bleve kastede ud. De hentede deres Kammerater, som trængte ind og angreb Forsamlingen med Vaaben, medens denne forsvarede sig med Stenkast. Hertugen kom selv til, og en Sten traf ham i Ansigtet. Dette gjorde hans Folk saa forbitrede, at de dræbte 60 Mennesker, Mænd, Kvinder og Børn, og saarede mange, hvoriblandt Præsten. De heftige Katholiker jubledede over denne Handling og priste Hertugen som en Troshelt. Opmuntret ved dette Bifald besluttede han med ét Slag at skille sig ved sine

Medbejlere, ilede til Hoffet med sine Ryttere, bemægtigede sig Kongens Person og begyndte nu at udstede Forordninger i hans Navn, i det han bekendtgjorde, at det alt sammen skete for det almindelige Vels Skyld. Condé paa sin Side rustede sig nu ogsaa, næsten hele Normandiet erklærede sig for ham, mange Stæder og den bedste Del af Adelen. Alle Vegne brød Kampen løs, og den blev ført med Raseri paa begge Sider. Protestanterne plyndrede og skamskjændte de katholske Kirker og Klostre, ødelagde Billederne, fordrev eller dræbte Præster og Munke. Meget værre huserede Katholikerne; thi intet Slags Grusomhed eller dyrisk Vildhed blev uforsøgt, ligesom hos Valdenserne tidligere. Et Sted flaaede en Bøddelsvend fem Mennesker levende og aad deres Lever. Et andet Sted hængte sin Fader sin egen Søn, og en Broder lod sin Søster levende brænde. Især i Provence hørte man ikke om andet end gruelige Mordhistorier. Imidlertid samlede man Tropper paa begge Sider og søgte fremmed Hjælp. Guiserne lod hverve i Tyskland og Schweiz og fik Tropper sendt af Philip II og flere italienske Fyrster. Condé fik Hjælp fra de tyske protestantiske Fyrster og fra Dronning Elisabeth i England. Krigslykken gik op og ned, men dog havde Frands af Guise Overhaand og var ved at belejre Orleans, Hugenotternes vigtigste Stad, da en ung reformert Adelsmand saa Lejlighed til at skyde paa ham og ramte ham med tre forgiftede Skud i Skulderen, hvoraf han døde. Gjerningsmanden blev greben paa Flugten, kneben med gloende Tænger og sønderreven af Heste. Nu blev der sluttet Fred (1563), hvorved Hugenotterne fik Religionsfrihed overalt paa Landet og i en Del Stæder, men ikke i Paris. De følte sig imidlertid ikke sikre; thi Hoffet pønsede paa lumske Planer imod dem, Forfølgelserne begyndte igjen, og mange bleve myrdede. De rustede sig derfor igjen, og to Gange endnu rasede Krigen. I den sidste faldt den tapre Condé, men hans Brodersøn, Henrik af Navarra, en fyrig Yngling paa 16 Aar, blev nu Hovedmand for Hugenotterne, og den gamle utrættelige Coligny var hans højre Haand. Vel tabte han endnu et stort Slag, men Hoffets Kræfter vare udtømte, og den tredje Religionsfred blev sluttet i St. Germain omtrent paa samme Vilkaar som den første (1572). Coligny kom endogsaa til Hoffet og begyndte at vinde Yndest hos Kongen, og et Giftermaal blev besluttet

imellem Henrik af Navarra og Kongens Søster Margrethe. En stor Mængde af de mest ansete Hugenotter kom til Paris i Anledning af Bryllupet, og de bleve modtagne med den mest forekommende Venlighed. Rigtignok døde Prins Henriks Moder, en udmærket Kvinde, pludselig, og man ymtede om forgiftede Handsker. Der blev ligeledes gjort Forsøg paa at snigmyrde Coligny, og han blev saaret af et Skud. Alligevel lykkedes det Hoffet at fjerne enhver Mistanke. Men deres Undergang var besluttet af Katharina og hendes Raad. De indbildte Kongen, at Hugenotterne havde hemmelige Planer for, og fik ham til at give sit Samtykke til deres Udryddelse. Han befalede endog med en heftig Ed, at alle Hugenotter i hele Riget skulde dræbes, og at der ikke maatte blive en eneste tilbage, som kunde gjøre ham Bebrejdelser. Man bestemte Natten til den 24de Avgust (Bartholomæusdagen) til Udførelsen. Anførerne for Borgervagten bleve hentede. De bleve forskrækkede, da de hørte, hvorom Talen var, og undskyldte sig med Samvittigheden; men ved haarde Trusler tvang man dem til at love deres Bistand. Naar der blev ringet med en Klokke fra Slottet, skulde de stille Fakler foran Vinduerne, sætte Vagter paa alle Pladser og Korsveje og spærre Gaderne med Kjæder. Katholikerne skulde gjøre sig kjendelige ved et hvidt Tørklæde om Armen og et hvidt Kors paa Hatten. Forberedelserne til det rædselsfulde Overfald gik saa stiltiende for sig, at ingen af Ofrene mærkede det mindste dertil. Coligny havde faaet en Æresvagt uden for sit Hus, og de fleste af hans Venner havde faaet Bolig i Nærheden af ham. Kong Karl skjælvede med en Misdæders Uro, da Tiden nærmede sig. Hans Moder satte Mod i ham, men man maatte dog afstvinge ham Befalingen til at give det aftalte Tegn med Klokken. Kort efter hørte man et Pistolskud, og den blodige Gjerning var begyndt. Henrik af Guise, Frands's Søn, var strax ilet til Admiralens Bolig med 300 Mand og havde i Kongens Navn givet Befaling til at aabne Porten. Skildvagten blev hugget ned, og Æresvagten flygtede. Nogle forrovne Skurke bleve sendte op, og under Raabet: «Mord og Død!» styrtede de ind i Admiralens Sovestue. «Er du Coligny!» raabte en af dem, en Tysker, til Admirealen, der var sprunget op og stod lænet til Væggen. «Ja jeg er», svarede denne, «ungø Mand, hav Ærbødhed for mine

graa Haar!» Men Morderen stak ham Kaarden igjennem Livet og huggede ham i Hovedet, til han ikke mere gav Livstegn. Derpaa raabte han ud af Vinduet: «Det er forbi!» Paa Guises Befaling kastede han Liget ned paa Gaden, og da man havde forvissat sig om, at det virkelig var ham, sparkede de til ham og lode ham ligge. Med frygtelig Larm og Skrig ilede nu Katholiker til fra alle Sider og styrtede løs paa Hugenotterne. Mange af disse styrtede til Admiralens Bolig, men bleve huggede ned undervejs. Da der ikke var flere at myrde paa Gaden, styrtede man ind i Husene og dræbte alle, som man traf, uden Forskjel paa Alder og Køn. Værter myrdede deres Lejere, Tjenere deres Herrer. Da Dagen brød frem, saa man Gaderne dækkede med døde og saarede, medens blodige Mordere løb omkring og jublede over deres Gjerninger. I tre Dage varede Myrderiet, og alle de Rædselsgjerninger, som Religionshad og andre vilde Lidenskaber kunde udtænke, bleve udøvede. Karl IX skal selv have skudt paa de flygtende fra et Vindue, og hele Hoffet forlystede sig med at gaa omkring i de blodbestænkede Gader og betragte de henkastede Lig. Den frække, liderlige Dronning Kathrine spøjte med sine Hofdamer paa den skamløseste Maade. Admiralens Lig blev af den rasende Pöbel først kastet i Seinen, derefter i Ild og blev til sidst hængt ved Benene op i en Galge. Prinserne Condé og Henrik af Navarra bleve skaanede for det kongelige Blods Skyld, men de bleve tvungne til at frasige sig den kjætterske Religion. Myrderiet forplantede sig ogsaa ud i Rigets Provinser, dels formedelst det opflammede Had og dels paa kongelig Befaling. Kommandanten i Bajonne vovede dog at svare Kongen: «Jeg har meddelt Deres Majestæts tro Undersaatter og Soldater Deres Befaling og har fundet lutter gode Borgere og brave Soldater, men ikke en eneste Bøddel. Derfor bede vi underdanigst, at Deres Majestæt vil bruge os til Ting, som det er os muligt at udføre.» — Man regner, at mindst 40,000 Hugenotter paa denne Maade bleve ombragte. Philip II jublede ved Efterretningen om denne Daad, og Paven holdt Takkefest med Kanonskud og Fyrværkeri og lod slaa en Skuepenge for Blodbryllupet; men i den protestantiske Verden gjorde det naturligvis ganske det modsatte Indtryk. Mange Hugenotter flygtede i denne skrækelige Tid ud af Landet, andre søgte Tilflugt i Rochelle, der tillige med tre andre Stæder var

indrømmet dem som Sikkerhedspladse ved sidste Fredsslutning. Kongens Broder Henrik indesluttede Staden med en stor Hær og alle de bedste Feltherrer, men den forsvarede sig tappert og afslog ikke mindre end 9 Storme. Imidlertid havde Henrik og hans Moder begyndt Underhandling om at faa ham valgt til Konge i Polen, de bleve derfor kjede af Krigen, og der blev paa ny sluttet Fred, hvorved der igjen blev indrømmet Hugenotterne Religionsfrihed, dog maatte de ikke holde offentlig Gudstjeneste uden i Sikkerhedsstæderne. En lille By, Sancerre, som denne Fred ikke gjaldt, blev indesluttet, men holdt ud med utrolig Standhaftighed og led alle Hungerens Kvaler, til den til sidst ogsaa fik Fred. — Det blev dog ingen virkelig Fred; thi Fjendtlighederne fortsattes baade hemmelig og aabenbart. Karl IX døde allerede 1574, kun 24 Aar gammel, med den skrækkelige Følelse at han baade udvortes og indvortes svømmede i Blod, og nu ilede Henrik hemmelig fra Polen for at blive fransk Konge (1574—89). Han var Dronning Kathrines Yndling og en værdig Søn af hende. Hoffet blev under ham til det væmmeligste Sodom, hvor al Tugt og Ærbarhed var uddøet. Det hedder om ham, at han ikke godt kunde leve nogen Dag uden at lugte Menneskeblod, og at han ingen andre Yndlinge havde end Abekatte, Papegøjer og Skjædehunde, hvoraf han holdt en hel Skare, der kostede betydelige Summer. Derimod havde han Smigrere nok om sig, og dem forsynede han med Penge og Embeder. Krigen med de Reformerte begyndte igjen. Henrik af Navarra flygtede og satte sig i Spidsen for dem, i det han paa ny skiftede Tro. Katholikkerne stiftede en saakaldet hellig Ligue (Forening) til Hugenotternes Udryddelse, og i Spidsen for den stod Hertugen af Guise, der lignede sin Fader baade i Mod og Herskesyge. Det var den ottende Religions- og Borgerkrig, og den kaldes «de tre Henrikers Krig». Vel blev der igjen sluttet Fred nogle Gange, men det havde kun kort Varighed. Henrik af Navarra vandt en glimrende Sejr, men nyttede den ikke, hvorfor Guise fik mere og mere Overhaand. Han drog til Paris, hvor han blev modtagen med Jubel af den store Mængde, der foragtede Kongen og var forbitret paa ham for hans Lunkenhed i at undertrykke Kjættet. Kongen søgte at sikre sig ved at hverve Schweizerne, men det bragte Borgerne fuldkommen i Oprør. De byggede Barrikader og stormede løs paa

Schweizerne, som maatte overgive sig. Guise bragte Orden til Veje, men viste alle kongelige Tropper ud af Byen. Kongen var nu ganske i hans Magt og maatte finde sig i at udnævne ham til Generalstatholder. Han havde nu en lignende Stilling som Hushovmesteren under Merovingerne. Kongen blev mere og mere indskrænket og ydmyget. Til sidst greb han til det sædvanlige Middel. Han lod Guise kalde til sig, og denne blev i Forgemakket overfaldet af 8 Adelsmænd og stødt ned med Dolke, som Kongen selv havde forsynet dem med til dette Brug. Sjæleglad over, at dette Anslag var lykkedes, ilede han til sin Moder, som laa syg og ikke kjendte noget til denne Plan. Hun blev forskrækket og formanede sin Søn til at gaa frem med Forsigtighed, Hurtighed og Bestemthed. Det var hendes sidste Formaning; thi kort efter døde hun. I Paris udbød nu et frygteligt Oprør imod Kongen, som blev dreven til Fortvivelse og til sidst ikke vidste andet Raad, end at kaste sig i Armene paa Hugenotterne. I Forbindelse med Henrik af Navarra drog han imod Hovedstaden og belejrede den. Da gjorde en Dominikaner ved Navn Jacob Clement Ende paa dette underlige forviklede Sergespil. Han besluttede at fortjene den Løn i Himlen, som Præsterne havde lovet for Mordet paa en Konge, der var falden fra Kirken, lod sig melde hos Kongen som en, der havde vigtige Tidender at bringe ham, og da han saa Lejlighed, stødte han ham en Dolk i Livet. Saaledes endte den sidste Konge af det valesiske Hus.

Nu var Henrik af Navarra nærmest til Tronen, men alle de ivrige Katholiker afskyede ham som Kjætter, Paris var i deres Hænder, Philip II understøttede dem, og en dygtig Anfører havde de i Karl af Guise, sædvanlig kaldet Hertugen af Mayenne, der gjorde sig Haab om selv at blive Konge. Henrik havde ypperlige Naturgaver og havde faaet en omhyggelig Opdragelse af sin Moder Johanne, der regnes for en af sin Tids ypperste Kvinder. Tilmed var han tidlig modnet under de idelige Kampe og Farer. Men han havde ogsaa en god Del af den franske Letsindighed, hvilket viste sig saavel i den Maade, hvorpaa han behandlede Troen, som i hans idelige Elskovsventyr, der afdroge hans Sind fra alvorlige Tanker. — I 5 Aar maatte han kæmpe for sin Krone, og hans Stilling var i høj Grad mislig. Han var, som han selv udtrykte sig, Konge uden Krone, Feltherre uden Penge og Ægtemand uden Kone.

Margrethe, som han havde faaet ved Blodbryllupet, havde han nemlig skilt sig fra, og de levede i aabenbar Uenighed. — Efter mangfoldige mindre Træfninger kom det til et afgjørende Slag ved Ivry (1590), hvor Mayenne angreb ham med en langt overlegen Styrke. Tidlig om Morgenen ordnede Henrik sine Skarer, kastede sig paa Knæ og bad til Gud, at han vilde give ham Døden, hvis han saa, at han vilde blive en slet Konge. Derpaa holdt han en modig Tale, der endte med de Ord: «Og skulde I ogsaa i Stridens Hede miste eders Faner, saa ser kun efter min hvide Hjælmbusk, den vil I altid finde paa Vejen til Hæder og Sejr.» Han var ogsaa virkelig al Tid der, hvor Kampen rasede heftigst, og bragte en Kaarde med sig der fra, som var fuld af Skaar og Blod. Da Sejren var vunden, raabte han til sine forfølgende Krigere: «Skaaner Fransk-mændene og hugger blot de fremmede ned.» Heller ikke nu var Henrik hurtig til at nytte Sejren; thi først 14 Dage senere viste han sig for Paris. Da han omsider indespærrede Byen, blev der snart Hungersnød. De katolske Præster holdt højtidelige Optog og opflammede Mængden til at holde ud. Flere Tusende Mennesker omkom af Sult, men Byen overgav sig ikke. Da Henrik forsøgte en Storm, blev den afslaaet, og han maatte til sidst hæve Belejringen for at værges sig mod Mayenne, der kom fra Nederlandene med en Hær. I Frankrig herskede den fuldstændigste Lovløshed, og i Paris regerede de værste Skraalere. Maadeholdne Folk bleve kaldte Forrædere og enten myrdede eller plyndrede. Da besluttede Henrik endnu en Gang at skifte Religion. «Den franske Krone er vel en Messe værd», sagde han. Med stor Højtidelighed afsvor han den reformerte Lære, og der blev sendt Gesandter til Paven for at formaa ham til at hæve Bandsættelsen. Endnu gjorde Mayenne Modstand, men da han forlod Paris, begyndte Kommandanten Underhandling med Henrik, der lovede ham selv Marschalsværdigheden, 400,000 Kroner og en Pension, og Staden almindelig Tilgivelse (Amnesti) og Udelukkelse af den reformerte Gudstjeneste. Nu bleve Portene aabnede, og han rykkede ind i Staden (1594), men med stor Forsigtighed; thi Formændene for de forbitrede Modstandere havde svoret, at de vilde stikke Staden i Brand, hellere end at han skulde faa den. Det lykkedes dog at bevare Roligheden, og ved at vise Mildhed mod Mængden fik

han den omstemt, saa de begyndte at raabe: «Leve Kongen!» I Løbet af et Par Dage begyndte alt at gaa sin jævne Gang, som om slet intet var forefaldet. Henrik fik nu lidt efter lidt Bugt med sine Fjender og Modstandere. Paven tog ham til Naade som Kirkens fortabte men gjenfundne Søn, og Philip II, der havde kæmpet baade for at udrydde Kjætteerne og for selv at besætte Frankrigs Trone, maatte til sidst ogsaa slutte Fred (1598). — For at tilfredsstille sine gamle Trosfæller udstedte Henrik samme Aar det bekjendte «Edict af Nantes», hvori han sikrede dem omtrent den samme Religionsfrihed, som saa ofte var indrømmet dem, men som aldrig var overholdt. De fik tillige nogle befæstede Sikkerhedsstæder og Adgang til alle Embeder og Værdigheder. De Reformerte vare dog ikke ret fornejede dermed, og endnu mindre behagede disse Indrømmelser Katholikerne, men efterhaanden blev der dog Ro. Landet havde lidt forfærdeligt ved disse Kampe, og Henrik skulde nu se at bringe det paa Fode igjen. «Jeg haaber», sagde han en Gang, «at jeg nok, om Gud ellers vil lade mig leve en Tid endnu, skal make det saa, at der ikke skal være nogen Bonde i Riget, som jo i det mindste hver Søndag skal kunne have en Høne i sin Gryde.» Han var unægtelig den bedste Konge, Frankrig har haft siden Ludvig den hellige. Foruden for sin Hjertensgodhed har han faaet stor Ros for sit jævne, fortrolige Forhold til sin Ven, den udmærket dygtige Statsmand, Hertugen af Sully, til hvem han overlod næsten hele Statsstyrelsen, medens han selv morede sig. Uagtet der var stor Gjæld, fik han bragt saa god Orden i Pengesæsenet, at han aarlig kunde henlægge en Sum i Skatkammeret til Fremtidsplaner. Han skal nemlig have tænkt paa at samle saa stor en Magt, at han kunde for Alvor svække det habsburgske Hus i Spanien og Østerrig og derefter raade over hele Evropa, som han da vilde dele saaledes, at der blev fuldstændig Ligevægt, for paa den Maade at bane Vej for en bestandig Fredstilstand. Imidlertid naaede han ikke en Gang til at faa begyndt paa denne æventyrlige Plans Udførelse. Han besluttede selv at drage til Tyskland med en Hær for at hjælpe Protestanterne. Dronningen, Maria af Medici, en heftig, herskesyg Italienerinde, forlangte i den Anledning at blive kronet for det Tilfælde, at han ikke skulde vende tilbage. Efter at det var sket, blev der af Pariserne gjort store

Anstalter til et højtideligt Indtog i Hovedstaden. Kongen kjørte ud for at tage Tilberedelserne i Ojesyn og kom ved denne Lejlighed om i en snæver Gade, hvor Vejen var spærret. I det Kongens Følge havde travlt med at skaffe Plads, sprang et Menneske op paa Baghjulet af Vognen og bibragte Kongen to Stik med en Kniv, inden nogen mærkede det. «Min Gud, jeg er saaret», raabte Henrik og sank død om med det samme. Morderen blev rolig staaende med Kniven i Haanden og lod sig gribe. Han hed Frands Ravallac og havde været Tiggermunk, men var udstødt af sit Kloster, fordi man ansaa ham for vanvittig. Paa Pinebænken angav han ingen medskyldige, men sagde, at han havde myrdet Kongen, fordi han var Hugenotternes Ven (1610).

Under Henriks Søn og Eftermand, Ludvig XIII (1610—43), var Kardinal Richelieu Hovedmanden. Han vil senere blive omtalt. Endnu gennem et Aarhundrede holdt Calvinismen sig i Frankrig, men blev til sidst næsten ganske fordreven. Frygtelige Kampe og megen Blodsudgydelse havde den givet Anledning til; men den sædelige Alvor, som den førte med sig, trængte Folket højlig til, og den bidrog til at holde igjen paa den skrækelige Fordærvelse, som tog Overhaand, og saaledes opholdt den for et Par Aarhundreder Udbruddet, der omsider kom i den store Revolution eller Omvæltning i Slutningen af 18de Aarhundrede. Lige saa vel her som i Tyskland hjalp den til at afkaste Paveaaget, og ved Udbredelse af Prædiken, Sang og Læsning paa Modersmaalet banede den Vej til folkelig Oplysning og Bevidsthed og satte de ny aandelige Kræfter i Bevægelse, som bære hele den nyere Tid.

England i Reformationstiden.

I Middelalderens Historie er fortalt, at det tudorske Hus kom paa Tronen i England med Henrik VII (1485), der for at sikre sig lod Parlamentet bekræfte sit Valg og ved Giftermaal forenede de to stridende Huse York og Lancaster. Hans Søn, Henrik VIII (1509—47), var samtidig med Luther, og under ham begynder Reformationen i England, hvor, som vi vide, Jordbunden var forberedt ved Wicklef og Lollarderne, ikke at tale om, hvad der før deres Tid var tilbage fra Angelsaxernes bedste Dage. Den lærde Hollænder, Erasmus fra Rotterdam,

som siden vil blive omtalt, havde allerede vakt Opmærksomheden for Bevægelsen i Tyskland, hvorfor Luthers Færd og Skrift strax gjorde stor Opsigt i hele England, og han fik mange Venner, hvoriblandt vi især mærke os Thomas Cranmer, der senere blev Ærkebiskop og besørgede det ny Testamente udgivet paa Engelsk. — Henrik VIII havde faaet en lærd Opdragelse og var godt inde i Middelalderens Filosofi. Han vilde glimre og fortjene sig en Titel af Paven, ligesom Kongerne af Frankrig og Spanien, derfor skrev han en Bog imod Luther til Forsvar for Pavekirkens syv Sakramenter, hvorfor Paven gav ham Navn af «Troens Forsvarer». Luther besvarede dette Skrift med sin sædvanlige Frimodighed og behandlede Kongen som en af sine ringeste Modstandere, hvilket Henrik aldrig glømte. Rigtignok pressede Henrik store Pengesummer ud af Gøjstligheden saa vel som af sine andre Undersaatter, men han holdt dog over dens Magt og Anseelse, og Paven kaldte England den skønneste Ædelsten i sin Krone, fordi der ikke fra noget andet Land flød saa rigelige Indkomster til Rom. Men dette Venskab kunde ikke vare; thi Kongen vilde være ene om at raade, og der kom snart Anledning til Brud. Henrik havde haft en ældre Broder ved Navn Arthur, der døde før Faderen og efterlod sig en Enke, Kathrine, Datter af Ferdinand den katholske. Efter Faderens Ønske giftede Henrik sig med hende, skjønt hun var sex Aar ældre end han, og hun fødte ham en Datter, Marie; men hun fik ingen Sønner. Dermed var Henrik misfornejet, og dertil kom, at han blev forelsket i en af hendes Hofdamer, Anna Boleyn. Nu vilde han, efter 18 Aars Ægteskab, skilles fra Kathrine, og angav som Grund, at hans Samvittighed ikke tillod ham at være gift med sin Broders Kone. Han forlangte Pavens Samtykke, men denne frygtede for Karl V's Vrede og turde ikke give det. Nu raadete Cranmer ham til at adspørge de fornemste Universiteter i Evropa, om hans Ægteskab var retsgyldigt. De fleste af disse erklærede sig for Skilsmissen, og nu ægtede han Anna Boleyn. Med Paven brød han aldeles og erklærede sig selv for den engelske Kirkes Overhoved. Mod dem, der ikke vilde anerkende ham, brugte han Magt. To udmærkede Mænd, Thomas More, der tidligere havde været Kantsler, og Biskop Johan Fischer, hvis Samvittighed forbad ham at aflægge Ed paa, at Kongen var Kirkens retmæssige Overhoved og hans

Ægteskab ugyldigt, bleve dømt fra Livet og lagde med standhaftig Hengivenhed deres Hoveder paa Blokken. — Nu reformerede Henrik paa sin Vis. Han inddrog alle Kløstre og Godser, hvis aarlige Indkomster beløb sig til henvend tre Millioner Kroner. De store Rigdomme bortødslede han med Tyrannlune til Yndlinge, Pragt og kostbare Indfald, saa han til sidst endog savnede den Indtægt, han før havde haft ved at beskatte dem, hvorfor Karl V sagde om ham, at han med egen Haand havde dræbt en Høne, der gav ham Guldæg. — For dernæst at vise Verden sin Rettroenhed lod han ved Parlamentet som sit fejelige Redskab udstede en Lov, som hed «de sex Artiklers Lov», men af Protestanterne blev kaldet «Blodloven», fordi den var rettet imod deres Lærdomme og blev ført igjennem med Baal og Sværd. — Henriks Liden-skab for Anna Boleyn var snart udbændt, og det endte med, at han lod hende beskyldte for Utroskab og henrette. Dagen efter ægtede han en anden Hofdame, Johanne Seymour. I Parlamentet priste man hans vidunderlige Gaver og sammenlignede ham i Retfærdighed og Visdom med Salomon, i Styrke med Samson og i Skjønhed med Absalon. Henrik svarede, at hvis han virkelig besad disse Egenskaber, saa var det ene og alene ved Guds Naade, som havde skjænket ham dem. Johanne Seymour døde efter at have født en Prins, Edvard, som siden bliver Konge. Saa giftede Henrik sig med en hollandsk Prinsesse, i hvis Billede han havde forelsket sig, men hende blev han strax kjed af og sendte hende hjem igjen. Hans femte Kone gik samme Vej som Anna Boleyn, og den sjette undgik med Nød og næppe ved sin Klogskab den samme Skæbne. — I Krigene imellem Karl V og Frands I deltog Henrik snart paa den ene Side og snart paa den anden, eftersom man forstod at smigre ham eller rettere hans betroede Yndling, Kardinal Wolsey. — Denne Mand, Søn af en rig Slagter, havde vidst at svinge sig op til Ærkebiskop i York og til den mægtigste Mand i Riget. Han førte et Hof som en Pave og haabede at naa til denne Værdighed, men ved Henriks Brud med Paven faldt han i Unåde, blev anklaget for Hejforræderi og fængslet for at føres til London, men døde undervejs. «Have jeg tjent Gud saa flittig som Kongen», sagde han paa sin Dødsseng, «saa havde han ikke nu forladt mig.» —

Paa disse Krige ofrede Henrik mange Folk og Penge, men de bragte ham hverken Ære eller Fordel.

Edvard den sjette (1547—53) var kun 10 Aar gammel, da Faderen døde, og blev aldrig myndig. Under ham raadede Protestanterne, og Ærkebiskop Cranmer indførte en hel ny Gudstjeneste, der lignede Calvins mere end Luthers, og som han uden videre paatvang Folk. Da man forudsaa Edwards Død, eftersom han var svagelig, fik man ham til at erklære sin Faders Testamente for ugyldigt, i Følge hvilket Marie, som var ivrig katolsk, skulde følge ham paa Thronen, og i Stedet for hende indsatte Henrik VIII's Søsterdatters Datter, Johanne Gray. Hovedmanden herfor var Hertugen af Northumberland, der fik sin Søn gift med Johanne og haabede saaledes at kunne beholde Herredømmet. Den hele Plan mislykkedes dog; thi Northumberland var almindelig forhadet, og de allerfleste erkjendte Marie for den retmæssige Dronning. Kun i 9 Dage sad Johanne, en yndig from Kvinde, der var berømt for sin Lærdom, paa Tronen, og hun forlod den igjen med større Glæde, end hun havde besteg den. Northumberland maatte bøde med Livet, og da der siden blev gjort et nyt Forsøg i samme Retning, bleve ogsaa baade Johanne og hendes Mand, begge kun 17 Aar gamle, henrettede. Med rolig Hengivenhed beredte hun sig til Døden og trøstede baade sig selv og sin Mand med et snarligt Gjensyn. — Marie, som nu regerede (1553—58), begyndte strax at gjenindføre den katolske Gudstjeneste og forfølge Protestanterne. Parlamentet bøjede sig atter i slavisk Underdanighed og viste, hvor lidt Frihedsbrevet betyder, naar det kun er skrevet paa Papir. De indgave et ydmygt Bønskrift, hvori de udtalte deres Anger over at være faldne fra Paven og bade om Dronningens Mægling, at de igjen kunde blive optagne i Kirken. Denne Bøn blev naturligvis med Glæde tilstaaet dem. Nu paafulgte med Lovligheds Stempel en Række Forfølgelser, der have givet Dronningen Navnet «den blodige Marie.» Man regnede, at der i hendes fem Regeringsaar blev brændt omtrent 300 Mennesker og blandt dem 55 Kvinder og 4 Børn. Enhver, der ejede en kjættersk Bog og ikke strax brændte den, skulde betragtes som Oprører og henrettes. Pinebænken blev ogsaa trolig brugt for at tvinge Folk til Bekjendelse. Mange af disse Martyrer gik til Baalet med Frimodighed og holdt ud med Bøn og Sang til det sidste.

To Biskopper fulgtes ad til Baalet i Oxford. »Mod, Broder!» raabte den ene, en Olding paa 80 Aar, der hed Latimer, til sin Ven, »vi ville i Dag tænde en Fakkelt i England, der, som jeg haaber, aldrig vil slukkes.» Ærkebiskop Cranmer lod sig kyse og underskrev for at frelse sit Liv 6 forskellige Afsværgelser; men da man alligevel erklærede, at en saadan Ærkekjætter, der havde forpestet hele England, ikke paa nogen Maade maatte undgaa Baalet, saa vendte hans Mod tilbage. I sin Dødsstund anklagede han sig selv, fordi han af Frygt havde fornægtet Sandheden, og da Baalet var tændt, stak han sin højre Haand ind i Ilden, i det han raabte: »Denne har syndet.» — Denne Maries Iver blev ikke ringere, ved at hun giftede sig med Philip II i Spanien, der netop indgik i dette Ægteskab for at styrke sig til Kampen imod Kjætterne. Hun var syg af Længsel efter ham, og da han kom, kunde han opnaa alt af hende ved blot at true hende med at rejse. Der maatte ny Udpresninger til for at skaffe de uhyre Summer til Veje, som han krævede, og det var saa langt fra, at den stolte Spanier takkede derfor, at han ikke en Gang var tilfreds dermed. Da Philip kom i Krig med Henrik II af Frankrig, maatte Englenderne meget imod deres Vilje hjælpe ham, og i denne Krig mistede England den sidste Fæstning i Frankrig, Calais. Man fortæller, at Marie i den Anledning skal have ytret, at hvis man efter hendes Død aabnede hendes Hjærte, vilde man finde Ordet Calais indgravet deri. Parlamentet var just samlet paa den Tid, Marie døde, og da Kantsleren bekjendtgjorde Efterretningen derom, raabte begge Huse: Gud beskytte Dronning Elisabeth! Længe og lykkelig regere hun! I London blev hun modtagen af en stormende Folkejubil.

Elisabeth (1558—1603) var en Datter af Anna Boleyn, hvis Hoved faldt for Bøddelen. Senere Stifmødre havde behandlet hende haardt, og under hendes Søster, Marie, der betragtede hende som et Slegfredsbarn, var hendes Liv i den højeste Fare, som hun dog undgik ved Klogskab og Forsigtighed. Nu var hun 25 Aar gammel og ligesom den danske Margrethe en mandig Kvinde, der forstod at herske og vilde herske. Aldrig saa snart havde Philip II faaet Underretning om Maries Død, før han bejlede til Elisabeths Haand for dog til sidst at kunne lægge England under sit Herredømme; men hun gav ham

til stor Glæde for sine Undersaatter Afslag. Ligeledes holdt hun paa en fin Maade alle andre Bejlere fra Livet; thi skjønt hun ingenlunde var fri for kvindelig Forføngelighed og lige til sine gamle Dage gjerne vilde smigres for Skjønhed og Elskværdighed, saa satte hun dog mere Pris paa at bevare sin Frihed, og da Parlamentet ønskede, hun skulde gifte sig, for at der mulig kunde komme en Tronarving, svarede hun, at England var hendes Ægtemand og alle Undersaatter hendes Børn, samt at hun inderlig ønskede, at man en Gang maatte læse paa hendes Gravsten: »Her hviler Dronning Elisabeth, der levede og døde som jomfruelig Dronning (maiden queen).» Under Marie havde Elisabeth maattet høre Messen, og hun var i det hele ikke videre varm i Troen, men da hun dog var opdragen i den protestantiske Lære, laante hun saa meget villigere Øre til det Raad, hun fik af den kloge Sir William Cecil (senere Lord Burleigh), at hun skulde læsive sig fra Paven og sætte sig i Spidsen for Protestanterne baade ude og hjemme. Derved blev hun Redskab til at tilvejebringe en ny Ligevægt i Evropa og støtte borgerlig Frihed og Oplysning, som er vor Tids Maal. Hun vilde imidlertid gaa langsomt og sikkert frem. Da hun saaledes satte alle dem i Frihed, der af Marie vare fængslede for Troens Skyld, sagde en af dem til hende, at han ogsaa gjerne vilde lægge et godt Ord ind for fire andre Fanger, nemlig Matthæus, Marcus, Lucas og Johannes. Han mente dermed, at hun skulde hæve det katholske Forbud imod at læse Bibelen paa Modersmaalet. »Godt,» svarede Dronningen, »men jeg maa først høre mig for hos disse Fanger selv, om de ogsaa ønske at komme paa fri Fod.» Da Elisabeth meldte sin Tronbestigelse til Paven, svarede denne, at England var et Len af Pavestolen, at hun skulde have ventet, til han havde bedømt hendes Rettigheder, og nu skulde hun strax ydmyg bede ham om Tilgivelse. Elisabeth sammenkaldte Parlamentet, som nu, da Valget ikke var paavirket af Regeringen, strax viste en protestantisk Retning. Alle Edvard VI's Love om Kirken bleve stadfæstede og Straf sat for dem, der ikke vilde erkjende Kronens Overhøjhed. Enhver Gudstjeneste blev forbudt, som ikke var indrettet efter disse Love. Troselæren blev paa ny gennemset og indbefattet i 39 Artikler, som endnu ere Troslov for den engelske Kirke. Denne kaldes den

biskoppelige Kirke, fordi man holdt fast paa Biskopperne. Af den katholske Kirkes udvortes Pragt og Skikke søgte Elisabeth at redde saa meget, som der paa nogen Maade kunde forenes med de protestantiske Grundsætninger. Saa vel dette som den biskoppelige Forfatning stødte i høj Grad de ivrige Calvinister, og skjønt det var strængt forbudt at holde gudelige Forsamlinger, dannede de alligevel fri Menigheder, hvorfor de bleve kaldte Dissenter. De ivrigste, der holdt paa Kirkens Renhed for alle Skikke, der smagte af Pavevæsenet, kaldes Puritaner, og fordi de ingen Biskopper vilde have, men kun Præster, kaldtes de Presbyterianer. Saaledes kom den engelske Statskirke til at staa midt imellem den pavelige Kirkestat og det lutherske og calvinske Samfund, der gjerne kunde kaldes en Skolekirke. Presbyterianerne fik deres bedste Tilhold i Skotland, hvor vi paa Elisabeths Tid træffe den ulykkelige Marie Stuart paa Tronen.

Huset Stuart stammer fra de bekjendte Brucer, som i Middelalderen strede for Skotlands Uafhængighed. Siden den Tid havde der jævnlig været Strid imellem Landene, og som fælles Fjender af England havde Skotland oftere været forbundet med Frankrig, hvorfra det fik baade sin Reformation og sit Hof, og intet Sted synes Calvins Retning i sin hele strænge, uhistoriske og upoetiske Skikkelse at passe bedre til Folkets Sind end i Skotland. Adelen var selvraadig og havde idelig voldt Uroligheder til Ulykke for Kongehuset og Plage for Folket, som nedsank i Uvidenhed og Overtro. Den katholske Gejstlighed skummede Fløden, saa mer end Halvdelen af Landets Ejendomme tilhørte den. Saaledes var der Trang nok til Forandring, og Hovedmanden for Bevægelsen, Johan Knox, var af det Slags, der ikke kjendte til Skaansel. Han tordnede løs paa den katholske «Afgudstjeneste,» som han kaldte den, og fremkaldte ved sin hensynsløse Iver ofte voldsomme Udbrud af Folkemassen. Med Jacob V uddøde (1542) den mandlige Linje af det stuartske Hus, og Tronen tilfaldt hans spæde Datter, den nævnte Marie. Hendes Moder, Marie af Guise, lod hende opdrage ved det franske Hof, hvor hun gjorde Opsigt ved sin Skjønhed og blev gift med Kong Frands II. Hun var tillige en Sønnedatter af Henrik VIII's Søster og ansaa af Katholikerne for at være nærmeste Arving til England, i det de regnede Elisabeth for et Frillebarn. Guiserne fik derfor

det unge franske Kongepar til at kalde sig Konge og Dronning af England og Enkedronningen i Skotland, deres Søster, til at styrke det franske Parti i Landet og undertrykke Protestanterne. Der udkom en Forordning, hvori det strængelig blev forbudt at prædike og forvalte Sakramenterne uden Biskoppens Tilladelse og befaleet at højtidelig holde den forestaaende Paaskefest ganske paa Katholikernes Vis. Samme Dag, som Efterretningen om denne Befaling kom til Perth, havde Knox der holdt en heftig Prædiken over det afgudiske i Messen og Billeddyrkelsen. Efter at Prædiken var til Ende, vilde en anden Præst læse Messe. Da fløj en Sten hen paa Alteret og knuste et Billede. Dermed brød Stormen løs, og Mængden ødelagde alle andre Billeder og Prydelser i Kirken, hvorpaa det gik ud over Stadens Klostre, som bleve aldeles ødelagte. Rundt om i Landet fór man frem paa samme Maade og skaanede ikke de ældste Mindesmærker eller de kostbareste Kunstværker. Regentinden lod Tropper rykke ud, men Protestanterne samlede sig til Forsvar. Hun fik Forstærkning fra Frankrig, men de fik Elisabeth til at sende en Flaade til deres Understøttelse. Omsider, efter at Enkedronningen var død, blev der slutet et Forlig imellem engelske og franske Mæglere, i Følge hvilket Marie skulde opgive det engelske Vaaben og den fordringsfulde Titel, og de franske Tropper drage hjem. Regeringen skulde ledes af et Udvalg, til Dronning Marie kom. Nu traadte et Parlament sammen (1560). Det stadfæstede den Trosbekjendelse, som Protestanterne forelagde, og som næsten ganske holdt sig til Calvins Lære. Tillige blev Pavens Magt aldeles afskaffet, og den, der hørte en Messe, skulde første Gang straffes med Ejendoms Fortabelse og tredje Gang med Døden. Saaledes vandt altsaa Reformationen fuldstændig Sejr.

Imidlertid døde Frands II, og Marie blev nødt til at ombytte det kjære Frankrig med det raa Skotland. Hun havde ikke villet stadfæste Forliget med Elisabeth og fik derfor ikke Lov til at rejse gennem England, men maatte gaa til Søs til Edingborg. Den nittenaarige, smukke Dronning blev modtagen af Folkets Jubelraab, men det viste sig snart, at de ikke passede sammen. Ikke blot harmedes Skotterne over hendes Forkjærlighed for de Franskmand, hun havde bragt med, men hele hendes Tænkemaade stred imod, hvad man der ansaa for rigtigt

og helligt. Opdragen ved det yppige og fordærvede franske Hof, hengav hun sig til sanselige Forlystelser, der forargede Skotterne, medens deres mærke Alvor var hende modbydelig. Det værste var dog, at hun var fuldkommen katolsk sindet. Hun var aldrig saa snart kommen til Byen, før end hun lod gjøre Anstalter til at læse Messe paa Slottet den næste Søndag. De ivrige Reformerte saa med Forfærdelse Afgudstjenesten vende tilbage og skimtede allerede Gjenskinnet af de mange Baal, der flammede i Frankrig og Spanien og truede med at nærme sig dem. Knox ytrede i en Prædiken, at han langt hellere vilde høre, der var landet ti Tusende Fjender for at undertrykke deres Religion, end at der var holdt en eneste Messe. Mængden satte sig allerede i Bevægelse for at forhindre Dronningens Gudstjeneste, men den lod sig dog berolige af de mere maadeholdne, og saaledes blev den katolske Gudstjeneste uforstyrret paa Slottet. Dronningen paa sin Side kunde selvfølgelig slet ikke forstaa, at det kunde betragtes som en Overbærelse med en Brøde, der fortjente Døden. Alligevel gjorde hun for at føje Folket adskillige Skridt til Fordel for Protestanterne, men hun kunde ikke overvinde Mistroen og Tvivlen om hendes Hensigters Oprigtighed, og Spændingen vedblev. Nu komme hendes ulykkelige Ægteskabshistorier, der have skaffet hende en sørgelig Navnkundighed. Hendes Omgivelser trængte ind paa hende, at hun skulde gifte sig igjen, og blandt dem, der vare foreslaaede, faldt hendes Valg paa Lord Darnley, en smuk Mand paa 20 Aar, som hun ved første Øjekast havde fundet Behag i. Han var af Stuarternes Slægt og nedstammede tillige fra den førnævnte Søster af Henrik VIII. Saa vel derfor som fordi han var Katholik, behagede Valget ikke Elisabeth, men det brød Marie sig ikke om. Hun ægtede Darnley. Der ved blev Forholdet mellem dem ikke bedre. Marie opdagede imidlertid snart, at hun havde taget fejl af Darnley. Han var raa, hovmodig og herskesyg og tilmed forfalden til Svir og Drik. Hun blev kjed af ham og lagde intet Skjul derpaa. Nu valgte hun sig til Yndling en Italiener ved Navn Rizio, der havde indtaget hende ved sin Sang. Han blev hendes fortrolige Raadgiver i alle Sager, og enhver, der havde noget at bede om, søgte at vinde ham ved Smiger og Gaver. Pralende gjorde han sig til af sin Indflydelse og førte sig op, som om han

allerede var Rigets Kantsler. De skotske Herrer misundte ham den høje Plads hos Dronningen og afskyede ham som Italiener og Katholik, om hvem det hed, at han stod i hemmelig Brevvexling med Paven. Darnley var rasende af krænkethed og Skinsyge og blev det mere, da der begyndte at gaa Rygter om et utilladeligt Forhold mellem Rizio og Dronningen. En Aftenstund, da Marie spiste paa sit Værelse med Rizio og nogle Damer, traadte han pludselig med nogle andre Herrer ind af en Sidedør. Rizio saa, det gjaldt ham, sprang op, kastede sig ned for Dronningen og greb fat i hendes Kjole. Hun truede, bad og græd, men alt forgjæves. En af de sammensvorne stødte med Sværdet efter Rizio, hvorpaa de andre grebe fat paa ham, reve ham med Magt fra Dronningen og slæbte ham ud i Forværelset, hvor de myrdede ham. Marie var rasende og svor at hævne sig. I Førstningen blev hun bevogtet i sit Palads som en Fange; men det lykkedes hende at drage sin Mand og nogle andre Adelsmænd over paa sin Side, og nu hvilede hun ikke, før hun fik de andre skyldige fordømte eller henrettede. Kort efter disse Begivenheder blev Marie forløst med en Søn, der senere under Navn af Jacob VI blev hendes Efterfølger. Elisabeth fik Efterretning derom paa et Bal og hørte det ikke uden Misundelse og Ærgrelse. Maries Tilhængere i England bleve ogsaa virkelig besjælede af ny Iver, og det syntes, at hendes Fordringer paa Arvesølgen i England efter Elisabeth ikke længer kunde slaa hende fejl. Da toge Begivenhederne pludselig en anden Vending. Marie, der fulgte sine Lyster og Luner, havde i Rizios Sted faaet sig en anden Yndling, nemlig en af Rigets mægtigste Adelsmænd, der hed Bothwell. Han var dristig og kraftig, men et nedrigt og slet Menneske. Darnley blev syg, og Marie besøgte ham, var venlig imod ham og fik ham til at følge med til Edinburg, hvor hun havde indrettet et lille Landsted til ham. Hun var hos ham i 6 Dage og plejede ham med al mulig Omhu. En Dag forlod hun ham, som hun sagde, for at overvære en af sine Hofdamers Bryllup; men samme Nat blev Huset sprængt i Luften med Krudt. Darnleys Lig blev fundet ude paa Marken. Mange havde Marie mistænkt for Deltagelse i denne skrækkelige Forbrydelse, men alle vare enige om, at Bothwell havde begaaet den. Ikke længe efter omringede han med 1000 Ryttere Dron-

ningen paa en Rejse og førte hende bort med sig. Marie viste saa liden Frygt og Fortrydelse, at man nødvendig maatte antage, det var sket efter Aftale. Hun ikke alene tilgav Røveren, men gav ham kort efter imod mange velmente Advarsler sin Haand og ægtede ham, i hvilken Anledning han skilte sig ved sin Hustru, som han først for 6 Maaneder siden var bleven gift med. Nu tabte Skotterne Taalmodigheden, og Landets fornemste Mænd forbandt sig for at straffe Morderen. Bothwell samlede Folk for at sætte Magt imod Magt, men mærkede snart, at han ikke kunde stole paa dem. Han flygtede til Ørkenøerne, hvor han drev Sørøveri. Da han der blev forfulgt af skotske Skibe, mistede han sine og undslap med Nød paa en Baad til Danmark. Dog undgik han ikke sin Skæbne; thi der blev han kastet i Fængsel og sad i 10 Aar paa Kallundborg Slot, hvor han gik fra Forstanden og døde en jammerlig Død. Marie blev af sine Fjender ført til Edingborg, hvor hun maatte høre Pøbelens Forhaanelser og se paa, at der foran hende blev baaret en Fane, hvorpaa Darnleys Død var afbildet. Derpaa blev hun indespærret, behandlet haardt og til sidst tvungen til at frasige sig Regeringen og indsætte sin Halvbroder, Greven af Murray, til Regent, indtil hendes Søn Jacob, der kun var et halvt Aar gammel, voxede til. Marie havde imidlertid Mod til at prøve Lykken en Gang endnu. Hun slap ud af Fængslet, opfordrede sine Venner til Bistand og fik virkelig en Del af Adelen paa sin Side; men Murray, der var modig og dygtig, adspredte snart hendes Hær, og til sidst havde hun ingen anden Udvej, da Vejen til Frankrig var spærret, end at kaste sig i Armene paa Elisabeth. Paa en Fiskerbaad ankom hun til Carlisle, og der fra skrev hun et rørende Brev til Dronningen. Dennes protestantiske Raadgivere forestillede hende, at det var lige farligt, enten Marie med engelsk Hjælp kom tilbage til Skotland, eller hun flygtede til Frankrig, eller hun opholdt sig frit i England, hvor hun havde saa mange Venner blandt Katholikerne og aldrig havde villet opgive sine Fordringer paa Tronen. Der var altsaa intet andet Raad end at holde hende fangen i England, til Striden mellem hende og hendes Undersaatter kunde blive jævnet. Elisabeth tilbød hende da at ville hjælpe hende til at blive indsat igjen, naar hun først havde retfærdiggjort sig mod Beskyldningen for Delagtighed i Darnleys Mord.

Marie lod sig bevæge til at udnævne Fuldmægtige, som skulde forsvare hendes Sag for en engelsk Ret; men da Undersøgelsen skulde til at begynde, bøjede de af og erklærede, at Marie som Dronning kun kunde underhandle, men ikke underkaste sig en Anklage og Dom af Undersaatter. Dermed afbrødes Forhandlingerne, og Marie blev holdt i Forvaring og strængt bevogtet. Hun var imidlertid en farlig Fange; thi hendes Nærværelse i England satte Katholikerne paa ny i Bevægelse. De udkastede den Plan, at Hertugen af Norfolk, Rigets fornemste Adelsmand, skulde ægte Marie, og Elisabeth skulde tvinges til at give sit Samtykke dertil; men Nordfolk var uforsigtig og Elisabeth ham for klog. Han blev kastet i Fængsel, og da han efter at være sat i Frihed optog sine Planer igjen, blev han henrettet. Et Oprør, som Katholikerne fik rejst i det nordlige England, blev med Lethed dæmpet og gav kun Anledning til strengere Forholdsregler mod Katholikerne. Samme Virkning havde ogsaa en Bandbulle fra Paven, hvori han afsatte Elisabeth og løste Undersaatterne fra deres Troskabsed. Saa kom Efterretningen om Bryllupet i Paris og foregede Spændingen. Baade Philip II og Guisernes lode unge katholske Englændere, som havde forladt deres Fædreland, oplære til Præster og derpaa sende hjem, for at de skulde bestyrke Tilhængerne af den gamle Kirke i deres Tro og opflamme deres Hjærter til Had imod Kjetterdronningen. Der blev stiftet flere Sammensværgelser imod Elisabeths Liv, og i Irland blev vakt et Oprør, som det kostede meget Blod at dæmpe. Det engelske Parlament gjorde Gjengæld, og man regner, at der under Elisabeths Regering blev henrettet henved 200 Katholiker foruden dem, der døde i Fængslerne eller bleve ødelagte ved store Pengebøder. Under alt dette sad Dronning Marie fangen i England i 19 Aar (1568—87). Mange Sammensværgelser stode i Forbindelse med Forsøg paa at udfri hende, og Elisabeth forsikrede den franske Gesandt, at hun havde Beviser for, at Marie stod i hemmelig Forbindelse med hendes Fjender i England, Paris, Rom og Madrid, og lagde an paa at berøve hende Riget og Livet. Elisabeths Raadgivere tænkte med Gru paa den Skæbne, der vilde ramme dem og alle Protestanter, hvis Marie skulde blive Dronning. Baalene fra den blodige Maries Tid vare endnu i frisk Minde. Altsaa besluttede man sig til sidst

til at gjøre et afgjørende Skridt, og der blev anlagt Sag imod den skotske Dronning for Højforræderi. Hun nægtede ikke, at hun havde staaet i Forbindelse med fremmede Magter og været Medviderske i Sammensværgelsen, men derimod paa det bestemteste at have traget Elisabeth efter Livet. Da Forhøret var endt, erklærede Dommeren hende skyldig til Døden, og Parlamentet billigede Dommen og bad Elisabeth om at lade den bekjendtgjøre og fuldbyrde. Længe vaklede hun frem og tilbage, men omsider underskrev hun Befalingen. Dagen efter sendte hun Bud, at man skulde opsætte Fuldbyrdselen, men det var for silde, Befalingen var afgaaet. Marie modtog Forkyndelsen med Rolighed og beredte sig til Døden. Man vilde paanøde hende en protestantisk Præst, men ham viste hun fra sig og forsikrede, hun vilde dø i den katolske Tro. Derimod nød hun en Hostie (indviet Brød), som Paven havde sendt hende. Med sit Tjenerskab, der var utroesteligt over hendes Ulykke, tog hun en kjærlig Afsked og uddelte Foræringer iblandt dem. I den sortbetrukne Sal betraadte hun med sikre Skridt Skafottet, hvorpaa hun knælede og bad for sin Sjæl, for sin Søn og tilsidst for Elisabeth, hvem hun tilgav alt. Derpaa lod hun sig af sine Kammerpiger afklæde og binde for Øjnene og lagde selv sit Hoved paa Blokken. Skarprettøren havde ved Synet af den smukke Dronning i al sin Værdighed nær tabt sin Fatning, og først ved det tredje Hug faldt hendes Hoved. Hendes Skønhed og indtagende Væsen havde skaffet hende mange Tilbedere, og hendes Ulykke vakte Samtidens og Efterverdenens Medlidenhed, hvorfor flere af de største Digtere have følt sig kaldede til at besynge hende og til Dels besmykke hendes Fejl; men sit Folk bragte hun i alt Fald ingen Lykke, og det er øjensynligt, at hun al Tid tænkte mindre paa det end paa sig selv. Under hendes Fangenskab vedbleve Kampene i Skotland mellem hendes Venner og Fjender, mellem Katholiker og Protestanter. De sidste gik af med Sejren, og var det i Almindelighed ikke Troens Sag, de strede for, saa blev dog Paveaaget brudt og Gudstjeneste og Bibellæsning paa Modersmaalet indført. De gejstlige Godser bleve graadig opslugte af Adelen, men derved kom Gejstligheden til at slutte sig nærmere til Folket og der udbrede Oplysning og Dannelse.

Marie Stuarts Henrettelse vakte, som man kan tænke,

den største Forbitrelse i hele den katolske Verden. Philip II, der ansaa sig selv for den ene saliggjørende Kirkes verdslige Arm og Beskytter, maatte især føle sig kaldet til at gribe ind. Han havde desuden ikke glemt, hvad England kunde bruges til, fra den Tid, da han raadede der ved Hjælp af Dronning Marie, ikke heller den Tort, Elisabeth havde voldt ham ved at forsmaa hans Haand. Hun havde tilmed ydet Protestanterne Hjælp baade i Frankrig og især i Holland. Hidtil havde Philip kun saa smaat arbejdet imod Elisabeth og Protestanterne i England ved at hjælpe deres Fjender, nu skulde de knuses med ét Slag. Han bad sig af Paven overdraget det Hverv at erobre England fra den bandsatte Elisabeth og udrustede til dette Brug den saakaldte «uovervindelige Armada», nemlig en Flaade paa 130 store Krigsskibe med 2600 Kanoner og 20,000 Mand Landgangstropper om Bord, hvilken uhyre Styrke endda skulde forøges med Skibe og Mandskab af Hertugen af Parma, som stod i Nederlandene. Faren for Elisabeth var stor; thi hun havde ingen ordentlig samlet Hær, der havde nogen som helst Udsigt til at kunne maale sig med de øvede spanske Tropper. Desuden maatte hun vente, at Katholikerne i England vilde holde med Philip, og Jakob VI i Skotland, Marie Stuarts Søn, vilde skyde efter, hvis Vognen kom til at hælde for hende. Men ved denne Lejlighed viste Elisabeth sig virkelig stor og vidste at opflamme sit Folk til heltmodigt Forsvar. Hun mindede dem om det frygtelige spanske Tyranni, om Inkquisitionens Rædsler og om de sørgelige Tider, da Philip og Marie raadede i England. Selv begav hun sig til Hest til Lejren, hvor hendes Hær var samlet for at dække Indløbet til Themsen, og tiltalte Krigerne med kraftige og beaandede Ord. Overalt fik hun Beviser paa Kjærlighed til sig og Fædrelandet. Man kappedes om at udruste Skibe, og Staden London gav dobbelt saa meget, som der forlangtes af den. Saaledes blev der samlet 200 Skibe under Anførsel af Howard. De vare smaa men lettere og bedre byggede end de spanske, som vare klodsede og langsomme. Da den spanske Flaade under mange Uheld med Storm og Uvejr naaede Kanalen, løb 20 hollandske Skibe ud og forenede sig med de engelske, medens andre bevogtede Hertugen af Parma og forhindrede ham fra at løbe ud. I fem Træfninger sejrede de forenede Flaader over Spanierne

og bragte ham til sidst saaledes i Knibe, at Admiralen, Medina Sidonia, ikke vidste nogen anden Udvej end at sejle nord om Skotland for at komme bort. En frygtelig Storm overfaldt her Skibene, som bleve adspredte, og mange af dem strandede paa Kysterne af Skotland, Norge og Irland. Saaledes var Faren for den uhyre Udrustning bogstavelig blæst bort, og næppe Halvdelen af den kom tilbage til Spanien.

Faren, Kampen og Sejren havde sin store Betydning ved at vække Aanden i Folket, og det viste sin Virkning i alle Retninger. Udad til blev under Elisabeths Regering Spiren lagt til den Virksomhed, der siden gjorde England til Dronning paa Havet. Der var Krigen med Spanien egentlig begyndt længe før. De Rigdomme, Portugiserne og Spanierne hentede fra Indien og Amerika, saa vel som deres Søheltes Berømmelse ansporede nemlig Englands Sømænd til Efterlignelse. Drake kom (1580) lykkelig hjem fra en Verdensomsejling og medbragte et umaadeligt Bytte. Hans Hjemkomst var en Glædesfest for hele England. Derpaa stak han igjen i Søen for at angribe de spanske Besiddelser i Amerika, hvorfra han bragte Tobak og Kartofler til Evropa. Nogle Aar efter (1587) ødelagde han et stort Antal Skibe i Bugten ved Cadix. Cavendish opsogte de spanske Besiddelser i Afrika, og da han ved Hjemkomsten sejlede op ad Themsen, vare hans Skibssejl af Damask og hele hans Mandskab klædt i Silke. Efter Kampen med den uovervindelige Flaade bleve de dristigere endnu, og engelske Kapere gjorde Jagt paa de Skibe, der skulde bringe Amerikas Skatte til Evropa. En af disse Kapere opbragte blandt andet to spanske Skibe, der havde 1400 Kister Kvægselv og mere end to Millioner Afladsbuller om Bord. Disse sidste havde i Rom kostet Philip 300,000 Gylden, men skulde i Indien have indbragt ham 5 Millioner. Fra Philips Side ophørte Kampen og Forsøgene mod England, dels fordi han trods sine uhyre Indtægter manglede Penge, dels fordi hans Opmærksomhed blev rettet paa Frankrig, hvor han troede lettere at kunne bane sig Vej til evropæisk Overhøjhed. Han kunde ikke en Gang forsvare Cadix, som blev erobret af Englænderne, der sløjfede Fæstningsværkerne og bragte et umaadeligt Bytte hjem. — Men ligesom de engelske Skibe under Elisabeth begyndte at sprede sig over alle Verdens Have, saaledes tog Ager-

dyrkning og al anden Virksomhed et Opsving i Landet selv. En sjælden Læseverden paa Modersmaalet blev skabt ved en Mængde historiske Skrifter paa Modersmaalet og Oversættelser, og England frembragte sin Tids største Digter, Shakspeare, hvis berømte Skuespil ikke blot bære Vidnesbyrd om den rige Folkeand, som gennem dem kom til Orde og blev sig bevidst, men have baaret deres skønne Frugter for Efterverdenen, især i alle de nordiske Folkeslag. Elisabeth forstod at skatte Shakspeares Værd, som hun i det hele havde Sans for alt det skønne og Blik for alt det store, der rørte sig i hendes Kreds, og gjorde sig en Glæde af at fremdrage og støtte det.

Efter den gamle, kloge Lord Burleighs Død (1598) valgte Elisabeth til Yndling og fortrolig Raadgiver Grevnen af Essex, der havde tildraget sig hendes Opmærksomhed ved et smukt, ridderligt Væsen og vundet hende ved at smigre hendes Forføngelighed. Han higede efter Krigerberømmelse og lod sig overdrage det Hverv at kue en Opstand af Irlænderne, der ikke kunde finde sig i det protestantiske Herredømme. Med en stor Hær drog han der over, men var ikke sin Opgave voxen og tilsatte næsten hele Hæren uden at udrette noget. Elisabeth, der havde ventet at høre om glimrende Bedrifter, var opbragt, og Essex truedes af en haanlig Tilbagekaldelse. For at undgaa den ilede han imod Dronningens udtrykkelige Befaling til London, gik uanmeldt op paa Slottet og kastede sig for Dronningens Fødder. Elisabeth blev rørt i Øjeblikket, men siden betænkte hun sig og ansaa det for nødvendigt i det mindste at vise nogen Strængighed. Han blev kastet i Fængsel og en anden sendt som Statholder til Irland. Kort efter fik han sin Frihed igjen, men maatte ikke lade sig se ved Hoffet. Denne Ydmygelse kunde den ærgerrige Mand ikke taale. Han brugte haarde Ord om Dronningen, kaldte hende en gammel Kælling, lige saa kroget paa Aanden som paa Legemet, og slige Ytringer, hvormed han saarede hende paa det ømmeste Sted, bleve strax bragte hende igjen af hans Misundere. Men han gik videre endnu; thi han samlede en Del misfornøjede Puritanere omkring sig, begyndte Brevvexling med Jakob VI i Skotland og besluttede til sidst at overrumple Dronningen og med Magt tvinge hende til at regere, som han vilde. I Tillid til Folkets Gunst, som han virkelig besad, kom han til London og opfordrede Folket i Gaderne til at yde sig

Bistand. Alle løb til Dørene, men ingen fulgte ham, hans Venner forlode ham lidt efter lidt, og til sidst maatte han overgive sig. Han blev dømt til Døden, og Elisabeth underskrev efter lang Vaklen Dødsdommen med et kummerfuldt Hjærte, hvorpaa den blev fuldbyrdet. Der fortælles, at Elisabeth en Gang skal have givet ham en Ring med det Løfte, at om han nogen Sinde faldt i Unaade hos hende, saa vilde hun strax lade sin Vrede fare, naar han sendte hende den. Da Dødsdommen var fældet, sendte han Ringen til en Grevinde Nottingham, for at hun skulde bringe den til Dronningen; men hun beholdt den og aabenbarede det først paa sit Dødsleje for Elisabeth, i det hun bad hende om Tilgivelse. „Gud maa tilgive eder,“ svarede Dronningen, „jeg kan ikke.“ Fra den Tid led hun af et mørkt Tungsind, der fulgte hende til det sidste. Hun døde efter 45 Aars hæderlig Regering og trods en Del kvindelig Forfængelighed og en ukvindelig Haardhed elsket og beundret af de fleste af sine Undersaatter. Blandt Evropas Regenter paa hendes Tid var hun utvivlsomt den største. Før sin Død valgte hun Marie Stuarts Sen, Jakob VI, til sin Efterfølger.

Nederlandenes Frihedskamp.

Den største Del af Nederlandene var, som vi vide, bleven samlet under det burgundiske Hus i det 15de Aarhundrede, og Karl den dristiges Magt grundede sig især paa Besiddelsen af de rige Stæder i Nederlandene med deres driftige Kjøbmænd og flittige Fabrikfolk. Med hans Datter Marie kom de under det østerrigske Hus, og Karl V havde god Brug for deres Penge til at befordre sine Herskerplaner. Hvad der i aandelig Retning havde udviklet sig navnlig blandt Hollænderne, det kom for Dagen i den lærde Erasmus fra Rotterdam, der var en halv Snes Aar ældre end Luther og blev navnkundig som det store „Lys.“ Han havde med et klart Blik gennemskuet Pavedømmets Hulhed og førte et djærvt Sprog imod Gejstlighedens Fordærvelse, ligesom han kom til at gavne Reformationen ved at besørge en ny Udgave af det ny Testamente paa Grundsproget og ved en Del skarpsindige Skrifter; men ligesom Selvraadighed var et Hovedtræk hos hans Landsmænd, saaledes kunde han ikke bringe det til som Luther at opgive sin egen Person og vove sig ud i Kampens

Farer. Han vilde halte til begge Sider og lod sig endog af Henrik VIII og Paven overtale til at skrive et Skrift imod Luther om den fri Vilje. Luther havde Livet paa sin Side, medens Erasmus kun havde Kundskaben. Allerede i Karl V's Tid trængte Reformationen, baade fra Tyskland og Frankrig, ind i Nederlandene, som derfor blev paavirket baade af Luther og Calvin. Kejseren havde mere Magt her end i Tyskland, udstedte haarde Love imod Kjætteerne, og mange Protestanter døde paa Baalet. (Gjendøbernes Udskejelser kjende vi.) Alligevel var Karl elsket i Nederlandene, hvor han var født, og som han havde bevaret en Forkjærlighed for. Ganske anderledes forholdt det sig med Philip II. Han behandlede Nederlandene med spansk Stolthed og besatte de vigtigste Poster med Spaniere. Af hans grænseløse Herskesyge maatte de vente det værste for deres Frihed og Forfatning, ikke at tale om, at han virkelig indbildte sig, han gjorde Gud en Tjeneste med at slaa Kjættene ihjel. — Kort efter sin Tronbestigelse drog han til Spanien for aldrig mere at se Nederlandene, hvor hans Halvsøster, Margrethe af Parma, blev indsat til Statholderinde. Ved hendes Side blev sat en Udlænding, Biskop Granvella, en snild Statsmand, der var indviet i alle Philips Planer. For at understøtte dem forbleve 3—4000 Mand spanske Tropper i Landet, skjønt det ligefrem stred imod Forfatningen, og for at befæste den katholske Tro oprettede man 14 ny Bispedømmer foruden de 4, der bestode. Over alle disse skulde da Granvella være Ærkebiskop, og for hvert af dem blev der anordnet to Inkvisitorer, der skulde anstille Undersøgelser. Disse ny Indretninger vakte almindelig Utilfredshed. Først var Forbitrelsen rettet imod de spanske Soldater, indtil Regeringen ansaa det for klogest at sende dem hjem. Dog var dermed ikke Frygten hævet for Inkvisitionen og Philips Vilkaarlighed. Granvella var hadet og anset for Opbavsmand til alle onde Raad. Omsider lykkedes det at faa ham fjærnet, men Regentinden fulgte alligevel hans Grundsætninger i Regeringen, og Kjætteforfølgelserne fortsattes. I Anledning deraf blev Grev Egmont, Statholderen i Flandern, sendt til Spanien for at paavirke Philip, men denne svarede, at han tusend Gange hellere vilde dø, end tillade den mindste Forandring i Religionen. De strænge Befalinger bleve skærpede, og Henrettelserne toge til. Foruden Grev Egmont var der især to Mænd, til

hvilke Nederlænderne saa op som deres Friheds Forkæmpere, nemlig Grev Horn, Admiral af Flandern, og Prins Vilhelm af Nassau-Oranien. Alle havde de udmærket sig i Krigen mod Frankrig. De modigste Medlemmer af Adelen forbandt sig med Ed til af al Magt at sætte sig imod Inkquisitionen. Flere Hundreder i Tallet droge de til Hest ind i Brüssel og begave sig i et højtideligt Optog til Statholderinden med et Bønsskrift om at ophæve Kjætterlovene eller sammenkalde Landstænderne. Margrethe blev overrasket, men en af hendes Raader tilhviskede hende, at hun dog ikke skulde være bange for disse Geusere: Tiggere. Det blev hårt, og da de forbundne om Aftenen samledes til et Fællesmaaltid, blev dette Skjældsord antaget som et Hædersnavn, der skulde betyde: tro til Tiggerposen. Dette Optog satte den raa Folkemasse i Bevægelse, som var bleven ophidset af calvinistiske Præster, naar de prædikede for dem paa Torvene og i Gaderne, især i Antwerpen, som den Gang var den fornemste Handelsstad. Væbnet med Knipler og Øxer gik de løs paa Kirker og Klostre, hvor de ødelagde Billeder, Bøger og Kirkeredskaber. Vel blev dette Uvæsen snart dæmpet, men det gav Philip en velkommen Anledning til paa ny at sende Tropper til Nederlandene for der at kue al Opsætsighed. Til Anfører for disse satte han Hertugen af Alba, der var berygtet for Grusomhed og rasende Kjætterhad. Alene Efterretningen om hans Ankomst bragte 100.000 Mennesker, driftige Kjøbmænd og Haandværkere, til at flygte ud af Landet. Alba overtog strax ved sin Ankomst hele Regeringen, og Statholderinden trak sig tilbage. Under Paaskud af at ville raadslaa med dem fik han Egmont og Horn lokkede til sig og lod dem strax kaste i Fængsel. Der blev sammensat et Raad for at undersøge Urolighederne, Folket kaldte det Blodraadet, thi efter dets Grundsætninger vare alle Nederlændere skyldige til Galgen, da de enten havde deltaget i Urolighederne eller til ladt dem. Daglig bleve Mennesker brændte, hængte, parterede, henrettede. Egmont og Horn bleve offentlig henrettede paa Torvet i Brüssel under Borgernes store Sorg. I Anledning af Egmonts Død skrev den franske Gesandt til sin Konge: «Jeg har set den Mands Hoved falde, for hvis Tapperhed Frankrig to Gange har skjælveth.» Prins Vilhelm skulde have været samme Vej, men «den tavse», som han kaldtes, havde forudset Faren og advaret de

andre. Selv havde han i Tide begivet sig til sine Besiddelser i Tyskland. Der fra gjorde han med sin Broder et Forsøg paa at sætte sig fast i de nordlige Provinser, men af Mangel paa Penge maatte han igjen afskedige sin Hær. Hidtil havde alle Albas Grusomheder ikke kunnet vække Folket til almindelig Modstand, men nu begyndte han at udskrive uhyre Skatter. Der skulde saaledes betales en Hundrededel af al Formue strax og en Tiendedel af al rørlig Ejendom, hver Gang den blev solgt. Stænderne gjorde Indsigelse, men Hertugen brugte Magtsprog og forlangte Lydighed. Kræmmere, Fiskere, Bagere og Bryggere lukkede deres Boder, men Alba truede med at hænge de gjenstridige udenfor deres egne Huse. Midt i denne Forvirring fik han imidlertid andet at tænke paa. En Del af de landflygtige, de saakaldte Søgeusere, havde søgt deres Frihed paa Havet, hvor de som Kapere tilføjede Spanierne stor Skade. Det var lykkedes en Skare at bemægtige sig Staden Briel ved Maasflodens Udløb. Der fra gik de videre under Ledelse af Prins Vilhelm, og det varede ikke længe, inden de fleste Stæder i Holland og Zeeland og mange i Geldern, Overysse og Friesland havde sluttet sig til dem. Den trykkende Skat, der vilde lamme al Virksomhed, havde ramt dem paa det ømmeste Sted og vakt Modet. En frygtelig Krig begyndte nu, og adskillige Byer bleve tagne af de vilde Spaniere, der myrdede for Fode; men omsider indsaa Philip, at Albas voldsomme Fremgangsmaade var uklog, og kaldte ham tilbage (1573). I de 6 Aar han havde været Statholder, vare henved 18,000 Mennesker skaffede ud af Verden ved Bøddelens Haand. — Hans Eftermand søgte at vinde Nederlænderne ved Mildhed og begyndte Underhandlinger, men det var for silde, og Kampen fortsattes. Staden Leyden udmærkede sig ved sin heltemodige Standhaftighed. Den blev indesluttet af Spanierne, og flere Tusende Mennesker vare allerede omkomne af Hunger og Pest. Borgerne strømmede til Kommandanten og bønfaaldt ham om ikke længere at forsætte det unyttige Forsvar, men han svarede: «Jeg har svoret at forsvare Staden med mit Liv, og jeg vil holde min Ed. Brød kan jeg ikke give eder, men hvis min Død kan gavne eder, saa tag mit Liv!» De gik beskæmmede bort og beredte sig til at dø, da kom der pludselig Hjælp. Paa Prins Vilhelms Raad havde man aabnet Dæmningerne for Vesterhavet, en Storm drev det ind over Landet, og Spanierne

maatte flygte over Hals og Hoved for ikke at drukne, medens zeelandske Sømænd, for det meste kvæstede Krøblinger, paa deres Baade sejlede ind over de oversvømmede Marker og bragte Fødemidler med. Til Belønning fik Staden det Universitet, der siden udmærkede sig ved dygtige Videnskabsmænd; men hvor lidt man endnu den Gang tænkte paa en fuldstændig Løsrivelse fra Spaniens Herredømme, kan ses af, at Stiftelsesbrevet blev udstedt i Kong Philips Navn. — Imidlertid indtraf der ny Begivenheder, som fremskyndede et fuldstændigt Frafald. Philip kunde ikke betale de spanske Soldater deres Sold i rette Tid, og de gjorde sig derfor skadesløse ved at plyndre og brandskatte. Flere rige Stæder bleve hjemsegte, og deriblandt Antwerpen, hvor de myrdede nogle Tusende Mennesker, brændte en Del af Byen og anrettede en Skade, der anslaaes til 4 Millioner. Denne skrækelige Begivenhed bragte de fleste Provinser til at forene sig med Holland og Zeeland for ved fælles Hjælp at drive de spanske Tropper ud af Landet. Nu begyndte det spanske Herredømme at vakle, og medens der endnu var Uenighed nok, og faa vidste, hvad de vilde stride for uden for deres egen Fordel, saa voxede bestandig Vilhelm af Oraniens Magt og Indflydelse, og han forfulgte sine Planer stille og ufortrødent. Den sidste Statholder, Philip II sendte til Nederlandene, var Hertug Alexander Pharnese af Parma, der baade var klog og virksom og en udmærket Feltherre. Han søgte at benytte Adelsens Skinsyge mod Oraniens Magt og især Katholikernes Religionsiver mod Protestanterne. De sydlige Provinser, der bebos af fransktalende Walloner, havde nemlig holdt fast ved den katolske Kirke, medens Flamlænderne i det nordlige for det meste bleve Protestanter. Der blev stiftet en Forening til at opretholde den katolske Kirke, men dette befordrede netop Vilhelms Planer, da han godt indsaa, der maatte ske en Skilsmisse. Han fik (1579) stiftet den berømte Forening i Utrecht, der kom til at omfatte de 7 nordlige Provinser, de senere saakaldte forenede Nederlande, og 2 Aar efter opsagde de formelig Kongen af Spanien al Lydighed. Philip II erklærede Vilhelm fredløs og udlovede en stor Pengesum samt Adelsværdighed til den, der bragte ham død eller levende. Flere Forsøg bleve gjort paa at myrde ham, og til sidst lykkedes det en Franskmand at skyde ham ned (1584). Morderen blev greben paa Flug-

ten og pint ihjel. Med ham faldt dog ikke de forbundnes Mod. Hans ældste Søn, Moritz, var kun 17 Aar gammel, men klog som Faderen, og han blev stillet i Spidsen for et Statsraad, der styrede Sagerne. Imidlertid havde Hertugen af Parma vundet Fremgang baade i Krigen og Underhandlingerne. Den rige Stad Mastricht blev indtaget, ved hvilken Lejlighed hans Soldater rasede saaledes imod Borgerne, at de bleve ene om at bebo Byen. — Dette Udfald bestemte Wallonerne til ganske at underkaste sig Kongen. Nu gik han ind i Flandern og erobrede den ene By efter den anden, Gent og Brugge bleve udhungerede. Derpaa belejrede han Antwerpen, hvis Indtagelse gjorde stor Opsigt og indjog hele Evropa Skræk for den spanske Krigsmagt. Borgerne forsvarede sig tappert, indtil Spanierne fik slaaet en Bro over Schelde, hvorved de kunde forhindre al Tilførsel. En Italiener ved Navn Gianibelli byggede et Par kunstigt indrettede Brandere, af hvilke den ene drev ned paa Broen og anrettede stor Skade, men Efterretningen om Virkningen kom for silde til Byen, til at man kunde drage Nytte deraf, og de rige Kjøbmænd vilde ikke ofre flere Penge paa slige kostbare Indretninger. Et Par Maaneder efter maatte Byen overgive sig. Den fik ved denne Belejring et Knæk, som den aldrig forvandt, og en stor Del af dens Handel gik til Amsterdam. De nordlige Stater bleve ogsaa styrkede, ved at mange af de dygtigste Protestanter trak der op; men deres Stilling blev dog mere og mere betænkelig ved Parmas stadige Fremgang. De henvendte sig til Elisabeth i England, og hun sendte dem sin Yndling, Greven af Leicester, med nogle Hjælpetropper, men han udrettede kun lidt og drog snart igjen hjem. Da var det, at Philip II fattede den Beslutning at knuse Protestanternes Magt i England, de nederlandske Provinseres Modstand maatte derefter falde af sig selv. Hvorledes det gik hans »uovervindelige Flaade«, kjende vi, og fra den Tid sank Spaniernes Magt og Anseelse bestandig. Nederlænderne hentede Midler til at fortsætte Krigen ved deres utrættelige Virksomhed paa Havet. Først hentede de østindiske Varer fra Portugal og førte dem omkring til det øvrige Evropa; men da denne Handel blev dem forbudt efter Portugals Indlemmelse i det spanske Rige, hvilede de ikke, før de selv fandt Vejen til Østindien, som Spanierne søgte at skjule for dem. Her erobrede de en Del af Portugisernes Besiddelser, og

fra de rige molukkiske Øer forsynede de hele Evropa med Krydderier. Ligeledes passede de paa de spanske Skibe, som kom fra Amerika og snappede adskillige rige Ladninger. Landkrigen fortsattes imidlertid ogsaa efter Philip II's Død, og den mærkeligste Begivenhed, her forefaldt, er Ostendes Indtagelse. Den var af Vigtighed for de forøenede Stater som en Port til Flandern, derfor anstrængte Spanierne sig for at tage den, og det lykkedes efter tre Aars Forløb, men da fandt de inden for Volden kun Grusbunker og Grave; thi Indbyggerne havde alle begivet sig over til Sluys, og det varede længe, før end der fandtes Folk, som vilde bebo det uhyggelige Sted, der var opfyldt med forraadnede Lig og Dødningsgeben. Endelig bleve Spanierne kjede af Krigen og sluttede en tolv Aars Vaabentilstand med Generalstaterne, saaledes kaldtes den ny Republiks Regering (1609). Vel udbrod Krigen paa ny men uden videre Kraft, og ved den westphalske Fred (1648) erkjendtes Nederlandenes Frihed af hele Evropa.

Spanien og Portugal under Philip den anden. Jesuiterne.

Vi have hidtil truffet den spanske Krigsmagt alle Vegne, og for nu at faa et fuldstændigt Billede af Philip II's Bestræbelser for sine to Hovedformaal, at udbrede sin Magt og forfølge Kjættene, maa vi følge ham til Spanien, hvor han egentlig ret hørte hjemme. Kort før hans Ankomst dertil (1558) havde Inkvisitionen til sin store Skræk opdaget, at Reformationens Lærdomme i Stilhed havde fundet Vej ogsaa til Spanien og gjort betydelige Fremskridt. Den greb da strax til Fængsel, Pinebænk og Henrettelser, og aldrig saa snart havde Philip betraadt spansk Grund, før han overværede en stor Kjætterbrand (Auto da fé) af Protestanter. En af de domfældte henvendte sig til ham med de Ord: «Kan du saaledes se paa dine uskyldige Undersaatters Kvaler? Red os fra den grusomme Død.» «Nej», svarede Philip, «jeg vilde selv bære Brænde til Baalet for at brænde min egen Søn, hvis han var en saadan Forbryder som du.» Saaledes fortsattes, indtil hele Bevægelsen standsede, og der kun Tid efter anden opdagedes en enkelt Protestant. — Siden gik det ud over Efterkommerne af de Maurer, der vare blevne

tilbage i det sydlige Spanien og havde ladet sig døbe*). «De ere», hed det, «kun Kristne af Navn, i Hjertet ere de Muhamedaner og derfor en Pest for det rettroende Land.» Dertil kom Mistanke om, at de vedligeholdte hemmelig Forbindelse med Tyrkerne og Maurerne. Philip sendte Tropper ud imod dem og befalede dem at udlevere alle Vaaben og aflægge deres Sprog, Dragt og folkelige Skikke for ganske at sammensmeltes med Spanierne. De satte sig til Modværge, og der flød Strømme af Blod. Først efter to Aars Forløb lykkedes det Philips Halvbroder, Don Juan af Østerrig, at overvinde dem; en stor Mængde bleve henrettede, og Resten flyttedes ind i det inderste af Riget (1570). Under Philips Søn, Philip III, bleve de aldeles fordrevne. — Det eneste Sted, hvor vi kunde ønske de spanske Vaaben Held, er til Søs imod Tyrkerne, der fremdeles vare Middelhavets store Plage; men her blev kun udrettet lidt. Don Juan fik (1571) samlet en anseelig Flaade af spanske, venetianske og pavelige Skibe og vandt en glimrende Sejr over den langt talrigere tyrkiske Flaade ved Lepanto; men i Stedet for at nytte Sejren og gaa løs paa Constantinopel skiltes Hærførerne ad, og Philip vendte sig til sine store Planer i Evropa. — I Portugal uddøde den lige Linje af Kongehusets Mandsstamme (1580), og Philip, der var en Søn af en portugisisk Kongedatter, gjorde Fordring paa Tronfølgen. Folket ønskede ham ikke, men han beviste sin Ret ved en Hær under Alba og satte den igjennem. Det samme Regiment blev nu indført i Portugal, som han førte i Spanien, og al friere Udvikling kuert. Landet blev tillige inddraget i Kampen med Nederlandene og mistede den bedste Del af sin Handel og næsten alle sine østindiske Besiddelser. Philip II var, som vi have set, i bestandig Pengemangel. Mod Slutningen af hans Liv var Landet aldeles udsuget og Rigets sikreste Indtægter pantsatte til fremmede, saa de store Rigdomme fra de andre Verdensdele droge lige saa hurtigt bort, som de kom ind. Driftigheden i Landet selv tog af, den pyrenæiske Halvø gik en ynkelig Fremtid i Møde. Alligevel havde de æventyrlige Krige frembragt en ejendommelig Vækkelse, der kommer frem i store Digtere og Kunstnere. I Portugal skrev Camoens sit berømte Søhelteedigt Lusiaden, der skildrer Vasco de Gamas Tog til Indien, og

*) Se Middelalderens Historie, Side 174.

blandt mange spanske Digtere er især Miguel de Cervantes bleven berømt for sin store Ridderroman „Don Quixoté (Kikote), der regnes for et af Verdens skønneste og vittigste Digterværker.

Philip II døde 1598 af samme Sygdom som Sulla. Han regerede altsaa i 40 Aar, næsten lige saa længe som hans lykkelige Modstanderske, Dronning Elisabeth, men uden at opnaa noget af sit Livs Formaal. Det havde vist sig, at Calvin var stærkere end Philip med alle hans Krigshære og Munke. Derimod fremstod i samme Tidsrum en Magt, der fik mere at betyde som Reformationens Modstander, nemlig Jesuiterordenen.

Stifteren af denne Munkeorden var Ignaz af Loyola, en spansk Adelsmand, der i sin Ungdom udmærkede sig som Krigshelt. Ved frygtelige Saar blev han kastet paa et langvarigt Sygeleje, under hvilket han med beundringsværdig Standhaftighed underkastede sig de smerteligste Kure for at faa sin Førlighed igjen. For at fordrive Kjedsomheden fik han Lyst til at læse, og man bragte ham en Samling af Helgenhistorier. Disse læste han med stigende Deltagelse, indtil Helgenenes Fortrin for det verdslige Ridderskab forekom ham saa indlysende, at han besluttede sig til at efterligne dem. Hans Familie søgte at bringe ham paa andre Tanker, men han var fast i sin Beslutning. Saa snart han var helbredet, tog han Afsked med dem for at begive sig paa en Pilegrimsvandring til Jerusalem. For sidste Gang gjorde han Brug af sit Sværd til en Vaabenvagt for den hellige Jomfrus Billede. Derpaa ophængte han det i Kirken, ombyttede sine Klæder med en Sæk og en Strikke og vandrede af Sted, i Førstningen barbenet, indtil Smerten i hans opsvulmede Fødder tvang ham til at omvikle dem med Gyvel. Tiggende gik han fra Landsby til Landsby, tre Gange om Dagen piskede han sig, syv Timer tilbragte han med Bøn, hans Føde var Vand og Brød og den blotte Jord hans Leje. Jo mere han udtæredes, desto stoltere blev han, og jo mere han lignede en død, desto helligere forekom han sig selv. I den hæftigste aandelige Spænding havde han de forunderligste Syner, og selv Treenigheden roste han sig af at have set i legemlig Skikkelse. Med en Skipper kom han frit til Italien, hvor han vandrede om som et livagtigt Billede paa Pesten, som netop den Gang rasede der. Endelig kom han til Venedig, hvor

han indskibede sig til Palæstina. Paa Rejsen holdt han Straffeprædikener for Matroserne og sønsede hverken deres Latter eller Trusler. Da han betraadte det hellige Land, var han aldeles opløst i henrykkende Følelser, Glædestaarer styrtede ham ud af Øjnene, og han kyssede uophørlig den hellige Jord. Nu besluttede han at forsøge paa at omvende Tyrkerne, men da det blev ham forbudt, vendte han tilbage over Italien til Spanien. Her opkom hos ham Tanken om at stifte en ny Orden. Med nogle Hjælpere, han havde samlet om sig, begyndte han at undervise Børn paa Gaden. Derover blev han tagen i Forhør af Inkvisitionen, kom i Fængsel og slap kun ud imod at afholde sig fra al Religionsundervisning, til han havde studeret i fire Aar. Han havde allerede begyndt at lære Latin, og nu begav han sig til Paris, hvor han i 6 Aar under Mangel og Elendighed slugte de berømteste Læreres Forelæsninger. Her modnedes hans Plan, at grunde et Selskab. Fem Spaniere sluttede sig til ham, og han lod dem sværge paa, at de vilde forsøge alle verdslige Ting og drage med ham til Palæstina eller gaa til Rom, kaste sig for Pavens Fødder og bede ham befale over dem efter Behag. Til Palæstina kom de ikke, derimod vandrede de længe omkring i Italien, hvor de beskæftigede sig med at omvende ryggesløse Mennesker, trøste døende og pleje syge. Paa Vejen til Rom fortalte Loyola sine Venner, at Jesus havde vist sig for ham og med et kjærligt Blik sagt til ham: „I Rom vil jeg være dig naadig.“ Efter dette Syn fik Ordenen siden Navn af „Jesu Selskab.“ Paven indsaa, hvor stor Fordel den romerske Stol kunde have af Folk, der saaledes vilde vie sig til den, og stadfæstede Selskabet (1540). Til de sædvanlige Munkelefter, Fattigdom, Kyskhed og Lydighed, føjedes et fjerde: uden Indvending at gaa, hvorhen Paven vilde, til Hedninger saa vel som til Kjætttere. Ordenen voxede med utrolig Hurtighed, og i mindre end 30 Aar var den udbredt over hele den katholske Kristenhed, ja endog til Afrika, Indien og Kina, hvor de virkede som Missionærer. I Spidsen for den stod Ordensgeneralen, som boede i Rom, under ham stode Overhovederne i Provinserne og saaledes nedad i en fast bestemt Orden og under den strengeste Lydighed mod overordnede. Enhver, der optoges i Ordenen, maatte først bestaa en lang Prøvetid, for derefter at bruges til, hvad der passede bedst

til hans Evner. De fineste og snildeste bleve sendte til Hofferne, hvor de anbefalede til Skriftefædre og Prinseopdragere. De lærdeste bleve Skribenter og Lærere ved Skolerne. De mest brændende i Aanden sendte man ud som Missionærer. Især toge de sig virksomt af Ungdommens Opdragelse og Undervisning, som de paatog sig frit, og hvorved de fandt Indgang alle Vegne. De bleve i Stand dertil ved store Rigdomme, som Ordenen efterhaanden kom i Besiddelse af, dels ved Gaver og Testamenter, dels ved Missionærers Handel i Indien og Amerika. Et af dens vigtigste Formaal blev at standse Reformationen og føre saa mange som muligt tilbage til den katholske Kirkes Skjød. I dette Øjemed anvendte de alle Midler, Overtalelse, List, Ophidselser, Bagtalelser, og ansporede bestandig de mægtige til at bruge voldsomme Midler og standse Aandens fri Udvikling. Ved disse Bestræbelser maatte de nødvendig blive alle Protestanter yderst forhadte, og Fortællingerne om deres Underfundighed og Rænker ere vistnok blevne overdrevne; men selv i de katholske Lande paadrog de sig til sidst et almindeligt Had, saa Paven i Slutningen af det 18de Aarhundrede saa sig nødt til at ophæve Ordenen. Dog er den senere oprettet igjen.

Med Jesuiterordenens Stadfæstelse af Paven begynder ogsaa Forfølgelsen mod Protestanterne i Italien, hvor Reformationen ligesom i Spanien havde faaet mange Tilhængere. Inkquisitionen fik travlt, og det gik løs med Baal og Henrettelser, til al friere Bevægelse ogsaa her var standset. Imidlertid udgik der samtidig hermed en Del Bestræbelser for at rette nogle af de værste Misbrug i Pavekirken, hvorved selv den katholske Verden fik Gavn af Reformationen. Den før omtalte Kirkeforsamling i Trident, der med saa stor Allarm blev sammenkaldt for at ende Kirkestriden og med Afbrydelser holdtes i 18 Aar (1545—63), udstedte adskillige Bestemmelser til Forbedring af Sæderne og Kirketugten, men dens Hovedvirksomhed bestod, som vi vide, i, at den slog Pavens Lærdomme fast, forkjætrede Protestanterne og derved gjorde Kløften i Kirken større og fastere.

Blik paa Norden i Reformationstiden.

Det er allerede bemærket, at Luther aldrig saa snart havde hævet sin Røst for Troen og Friheden, Oplysningen

og Folkeligheden, før end hans Grundsætninger fandt Vej til vort Norden. Her havde altid været en stille Modstand imod Pavedømmets Overgreb, navnlig imod de tre unaturlige Fordringer: den latinske Messe, Gejstlighedens ugifte Stand og Tiggermunkenes Dagdriveri. Ogsaa her var Gejstligheden nedsunken i Uvidenhed, Vellejvnet og Begjærighed og havde tabt Folkets Agtelse og Kjærlighed, medens Kirkens store Rigdomme baade vare til Forargelse og fristede til at række efter dem. Papismen faldt derfor af sig selv, næsten uden at en Haand rørte sig til dens Forsvar. Christian II købte rigtignok Aflad af Arcemboldus, men da denne forraadte hans Sag til Sture, var han ikke bange for at plyndre Afladskassen. Efter at Morten Børup, Christen Pedersen og Hans Mikkelsen havde beredt Jordbunden, gjenlød Luthers Røst gennem Hans Tausen over hele Landet under Frederik I, og paa Herredagene i Odense (1527) og Kjøbenhavn (1530) blev der lyst Fred over Reformationen. Forgjæves søgte Pavekirken at rejse sig under Grevens Fejde; thi medens Adelen stredes med Borgerne og Bønderne om den verdslige Magt, vare de alle enige om at lade den gejstlige falde, og Christian III begyndte sin Regering med at grundlægge den lutherske Statskirke, som strax blev herskende baade i Danmark og Norge. Adels Magt og Rigdom forøgedes ved Reformationens Gjennemførelse, og tysk Aand fik en farlig Indflydelse, som har vedligeholdt sig til vore Dage; men disse Skyggesider havde begge deres langt overvejende Modvægt. Præsteskabet, der havde tabt sin Magt, sluttede sig til Almuen, bragte den Oplysning og hjalp til at rejse den Magt, for hvilken Adelsvælden skulde falde. Aanden blev vakt i Folket, Modersmaalet befriet, dansk Kirkesang levende i Forbindelse med Ordets fri Forkyndelse, og der var Haab om en lysere Fremtid med en fremadskridende Udvikling i alle Retninger.

Med Hensyn til Danmarks store Livsspørgsmaal, da mindes vi, at den oldenborgske Kongestamme var kommen paa Tronen med Christian I, der var en god Mand, men selvfølgelig tysk af Tænkemaade. Han bortgav Sønderjylland, før han endnu havde det i Besiddelse, og skilte det fra Riget for selv at komme til at raade over Holsten. Norge skilte han ved Ørkenøerne og Hetlandsøerne, som han pantsatte til Jakob III af Skotland. Den

uregerlige svenske Adel kunde hverken han eller hans Efterfølgere vinde, og ved det stockholmske Blodbad vakte Christian II hele Folket til en Frihedskrig, der for bestandig opløste Foreningen mellem Rigerne.

Gustaf Eriksson Vasa blev Sverrigs Befrier, og efter at han havde uddrevet Christian II's Hære og erobret Stockholm, blev han valgt til Konge (1523). Under sit Ophold i Lübeck, da han flygtede fra Danmark, havde han lært at kjende og ynde den lutherske Reformation, og de gejstlige Godsøer vare ham en højst fornøden Indtægtskilde for at bringe Orden i Landets forvirrede Sager. To unge Svenskere, Olof og Lars Persson, Smedesønner fra Ørebro, havde hørt Luther i Wittenberg, og ved deres Hjemkomst begyndte de at prædike mod de pavelige Misbrug med saadan Iver, at Gustaf raadede dem til Forsigtighed. Dog gav han dem paa Luthers Anbefaling Embeder. De stode i nøje Forbindelse med Luthers Venner i Danmark, og hvad der virkedes paa den ene Side af Sundet, sporedes strax paa den anden. Den svenske Erkebiskop satte Brødrene i Band, og da der indtraf en svær Hungersnød, undlode de katholske Præster ikke at forklare dette som Himlens Straf imod den kjøterske Konge. Dertil kom Misfornøjelse med Skatter, som Gustaf var nødt til at paalægge, og det truede med et farligt Oprør af de samme Dalekarle, der før havde stridt for ham. Han sammenkaldte en Rigsdag i Vesterås (1527), og da man der ikke vilde gaa ind paa hans Forslag, sagde han: »Vi kan ikke undre os over, at det simple Folk viser os al mulig Ulydighed og volder os saa megen Ærgrelse, da det har saadanne Ledere. Hvo vilde vel under saadanne Omstændigheder være eders Konge? ikke den værste i Helvede, meget mindre et Menneske. Tænk derfor paa, hvorledes I paa en redelig Maade kan fritage mig for Regeringen og erstatte mig, hvad jeg har udgivet af mit eget til det almindelige bedste, saa vil jeg drage bort og aldrig mere se mit utaknemmelige Fædreland.» Ved disse Ord brast han i Graad og forlod Salen. Alle vare bestyrte, og den følgende Dag blev der et saadant Røre iblandt de lavere Stænder, at Kongens Modparti maatte give efter derfor. Tre Gange bønfuldt man Kongen om at blive ved at regere, og til sidst lod han sig bevæge ved deres Taarer og Knæfald. Nu bleve hans Forslag bevilgede. Kronens ringe Indtægter skulde for-

øges ved Biskoppernes, Domkirkernes og Klostrenes Godsøer, og alle Svenskere skulde holde det rene Guds Ord i Agt, saaledes som det blev lært af de evangeliske Præster. Dermed var Grunden lagt til en Kirkeforandring. Lidt efter lidt gik man videre og afskaffede til sidst ganske den romersk-katholske Kirkeorden. Ligesom Gustaf sejrede her, saaledes overvandt han i sin lange Regering en Mængde Sammensværgelser, Oprør og andre Vanskeligheder og bragte Ro og Lykke over sit Folk, som det længe havde savnet. Udad til tvang han Hanseforbundet til at opgive sine fordærlige Forrettigheder, i hvilken Anledning han sammenlignede sit Rige med Israels Folk, der var sluppet ud af Ægypten. Hvorledes han holdt Fred og Venskab med Christian III, kjende vi fra Danmarks Historie. Efter hans Død (1560) fulgte hans tre Sønner, Erik, Johan og Karl, efter hinanden paa Tronen. Erik XIV (1560—68) førte Krig med Rusland og Polen om Estland, som han til sidst beholdt, og med Danmark begyndte den Række af blodige Krige, der i halvtredje Hundrebaar søndersled Nordens tre Riger og fortærede deres Kraft. Erik var saa heftig og lidenskabelig, at man til sidst ansaa ham for afsindig. Dette i Forbindelse med hans Giftermaal med sin Frille bragte hans Brødre til at forene sig imod ham. Han blev afsat og holdt i et haardt Fængsel, hvor Johan siden lod ham forgive. Johan III (1568—92) sluttede Fred med Danmark, men kom i en ny Krig med Rusland om Landene ved Østersøen. Hans Dronning, en polsk Prinsesse, fik ham til lidt efter lidt at nærme sig til den katholske Kirke, og Jesuiter, som Paven sendte hende til Hjælp, overtalte ham til at afsværge den evangeliske Tro. Han forsøgte derpaa at indføre en ny Alterbøg, men det mødte saa stor Modstand, at han maatte opgive det. Efter denne Dronnings Død ægtede han en svensk Dame, som var luthersk, og nu vendte han tilbage til den evangeliske Kirke, men led al Tid af Samvittighedsskrupler. Hans Søn, Sigismund, der var ivrig katholsk, var bleven valgt til Konge i Polen; da han nu skulde følge sin Fader paa Sverrigs Trone, besluttede Stænderne, at der ikke maatte foredrages nogen anden Lære i Sverrig end den lutherske, og først efter at have stadfæstet denne Beslutning blev Sigismund kronet, men han vendte strax tilbage til Polen igjen. I hans Fraværelse udnævnedes Stænderne hans Farbroder

Karl til Rigsforstander; men Sigismund erklærede de svenske Rigsdagsbeslutninger for Oprør og kom til Sverrig med en polsk Hær. Karl gik imod ham og slog ham, hvorpaa han atter vendte tilbage til Polen. Folkets Forbitrelse mod den katholske Konge tiltog bestandig, og til sidst opsagde man ham Huldskab og Troskab og valgte Karl til Konge (1604) under Navn af Karl IX. Krigen mellem dem vedblev helt ind under den følgende Regent. Det samme var Tilfældet med to andre Krige, Karl IX førte, nemlig med Rusland, hvor han vilde sætte sin Søn paa Tronen, og Kalmarkrigen med Christian IV. Han var den dygtigste af gamle Gustafs Sønner, fremmede Handel og alt Slags nyttig Virksomhed og tog sig med Iver af de ringere Stænder, hvorfor Adelen altid kaldte ham «Bondekongen.» Efter ham fulgte (1611) hans Søn, den berømte Gustaf Adolf. Han sluttede først Fred med Danmark i Knærod og derefter med Rusland, som afstod ham Ingermanland. Med Sigismund i Polen fortsatte han med Afbrydelser Krigen, der især drejede sig om Besiddelsen af Lifland, indtil han blev kaldet til Deltagelse i Trediveaarskrigen, hvor han vandt sine skjønneste Lavrbær og fandt Heltedøden.

Trediveaarskrigen.

Ved Religionsfreden i Augsburg 1555 var Krigen opbert imellem Katholiker og Protestanter, men Spændingen mellem Partierne vedblev, og man troede paa begge Sider ikke paa Freden. Hørte man om et Ilbud eller om Lejetropper, der bleve hvervede, frygtede man strax for Sammensværgelser eller Forbund. De taabeligste Rygter gennemkrydsede hverandre, og de skrækkeligste fandt al Tid mest Tiltro. Paa de Steder, hvor Katholiker og Protestanter boede sammen, trykkede det stærkeste Parti det andet ved enhver Lejlighed. Med Undtagelse af Kejserhuset og Hertugerne af Baiern vare de mægtigste verdslige Fyrster i Tyskland Protestanter, og man regnede, at kun omtrent en Tiendedel af det tyske Folk var forbleven ved den gamle Lære. Bladet vendte sig dog igjen saaledes, at over Halvdelen af Tyskland blev ført tilbage til Pavekirken. Den glødende Iver fra det lutherske Tidsrum kølnedes allerede i den næste Menneskealder, og Protestanterne spildte deres bedste Kræfter i indbyrdes

Stridigheder, men fremfor alt bidroge Jesuiterne, hvor de kom, til at fremkalde en saakaldet Modreformation. Alleerede under Ferdinand I begyndte de at udbrede sig, og det varede ikke længe, før de havde en stor Virksomhed i Østerrig, Böhmen, Baiern og alle de gejstlige Kurfyrsters Lande. De arbejdede paa alle Maader i Folket, men især søgte de at gjøre det til en Samvittighedssag for Fyrsterne, at føre deres Undersaatter tilbage til den gamle Kirke med det gode eller det onde. Saaledes maatte det nødvendig paa ny komme til en aaben Kamp. Under Ferdinand I's Søn, Maximilian II (1564—76), var Protestanternes Stilling dog taalelig, da han var mild og fredelig sindet. Rudolph II (1576—1612) befattede sig kun lidt med Regeringssager, mere med Kemi og Stjernekyndighed. Det var ham, der tog imod Tyge Brahe, da denne forlod Danmark. Under ham begyndte Katholikerne, anførte af Jesuiterne, at paastaa, at Religionsfreden var ugyldig, da den kun var sluttet, til en Kirkeforsamling var holdt, og nu var det sket i Trident, hvor alle Stridsspørgsmaal vare afgjorte. Under ham blev evangelisk Prædiken forbudt i Wien og flere Stæder og Præsterne til Dels forviste fra Østerrig. Der blev ogsaa brugt Magt for at tvinge Borgerne tilbage til den katholske Kirke, og alle højere Embeder bleve besatte med Katholiker. Ogsaa omkring i Riget bleve Protestanterne trykkede, og flere Steder brugtes ligefrem Vold imod dem. Klagerne derover bleve ikke agtede. Da Misfornøjelsen med Rudolphs slette Regering tog til, satte hans Broder Matthias sig i Spidsen for Bevægelsen og tvang ham til at afstaa sig Ungarn og Østerrig og siden Böhmen med, saa han til sidst kun havde Navnet Kejser og en Aarpenge. De böhmske Protestanter benyttede hans hjælpelese Tilstand til at faa udstedt et saakaldet «Majestætsbrev», der skulde sikre dem Religionsfrihed, men derved var der ikke vundet meget. Matthias, der efter Rudolphs Død blev Kejser (1612—19), søgte vel at holde Fred, men Kampen fortsattes paa mange Maader, og Katholikerne vandt bestandig Fremgang. Især bleve de modige, da det var lykkedes at faa Hertug Ferdinand af Steiermark, en Sønnensøn af Ferdinand I, valgt til Matthias's Eftermand; thi denne Fyrste havde gaaet i Jesuiternes Skole og vist sit katholske Sindelag ved at udrydde al evangelisk Prædiken af sine Lande. I Böhmen bleve et Par af Prote-

stanternes Kirker nedrevne af deres katholske Herrer og flere Voldshandlinger øvede, uden at Kejseren vilde skaffe dem Ret. En Forsamling af «Forsvarere», som Protestanterne efter Majestætsbrevet havde valgt, begav sig op paa Slottet i Prag for at kræve Kejserens Stattholder til Regnskab. Her kom det til en heftig Ordstrid, som endte med, at man «paa gammel Bøhmisk» kastede et Par af de værste Katholiker ud af Vinduet. Dette var Tegnet til en almindelig Opstand. Greven af Thurn blev valgt til Anfører, de kejserlige Kasser inddragne, Tropper hvervede og Jesuiterne udjagne. Matthias vilde underhandle om Forlig, men Bøhmerne troede ham ikke, og Ferdinand raadete paa det ivrigste til at bruge Magt for endelig at faa alt det kjætterske og oprørske Væsen tilintetgjort. Altsaa hvervede man ogsaa paa denne Side Tropper, og det spanske Hof blev anmodet om at sende Hjælp. Saaledes begyndte (1618) den Krig, der i 30 Aar søndersled hele Tyskland. Foraaet efter (1619) døde Matthias, og nu stod Ferdinand ene for Styret. Thurn trængte frem til Østerrig og stod til sidst for Wiens Mure. Alle Protestanterne i Østerrig sluttede sig til ham. Det saa farligt ud for Ferdinand, thi han havde endnu ingen Hær; men han blev standhaftig. 16 Adelsmænd kom som udsendte til ham paa Borgen og forlangte i det mest bestemte Sprog, at han skulde underskrive Bøhmernes Fordringer. Da hørtes der pludseligt Trompetstød i Borggaarden. Det var en Afdeling Kyrasserer, der var kommen Kejseren til Hjælp og sluppen ind i Staden gennem en ubevogtet Port. Nu maatte Protestanterne fortrække, Studenterne og de katholske Borgere væbnede sig, og efter nogen Tids Forløb maatte Thurn hæve Belejringen for at værgе Bøhmen mod kejserlige Hære. Derpaa begav Ferdinand sig til Frankfurt, hvor han enstemmig blev valgt til Kejser af de syv Kurfyrster, uagtet de tre vare Protestanter, nemlig Pfalz, Sachsen og Brandenburg. Bøhmerne vare gaaede for vidt til ikke ogsaa at gjøre det yderste Skridt. I Prag erklærede de forsamlede Stænder fra Bøhmen, Schlesien og Mähren højtideligt, at Ferdinand, den evangeliske Tros Arvefjende, Spaniens og Jesuiternes Slave, der ved forkastelige Kunstgreb havde tilsnøget sig den bøhmiske Krone, havde forbrudt alle Fordringer, fordi han imod sit Løfte havde blandet sig i Regeringen under Matthias og sendt fremmede Krigsfolk

imod sine Undersaatter. Derpaa skred man til at vælge en ny Konge, og blandt flere, der bleve foreslaaede, faldt de fleste Stemmer paa den unge Kurfyrste af Pfalz, Frederik V. Han gjaldt for en ædel og højhæjertet Fyrste, hans Land grænsede til Bøhmen, og han var Formand for en Forening af de tyske Protestanter; desuden var han i Slægt med Moritz af Oranien, Spaniens Hovedfjende, og hans Gemalinde var Kong Jakob af Englands Datter og beslægtet med det danske Kongehus. Frederik vaklede længe, inden han besluttede sig til det vovelige Skridt, at modtage den tilbudte Krone. Mange af hans Venner raadete ham derfra, men Moritz opmuntrede ham, og hans Gemalinde Elisabeth erklærede, hun vilde hellere spise Surkaal med en Konge end steg med en Kurfyrste. Saaledes kom han da til Prag og blev kronet. Nu skulde det afgjøres, om Katholiker eller Protestanter skulde raade i Tyskland, om Luthers Værk skulde tilintetgjøres eller ej, om det østerrigske Kejsershus skulde vedblive at være ved Magt. Paa Tilbagevejen fra Frankfurt besøgte den ny Kejser sin Ungdomsven, Hertug Maximilian af Baiern. Denne havde allerede tidligere vist, at han baade havde Lyst og Mod til at bruge Magt imod Protestanterne. Nu stod han i Spidsen for en Forbindelse af katholske Fyrster, kaldet Ligaen, som havde dannet sig i Modsætning til Protestanternes Forening (Unionen). Han lovede Ferdinand al mulig Understøttelse paa den Betingelse, at han vindskrænket maatte styre Ligaen, og det viste sig snart, hvilken Støtte Kejseren vandt i denne kloge og kraftige Mand. Han fik Ligaen til at udruste en stor Hær, der under Anførsel af Nederländeren Tilly rykkede ind i Østerrig, paa samme Tid som spanske Tropper fra Nederlandene ubindret bræde ind i Bøhemerkongens rhinske Arvelande. Grev Thurn havde en Gang endnu været ved Wiens Porte, men maatte trække sig tilbage formedelst Kulde og Mangel. Tilly førte nu Krigen ind i Bøhmen og angreb med overlegen Styrke Frederiks Hær, der, udmattet og modløs af et hurtigt Tilbagetog, stod paa «hvide Bjærg» uden for Prag. Den blev aldeles adsplittet og flygtede til alle Sider (1620). Medens de katholske saaledes handlede med Kraft og samlet Styrke, havde de protestantiske Fyrster været uvirksomme. De vare baade hæmmede af Uenigheden mellem Lutheraner og Calvinister og bange for at kæmpe mod Kejseren. Vel havde For-

eningen samlet en lille Hær imod Ligaen, men Maximilian fik dem snart til at slutte Forlig, opløse sig og overlade Böhmen og Pfalz til deres egen Lykke. Kurfyrsten af Sachsen, den svage Johan Georg, gik endog over paa Kejserens Parti, fordi han afskyede Kong Frederik som Calvinist og misundte ham at være valgt til Foreningens Hoved. Frederik selv havde ingenlunde vist sig sin store Opgave voksen. Forfængelig og stolt af sin Kongeværdighed hengav han sig til Vellevnet og holdt glimrende Hof-fester, medens hans Soldater, der ingen Sold fik, plagede Bønderne, saa disse til sidst maatte gribe til Vaaben imod dem. Desuden stødte han sine Undersaatter fra sig ved at omgive sig med tyske Feltherrer og Raadgivere og ved strax at indføre calvinsk Gudstjeneste og tage Billederne bort fra Kirkerne. Han sad ved Taffelet, da der kom Efterretning om, at Slaget var begyndt uden for Prag. Nu ilede han op paa Volden, hvor han blev Vidne til sin Hærs Forvirring og Flugt. Den blev adspredt, men ikke tilintetgjort, og den største Del af den kom ind i Staden. Greven af Mansfeld holdt med en betydelig Hær flere stærke Pladse besat, Fyrsten af Siebenbürgen, Bethlen Gabor, der var hans Forbundsfulde, havde sendt ham 8000 Ungarere til Hjælp, og de stode kun 4 Mile fra Prag; Borgerne i Staden tilbød sig at forsvare Murene, og Vinteren vilde snart tvinge en Belejringshær til at drage bort; Frederiks Venner besvare ham dog ikke at opgive Haabet, men ruste sig paa ny. Det var alt sammen forgjæves, han var gaaet fra Sans og Samling og flygtede først til Breslau, saa til Berlin og til sidst til Holland, hvor han levede paa sin Svigerfaders Bekostning. Kejseren erklærede ham i Rigets Act og skjænkede hans Lande tillige med Kurværdigheden til Maximilian. Denne holdt sit Indtog i Prag samme Dag, som Frederik flygtede. Hele Böhmen, Schlesien og Mähren underkastede sig. I 7 Maaneder forblev alt roligt, og man begyndte at blive sorgløs med Hensyn til Følgerne af Nederlaget, da begyndte Fængslingerne og det store Tilintetgjørelsesværk. En Del af Folkets ædleste og tapreste Mænd bleve henrettede, Adelen mistede sine Godser og Ejendomme, og det menige Folk, der ikke vilde omvende sig til Romerkirken, blev saaledes plaget af Kejsers Krigsfolk, at 3000 Familier udvandrede. En Bondeopstand blev blodig kuert. Alle evangeliske Præster bleve naturligvis fordrevne,

den katholske Gudstjeneste indførtes alle Vegne, og Jesuiterne vendte triumferende tilbage og bleve overøst med Rigdomme af det inddragne Gods, for at de ret kunde omvende Folket. Majestætsbrevet kastede Ferdinand II paa Ilden, og Stændernes Ret til at vælge Kongen blev berøvet dem tillige med de fleste andre politiske Rettigheder. Siden den Tid have Böhmerne (Czecherne) været givne til Pris for den østerrigske Regerings kvælende Tyranni og for de skarevis indvandrede Tyskeres Overmod. Først i den senere Tid have de begyndt at rejse sig lidt igjen. Paa samme Maade som i Böhmen gik man frem i Mähren, og i de østerrigske Arvelande bleve Protestanterne plagede saa længe, til de lidt efter lidt vandrede ud.

Medens Maximilian og Ligaen med Jesuiternes Hjælp arbejdede paa at gjenoprette den katholske Kirke i Pfalz og det øvrige Sydtyskland, færdedes paa Protestanternes Side endnu den før nævnte Grev Ernst af Mansfeld. Han havde vundet Navn af en dygtig Krigsmand og kunde derfor samle om sig hvervede Skarer, som han underholdt paa det besatte Lands Bekostning. Han gav flere Aar Tilly nok at bestille. Med ham forenede sig siden en anden Æventyrer, Hertug Christian af Brunsvig. I hollandsk Tjeneste havde han lært at kjende det forjagne Kongepar, rørt ved Elisabeths Skjønhed og Ulykke havde han paa gammel Riddervis fæstet hendes Handske paa sin Hat og svoret ikke at ville tage den af, for han havde indsat dem igjen i deres Lande og Værdigheder. Han hvervede en Hær ligesom Mansfeld, og de katholske Stifter og Klostre i Westphalen maatte underholde den. I Hovedkirken i Paderborn fandt han blandt andre Kostbarheder tolv Sølv-Billedstøtter af Apostlene, dem tog han med den Bemærkning, at deres Kald ikke var at staa stille, men at vandre om, og Pengene, som han møntede deraf, gav han den Indskrift: „Guds Ven, Præsternes Fjende.“ Disse Skarer kunde dog ikke staa sig mod Tillys samlede og overlegne Hær, og Kampen med dem gav ham Anledning til at trænge længere frem i protestantiske Lande. Med Skræk saa Fyrsterne de Katholskes Fremgang, men de havde ikke Mod til at vove sig i Kampen eller Lyst til at gjøre større Offere. Om-sider begyndte dog nogle af dem at ruste sig, og de valgte Christian IV som Hertug af Holsten til Kreds-

oberst for den nedersachsiske Kreds. Christian paatog sig at føre deres Sag og fik Løfte om Pengehjælp saa vel fra England som fra Frankrig, hvor den kloge Kardinal Richelieu under Ludvig XIII fulgte den gamle Politik, af al Magt at svække det østerrigske Hus. — Paa samme Tid optraadte ogsaa paa Kejsers Side en ny Magt. Den vundne Overmagt skyldtes væsentlig Maximilians Hær, derfor gik Styrelsen af Tysklands Sager paa den Side mere og mere over til hans Hænder. Denne Stilling var baade usikker og ubehagelig for Kejseren, hvorfor han i høj Grad maatte ønske selv at være raadig over en Hær; men han havde hverken Penge eller Hærfører. Da var det, at Wallenstein pludselig fremstod. Denne Mand var en Behmer, født i Prag. Hans Forældre hørte til den evangeliske Brødremenighed, men efter Faderens Død blev han opdragen af Jesuiter og optagen i den katolske Kirke. Da hans Opdragelse var fuldendt, rejste han udenlands og opholdt sig længe i Padua, for at lægge sig efter Stjærnetyderkunsten. Hans fremtidige Højhed skal der være spaaet ham af Stjærnerne. Efter sin Hjemkomst tog han Tjeneste i Kejsers Hær og udmærkede sig i Krigen først mod Tyrkerne, siden mod Venetianerne. En stor Formue fik han ved at gifte sig med en rig Enke, der kort efter døde. Da den böhmske Krig udbrød, forlod han strax sine Landsmænds Sag og tjente Kejseren med saadan Iver og Dygtighed, at denne forlenede ham med Herskabet Friesland, som hørte til det inddragne Gods, og ophejede ham til Hertug. Nu tilbød han Kejseren paa egen Bekostning at rejse en Hær, naar han blot selv maatte raade over den og senere fik Erstatning i erobrede Lande. Kejseren var ængstelig ved at betro saa stor en Magt til den dristige Æventyrer, men Tilbudet var altfor lokkende. Der blev talt om 20,000 Mand, men det forkastede Wallenstein bestemt. «En saadan Hær kan ikke ernære sig selv», sagde han, «men med 50,000 Mand kan jeg forlange, hvad jeg vil.» Nu udsendte han Hververe og lod sine Trommer røre, og hans Navn var allerede bekendt nok til at samle Folk om ham i Mængde. Alt som han drog frem, voxede Skarerne. Han sørgede godt for dem, men fordrøede ogsaa den strængeste Lydighed, og Fejghed blev øjeblikkelig straffet med Døden. «Hæng ham, det Bæst!» hed det, og det skete. Selv var han mørk og alvorlig og lo aldrig. Naar hans

lange Skikkelse, klædt i skarlagensrødt, skred igjennem Lejren, bleve Soldaterne betagne af en hemmelighedsfuld Gru. De troede, han stod i Pagt med Aander og var skudfri.

Christian IV var imidlertid (1625) rykket ind i Nordtyskland, men han fandt ikke den Bistand, der var ham lovet. Fra Frankrig og England kom ingen Penge, og af de nordtyske Fyrster søgte nogle at holde sig uden for Kampen, andre underhandlede hemmelig med Kejseren. Hertugen af Brunsvig traadte endog siden over paa Kejsers Parti. Kun 7000 Mand daarlige Tropper stødte til Christians Hær. Han rykkede dog frem imod Tilly, men da var det, at det bekjendte Uheld tilstødte ham paa Fæstningen Hameln. En Aftenstund red han over et Hul i Volden, som var dækket med løse Brædder. Hesten blev sky, hvorved Brædderne bleve skudte til Side, og han styrtede ned i en Dybde af 225 Fod. Hesten omkom paa Stedet, og Kongen, der næsten ganske var dækket af Jord, blev løftet bevidstløs op og laa i tre Dage maalløs. Hans Generaler, der vare bestyrkede og ikke kjendte hans Planer, trak sig under hans Sygdom tilbage til Verden. Næste Aar rykkede han igjen i Marken mod Tilly, medens Mansfeld gjennem Brandenburg og Schlesien skulde trænge ind i Böhmen mod Wallenstein, og Christian af Brunsvig skulde omgaa Tilly paa den anden Side. Mansfeld udførte hæderlig sit Hverv og gav sin langt overlegne Modstander nok at bestille, men til sidst blev hans Hær næsten ganske tilintetgjort, og da han ankom til Ungarn for at forene sig med Bethlen Gabor, havde denne sluttet Fred med Kejseren. Nu vilde han gaa til Venedig og der fra til England, men i Bosnien blev han syg og døde. Da han mærkede, at Døden nærmede sig, lod han sig iføre sin Krigerdragt og døde staaende, støttet paa to af sine Kampfæller. Christian af Brunsvig var den Gang allerede død strax i Begyndelsen af dette Aars Felttog. Mellem Christian IV og Tilly kom det til det afgjørende Slag ved Luther am Barenberg. I Begyndelsen vare Fordelene paa Christians Side, men da de tyske Ryttere skulde i Ilden, vægrede de sig, fordi de ingen Sold havde faaet. Derved kom der Uorden, og efter en ni Timers Kamp mod Overmagt maatte han vige. Selv var han iblandt de sidste paa Valpladsen og til sidst med 4 andre omringet af 40

fjendtlige Ryttere. Dog huggede han sig igiennem, men Slaget var tabt. Dermed endte dette Aars Felttog, men det næste Aar (1627) trængte baade Tilly og Wallenstein frem med deres Hære og forenede sig. Christian kunde ikke modstaa den uhyre Overmagt, og Wallenstein oversvømmede hele den jyske Halvø. Han vilde gjerne have forfulgt Christian over paa Øerne, og man fortæller, at han skød gloende Kugler ud i Lillebælt af Harme over, at han af Mangel paa Skibe ikke kunde komme over. Imidlertid gik han svanger med store Planer. Hansestæderne skulde levere Skibe til en Flaade, hvormed han vilde erobre Danmark og angribe Sverrig, ja endog forurolige England og Holland. Meklenborg blev taget fra Hertugerne, fordi de havde ydet Christian Understøttelse, og Wallenstein beholdt selv Hertugdømmet foreløbig som Pant for Krigsomkostningerne. Brandenburg, der hidtil havde holdt Fred, maatte tage imod Indkvartering af de graadige Hære, der ingen Forskjel gjorde paa Ven og Fjende. Det samme maatte Pommern under Paaskud af at sikre Søkysten. Men pludselig og uventet blev Wallenstein standset ved Stralsund. Denne Stad var rig og godt befæstet og nægtede at modtage hans Tropper. Wallenstein vilde tvinge den, men Borgerne satte sig til Modværge og fik Hjælp fra Danmark og Sverrig. De sendte en Gesandt til Wallenstein for at underhandle, men han tog barsk imod ham og sagde: «Vil eders Stad ikke underkaste sig, skal der ikke blive en Sten tilovers af den, om det saa skal koste mig hundrede Tusend Mand, ja mit eget Liv.» Gesandten drog til Kejseren og fik hans Befaling til Wallenstein om at hæve Belejringen, men da han kom med den, tiltordnede Wallenstein ham: «Om saa Stralsund var bunden til Himlen med Jærnkjæder, skal den dog herved.» Han foretog det ene rassende Stormløb efter det andet, men de bleve alle afslaaede. Til sidst, da Kongen af Danmark viste sig ved Kysten af Meklenburg med 200 Skibe, maatte Wallenstein se at forsvare sit eget Land og hævede Belejringen, efter at han havde ofret 12,000 Mand derpaa. Christian IV. tilintetgjorde alle hans Forsøg paa at faa en Flaade i Søen og truede ham paa forskellige Punkter. Da man frygtede for en Forening af Danmark og Sverrig, blev der aabnet Underhandling, som endte med Freden i Lü-

beck (1629), hvor Christian lovede, ikke mere at blande sig i Tysklands Anliggender.

Nu var Protestanternes Sag i Tyskland saa godt som opgiven. Endnu før Freden var afsluttet i Lübeck, udstedte Kejseren et saakaldet Restitutionsedict (Hjemfaldslov), i Følge hvilket Lutheranerne skulde tvinges til at tilbagegive den katolske Kirke alle de Godser, som havde tilhørt den før Forliget i Passau (1552) og nu i de følgende to Menneskealdere vare gaaede over til andet Brug. Paa Calvinisterne havde Religionsfreden aldrig haft Anvendelse, de kunde altsaa tvinges til at gaa over til den katolske Kirke eller udvandre. Skulde nogen gjøre Modstand, saa var der Krigsfolk spredt over hele Riget, som kunde kaldes til Hjælp. Umaadelige Godser, som i den lange Tid vare gaaede fra Haand til Haand, bleve uden Skaansel inddragne, men ingen vovede at gjøre Modstand og ingen højhæjrtet Fyrste fandtes, der turde gribe Sværdet for at forsvare den Tro, han bekjendte, som stod i Fare for at blive fredløs. Saaledes stode Sagerne, da Kejseren sammenkaldte sin første Rigsdag i Regensburg (1630) for at faa sin Søn valgt til sin Eftermand. Hidtil havde han handlet ganske paa sin egen Haand uden at spørge Stænderne. Her indløb alle Vegne fra Klager over Wallensteins uindskrænkede Magt og hans Soldaters Overmod. Fra Pommern blev der saaledes berettet: Hertugen modtog de kejserlige Soldater som Venner, og de pine hans Undersaatter til Blodet. Alene i Fyrstendømmet Stettin ansloges Udskrivningen til 10 Millioner. Man trak de stakkels Folk Skjorten af Kroppen, og naar de ikke havde Penge, tog man deres Kreaturer for Spotpris. Værterne bleve barbarisk pryglede, al Ting brændt og ødelagt og Gudstjenesten forhindret. Koner og Piger bleve skjændede til Døde og Ligene henkastede til Føde for Hundene. Syv pommerske Stæder vare ved Soldaternes Kaadhed lagte i Aske, Strækninger paa sex og flere Mile lagte aldeles øde osv. Dertil kom, at de katolske Fyrster med Maximilian i Spidsen vare begyndte at ængstes for Kejserens store Magt og hemmelig bleve opmuntrede til at sætte sig imod den baade af Frankrig og Paven. Man bestormede derfor Kejseren med Andragender om at give Wallenstein Afsked, og han gav til sidst efter, skjönt nødig. Et Par af Wallensteins gamle Venner paatog sig det farlige Ærende at bringe

ham Afskedsbrevet, og der var stor Frygt for, at han ikke skulde modtage dem; men han viste sig endogsaa venlig imod dem og forsikrede dem, at han havde læst i Stjernerne, at Hertugens Aand for Øjeblikket raadete over Kejserens, og han vilde adlyde. Derpaa begav han sig til Behmen i den faste Tro, at Fremtiden nok skulde bringe ham Oprejsning. Den største Del af hans uhyre Hær blev afskediget, og man gik en Smule lempeligere frem imod Protestanterne. Dog stod det til Kejseren selv, hvilke Foranstaltninger han vilde træffe; thi overalt frygtede man for ved Gjenstridighed at paadrage sig hans magtige Vrede. Da nærmede sig den Magt, der skulde frelse den aandelige og borgerlige Frihed, samle de adspredte og kue de troløse.

Den svenske Konge, Gustaf Adolf, var nu den eneste lutherske Fyrste, der var uovervunden. Han færdedes, som vi vide, i Polen, hvor han allerede havde et Sammenstød med en Afdeling af Wallensteins Tropper, der var sendt Polen til Hjælp imod ham. Nu sluttede han Vaabenstilstand med Polen og et Forbund med Frankrig, der atter lovede Pengeunderstøttelse. Da han var færdig med sine Rustninger og havde overdraget Regeringen over sit Land til Rigsraadet, forsamlede han Stænderne, som netop vare tilstede i Stockholm, forestillede dem sin eneste, sexaarige Datter, Christina, og anbefalede hende til deres Beskyttelse. Han sagde blandt andet til dem: »Da flere maaske indbilde sig, at vi paabyrde os denne Krig uden retfærdig Aarsag, saa tager jeg Gud den allerhøjeste til Vidne paa, at jeg ikke begynder den af personlig Lyst til Krig, men at jeg allerede i flere Aar har haft gyldige Grunde dertil, fremfor alt den, at vore undertrykte Trosfæller kunne blive befriede fra det pavelige Aag. Og da det sædvanlig er Tilfældet, at Krukken gaaer saa længe til Vands, til den kommer hankeløs hjem, saa vil det nok ogsaa gaa mig saaledes, at jeg til sidst maa lade mit Liv. Derfor vil jeg nu anbefale Sverrigs Stænder, de fraværende som de nærværende, til Gud med det Ønske, at vi efter dette besværlige Liv maa møde og gjenfinde hverandre i det evige og uforgængelige.» Derpaa indskibede han sig med 15,000 Mand, hvoraf endda kun en Del vare Svenskere, de øvrige Tyskere eller Skotter, og landede 4de Juli 1630 ved Penes Munding i Pommern. Saa snart han traadte i Land fra Baaden, knælede han i Hærens Paasyn,

takkede Gud i en inderlig Bøn for den lykkelige Overfart og bad om hans Beskjærmelse for Fremtiden. Hans Officerer bade i Stilhed med ham. Da han saa Taarer i deres Øje, sagde han til dem: »Græder ikke, mine Venner, men beder. Jo mere man beder, jo mere sejrer man!» Nu begyndte han strax paa at udjage de kejserlige Tropper af Pommern og nærmede sig hurtigt Hovedstaden Stettin. Han lovede Stadens Sendebud den strængeste Orden og Mandstugt og bad dem ile med at fatte en Beslutning, at han ikke skulde tvinges til at bruge kraftigere Midler. Den gamle Hertug Bogislav bønfaaldt ham om at maatte forblive uden for Striden, for at han ikke i sin høje Alder skulde opleve den Jammer som fredløs at skulle flygte fra sit Land; men da Kongen satte Mod i ham, udbød han til sidst: »Nu, i Guds Navn da!» hvorpaa han lod Svenskerne rykke ind i Staden. Overalt maatte nu de kejserlige vige, men det gik ud over de ulykkelige Pommeraner. Der blev plyndret og brændt og øvet alle optænkelige Grusomheder. Børn bleve spiddede paa Lanser og kastede i Flammerne, Koner og Piger dreves foran Skarerne som Slagtekvæg, og paa store Strækninger fandtes ikke en Bid Brød eller et Kreatur. I Modsætning hertil maatte Svenskerne forekomme som Engle; thi de holdt stræng Mandstugt og behandlede Indbyggerne som Venner. Ved ethvert svensk Regiment var der en Feltpræst, og der blev holdt Bøn to Gange om Dagen. Al Banden, Rov, Spil og Tvekamp var forbudt, og Gustafs milde, kraftige Aand forplantede sig paa hans Krigere. Nu skulde man tro, at de protestantiske Fyrster med Glæde skulde have sluttet sig til Gustaf, men de viste sig af Frygt for Kejseren lige saa jammerlige som hidtil, og han maatte tvinge dem dertil. Tilly, som havde faaet Overbefalingen over alle Kejserens og de katholske Fyrsters Hære, havde trukket sine Tropper sammen om Magdeburg, der var erklæret i Rigets Act, fordi den ligesom Stralsund havde nægtet at modtage kejserlig Besætning. Gustaf lovede Byen Undsætning, naar den kunde holde sig i tre Maaneder, men han maatte sikre sig Vejen der til for at have Ryggen dækket. Kurfyrst Georg Vilhelm af Brandenburg nægtede ham Gjennemgangen af Frygt for Kejseren. »Beholder Kejseren sin Trone, beholder jeg vel ogsaa min Kurværdighed, naar jeg holder mig til ham,» mente han. Gustaf forlangte Fæstningerne Spandau og Küstrin og nærmede

sig Berlin. «Mit Tog gjælder Magdeburg,» sagde han, «for at undsætte den, dog ikke for min, men for de evangeliskes Skyld. Vil ingen staa mig bi, saa vender jeg tilbage, renser mig for alle Bebrejdelser, tilbyder Kejseren Forlig og begiver mig til Stockholm. Men paa den yderste Dag vil I evangeliske blive draget til Regnskab, fordi I ikke ville gjøre noget for Evangeliets Skyld, og det vil allerede blive eder gjengjældt her.» Efter lang Nølen gav Kurfyrsten efter, og Gustaf rykkede videre; men nu blev han standset ved Elben, som han skulde gaa over ved Wittenberg; thi Kurfyrsten af Sachsen nægtede ham Gennemgangen, og medens der blev underhandlet, kom den sørgelige Efterretning, at Magdeburg var falden. Øverste Falkenstein, som var sendt af Gustaf, havde forsvaret Byen tappert med en lille Besætning, men de rige Borgere vare lunkne og vilde spare deres Penge. Tilly opbød alt for at tage Byen, før der kom Undsætning. Alle Protestanter skulde ved dens Undergang afskrækkes fra at slutte sig til Gustaf. Først beskød han Staden ved en voldsom Ild, som Falkenstein kun svagt kunde besvare af Mangel paa Krudt. Pludselig ophørte Skydningen, og Forsvarerne ansaa det for et sikkert Tegn paa, at Hjælpen nærmede sig. Soldaterne forlode Voldene for at hvile sig, og alt var i den dybeste Ro. Da blev der pludselig blæst Storm fra alle Taarnene, hele Belejringshæren brød frem til Angreb. Soldaterne ilede til deres Poster, men inden de naaede dem, var Fjenden allerede trængt ind i Byen. Falkenstein styrtede frem imod dem og trængte dem tilbage, men da han blev ramt af en Kugle, tabte Mandskabet Modet og spredte sig i Gaderne. Endnu kæmpede Borgerne en fortvivlet Kamp i Gaderne og fra Tagene, men Fjenderne myldre ind alle Vegne og skøde paa dem fra Voldene med deres egne Kanoner, medens Rytterskarer stormede gennem Gaderne. Nu begyndte den sædvanlige Myrden, Skjænden og Brænden, og da Dagen var endt, var hele den rige Stad gaaet op i Flamme med Undtagelse af Domkirken, hvor Tilly Dagen efter lod holde Messe og Lovsangen synge for Sejren. Af 35,000 Indbyggere skulle kun 5000 være undgaaede Blodbadet.

Da Gustaf havde erobret næsten hele Meklenburg, førte han de fordrevne Hertuger, som havde indfundet sig hos ham, tilbage, og der blev holdt et jublende Indtog, som endte med muntre Folkefester. — Imidlertid havde

Tilly opfordret Kurfyrsten af Sachsen, hvis Lande endnu vare holdte fri for Krigens Ulykker, til at slutte sig til ham med sin Hær og aabne sit Land for ham, og da Kurfyrsten vægrede sig, begyndte han at besætte det og gjøre Udskrivninger. Derved drev han den fortvivlede Kurfyrste til at søge Hjælp og Forbund hos Gustaf. Denne viste sig mistroisk og gjorde Betingelser, men Kurfyrsten lod ham sige, at hele hans Land skulde staa ham aabent, og han vilde give hele sin Familie til Gisler, ja sig selv med, om han forlangte det. Nu kom Gustaf, forenede sig med den sachsiske Hær og rykkede frem mod Tilly, der havde indtaget Leipzig. Kongen var betænkelig ved at indlade sig i Slag, da saa meget stod paa Spil. De to Kurhæere vilde komme til at vakle ganske forskrækkeligt, mente han, hvis man led Nederlag; men Johan Georg paastod, at der ingen anden Maade var at faa Fjenden ud af Landet paa, og det blev besluttet at yve det. Gustaf lod den sachsiske Hær gaa frem paa venstre Fløj ganske for sig selv; thi han stolede ikke paa den. Aldrig saa snart gjorde Tilly Angreb paa dem med sin højre Fløj, før de toge Flugten, og Kurfyrsten var selv blandt de første, der bragte sin Person i Sikkerhed. Sin Hat tabte han og standsede ikke, før han var langt borte fra Valpladsen. Desto fastere stod Gustafs egen Hær. Syv Gange gjorde Tillys Rytteri Indhug under den tapre Pappenheim, der havde gjort Udslaget ved Magdeburgs Indtagelse; men de Svenske lode sig ikke rokke. Derpaa rykkede Gustaf frem til Angreb, tog Højene, der vare besatte med Kanoner, og vendte disse imod Fjenden selv. Efter fem Timers Kamp var Tilly slagen og hans Hær adspredt. Kun Mørket frelste ham for at blive tagen til Fange. En Ritmester, som man kaldte «lange Frits», forfulgte ham og slog ham i Hovedet med Skæftet af Pistolen, men blev i det samme skudt af en tililende Rytter. Da Tilly og Pappenheim Dagen efter traf sammen i Halle, havde de kun Levninger af de to Hære, som i saa lang Tid havde holdt Tyskland i Skræk og Underdanighed. — Paa Valpladsen ved Leipzig knælede Gustaf og takkede Gud for den herlige Sejr. Det var det første større Slag, som Tilly havde tabt, men det var afgjørende; thi han kom ikke mere til Kræfter. Dagen efter Slaget indfandt Johan Georg sig hos Kongen, som modtog ham venlig og takkede ham, fordi han havde raadet til Slag. Nu

blev Aftalen, at Sachserne skulde angribe Kejseren i Bøhmen, medens Svenskerne skulde gaa til Sydtyskland, skaffe Protestanterne der Luft og erobre de katholske Fyrsters Lande. Det gik heldigt for dem begge. Kurfyrsten erobrede med Lethed Bøhmen og holdt sit Indtog i Prag, men foretog saa ikke mere. Gustaf tog den ene Stad efter den anden og trængte helt ned til Nürnberg, hvor han blev modtagen af Folkets Jubelraab. Tilly havde imidlertid faaet en ny Hær samlet og forsøgte at gøre Gustaf Sejrskransen stridig. De mødtes ved Lech, hvor Tilly vilde forhindre Svenskernes Overgang, men her blev han dødelig saaret af en Kanonkugle. Hans sidste Ord var, at man skulde passe paa Regensburg, ellers vilde Kejserens Krone komme i Fare. I det han endnu en Gang raabte: Regensburg, Regensburg! døde han i sit 73de Aar. Han beskrives som en lille, stærktbygget Mand med et yderst grimt Ansigt, store Øjne og med et al Tid mærkt Blik, en lang Næse, indfaldne Kinder, en spids Hage og et stort Mundskjæg. Gustaf plejede at kalde ham «den gamle Korporal», formodentlig for hans Raahed, Stræghed og Punktlighed. Han var Krigsmand med Liv og Sjæl, men slet ikke andet.

Gustaf fortsatte sin Sejrsgang, holdt sit Indtog i München og havde til sidst næsten hele Riget i sin Magt lige til de østerrigske Arvelande. — Wallenstein havde imidlertid trukket sig tilbage til Bøhmen, hvor han omgav sig med kongelig Pragt. Hans Bord var daglig besat med hundrede Retter, skjønt han selv var meget maadeholden. 60 unge Adelsmænd, klædte i blaat Fløjel med Guldstjærner, opvartede ham. En Livvagt af 50 kostbart klædte Hellebarderer prangede i hans Slotsgaard, og flere Hundrede kostbare Heste stode i hans Stald og aade af Marmorkrybber. En dyb Stilhed herskede om ham, og han kunde ikke fordrage en Vogns Raslen, en Spores Klirren, en Hunds Gøen, eller at der blev talt højt i hans Forgemak. Hele Nætter tilbragte han med at studere og udtalde Stjærnerne. — Da Kejserens Nød Dag for Dag voksede ved Gustafs Fremgang, lød det alle Vegne fra i hans ængstede Raad: «Wallenstein er den eneste, der kan redde os.» Der blev sendt Underhandlere til ham, men han frabad sig alle slige Andragender. Endelig lovede han at ville stille en Hær paa Benene, til Dels paa egen Bekostning, men han vilde ikke anføre den. Aldrig saa snart

rygtedes det, at Wallenstein rustede, før Folk strømmede til i Mængde. De vidste, der vankede rigelig Sold og godt Bytte. Paa tre Maaneder var han færdig. Nu opbød man alt for at formaa ham til at overtage Anførselen, og han gjorde det omsider paa den Betingelse, at han fik fuldkommen uindskrænket Magt over Hæren, at der blev tilskrevet ham et østerrigsk Arveland som Sikkerhed for Belønningen. Efter Krigen skulde han have Meklenburg tilbage. Kejseren tilstod ham uden Vægring alle Fordringer. Han vilde en Gang have sat sin Søn ind som meddelagtig i Anførselen, men Wallenstein erklærede, han vilde ikke taale nogen Medanfører, om det saa var Vor Herre selv. — Da Tilly var falden, maatte ogsaa Maximilian ydmyge sig for Wallenstein og lade ham raade. Med Lethed drev han nu Sachserne ud af Bøhmen. De gik hjem, og Kurfyrsten var ikke at formaa til at forene sig med Gustaf. Derpaa gik Wallenstein mod Gustaf Adolf, der ikke var halv saa mandstærk som han og derfor havde forskanset sig ved Nürnberg, hvis Borgere trolig hjalp ham baade med Fødemidler, Arbejde og Vaaben og gjorde derved en Undtagelse fra den almindelig herskende Slaphed og Værgeløshed. Plyndrende, myrdende og brændende ankom Wallensteins Hær, og han forskansede sig lige over for Kongen. I to Maaneder stode de to store Feltherrer saaledes i deres Stillinger, da prøvede Kongen paa at storme Fjendens Lejr; men trods uhyre Anstrængelser mislykkedes det. Hunger og Sygdom ødelagde hans Hær, derfor brød han omsider op og trak dybere ind i Baiern i det Haab, at Wallenstein skulde følge ham; men denne lod Maximilians Lande i Stikken og drog til Sachsen for at skille Kurfyrsten fra Kongen og mulig afskære hans Forbindelser. Nu kom Johan Georg igjen i Vaande og sendte Ilbud til Gustaf om Redning og Hjælp. Han kom og blev modtagen af Sachserne som en Frelsens Engel. Ved hans Indtog i Naumburg trængte Folket sig frem for at kysse hans Støvler. I den Anledning ytrede Gustaf til sin Hofpræst: «Vore Sager staa paa en god Fod, men jeg frygter for, at Gud vil straffe mig for Folkets Taabelighed. Ser det ikke ud, som om disse Mennesker vil gøre mig til deres Afgud. Store Gud! du er mit Vidne, hvor meget alt dette mishager mig. Jeg overlader mig til dit Forsyn og haaber, du ikke vil tillade, at dette Befrielsesværk bliver ufuldendt.» Ved Naumburg forskan-

sede Gustaf sig, det ansaa Wallenstein for Tegn paa, at Felttoget var endt for dette Aar, sendte Pappenheim paa et Vinterfelttog imod Rhinen og beredte sig selv paa at gaa i Vinterlejr. Paa Efterretningen herom brød Kongen op for at angribe ham. Wallenstein sendte Ilbud efter Pappenheim og samlede i Hast sin Hær paa Sletten ved Lützen bag en Landevej, hvis Grøfter han fordybede og besatte med Skarpskytter. De Svenske trængte frem under bestandig Fægtning med Wallensteins Croater og stode til sidst lige over for Fjenden. Mørk og taaget brød Dagen frem den 6te November 1632. Uforstyrret ordnede Kongen sin Hær, og Svenskerne istemmede derpaa Salmen: »Vor Gud han er saa fast en Borg» og Gustafs egen: »Forfærdes ej, du lille Hob.» Han var uden Harnisk, kun iført en Elsdys Kollert. »Gud er mit Harnisk,» sagde han. Nu besteg han sin hvide Ganger, opmuntrede Soldaterne til Tapperhed og gav dem Feltraabet: »Gud med os.» Klokken 10 begyndte Taagen at lette og Solen at skinne. Med Kaarden i Haanden galoperede Kongen af Sted og kommanderede: »Fremad!« Han førte selv den højre Fløj, den venstre blev ført af den tapre Bernhard af Weimar. Svenskerne stormede frem mod Landevejen. De bleve modtagne med en morderisk Ild fra Gravene, men standsede ikke, og snart vare de paa den anden Side. Det voldsomme Angreb havde imidlertid bragt den venstre Fløj i Uorden. Det fjendtlige Rytteri benyttede sig deraf, huggede ind i Aabningen og trængte dem tilbage over Graven. Da Kongen mærkede Forvirring, vilde han ile til Hjælp, men paa Grund af sin Kortsynethed kom han for langt frem og midt ind i det fjendtlige Rytteri. Han blev ramt af en Kugle i den venstre Albue og maatte bede Hertugen af Lauenburg om at lede sig ud af Slagtummelen; men idet han vendte sig om, fik han et nyt Skud igjennem Ryggen. Nu sank han af Hesten med de Ord: »Jeg har faaet nok, Broder! red du dit Liv!« De fjendtlige Kyrasserer stormede frem, og under deres Hug og Skud udaandede den store Konge. Den sørgelige Tidende blev bragt Hæren af Kongens Hest, der kom tilbage ganske blodig. Den opflammede deres Mod til Raseri, og under Bernhard af Weimar stormede de frem for at hævne deres Helt. Efter et frygteligt Blodbad trængte de paa ny over Grøften, og den venstre Fløj havde allerede bemægtiget sig Vejrmøllehjørget, som var Nøglen til

hele Stillingen. Da ankom Pappenheim med sine Ryttere og gav atter Slaget en anden Vending. Brændende af Begjærlighed efter at kæmpe med den berømte Modstander styrter han sig midt ind i de Svenskes Rækker. Wallenstein faar derved Tid til at samle sine Skarer paa ny, og endnu en Gang maa Svenskerne tilbage over Graven. Da synker Pappenheim dødelig saaret af Hesten; Bernhard finder Støtte i anden Linje af Fodfolket, som endnu ikke har været i Ilden, og tredje Gang gaar det fremad. Nu blev den største Del af Wallensteins Hær sprængt, og kun nogle faa Regimenter holdt ud, til Mørket afbrød Kampen. Med dem ankom Wallenstein Dagen efter til Leipzig. Svenskerne udhvilede paa Valpladsen, hvor de havde kæmpet i 11 Timer. Da det blev lyst næste Dag, søgte de blandt de mange Tusende Lig efter deres Konges Legeme og fandt det endelig næsten ganske afklædt og ilde tilredt af Blod og Hestehove. Det blev ført til Stockholm og bisat i et eget Begravelseskapel. Paa det Sted, hvor han faldt, blev 1832 rejst ham en Mindestøtte. Hans Død vakte Bestyrtelse hos alle Protestanterne, men Kejseren lod synge Lovsang i alle Kirker som for en stor Sejr. Wallenstein var krænket til det yderste ved det lidte Nederlag, men han skød Skylden paa sine Officerer og lod 11 af dem henrette paa Torvet i Prag; for 7 blev Kaarden brækket af Bøddelen. De mistede Kanoner erstattede han ved Hjælp af Malmet af Kirkeklokker, som han uden videre tog, og ved Hvervinger bragte han snart Hæren op til den almindelige Størrelse; men han optraadte ikke mere med sin gamle Kraft. Han drev Svenskerne og Sachserne ud af Schlesien, men indlod sig ikke mere i større Slag, hvorimod han begyndte Underhandlinger med Protestanterne. Disse troede ham ikke, og hos Kejseren vakte hans Fjender Mistanke om, at han gik med forræderske Planer. Wallenstein saa, at de store Løfter, Kejseren havde gjort ham, ikke vilde blive holdte, og søgte at sikre sig. Nu fik man udstedt en kejserlig Skrivelse, hvorved Overbefalingen blev ham fratagen, han selv uden Undersøgelse erklæredes fredløs som Forræder, og hans Godser bleve inddragne tilligemed flere af hans Venners. I Førstningen blev Sagen holdt hemmelig, men Wallenstein mærkede Uraad, og nu havde han ingen anden Udvej end at fly til Protestanterne med de Tropper, han endnu havde om sig. Han begav sig til

Fæstningen Eger, men her blev han (1634) dræbt af en Flok Mordere, der vilde fortjene den lovede Belønning. Ved hans og Gustafs Død indtræder igjen et nyt Afsnit i denne langvarige Krigs Historie.

Gustav Adolf havde efterladt sig en lille Datter Christina, som blev kronet til Dronning, medens Regeringen skulde bestyres af Rigsraadet, til hun blev myndig. Ledelsen af Krigen i Tyskland blev overdragen til den kloge Kantsler Axel Oxenstjerna, der maatte opbyde al sin Dygtighed for at holde nogenlunde Enighed vedlige med de smaalige tyske Fyrster og de stridige Feltherrer, som alle vilde raade. De svenske Hære tabte et stort Slag ved Nördlingen (1634) og bleve næsten ganske fortrængte fra Sydtyskland. Johan Georg sluttede en fordelagtig Fred med Kejseren og forlod baade sine Trossæller og Svenskerne, som nu to Gange havde blødt for ham. Han sluttede endog Forbund med Kejseren imod dem. Flere tyske Stænder og Fyrster tiltraadte efterhaanden denne Fred, og Svenskerne bleve trængte helt op mod Østersøen. Da imidlertid franske Tropper rykkede frem ved Rhinen og beskæftigede de kejserlige, kom de til Kræfter igjen og hævnede sig frygteligt paa det fralsedne Sachsen. Efter Gustafs Død antog nemlig den svenske Krigsføring samme Skikkelse, som tidligere Tillys og Wallensteins, og medens det gik op og ned med Overmagten, gik det paa enhver Maade ud over det ulykkelige Tyskland. I Aaret 1638 skrev den svenske General Horn fra Pommern til Staden Erfurt, som var belejret af Sachserne, at han for længe siden vilde have undsat dem, hvis ikke alt imellem Oder og Elben havde været saa ødelagt, at hverken Hunde eller Katte end sige Mennesker og Heste kunde nære sig der. Skrækkelig var Beskrivelsen af de hærjede Egenes Tilstand. Ingen dyrkede Ageren, hedder det, af Mangel paa Saakorn og Arbejdskraft. Landsbyerne stode øde, fordi alle flygtede til Stæderne eller toge Tjeneste som Soldater, den eneste Haandtering, som endnu skaffede Livets Ophold. Kejser Ferdinand II døde og blev efterfulgt af sin Søn Ferdinand III (1637—57), men det havde ingen synderlig Indflydelse paa Forholdene. Bernhard af Sachsen-Weimar gik med sin Hær i fransk Tjeneste, da han ikke kunde holde sig længer i Sydtyskland, og han erobrede Elsas, som han agtede at beholde for sig selv; men pludselig døde han, og man havde Mis-

tanke om, at han var forgiven af Richelieu, som derefter tog Elsas i Besiddelse. Da Kurfyrst Frederik Vilhelm, siden kaldet den store, som var fulgt efter Georg Vilhelm (1640) i Brandenburg, forenede sin Hær med Kejsersens, kom den svenske General Banér i Knibe i Pommern, men forstærket fra Sverrig trængte han atter frem helt ind i Bøhmen, som blev frygtelig hærjet. Siden havde han nær overrasket og fanget de tyske Fyrster, der efter mange Aars Forløb en Gang igjen vare samlede paa en Rigsdag i Regensburg (1641). Da han kørt efter døde, kom Torstenson hans svækkede Hær til Hjælp med Penge og frisk Mandskab. Han var den kraftigste af alle de Feltherrer, der vare oplærte i Gustaf Adolfs Skole, skjønt han maatte lade sig bære i en Bærestol, da han formedelst Fodgigt hverken kunde ride eller kjøre. Han vandt en glimrende Sejr ved Leipzig (1642) og strejfede med sine Tropper lige til Wien og Rhinen. Da Christian IV søgte at gøre sin Mægling gjældende i Tyskland til Skade for Sverrig, vilde Oxenstjerna med ét Slag rydde denne Hindring af Vejen og bød Torstenson at gøre Indfald i Jylland (1634). Den Gang stod han i Mähren, men i 15 Dage tilbagelagde han næsten 100 Mile, og inden nogen anede det, stod han i Holsten. Vi kjende Enden paa denne for Danmark saa sørgelige Krig, hvori kun den gamle Christians Heltemod frelste det fra at blive erobret. Den kejserlige General Gallas havde fulgt Svenskerne op i Holsten, men da Torstenson vendte om, drev han ham med Lethed fra Stilling til Stilling ned langs med Elben, fangede eller adspredte hans Hær og trængte ind i Bøhmen. Kejseren var i Prag, men maatte over Hals og Hoved flygte til Wien og sendte sin Familie og sine Kostbarheder videre syd paa. Imidlertid blev Torstensens standset af Pest og andre Hindringer, og Sygdom nødte ham omsider til at nedlægge Anførselen. Hans Eftermand Wrangel førte Krigen ind i Baiern og tvang Kurfyrsten til at forlade Kejseren og slutte Vaabenstilstand. Her fra vilde han trænge ind i Østerrig, men da han blev forladt af Franskmandene, og Kurfyrsten begyndte Krigen igjen, maatte han opgive det og drog ad Bøhmen til, hvor en Afdeling af hans Hær var ved at indtage Prag. Da kom der Efterretning om, at Freden var sluttet (1648). Krigen endte altsaa ved Prag, hvor den var begyndt.

Allerede 1636 var der ved dansk Mægling begyndt Forhandlinger om Fred, og i de følgende 6 Aar kom man saa vidt, at man fik bestemt Stedet, Forhandlingsgjensstandene samt Rang- og Titelordenen. Kejseren skulde forhandle med Franskmandene i Münster og med Svenskerne i Osnabrück. De begyndte 1643, og 1648 undertegnedes endelig den saakaldte westphalske Fred. Schweiz skulde erkjendes for ikke at høre med til det tyske Rige og Nederlandene for uafhængige af Spanien. Frankrig skulde have Fæstningerne Metz, Toul og Verdun og den største Del af Elsas; Sverrig Forpommern med Stettin, Stifterne Bremen og Verden samt Wismar og 10 Millioner Kroner; Brandenburg Bagpommern, Ærkebispedømmet Magdeburg og nogle flere Stifter. Den fordrevne Frederik V's Søn fik Nedrepfalz tilbage, og en ottende Kurværdighed blev oprettet for ham og hans Slægt. Hvad der var protestantisk 1ste Januar 1621, skulde vedblive at være det undtagen i Østerrig. Havde Undersaatter af en anden Religionsbekjendelse end Øvrigheden den Gang Ret til offentlig Gudstjeneste, skulde de beholde den; ellers skulde de have Ret til fri Husandagt og til at vandre ud. Det vigtigste Udbytte af den lange Kamp var, at aandelig, borgerlig og videnskabelig Frihed blev hævdet i Tyskland og hele Norden, og Æren derfor tilkommer Sverrigs heltedige og ridderlige Konge. Den katolske Kirkeafdelings Bestræbelser for at tilintetgjøre den protestantiske med Magt mislykkedes altsaa alle Vegne undtagen i Østerrig, og siden den Tid har hver af dem omtrent beholdt det samme Omraade. Tyskland var hærjet og ødelagt paa det frygteligste. Befolkningen var aftagen med en Trediedel, hele Strækninger frugtbart Land laa udyrkede, og Raahed og aandelig Afmagt viste sig alle Vegne. Først efterhaanden begyndte ny Kræfter at røre sig og en ny Udvikling at bane sig Vej.

Sverrig efter Trediveaarskrigen.

Sverrig havde ved sin Deltagelse i Trediveaarskrigen opsvunget sig til en Krigsmagt af første Rang, og det vedligeholdte denne Anseelse i den følgende Tid, men maatte rigtignok betale den med Anstrængelser over Eyne. Foruden de nævnte Besiddelser i Tyskland raadede Sven-

skerne over alle Landene øst for Østersøen: Finland, Karelän, Ingermanland og Estland, hvilken Magt det søgte yderligere udvidet i Polen og Danmark. Gustaf Adolfs Datter Christina var sex Aar gammel, da han faldt, men Rigets Sager bleve bestyrede med Dygtighed af Rigsraadet, i Spidsen for hvilket stode fem store Rigsembedsmænd ligesom i Danmark. Tre af disse Embeder vare beklædte af Oxenstjerner, og Sjælen i Regeringen var den allerede nævnte Axel Oxenstjerna. Mange udmærkede Mænd havde den svenske Adel at fremvise, men de bedste Kræfter gik med til Krigsføringen, og i det indre trykkede Adelsvælden haardt paa Folket. Adelen havde udelukkende Ret til Jagt og Fiskeri, var skattefri og toldfri og plagede Bønderne med strængt Hoveri og raa Behandling. Kronen maatte ikke erhverve adeligt Gods. Derimod tilpantede Adelen sig bestandig flere af Kronens Godser, da der al Tid var Mangel paa Penge i Statskassen. Den sondrede sig strængt fra de andre Stænder, og en Adelsmand mistede sin Adel, naar han giftede sig uden for sin Stand. Christina havde arvet mange af sin Faders store Gaver. Hun var dristig som han og havde en levende Følelse for alt, hvad hun ansaa for stort og herligt; derimod foragtede hun kvindelige Sysler og Pynt, klædte sig helst i Mandsklæder og omgikkes næsten udelukkende med Mænd. I sin Barndom fik hun Undervisning af lærde Mænd og kastede sig med brændende Videbegjærlighed over Sprog og forskellige Videnskaber. Siden førte hun Brevvexling med lærde Mænd i Udlandet og kaldte mange af dem til Sverrig, hvor de dog ikke kom til at udøve synderlig Indflydelse paa Folket, da de ikke lærte Sproget og al Tid forbleve fremmede for dets Udvikling. Da hun atten Aar gammel tiltraadte Regeringen, kastede hun sig med største Iver over Statssager, som hun allerede tidlig havde begyndt at sætte sig ind i. Det var hendes Attraa at regere selvstændig og uafhængig af Rigsraadet, derfor forøgede hun Medlemmernes Antal og besatte mange Pladser med Mænd efter hendes eget Hoved, især saadanne, som hun selv havde ophøjet. Selv Axel Oxenstjerna forsøgte hun paa at undvære, men hun maatte snart savne hans overlegne Aand, og han hævdede til sin Død den svenske Adels Ære. Til sidst blev hun kjed af det ensformige Forretningssliv og Hofvæsen, hendes Aand higede efter at op-

leve noget nyt og mærkværdigt, og hun besluttede at frasi-ge sig Regeringen. Folket var misfornøjet med, at hun brugte for mange Penge til Kunster og Videnskaber saa vel som til prægtige Hoffester, og den sparsomme Stats-kasse kunde ikke tilfredsstille hendes Ønsker i den Ret-ning. Der til kom, at hun følte sig utilfredsstillt ved sine protestantiske Præsters lange Prædikener og droges hen imod den katholske Kirke af nogle Udlændinge, hvoriblandt et Par Jesuiter i Skikkelse af fremmede Adels-mænd. Altsaa nedlagde hun trods Rigsraadets Bønner og Oxenstjernas Veltalenhed sin Krone og rejste i Mandsklæder gennem Danmark for at begive sig til Italien. I Innsbruck fuldbyrkede hun med stor Pragt og Højtidelighed sin Overgang til den katholske Kirke, et Skridt, der vakte megen Sorg hos hendes Landsmænd og i hele den protestantiske Verden, som hendes store Fader havde kæmpet og blødt for. Hendes Rejse der fra til Italien var et Triumftog, og Pave Alexander VII modtog hende med al mulig Pragt. Hun kyssede hans Fod, modtog hans Velsignelse og skrev sig fra den Tid Christina Alexandra. Dog blev hun temmelig snart mæt af Livet i Rom og begav sig til Frankrig, hvor man ved Hoffet modtog hende som et Vidunder af en Kvinde; men trods hendes store Begavelse, tabte Beundringen sig betydeligt, da man saa hendes lille Følge, opdagede, at hendes ene Skulder var højere end den anden, hørte hende le højt i Theatret og bemærkede, at hun slet ikke iagttog de stive franske Hofsædvaner. Siden drog hun omkring i Frankrig og Italien, men hendes Stjerne dalede lidt efter lidt, og hun følte sig aldrig tilfredsstillt. Ved Budskabet om sin Eftermands Død rejste hun tilbage til Sverrig for om mulig paa ny at bestige Tronen, men det lod sig ikke gjøre. Hun kunde ikke en Gang faa Lov til at bo i Landet paa Grund af den katholske Gudstjeneste, hun førte med sig. Sine sidste Aar tilbragte hun i Rom, hvor hun døde (1689) og ligger begravet i Peterskirken. Med hende uddøde det svenske Vasahus. Hun havde overdraget Regeringen til sit Søskendebarn, Karl Gustaf af Zweibrücken, der blev kronet under Navn af Karl den tiende (1654—60).

Karl var oplært i Gustaf Adolfs Krigerskole og var strax bestemt paa at nytte den svenske Krigsmagt til for bestandig at befæste Sverrigs Overmagt i Norden og

fuldende Erobringen af Østersøens Kyster. Corfits Ulfeld raadede ham til at angribe Danmark, men han valgte at begynde fra den anden Side og gik til Polen. Her drog han frem fra Sejr til Sejr, jog den polske Konge Johan Casimir ud af Landet og tvang Kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg til at slutte Forbund med sig og erkjende sig for Lensherre. Polakkerne rejste sig paa ny, men i et frygteligt tre Dages Slag ved Warschau blev deres Hær aldeles adsplettet. Dog kunde Karl Gustaf med sin lille svenske Hær ikke holde Polakkerne fra ny Forsøg paa at fordrive de forhadte Svenskere. Han maatte opgive Lenshøjheden over Østpreussen, og Brandenburgerne sluttede sig alligevel siden til hans Fjender. Russerne gjorde Indfald i Lifland og belejrede Riga. Endelig fik man Danmark til at erklære ham Krig, medens baade Holland og Østerrig væbnede sig for at hjælpe det betrængte Polen og standse ham i hans Erobring. Da var det, han uden Rast og Hvile ilede ad Danmark til. I Stettin havde han kun 6000 Mand, som vare udmattede af Sult og Anstrængelse og halv nøgne, men ufortrødne og modige. I Hamburg bleve de udhvilede og opklædte, og med Forstærkning fra Sverrig fortsatte han sin Vej gennem Danmark, som maatte betale Freden i Roskilde (1658) dyrt. Karl fortred imidlertid strax at have ladet Lejligheden slippe sig ud af Hænderne til at gjøre sig til Herre over Danmark og derved over Østersøen. Han begyndte Krigen igjen, og kun ved Kjøbenhavns tapre Forsvar og Hollændernes Bistand blev han forhindret i at naa sit Maal. Brandenburgerne, Østerrigere og Polakker hjalp nu til at fordrive Svenskerne fra Jylland og Øerne, og Karl X endte sin krigerske Løbebane i Gøteborg, hvor han døde af en hidsig Feber (1660). Samme Aar sluttedes Fred med alle Sverrigs Fjender, og Johan Casimir gjorde i Oliva Afkald paa alle Fordringer, han som Skud af Vasastammen havde paa Sverrig saa vel som paa Lifland og Estland.

Under Karl XI (1660—97) samlede Sverrig Kræfter efter de udmattende Krige. Fra de erobrede Lande tilfled rigelige Indtægter i Told, og i Sverrig selv fik Handel og Vindskibelighed et Opsving ligesom i de fleste andre Lande paa den Tid. Med Hensyn til Forfatningen gjorde ogsaa den Tids almindelige Retning henimod Enevoldsmagten sig gjældende, i det de tre Stænder, Gejstlig-

heden, Borgerne og Bønderne, paa en Rigsdag (1680) næsten ligesom i Danmark, begyndte en Kamp med Adelen, som endte med, at man lagde hele den lovgivende Magt over i Kongens Hænder. Derimod blev den i Sverrig nyttet med større Kraft, i det Kongen uden videre inddrog en stor Mængde Krongodser, som i Løbet af et Aarhundrede og især i hans egen Mindreaarighed vare komne i Adelen's Hænder. Der ved blev han sat i Stand til at betale hele Statsgjælden, bygge en ny Flaade og indføre en ny Hærordning. Den staaende Hær blev forlagt til Østersøprovinserne, og til Hovedlandets Forsvar blev oprettet en Landmilits, der underholdtes ved Jordegods, en Indretning, som til Dels er beholdt indtil nu. Hans Krig med Danmark staar i Forbindelse med Ludvig XIV's Krige og vil senere blive omtalt.

Holland efter Frihedskrigen.

Holland, saaledes kaldes nu de forenede Nederlande efter den vigtigste Provins, var den anden af Evropas smaa Magter, der i Trediveaarskrigen lagde en Lod i Vægtskaalen og hjalp til at standse den katolske Verdens Overmagt. Medens Sverrig med sin Landmagt satte Skræk i Naboerne, arbejdede Holland paa at blive Evropas største Sømagt; men det blev der ved indviklet i Evropas store Krige, kunde ikke holde ud i Længden og maatte til sidst vige for England. Efter Vaabenstilstandens Udløb (1621) fægtede Frederik Henrik, Morits's Broder og Eftermand som Statholder (1625—47), tappert med Spanierne og hindrede dem der ved fra at yde de tyske Katholiker virksom Hjælp. Saaledes var Pappenheim beskæftiget i Holland med en nyhervet Hær efter Slaget ved Leipzig, indtil han siden forenede sig med Wallenstein. Større Betydning havde dog Søkrigen. Under Anfærsel af Peter Hein toge Hollænderne (1628) den spanske Søflaade, der kom fra Amerika, hvorved de fik Rigdom til at ruste sig og gjorde det pengeløse Spanien magtesløst i et Aars Tid. Fem Dage før Slaget ved Leipzig angreb de ved Scheldeffodens Munding en stor spansk Flaade med Landingstropper om Bord, og i en haardnakket Kamp berøvede de der Spanierne 35 Fregatter og toge 5000 Mand Krigsfanger. En endnu større Sejr vandt

den berømte Martin Tromp sex Aar efter over en spansk Flaade i Kanalen. Ved den westphalske Fred fik Holland ikke blot sin Frihed anerkjendt, men tillige nogle Stykker af Brabant, Flandern og Limburg og Lov til at spærre Scheldeffodens Munding, hvorved de trak Handelen bort fra de spanske Nederlande. Det er allerede omtalt, hvorledes de overvandt Spanierne og Portugiserne i de andre Verdensdele. I nogle Aar havde de Brasilien i Besiddelse, men det gik siden tilbage til Portugal. Derimod beholdt de Øen Ceylon i Østindien, Batavia blev grundlagt, og det østindiske Kompagni, der fik Eneret paa Handelen, førte uhyre Rigdomme hjem til Holland. I de nordiske Farvande havde Hollænderne langt tilbage i Tiden drevet Sildefiskeri, og efterhaanden som Hansestædernes Magt tog af, gik Handelen over i deres Hænder. Derfor hjalp de Svenskerne imod Christian IV, der krævede en urimelig høj Told af dem i Øresund, og siden, da Svenskerne truede med at blive Herrer i Østersøen, sendte de Opdam til Kjøbenhavn. Af samme Grund deltog de i Krigen mellem Christian V og Karl XI, og det er bekjendt, hvorledes Kort Adelaer og Nils Juel bleve Søhelte i hollandsk Tjeneste. Med England havde Hollænderne været Venner i Kampen med den spanske Magt; men imod Slutningen af Trediveaarskrigen begyndte Forholdet at kølnes, da Kardinal Richelieu fik draget dem nærmere til Frankrig, og Englænderne begyndte at blive deres Medbejlere til Herredømmet paa Søen. Siden kom det til et ligefrem Brud. Vilhelm II havde fulgt sin Fader, Frederik Henrik, i Statholderskabet (1647) og døde 3 Aar efter. Hans Enke var Datter af Kong Karl I i England, som blev henrettet (1649). Den engelske Protector Cromwell tilbød Holland et Forbund og forlangte, at de skulde forhindre Vilhelms Enke fra at understøtte det fordrevne Kongehus, men det blev afslaaet. Nu udstedte Parlamentet (1651) den saakaldte Navigationsact, der bestemte, at ingen Varer maatte bringes til England uden paa engelske Skibe eller paa de Landes Skibe, hvor Varerne vare frembragte eller forarbejdede, samt at Sild, Stokfisk og Hvalfisk kun maatte indføres paa engelske Skibe. Ved denne Lov lede Hollænderne et meget betydeligt Tab. Medens man underhandlede om den, mødte Martin Tromp i Spidsen for 42 hollandske Skibe en engelsk Flaade paa 50 Sejlere under Robert Blake paa

Højden af Dover. I Forbisejlingen strøg Hollænderen ikke sit Flag, hvorfor han strax blev angreben, og der udspandt sig et Sæslag, hvori Tromp tabte 2 Skibe, Blake 6. Dette var Begyndelsen til en af de mest haardnakkede Søkrige, der blev ført med den største Anstrængelse paa begge Sider og med afveklende Lykke. I en Tid af 16 Maaneder blev der leveret 10 Sæslag. Tromp, Ruyter og flere hollandske Admiraler kæmpede med udmærket Dygtighed og Tapperhed, men Hollænderne kunde ikke holde ud i Længden. Mere end 6000 af deres Handelsskibe bleve opbragte af engelske Kapere, intet Skib kunde komme igjennem Kanalen, Hvalfangsten laa ganske stille, og den østersøiske Handel led betydeligt Afbæk. De maatte derfor slutte Fred (1654) og love, at de aldrig vilde understøtte den landflygtige engelske Kongefamilje, og at deres Skibe i de britiske Farvande al Tid skulde stryge deres Flag for engelske Orlogsmænd. De følgende Krige, som Hollænderne førte med England og Frankrig, ville senere blive omtalte. De bidroge alle til at svække deres Handel og trykke Fabrikerne, som blomstrede op ved de tilstrømmende store Rigdomme. Dog var deres Handel endnu ved Aarhundredets Slutning Englændernes overlegen.

Den sejrriige Frihedskamp havde sat alle Kræfter i Bevægelse, og da Frygten for Spanierne begyndte at vige, opstod i det indre en Mængde kirkelige og borgerlige Spørgsmaal, som skulde løses. Generalstaterne eller Rigsdagen, der bestod af udvalgte Mænd fra alle Landskaberne, havde den højeste Magt, og deres Beslutninger bleve fuldbyrdede af Statholderen. Som saadan søgte Morits af Oranien at udvide og befæste sin Myndighed men havde en ufortrøden og klog Modstander i Formanden for Raadet i Landskabet Holland, Olden Barneveld. I denne Strid blendedes Spørgsmaal om den rette Tro, som bleve rejste af to Professorer i Leiden. Frands Gomarus lærte med Calvin, at det ved en evig guddommelig Bestemmelse var afgjort, hvilke Mennesker der skulde blive salige, og hvilke der skulde fordømmes, medens Arminius's Lære led paa, at Gud skjænkede alle, som angrede deres Synder og byggede deres Haab paa Kristus, Forladelse og det evige Liv, i det han vilde, at alle skulde blive salige. Striden bredte sig ud over hele Landet, og Læren om Guds Bestemmelse blev forhandlet

saa vel paa Prædikestolen som i Ølhusene. Arminianerne indrømmede tillige Regeringen en større Ret over Kirken end deres Modstandere, der holdt strængt over den presbyterianske Kirkes Selvstændighed. Paa en Kirkeforsamling i Dordrecht (1618) bleve Arminianerne til sidst erklærede for Kjættere, alle deres Lærere og Præster afsatte og de selv udelukkede fra alle Embeder. Olden Barneveld havde erklæret sig for Arminius's Lære, derfor holdt Morits med Gomaristerne, skjønt han tilstod, han kjendte slet ikke til Forudbestemmelsen, om den var graa eller blaa. Han benyttede Stridens Hede til at foretage en Statsstreg, lod Olden Barneveld fængsle og nedsatte en Ret, der dømte ham til Døden. Aftenen før sin Hentelse skrev denne til sin Familie: «Kjære elskede Hustru, Børn, Svigersønner og Børnebørn! Jeg hilser eder alle paa det venligste. I denne Stund modtager jeg en meget tung og sørgelig Tidende, at jeg gamle Mand for alle de Tjenester, jeg i saa mange Aar tro og redelig har vist mit Fædreland, skal berede mig til at dø i Morgen. Jeg fortroster mig paa Herren min Gud, der kjender Hjærterne og dømmer alle Mennesker, og beder eder gjøre det samme. Jeg har med Fromhed og Troskab tjent og raadet mine Herrer Stænderne i Holland for at bevare dem for Oprør og Blodsudgydelse, som de saa længe have været truede med, og ligeledes har jeg bestræbt mig for, at enhver kunde blive beskyttet i Stæderne i denne Provins og ingen lide Skade. Lever med hverandre i Fred og Kjærlighed, og beder til Gud den almægtige for mig, at han naadelig vil tage os alle under sin hellige Beskjærmelse.» Under Gangen til Retterstedet næste Dag sagde han til den forsamlede Mængde: «Mænd, tro ikke, at jeg er en Landsforræder! Jeg har med Oprigtighed og Fromhed handlet som en Fædrelandsven, og som saadan vil jeg dø.» Blandt dem, der bleve dragne med i hans Fald, var ogsaa den lærde Hugo Grotius, der blev dømt til Fængsel paa Livstid og Tab af Formue. Efter to Aars Forløb undkom han af Fængslet ved en List af hans Kone, som trofast havde fulgt ham. I en stor Kiste blev der jævnligen bragt Bøger til og fra ham. I Førstningen blev den nøje undersøgt, men siden ansaa Kommandanten denne Forsigtighed for overflødig. Det lykkedes hende derfor at skjule Fangen i denne Kiste og faa ham baaret bort. Han begav sig til Frankrig, hvor

han udgav sin berømte Bog «om Retsforholdene i Krig og Fred.» Saa vel ved den som ved andre lærde Værker har han haft stor Betydning. Gustaf Adolf vilde tage ham i sin Tjeneste, men døde, forinden det skete. Derimod brugte Oxenstjerna ham som svensk Gesandt i Paris, og siden tilbragte han en Tid ved Dronning Christinas Hof. Rivningerne vedbleve mellem Statholderen og det Parti, der frygtede for, at den dyrt købte, borgerlige Frihed skulde glide dem ud af Hænderne igjen. Vilhelm II, en dristig ung Mand, søgte ligesom Morits at sætte sin Vilje igjennem med Magt, lod sine heftigste Modstandere fængsle og Tropper afgaa mod Amsterdam for at tvinge den; men da de forreste af dem fore vild undervejs paa en Hede, blev Byen i Tide advaret, og da Prinsen næste Dag ankom, fandt han Portene lukkede, Murene besatte og Omegnen oversvømmet fra Sluserne. Der blev nu mæglet Forlig, men da han kort efter døde (1650), besluttede man ikke mere at vælge nogen Statholder. Hovedmanden for Fristatens Bestyrelse blev i den nærmest følgende Tid Johan van Witt, en udmærket dygtig og kraftig Mand, der beklædte samme Stilling som Olden Barneveld. Der vedblev imidlertid at bestaa et stort oranisk Parti, og det beredte ham til sidst en endnu sørgeligere Undergang. Da Franskmandene siden (1672) truede med at overvælde og knuse den lille Fristat, og van Witt indledte Underhandlinger med dem, udsprede hans Fjender det Rygte blandt Folket, at han stod i hemmelig Forstaaelse med Fjenden og vilde sælge sit Fædreland til Frankrig. «Hellere fransk end prinselig», skulde han have sagt. Der blev gjort Forsøg paa at snigmyrde ham paa Gaden, og Vilhelm III, Vilhelm II's Søn, blev valgt til Statholder paa Livstid. Siden blev denne Værdighed gjort arvelig for Mandstammen i hans Familie. Van Witt nedlagde sit Embede, men dermed vare hans Fjender ikke tilfredsstillede. En bekjendt Skurk ved Navn Tichelaar pralede af, at hans Broder, Admiral Cornelius van Witt, havde budt ham Penge for at myrde Statholderen. Raadet i Haag arresterede Admiralen og lod ham lægge paa Pinebænken. Under halvferde Timers frygtelige Kvaler forsikrede han standhaftigt om sin Uskyldighed og blev bragt tilbage til Fængslet. Under Paaskud af, at Fangen ønskede at tale med ham, lokkede man hans Broder hen til Fængslet; men nu trængte en rasende Pøbeliskare anført af Tichelaar

ind til dem, rev dem ud paa Gaden og myrdede dem med Slag, Stød, Stik og Skud. Selv paa Ligene kølede de deres Raseri paa de afskyeligste Maader. Prinsen forhindrede, at Sagen blev undersøgt, og skjænkede Tichelaar en Pension. Alle van Witts Tilhængere bleve fjærnede fra Statens Embeder, og saaledes troede Vilhelm at have kuert de ivrige Republikaneres Parti for bestandig.

Under alt dette Røre med Krig, Politik, Søfart, Handel, Fabrikflid og Landets Opdyrkning bevægede Livet sig ogsaa i andre Retninger. En stor Mængde Folkeviser, især Krigsviser fra Frihedskrigen, gik fra Mund til Mund i Folket, og i alle Grene af Videnskaben vare Hollænderne foran blandt Evropas Folkeslag. Ganske særdeles udmærkede de sig i Malerkunsten, og en Mængde Malerier glemmes endnu fra den Tid rundt om i Evropa. Blandt de mange store Mestre ville vi her kun nævne Rubens og Rembrandt. Karl van Mandern kom her til Danmark under Christian IV, og hans «Altertavle i Sorø» er bleven bekjendt i Folket ved Ingemanns Fortælling. — Med alt dette vare og bleve Hollænderne al Tid et beregnende Folk, og hvad de især lærte Evropa var, hvorledes man skal tjene Penge. Deraf fulgte en kold, kræmmeragtig og snæverhjærtet Livsvisdom, der tabte alle højere og ædlere Formaal af Sigte, og som passede bedst for det aandløse attende Aarhundrede.

Det stuartske Kongehus i England.

Marie Stuarts Søn, Jakob VI i Skotland, var allerede under Elisabeth bleven erkjendt som hendes nærmeste Arving og besteg den engelske Trone under Navn af Jakob den første. Han var, i det mindste i sine egne Tanker, en lærd Mand, vilde især gjerne drøfte kirkelige Spørgsmaal og havde sin store Fornøjelse af at rette Folk, naar han kunde gribe dem i en Bommert mod den latinske Sproglære. Ved Efterretningen om at være udraabt til Konge i England blev han henrykt af Glæde; thi han havde længe været kjed af Skotland, hvor han aldrig kunde faa de Penge, han ønskede at bruge, og hvor hans høje Forestillinger om Kongeværdighedens Storhed og Ukrænkkelighed mødte afgjort Modstand hos de stivsindede Presbyterianere saa vel som hos den trodsige Adel. Han havde skrevet en Bog «om det fri Kongedømmes Rettigheder»,

hvori han opstiller den Grundsætning, at Kongens Magt er hellig som meddelt af Gud selv, og at Undersaatterne derfor bør vise ubetinget Lydighed uden Indskrænkning; men hverken i Skotland eller England kunde man i Almindelighed ret forstaa Sagen saaledes, og Parlamentet mente, at deres Rettigheder vare lige saa oprindelige og hellige som Kongens. Da Jakob drog fra Edingsborg til London, strømmede Folk sammen for med Jubel at modtage den ny Hersker, ligesom de vare vante til, naar Elisabeth lod sig se; men det gjorde ham ængstelig, og han forbød det ligefrem. Allerede dette vakte Stemning imod ham, og man begyndte at nære Frygt for, at de gode Tider vare til Ende. Heller ikke var man fornøjet med, at han overøste sine skotske Ledsagere med Æresposter og Værdigheder, og det hjalp ikke synderligt, at han strax til Gjengjæld gav flere Hundrede Englændere Ridderværdigheden; thi det vakte kun Spot, og paa en Anmeldelse, der var opslaaet paa Povlskirken, blev der tilbudt Undervisning i den Kunst at huske Navnene paa den ny Adel. — Katholikerne gjorde sig store Forhaabninger om den ny Konge, hvis Moder de ærede som en Martyr for deres Tro. Paven skrev til ham, at han bad for ham som den dydige Maries Søn, ønskede ham alt gejstligt og verdsligt Held og haabede at se ham som Katholik. Jakob var vel tilbøjelig til at gjøre Katholikerne Indrømmelser og lidt efter lidt opgive den fjendtlige Holdning lige over for Spanien; men forevrigt vilde han helst slutte sig til den biskoppelige Kirke, der al Tid viste de engelske Konger den største Underdanighed og betragtede ham som sit rette Overhoved. — Puritanerne klagede over, at det katholske Væsen begyndte at vende tilbage og tage Overhaand, at der paa ny blev holdt offentlig Messe, og at henved 50,000 Personer i kort Tid vare vendte tilbage til de gamle Vildfarelser. Parlamentet fornyede derfor ikke blot Elisabeths Forordninger imod Katholikerne, men vedtog flere haarde Love imod dem, og Kongen stadfæstede disse Love. Det frembragte stort Røre iblandt dem, da de saa alle deres store Forhaabninger tilintetgjorte, og et lille Parti besluttede at knuse deres Fjender med et Slag. De stiftede den saakaldte Krudt-Sammensværgelse, som gik ud paa intet mindre, end at sprænge baade Kongen og Parlamentet i Luften. De fik lejet en Kjælder under Parlamentsbygningen og lidt efter lidt bragt 36 Tønder Krudt derind,

og skjulte dem med Kul og Brænde. Men nogle Dage før Parlamentsmøderne skulde begynde, fik et af Medlemmerne et Brev, der lød saaledes: »Mylord, af Kjærlighed til Dem er jeg ængstelig for Deres Frelse. Jeg raader Dem, hvis De har Deres Liv kjært, ikke at møde i dette Parlament. Gud og Menneskene have forenet sig om at straffe denne Tids Ondskab. Foragt ikke denne Advarsel! jeg siger Dem, dette Parlament vil faa et skrækkeligt Slag og dog ikke se, hvorfra det kommer. Faren vil være lige saa hurtig forbi, som De brænder dette Brev.» — Lorden leverede Brevet til Statssekretæren, der strax gættede paa en Krudtmine. Om Morgenen til Mødedagen blev Kjældereren undersøgt, og man traf der en af de sammensvorne ved Navn Fawkes med tre Lünter i sine Lommer. Brændet blev ryddet til Side, og Krudttønderne fandtes. To Timer senere stod Fawkes for Kongen og Statsraadet. Uden mindste Vægning bekendte han alt for sit eget Vedkommende, men lod sig siden ikke ved de haardeste Pinsler bevæge til at nævne sine medskyldige. Disse havde foranstaltet en Sammenkomst med de fornemste Katholiker, der skulde have Underretning, saa snart som Gjerningen var fuldført, og enes om videre Forholdsregler; men nu, da det hele mislykkedes, flygtede de, forfulgte af væbnet Magt, ud til et Landsted, som tilhørte en af Deltagerne. Her forsvarede de sig med deres Tjenere, til flere af dem vare faldne. En Gnist faldt i deres eget Krudtforraad, hvorved nogle af dem bleve ilde tilrædte. De fleste af Tjenerne nyttede Forvirringen til at flygte, men syv af de sammensvorne bleve fangne. De bleve forhørte, pinte og til sidst henrettede uden at vise mindste Anger, saa fast vare de overbeviste om, at de vare Martyrer for en god Sag, den sande Kirkes Gjenoprettelse. — Nu blev der efter Parlamentets Beslutning affattet en ny Ed for Katholikerne, hvorved de skulde love, hverken ved Pavens Befalinger eller ved Kongens Bandsættelse at lade sig forføre til Utroskab imod ham. De maatte ikke rejse omkring i Landet uden Øvrighedens Tilladelse, og det skulde al Tid staa den frit for at undersøge deres Huse. Desuden skulde der for enhver Katholik betales 20 Pund maanedlig til Statskassen. Flere Præster, som ikke vilde aflægge denne Ed, bleve henrettede. — Alligevel forsøgte Kongen at forsones sig med Katholikerne og lod ved hemmelige Sendebud Paven vide, at han dog i Grunden ansaa ham

for den rette Overbiskop. Dertil fattede han den Plan at formæle sin Søn Karl med den spanske Kong Philip IV's Søster, Donna Maria. Det spanske Hof indsaa Fordelen af at bringe Protestanternes største Magt over paa sin Side, men Underhandlingerne stødte dog paa Hindringer og trak i Langdrag. Paa denne Tid var det, at Jakobs Svigersøn, Frederik af Pfalz, blev valgt til Konge i Bøhmen og kort efter fordreven af tyske og spanske Hære. I England var Stemningen afgjort for at hjælpe ham og imod det paatænkte Ægteskab. Underhusets Forestillinger bleve endog saa heftige, at Kongen opløste Parlamentet, det tredje i hans Tid. Desto ivrigere drev han paa Forbindelsen med Spanien, hvorved han haabede ad fredelig Vej at kunne understøtte Frederik. Prinsen rejste hemmelig til Spanien, ledsaget af Lord Buckingham, der var bleven Kongens Yndling formedelst sin smukke Person og sit indsmigrende Væsen. Hoffet og Hovedstaden i Spanien overraskedes ved pludselig at se Prinsen i deres Midte, og nu blev der drevet paa Underhandlinger. Katolikerne i England skulde have fri Religionøvelse i deres egne Huse, Prinsessen have et Kapel i sit Palads, og ingen af Børnene maatte udelukkes fra Tronen, hvis de gik over til den katolske Kirke. Ægteskabet kom dog ikke i Stand; thi Buckingham lagde sig ud med den stolte spanske Minister Olivarez og forbitrede Spanierne ved sin letfærdige Opførsel og sine galante Æventyr. Heller ikke vilde man gaa ind paa Jakobs Fordring, at hans Svigersøn skulde indsættes i sine Lande igjen. Prinsen forlod Madrid, som han var kommen, Jakobs Venskab for Spanien forvandlede sig til Had og han sammenkaldte det fjerde Parlament for at træffe Foranstaltninger til at understøtte sin Svigersøn. Der blev endog udstedt en Krigserklæring mod Spanien, men det næste Aar døde Jakob (1625). Han havde ligget i en bestandig Strid med Parlamentet, som vilde have sine Klager afhjulpne, før det bevilgede Penge, medens Kongen paastod, det uden videre skulde bevilge dem paa hans Forlangende. I en af hans Aabningstaler hed det blandt andet: „Jeg har saa ofte fløjet for eder, og I have ikke danset; jeg har sørgt, men I vilde ikke klage med mig. Nu tør jeg haabe paa et bedre Udfald.“ Til sidst blev han kjed af denne Strid, overlod i sine sidste Aar hele Regeringen til Buckingham

og hengav sig til sine Ynglingsbeskæftigelser, Jagt og Drikkegilder.

Karl den første var endnu mere katolsksindet end hans Fader og havde endnu højere Forestillinger om en Konges Magt og Værdighed. Kort efter sin Tronbestigelse ægtede han en katolsk Prinsesse, Henriette Marie, Datter af Henrik IV i Frankrig. Da Bruden landede i Dover med et stort Følge af franske Hofmænd, var det for de fleste Engelskmænd, som saa de den livagtige Antikrist vende tilbage over Havet. Disse Følelser gave sig strax tilkjende i Parlamentet, der var sammenkaldt for at bevilge Penge til at betale Gjælden og Udgifterne ved Formælingen samt til at fortsætte Krigen med Spanien. De Summer, som bleve bevilgede, vare højst utilstrækkelige. Fortrydelig over denne Mangel paa Føjelighed, som efter hans Mening ikke var langt fra oprørske Trodsighed, opløste Kongen Parlamentet og skaffede sig Penge ved egenmægtig at paalægge nogle Toldafgifter. Der blev udrustet en Flaade, som skulde indtage og plyndre Cadix, men den blev slet ført, og Toget mislykkedes. For at oprette denne Tort skulde der udrustes en ny Flaade, og Parlamentet blev igjen sammenkaldt for at skaffe Penge. Nogle bleve bevilgede, men forevrigt rettedes Angrebene denne Gang især imod Buckingham, som man bebrejdede at have solgt Embeder, brugt Kronens Indtægter til sin egen Fordel og overladt Richelieu Krigsskibe imod de Reformerte. Kongen vilde forhindre en Anklage og lod Underhuset give en drøj Irettesættelse. Han vilde høre alle billige Besværinger, hed det, thi ingen elskede sit Folk mere end han; men heller ikke var nogen mere nidkjær over sine Rettigheder, dem han paa ingen Maade vilde lade krænke under Paaskud af parlamentarisk Frihed. Hertugen af Buckinghams Forhold og Fortjenester kjendte Kongen bedst og fandt, at Beskyldningerne mod ham krænkede baade ham og hans Fader Jakob. Derfor befalede han at holde inde med denne Undersøgelse og overlade til hans Visdom at reformere de Ting, som de forudsatte at være anderledes, end de burde. Forevrigt maatte Pengebevillingerne ikke opsættes, til Besværingerne vare afhjulpne. Underhuset lod sig dog ikke skræmme, men indleverede sin Klage mod Buckingham til Overhuset. Kongen blev saa forbitret, at han lod et Par af de ivrigste Talere fængsle. De slap dog snart ud igjen, men

Parlamentet blev paa ny opløst, uden at Hensigten med dets Sammenkaldelse var opnaaet. Kongen maatte skaffe sig Penge paa anden Maade, og han fulgte fremdeles Buckinghams Raad. Til stor Harm for Protestanterne fritog han Katholikerne for de fastsatte Straffelove, imod at de indbetalte visse Summer, og paa samme Tid befalede han, at Læren om Kongens uindskrænkede Magt skulde indskræpes fra Prædikestolen. Uden Parlamentets Samtykke forhejede han Tønde- og Vægtafgiften, der udgjorde den vigtigste aarlige Indtægt, og da det ikke vilde forslaa, begyndte han at udskrive et tvungent Laan af en Procent af al urerlig Ejendom og en Mark af hvert Pund rørlig. De, der undslog sig for at udrede det, fik Soldater i Indkvartering. Mange rige Folk bleve fængslede og fattige tvungne til Tjeneste i Hæren og paa Flaaden. Disse udrustedes denne Gang for at hjælpe de reformerte Franskmænd, der i Rochelle bleve belejrede af Richelieu, og med dette Foretagende haabede Buckingham at vinde Stemningen for sig; men da ogsaa dette Tog fuldstændig mislykkedes, tjente det kun til at forege Hadet imod ham. Han var ængstelig ved at fortsætte Inddrivningen af det tvungne Laan og sammenkaldte derfor det tredje Parlament (1628). Det var valgt mest blandt Regeringens Modstandere, var modigt paa Grund af Kongens Vaklen og fast bestemt paa at forsvare sine forfatningsmæssige Rettigheder. Dog gik det frem med Maadehold og Besindighed. Foreløbig blev der bevilget saa stor en Sum, at Kongen med rørt Hjærte ytrede, at han paa denne Dag var stegen mere i Kristenhedens Agtelse end ved flere Sejre; men man havde ikke bestemt, naar denne Sum skulde udredes, for at der først kunde sættes igjennem, at flere Besværinger bleve afhjulpne. De fremkom med en saakaldet «Bøn om Ret», der bestemte: at ingen uden begge Parlamentshuses Samtykke kunde tvinges til Foræringer, Laan eller Skatter; at Folket mere end hidtil skulde forskaanes for Indkvartering; at ingen vilkaarlig maatte arresteres, uden at Aarsagen dertil angaves, eller dømmes uden af en ordentlig Domstol. — Kongen søgte ved alle Slags Midler at forhindre Vedtagelsen af disse Bestemmelser, og da de dog gik igjennem, vilde han ved ubestemte Løfter slippe for at stadfæste dem; men Huset forlangte et bestemt Svar og gjorde Anstalter til paa ny at optræde mod Buckingham. Omsider gav Kongen efter

og erkjendte Begjæringen for en Rigslov. Derpaa bleve Pengebevillingerne afsluttede. Dog standsede Underhuset ikke sine Undersøgelser, men begyndte at tage fat paa Tønde- og Vægtafgiften. Denne Forhandling blev imidlertid afbrudt ved, at Kongen udsatte Møderne. — Ved Hjælp af de bevilgede Summer udrustede Buckingham en ny Flaade for at undsætte Rochelle, men just som han stod i Begreb med at gaa om Bord for at tage Overbefalingen, blev han myrdet. En puritansk Sværmer ved Navn Felton var ved Forhandlingerne i Underhuset bleven overbevist om, at Buckingham var Skyld i alle Landets Ulykker, og at han ved at rydde ham af Vejen vilde gjøre Gud, Kongen og Landet den største Tjeneste. Da Buckingham en Morgenstund traadte ud af sit Værelse for at stige til Vogns, stak han ham en Kniv i Brystet, og han sank død om paa Stedet, i det han udbød: «Skurk, du har myrdet mig.» Felton lod sig rolig gribe og erklærede siden i Forhøret, at han ingen medskyldige havde og aldrig havde haft personligt Fjendskab til Hertugen, men tvært imod bedet for hans Sjæls Frelse, i det han stødte til. — Saaledes var den Anstødssten fjærnet, som Buckingham var, mellem Kongen og Parlamentet; men alligevel optog dette strax Kampen, da det paa ny traadte sammen, og under de mest stormende Forhandlinger, hvorved det endog kom til Haandgribeligheder, vedtog Underhuset, at enhver, der begunstigede Papisterne, og enhver, der raadede til at inddrive Tønde- og Vægtafgiften uden Parlamentets Samtykke, eller som inddrev eller betalte den, var en Dødsfjende af Riget og en Forræder imod den engelske Frihed. Kongen havde sendt en Embedsmand for at afbryde Forhandlingerne og udsætte Møderne, men han fandt Dørene lukkede, og inden der blev hentet Soldater for at sprænge dem, var Beslutningen vedtagen. Karl begav sig til Overhuset og opløste der hele Parlamentet «paa Grund af Underhusets ulydige Opførsel.» — Nu besluttede Karl at regere uden Parlamentets Medvirkning. Der var nemlig i Forfatningen ingen Tid bestemt for dets Sammenkaldelse. Han havde to dygtige Mænd ved sin Side, nemlig Sir Thomes Wentworth, siden Greve af Strafford, og Erkebiskop Laud. Den første havde hørt til hans Modstandere, var en af de ivrigste til at fremme Bønnen om Ret og havde været fængslet for Modstand mod det tvungne Laan. Nu var han bleven Kongens Mand og arbejdede

paa at gjenoprette den uindskrænkede Magt, skaffe Kronen Anseelse og regere med Kraft, uden at bryde sig om Folkets Rettigheder. Laud virkede i samme Aand paa Kirkens Omraade, holdt strængt Tilsyn med, at Præsterne opfyldte deres Pligter og forlangte ubetinget Lydighed. For at kunne undvære Pengebevillinger, sluttedes der Fred med Frankrig og Spanien; men man kunde alligevel ikke komme igjennem uden ny Paalæg. Mod høj Betaling meddelte Regeringen Eneret paa Frembringelse eller Salg endogsaa af nødvendige Levnetsmidler. Der blev lagt Skat paa Sæbe, Salt, Lys, Vin og Læder, og en stor aarlig Afgift paa 200,000 Pund blev opkrævet til Flaadens Bygning og Vedligeholdelse. Folket var misfornejet med alt dette, men i langt højere Grad blev dets Følelse saaret ved Lauds Fremgangsmaade. Allerede under Jacob I vare Puritanerne blevne forfulgte og mange af deres Præster afsatte, men nu blev det langt værre. Hele Skarer af dem droge omkring og prædikede paa fri Mark, i Huler og Skove imod Papismen, som de mente, Laud og Kongen vilde indføre. Alle Dissenter bleve udelukkede fra Embeder og trykkede og plagede paa mange Maader. Det blev endog forbudt dem at udvandre. Til sidst besluttede Laud at indføre en ny Alterbog, hvorefter en Del gamle katholske Kirkeskikke skulde indføres igjen og ny føjes til af hans egen Opfindelse for at give Gudstjenesten større Højtidelighed og Værdighed. Alle Kirkeforstandere bleve tagne i Ed paa, at de vilde angive enhver Præst, som ikke fulgte de nye Forskrifter. Den Gjæring, som herskede iblandt Folket, aabenbarede sig i en Strøm af Skrifter imod Papismens Begunstigelse, Hoffets Udsvævelser og Tyranniet i Kirken og Staten, og strænge Forholdsregler kunde ikke standse dem. Henrik VIII havde oprettet en Domstol, der kaldtes Stjærnekammeret og nærmest var bestemt for at dømme den højere Adel. For denne Domstol bleve nu Folk i Mængde indstævnedes for al Slags Opsætsighed og maatte betale svære Bøder, staa i Gæbestokken, miste begge Øren og hensesidde i langvarigt Fængsel; men de bleve ærede som Martyrer for Tro og Frihed.

Alt dette havde dog et Slags Skin af Ret i England, hvor Kongen efter Loven havde Overhøjhed over Kirken; men nu skulde den ny Alterbog ogsaa indføres i Skotland, hvor dette ikke var Tilfældet. Første Gang Præsten

traadte frem med den i Domkirken i Edingborg iført en hvid Korkaabe, skrege Tilhørerne, især Kvinderne, før end han endnu havde aabnet Munden: Pave! Pave! Antikrist! Stener ham! Biskoppen betraadte Prædikestolen for at berolige Folket, men det hjalp ikke; man kastede Bænke og Skamler efter ham, og han maatte skynde sig bort. Paa Vejen til sin Bolig blev han forfulgt af en Flok rasende Kvinder og kastet i Skarnet. I flere Dage derefter vare alle de, der havde Del i disse forhadte Forandringer, udsatte for Mishandling og Forhaanelser selv i deres egne Huse. Det blev heller ikke ved Gadeoptøjer, men fra hele Landet strømmede Folk til Edingborg, sluttede sig sammen og indgave Andragender til Kongen. Disse bleve imidlertid afviste, da de «ved deres Form og Indhold krænkede hans Anseelse», og Foreningerne erklæredes for ulovlige; men nu blev der dannet et nøjere Forbund (covenant), hvis Medlemmer forpligtede sig til at modsætte sig enhver ny Forandring og aldrig erkjende Biskoppernes verdslige eller gejstlige Rettigheder, før end en fri Kirkeforsamling og et frit Parlament havde erklæret sig derom; dog skulde Kongens Rettigheder ikke krænkes. «Tvært imod love og sværge vi», hed det, «med Liv og Blod at forsvare vor ærede Herre, Hs. kongelige Majestæt, saa vel som Religionen og Friheden. Men paa ingen Maade ville vi ved Trusler eller Tilløkkelser lade os bringe til at forsage denne velsignede og ærlige Forbindelse, men leve, som det sømmer sig Kristne, der have fornyet deres Pagt med Gud, og for Fremtiden vandre for Herren i Fromhed, Maadehold og Retfærdighed.» Der udgik Opfordring til enhver om at undertegne Forbunds-skriftet, og tusende paa tusende ilede til for at bevidne deres Kjærlighed til Fædrelandet og Troen. I Edingborg blev der anordnet en højtidelig Faste, hvorpaa Forbundet 1ste Maj 1638 under Formaninger og Bønner blev besvoret af en talles Folkemasse med opløftede Arme. Skotternes Alvor og Enighed gjorde Kongen betænkelig, og for at vinde Tid gjorde han en Mængde store Indrømmelser, hvorved han haabede at faa Forbundet opløst; men Skotterne vare mistænksomme og traf Foranstaltninger til at sikre sig, alt med «det ydmygste og troeste Hensyn til Hs. Majestæt, hvis Ære næst Guds var dem den dyrebareste.» En Hær blev opholdt, Borge og Fæstninger paa Grænsen forstærkedes og forsynedes med Forraad, og selv

Kvinder og Børn hjalp at bære Tømmer og Stene under Bøn og Sang. Kongen rustede sig ogsaa, men inden han naaede Grænsen, havde Skotterne bemægtiget sig alle Stæder, som havde kongelig Besætning. Da Hærene stode lige overfor hinanden, blev der underhandlet og bestemt, at Tropperne skulde afskediges paa begge Sider, og at en ny Kirkeforsamling og et nyt Parlament skulde afgjøre Stridighederne. Mismodig kom Kongen tilbage til sin Hovedstad. Han følte, hvor dybt hans Anseelse var sunken, og fortro, at han havde givet efter. Skotterne paa deres Side forbleve i Stilhed rustede. De ny Forsamlinger viste sig paa ingen Maade fejelige mod Kongen, og han besluttede at optage Krigen igjen. «Man maa bringe disse Mennesker til Fornuft med Piskeslag», mente Strafford. Han troede, hele England maatte dele hans Harme mod Oprørerne og raadede til at sammenkalde Parlamentet for at faa Penge. Modstræbende gav Kongen efter, men fast bestemt paa at gribe ind med Strængheid, hvis der skete Modstand. I England vakte det baade Forbavselse og Glæde, da Parlamentet efter elleve Aars Forløb paa ny blev indkaldt, og Valgene skete i en nogenlunde maadeholden Aand. Det kom sammen (1640) og viste sig tilbøjeligt til at gaa ind paa Kongens Fordringer; men pludselig blussede Striden op. Kongen forlangte 800,000 Pund, og i en trodsig Tone blev der tilføjet, at han ikke vilde modtage mindre. Da Forhandlingen herom blev heftig, og der blev ført saa dristig Tale som aldrig nogen Sinde før, greb Kongen til det gamle Middel. Han hævdede Forsamlingen og lod de heftigste Talere kaste i Fængsel. Derved opnaaede han imidlertid kun at forbitre Stemningen, og i London forefaldt flere betænkelige Gadeoptøjer. Ved Laan og Gaver fra Ministre, Hoffolk, Bisper og Lorder fik Kongen rustet en Hær, men den blev trængt tilbage af Skotterne, som vare hurtigere paa Færde. Paa deres Fane førte de den Indskrift: «For Kristi Krone og Forbundet.» Ved Trompeternes Lyd samledes Krigerne Morgen og Aften for at synge Salmer og høre stormende Prædikener. Anførerne udstedte den Erklæring, at de drog ud ikke imod det engelske Folk, men imod Ærkebiskop Laud, Biskopperne og Papisterne, samt at de kun vilde gjenoprette Frøden og straffe Rolighedsforstyrrelserne i Israel, deres Tids Korah, Bileam, Doeg osv. Paa samme Tid sendte

de underdanige Budskaber til Kongen og bade om et fredeligt Forlig. Karl, hvis Skatkammer var udtømt, hvis Hær var utilfreds og oprørsk, og som maatte befrygte at se sine engelske Undersaatter forene sig med Skotterne, saa sig tvungen til anden Gang at underhandle med Oprørerne. Imidlertid raabte man i England alle Vegne paa, at Parlamentet skulde sammenkaldes. Selv Strafford og Laud vare modløse og trætte og raadede Kongen til at betro sig til sine Undersaatters gode Vilje. Med stor Frygt og efter lang indvortes Kamp gav han efter, og nu mødte det femte Parlament, der kaldes det lange og næsten udelukkende bestod af ivrige Presbyterianere og Puritanere. De begyndte strax med at anklage Strafford, «den store frasældne fra Folkets Sag», som han kaldtes i Underhuset, som Fædrelandsfjende og Højforræder. Da han mødte i Overhuset, blev han tvungen til knælende at modtage Budskabet om, at Lorderne havde givet Befaling til at fængsle ham, indtil han havde retfærdiggjort sig mod Underhusets Klager. Laud blev ligeledes fængslet, og et Par andre Medlemmer af Statsraadet undgik det kun ved at flygte til Frankrig. Saaledes var Kongens Raad opløst, og han selv prisgiven til sin Svaghed og Raadvildhed. Underhuset gik videre paa den betraadte Vej. Alle Medlemmer, som havde kjøbt Eneret af Kongen, blev udviste af Parlamentet, Stjernekammerets Beslutninger erklærede for ugyldige, de afsatte Præster gjenindsatte og de politiske Fanger frigivne. Med den skotske Hær traf Parlamentet den Overenskomst, at den skulde blive staaende i de nordlige Grevskaber og der underholdes af Englænderne, til de paatænkte Forandringer vare satte igjennem. Man vilde forsøge paa at indføre den presbyterianske Kirkeforfatning ogsaa i England, og i London begyndte allerede Pøbelen at ødelægge Kirkeprydelser. Kongen maatte finde sig i alt. Han dannede et nyt Ministerium af Folkepartiet og gav sit Samtykke til to vigtige Love. Den ene gik ud paa, at Tønde- og Vægtafgiften for Fremtiden kun maatte hæves med Parlamentets Samtykke, og var i Grunden en gammel Bestemmelse, men var i lang Tid ikke overholdt. Den anden derimod, der bestemte, at Parlamentet skulde sammenkaldes mindst hvert tredje Aar, var et nyt Tillæg til Forfatningen, hvorfor Parlamentet takkede Kongen i en Adresse, og Folket jubledede og tændte Glædesblus. Hvad der især

bevægede Kongen til denne Føjelighed, var Haabet om derved at frelse Strafford; men det blev alligevel skuffet. I tretten Dage forsvarede denne sig ædelt og grundigt for Overhuset mod Beskyldningen for Højforræderi, men det var forgæves; thi hans Modstandere ansaa hans Fald for nødvendigt til deres Sags Fremme. Underhuset erklærede ham for overbevist, og Navnene paa de Medlemmer, der havde stemt imod dette, bleve opslaaede paa Gaderne som Straffordianere, der vilde forraade Fædrelandet for at redde en Forræder. Kongen sammenkaldte begge Huse og talte hans Sag paa det varmeste; men det hjalp lige meget, og Ophidselsen hos Folket tog til ved alle Haande Rygter om, at Kongen vilde udfri ham af Fængslet, hvorpaa der ganske rigtig var gjort et Forsøg. Overhuset, hvor de katholske Adelsmænd og Biskopperne vare udelukkede fra at stemme, dømte til sidst ogsaa Strafford som skyldig, og Kongen kunde ikke en Gang opnaa, at Dommen blev opsat nogle Dage. Endelig lod Kongen selv sig af sin Gemalinde overtale til at samtykke i sin Vens og tro Tjeners Henrettelse. Strafford gik til Skafottet med Værdighed og Standhaftighed. Ved Afskeden fra sin Broder og sine Venner, der ledsagede ham, sagde han: «Nu er det snart forbi. Et Hug vil gjøre min Kone til Enke, mine Børn faderløse og skille mig fra alle de gode, som hidtil have elsket mig. Gud være med dem alle! Ham takker jeg, fordi han skjænker mig denne Rolighed i Døden, og at jeg lige saa kummerfri kan lægge mit Hoved paa denne Blok, som jeg hver Aften lagde det paa min Pude.» Underhuset gik, dristig ved de vundne Sejre, videre og begyndte nu at angribe de kongelige Forrettigheder og den biskoppelige Kirke. Kongen vidste ikke bedre Raad, end at begive sig til Skotterne, for om muligt at vinde dem til Hjælp imod sine engelske Under-saatter. Parlamentet i Edingborg var næsten ligesaa stormende som det engelske, og Puritanerne davede Kongens Øren med deres rasende Skraal; men Karls Føjelighed afvæbnede dem, og skjønt de betragtede den som en Dyd af Nødvendighed, vandt han dog saa mange ved sin Mildhed og Venlighed, at Parlamentet erklærede sig tilfredsstillet baade med Hensyn til Religionen og Friheden, og at en tilfreds Konge forlod et tilfreds Folk. Han begyndte at fatte Haab igjen, men der trak snart ny Uvejrsskyer op over hans Hoved. Irlænderne havde be-

standig været betragtet som halvville Folk, der skulde holdes i Ave ved Tvang, og vare paa mange Maader trykkede og forurettede. De vare vedblevne at være Katholiker og saa med Harme protestantiske Nybyggere fra England tage det ene Stykke af Landet i Besiddelse efter det andet. Frihedsbevægelsen i England og Skotland bragte Røre ogsaa blandt dem, og da deres Begjæringer til Parlamentet bleve afviste, brød det løs i en frygtelig Opstand, hvori 15,000 Protestanter bleve myrdede. Da Karl I kom tilbage fra Skotland, blev han i London modtaget af Folkets Jubelraab; men denne Glæde varede kun kort. Hans Modstandere i Parlamentet beskyldte ham som katholskindsind for at staa i hemmelig Forbindelse med de irske Operere og paastode, at der bestod en Forening af Papister, Biskopper og Hofmænd, som gik ud paa at omstyrte Forfatningen. Med faa Stemmers Flertal blev det i Underhuset under heftig Kamp besluttet at sende Kongen en Forestilling om disse Ting, og den samme blev strax trykt og sendt ud iblandt Folket. Nu begyndte Gjæringen igjen, og der blev dannet Foreninger til Troens og Frihedens Frelse. Kongen gjorde igjen et svagt Forsøg paa at standse Strømmen med Magt, men bevirkede derved kun, at den steg endnu højere. Han lod fem af de ivrigste Talere anklage og indfandt sig selv i Parlamentet med et stort Følge for at give Befaling til deres Fængsling. Underrettede om denne Beslutning vare de imidlertid udeblevne, og om Natten vare en stor Mængde Borgere under Vaaben for at beskytte dem. Der var tillige udbredt det Rygte, at Kavalererne, saaledes kaldte man Kongens Tilhængere, vilde stikke Ild paa Staden og hugge Indbyggerne ned. Nogle Dage efter bleve de fem Parlamentsmedlemmer, som nu vare Dagens Helte, førte tilbage til Underhuset i et stort Optog af flere Tusende bevæbnede Borgere og en talløs Folkeskare. Toget gik forbi Kongens Slot, og kaade Stemmer raabte: «Hvad er der blevet af Kongen og hans Kavalerer?» men da det skete, var Kongen ikke i Slottet. Natten forud havde han forladt London og begivet sig til Landets nordlige Egne, for at sikre sin Person og træffe Anstalter til Modstand. Han blev siden fulgt af 32 Lorder og 60 Medlemmer af Underhuset, og den største Del af Landadelen, der ikke havde taget synderlig Del i de politiske Kampe, var paa hans Side af gammel Troskab mod

Kongen. Snart var hele Landet delt i to store Partier, Parlamentets og Kongens, og en Borgerkrig var uundgaaelig (1642). I Udlandet bekymrede man sig ikke videre om disse indvortes Stridigheder i England; de fleste Magter vare indviklede i Trediveaarskrigen, og Kardinal Richelieu, som netop i denne Tid døde, havde været vel tilfreds med at se England svækket. Ved Nottingham plantede Kongen sin Fane med den Indskrift: «Giv Kejseren, hvad Kejsereis er.» Om Natten blev den kastet om af et frygteligt Uvejr, og det var for mange et ondt Varsel. De fleste Adelsmænd samlede sig efterhaanden om den med deres undergivne, og Hæren naaede snart en anselig Størrelse; men Kongen havde al Tid stor Mangel paa Penge. Hans Sendebud gik igjennem Landet fra Herregaard til Herregaard for at samle, og Dronningen, som var rejst til Holland, pantsatte der sine Kostbarheder for at skaffe Penge og Skibe. Nogle af disse bleve imidlertid opsnappede af engelske Kapere. Paa Parlamentets Side stillede sig Borgerne og de fri Bønder, der ansaa Parlamentet for deres og Religionens Beskytter. Ivrigst vare Puritanerne, der betragtede det som hellig Pligt at vove Liv og Ejendom for deres Kirkeforfatning. Kavalererne kaldte dem «Rundhovederne», fordi de imod Tidens Mode gik med tæt afskaar et Haar, ligesom de i det hele ved et simpelt Ydre vilde vise deres Strængighed i Tænkemaade og Sæder. Penge fik Parlamentet dels ved at inddrage kongelige Kasser dels ved frivillige Gaver. I London blev der sendt saa meget Selv til Mønten, at der ikke var Folk nok til at tage derimod. Kvinderne sendte deres Smykker, og de unge Mænd kappedes om at lade sig indskrive som frivillige. Efterhaanden bredte Kampen sig ud over hele Landet. Ethvert Grevskab, enhver Stad, ja enhver Landsby var delt i de to Partier, og det, der var stærkest, tvang det andet til at punge ud for deres Sag. I de to første Aar var Kongens Hær den stærkeste, og han truede flere Gange London. Parlamentet fik Hjælp af Skotterne, der frygtede for at miste deres Friheder igjen, hvis Kongen til sidst sejrede; men til Gjengjæld sluttede Karl Vaabenstilstand med Irlænderne og trak Tropper der fra til at forstærke sin Hær. De irske Tropper bleve imidlertid angrebne, førend de endnu havde forenet sig med Kongen af Sir Thomas Fairfax og aldeles oprevne. Samme Feltherre,

der allerede havde udmærket sig i Parlamentets Tjeneste, vandt nogle Maaneder efter en stor Sejr over de kongelige i Nærheden af York, ved hvilken Lejlighed Oliver Cromwell blev Dagens Helt. Denne Mand var af sin Fader, en fattig Adelsmand, bestemt til Videnskabsmand, men bortødslede sin Ungdom i et vildt Levnet. Efter at have sat sin Fædrearv til ved Drik og Spil, blev han greben af en stærk Anger og sluttede sig fra nu af til de ivrigste Puritanere, holdt gudelige Forsamlinger, prædikede for sine Husfolk og tilbød at tilbagebetale alt, hvad han havde vundet i Spil. Da han siden arvede nogen Formue, bosatte han sig paa Landet for uforstyrret at kunne leve for gudelige Øvelser. Da Karl I sammenkaldte det tredje Parlament (1628), blev han valgt til Medlem for sin Fødeby og besøgte Møderne med Iver, men uden at blive synderlig bemærket, da han ikke var veltalende, var smudsig i sin Paaklædning og havde et frastødende Ydre. Det Tyranni, Laud øvede mod Puritanerne, forekom ham saa utaaeligt, at han besluttede at udvandre til Amerika. Otte Skibe med misfornøjede laa allerede sejlklare paa Themsen, da det ovennævnte Forbud fra Hoffet tvang dem til at gaa tilbage. Nu sluttede han sig til Kongens heftigste Modstandere, og da hin sidste Forestilling var vedtagen efter voldsom Kamp, ytrede han, i det han forlod Huset: «Dersom denne Beslutning ikke var gaaet igjennem, havde jeg imorgen solgt alt, hvad jeg ejer, og aldrig set England mere.» Da Krigens var udbrudt, besluttede han for Parlamentet at uddanne Tropper, der ved sædelig Styrke og Frihedssind kunde maae sig med Kavalerernes Mod og Æresfølelse. Han samlede 14 Eskadroner Ryttere af fri Landmænd eller Sønner af saadanne Folk, der ikke brøde sig om Sold, af Tænkemaade haarde og stolte ligesom han selv. «Naar jeg møder Kongen paa Valpladsen», sagde han til dem, «saa brænder jeg min Pistol af paa ham, som paa enhver anden; tillader eders Samvittighed eder ikke at gjøre det samme, saa kunne I ikke kæmpe under mig». Han vønnede dem til den strængeste Orden og den største Omhu for deres Vaaben og Heste, og saaledes førte han dem i Felten som Oberst. Uagtet han var 43 Aar gammel, da han greb Krigerhaandværket, anførte han dem snart med en gammel øvet Krigers Indsigt og Dygtighed. Han stødte til Fairfax, hvem han ved alle Lejligheder viste den

sterste Ærbødighed, og hvis Tillid han fuldkommen vandt. Især var han dog den menige Soldats Ven paa Grund af hans vidtgaende Frihedsanskuelser og hans religiøse Iver. Saa længe Presbyterianerne kæmpede mod den biskoppelige Kirke, vare de i denne Kamp enige, men aldrig saa snart havde de vundet Sejr imod Biskopperne, før det viste sig, at der var indre Uenighed imellem dem, i det de egentlige Presbyterianere vilde have Kirkens Sager styrede af folkevalgte Præster efter Regler, der bleve fastsatte paa Kirkemøder og Generalforsamlinger, hvorimod der nu fremstod et Parti, der heller ikke vilde have denne Myndighed, da det var ligegyldigt, om Kirken blev tyranniseret af en Pave, en Bisp eller en Præst. Enhver kristen Forsamling, der er forenet i Aandens Fællesskab, stod efter deres Mening umiddelbart og uafhængig af alle andre Samfund under Kristus og var selv den hele fuldkomne Kirke. De kaldtes Independenten (de uafhængige), og til dem hørte Cromwell. Endnu videre gik de saakaldte Levellers, der ikke engang vilde have Menigheder, men holdt paa enhver enkelt Persons fuldkomne Uafhængighed, selv om fælles Anskuelser havde forenet dem sammen. De kom saaledes til den modsatte Yderlighed af den katholske Kirke, der fastsætter en udvortes Enighed for hele Kristenheden med én Mand i Spidsen. De bleve siden Cromwells ivrige Modstandere. Jævnslidende med disse kirkelige Anskuelser gik de politiske lige fra det uindskrænkede Kongedømmes Tilhængere til de vildeste Republikanere. I Parlamentet blev man enig om at opheve den biskoppelige Forfatning og skaffe alle Malerier, Billedstøtter, Lysestager, Kors og Orgeler bort fra Kirkerne, ligesom alle Skuespilhuse skulde lukkes. Ligeledes blev man enig om at tage Hævn over den gamle Ærkebiskop Laud, som længe havde siddet i Fængsel og næsten var glemt. Syg og svag blev han ført for Retten og dømt fra Livet. Paa Skafottet sagde han: «Ingen kan mere ivrig ønske at skaffe mig ud af Verden, end jeg selv ønsker at forlade den.» Derpaa bad han for Kongen, Sandheden, Kirken og Freden, knælede og lagde sit Hoved paa Blokken. Endelig blev der under haardnakket og utrættelig Modstand af Independenterne taget Bestemmelse om Gudstjenestens Form. Imidlertid voxede disses Indflydelse bestandig, og Presbyterianerne bleve derfor tilbøjelige til at underhandle med Kongen, af hvem de

forlangte Løfte om at opretholde deres Kirkeforfatning saa vel som Parlamentets Magt.

Paa denne Tid havde Karl igjen haft Krigslykken paa sin Side, og saa vel derfor som paa Grund af den tiltagende Splid imellem hans Modstandere, haabede han at gaa sejrrig ud af Kampen. Han var altsaa ikke villig til at gjøre Indrømmelser, og Sværdet skulde være Dommer. Ved Naseby stod det afgjørende Slag (1645), og her gjorde Cromwell med sine Ryttere Udslaget. Kongen fægtede med Tapperhed, og da hans Hær vaklede for Cromwells Angreb, vilde han i Spidsen for sit Garderegiment styrte sig ind paa den overlegne Fjende; men en af hans Venner greb hans Hest ved Tøjlen med de Ord: «Vil De da lade Dem dræbe?» og førte ham ud af Kamptummelen. Alle hans Kanoner, Krigsfaner og alle hans Papirer faldt i Fjendens Hænder. Efter at have søgt Tilflugt paa forskellige Steder og til sidst indesluttet sig i Oxford, som blev truet af Parlamentets Hær, besluttede Karl at betro sig til den skotske Hær, som han troede al Tid vilde være mildere stemt imod ham end det engelske Parlament. At falde i dettes Hænder var ham en vederstyggelig Tanke. Med et lille Følge ankom han til Skotterne, som stode i Nordengland, og her blev han modtagen og behandlet med al skyldig Ærefrygt. Heri skete dog efterhaanden Forandring, da han bestemte sig ved at gaa over til den presbyterianske Kirke. Præsterne opbød al deres Veltalenhed for baade ved Overbevisning og Trusler at formaa ham dertil; men det var alt forgæves. Ikke bedre gik det med Underhandlingerne mellem Kongen og Parlamentet, hvor Presbyterianerne endnu havde Overvægten. Kongen vilde ikke gaa ind paa deres Fordringer, hverken de kirkelige eller politiske, og Independenterne jubledes over, at Forsøget var strandet. Nu forlangte Underhuset Kongen udleveret og gjorde Mine til at sætte sin Vilje igjennem med Magt. Det skotske Parlament var betænkeligt ved at indvikle sig i en ny Krig, og Enden blev, at de gik ind paa Opfordringen imod at faa 400,000 Pund udbetalt som Erstatning for den Hjælp, de havde ydet. Karl sad ved Skakbrættet, da denne nedslaaende Efterretning blev bragt ham, og han havde Fatning nok til rolig at ende sit Spil. Et engelsk Rytterregiment afhentede ham, og han blev bevogtet med Stræng-
hed; men det engelske Folk viste ham stor Deltagelse og

stimlede sammen for at se deres ulykkelige Konge, da han som Fange blev ført igjennem Landet.

Saaledes havde Parlamentet efter fire Aars Kamp fuldstændig overvundet Kongen; men nu begyndte for Alvor Kampen i dets egen Midte. Presbyterianerne vilde have Hæren aftakket, fordi Independenterne havde deres Styrke i den, men derved ophidsede de den kun mere, og den forlangte først sin tilgodehavende Sold. Pludselig kom der Efterretning om, at Hæren havde bemægtiget sig Kongen. En Trop Ryttere var en Aftenstund ankommen til Slottet, hvor Parlamentet holdt ham fangen, og forlangte at blive indladt for at tale med Kongen. Kommandanten spurgte, hvem der var deres Anfører, men de svarede, at de alle vare Anførere, og medens der opstod en Ordvexling derom, trak Besætningen Faldgitteret op, og Slottet blev besat. De erklærede, at de kom i Hærens Navn for at bringe Kongen i Sikkerhed, da man havde i Sinde at føre ham til London, hverve en ny Hær og begynde Borgerkrigen igen. Da Kongen spurgte, om de havde Fuldmagt fra Fairfax, blev der svaret, at Fairfax var Medlem af Hæren, og forøvrigt stod Fuldmagten der i Gaarden, nemlig de opstillede Ryttere. «Den er tydelig og læselig nok», sagde Kongen, hvorpaa han steg i en Vogn og fulgte dem. Fairfax blev yderst forbavsset og gik Kongen i Møde med hele sin Generalstab, som ærbødigt kyssede deres Herre paa Haanden. — Det var Cromwell, der havde faaet denne Streg udført. Presbyterianerne i Parlamentet blev yderst bestyrkede ved Efterretningen om denne Tildragelse, og deres Forfærdelse tog til, da der blev meldt, at hele Hæren var i Fremrykning imod London. Borgerne tilbød at forsvare Staden; men da den frygtelige Hær stod for Murene, tabte man Modet, og efter frugtesløse Underhandlinger frem og tilbage bleve Portene aabnede. Hæren besatte Staden, og Independenterne holdt Takkefest i alle Kirker for den gjenoprettede Frihed. Begge Partier søgte nu at vinde Kongen, men han vaklede, kunde ingen Beslutning tage og haabede bestandig paa, at de gjensidig skulde oprive hinanden. Cromwell, som fra nu af afgjort er Hovedmanden, afpassede sin Stilling efter Omstændighederne. Først nærmede han sig til Kongen, ja vovede endog at tale hans Sag i Parlamentet, hvorved han af sit eget Parti paadrog sig Bebrejdelse for Forræderi og Løgn; men da han paa samme Tid ved sine Spioner blev under-

rettet om, at Kongen hemmelig underhandlede med Skotterne og Ierner, slog han om og gik fra nu af den modsatte Vej. «Kongen», sagde han, «er en Mand med Aand og Forstand, men tillige med en ulægelig Falskhed, og medens han beder Hæren om Hjælp, søger han at bevirke dens Undergang.» Cromwell havde dog selv lige saa fuldt som Kongen begyndt at spille dobbelt Spil.

Paa denne Tid indtraf en Begivenhed, som viste, at Cromwell var skabt til at herske. Levellernes Lære havde vundet Indgang i Hæren, og deres Sværmeri for Frihed og Lighed gik saa vidt, at de vilde have al Tvang og enhver Myndighed afskaffet, saa vel som al Forskjel paa Stand og Formue. Cromwell indsaa, at det vilde være ude med ham og hans Parti, hvis han ikke fik standset denne Bevægelse. Levellerne havde allerede svoret, at han skulde bøde med sit Hoved for hans hemmelige Underhandlinger med Kongen. Hæren forlangte en Sammenkomst med Generalen for at forebringe Sagen, og Cromwell raadede til at dele den i tre Afdelinger og først at forsamle de roligste Regimenter, for at sikre sig dem og derved paavirke de andre. To af de mest oprørske Regimenter indfandt sig imidlertid strax uden Befalingsmænd og med den Indskrift paa deres Hatte: «Folkets Frihed og Soldaternes Rettigheder.» General Fairfax traadte i Følge med nogle af sine djærveste Officerer hen til det ene Regiment efter det andet, bebrejdede dem deres oprørske Forhold og lovede at ville understøtte deres Ønsker, naar de vendte tilbage til Lydighed. Alle lovede det, selv det ene af hine to Regimenter lod sig bevæge ved Synet af den gamle Feltherre; men det andet svarede med vilde Skrig. Da traadte Cromwell frem: «Riv Indskrifterne af eders Hatte!» raabte han med truende Røst, og da de ikke adlode, styrtede han midt ind iblandt dem og trak 14 af de værste Skraalere frem. Der blev øjeblikkelig nedsat en Krigsret, tre af Formændene dømtes fra Livet, og en af dem blev skudt for alles Øjne. Denne raske Fremfærd virkede saa kraftigt, at Soldaterne fjærnede sig i Stilhed, og man hørte ingen videre Modsigelse fra de to andre Forsamlinger.

Medens dette foregik, havde Kongen, der ængstedes ved truende Røster, set Lejlighed til at flygte. Dog forlod han ikke Riget, for ikke at forspilde sin Krone, men begav sig til Øen Wight, hvorfra han underhandlede saa vel

med Parlamentet som med Skotterne. Disse kunde han have vundet ved fuldstændige Indrømmelser i det kirkelige, men dertil kunde han ikke bekvemme sig. Alligevel satte hans Venner den Beslutning igjennem, at der skulde rejses en skotsk Hær paa 40,000 Mand til hans Understøttelse; men det gik langsomt med Udrustningen, og de ivrige Presbyterianere modarbejdede den som en ugudelig Bestræbelse for at sætte Kongens Krone over Kristi. I England var Folket kjed af Soldaterregimentet og længtes efter at faa Kongen tilbage. I Nærheden af London rejste sig en Opstand, og Kavalererne samlede sig i den vestlige og nordlige Del af Landet, hvor omsider ogsaa en skotsk Hær rykkede ind. Ganske anderledes var Stemningen i Parlamentet. Den ene Tale heftigere end den anden blev holdt imod Kongen og Kongedømmet. Karl havde ved sin Tronbestigelse, hed det, svoret at ville beskytte Englændernes Rettigheder; den Ed havde han brudt, og derved var ogsaa Troskabseden til ham løst. Han havde henstillet Afgjørelsen til Sværdet, men Slagenes Gud havde erklæret sig imod ham; saaledes var han ansvarlig for det udgydte Blod og maatte drages til Regnskab. For at forebygge lignende Ulykker i Fremtiden, maatte man afskaffe Kongedømmet, der efter mange Steder i Bibelen var en fordærvelig Indretning, og indføre Republikken. Cromwell fulgte Strømmen og var igjen den første Mand. Medens Fairfax dæmpede Opstanden omkring London, gik han med sine «Jærnsider» videre, slog Kongens Mænd baade i Vest og Nord og drev Skotterne ud af Landet. Han forfulgte dem lige til Edingborg og vendte tilbage, mægtigere end nogen Sinde. I hans Fraværelse havde Presbyterianerne igjen gjort Forsøg paa at rejse sig i Parlamentet og begyndt Underhandlinger med Kongen, som dog egentlig ikke ønskede at have med dem at gøre og mere stoledes paa sine hemmelige Forbindelser med Irlænderne. Fra den anden Side blev der afsendt Tropper til Øen Wight, for anden Gang at bringe Kongen i Hærens Magt, og paa samme Tid lod Fairfax flere Regimenter rykke ind i London. Midt under dette Tryk opmandede Presbyterianerne sig endnu til en alvorlig Kamp for deres Sag og Kongedømmet, og ved en voldsom Forhandling, der varede i to Dage og en Nat, satte de en Beslutning desangaaende igjennem; men da de næste Dag vilde begive sig til Underhuset, fandt de Indgange og Trapper besatte af Krigs-

folk, som med «Sværdets Magt» nægtede Alle Adgang undtagen de mest afgjorte Independenten. Disse holdt nu Møder og erklærede naturligvis strax alle Underhandlinger med Kongen for ugyldige. De havde længe været overbeviste om, at Kongens Liv burde ofres; nu var det om at gjøre at finde den rette Form. Efter at man var bleven færdig med Betænkkelighederne i Henseende til Kongens Ukrænkelighed, blev der nedsat en Ret, som skulde undersøge, om «Karl Stuart» var skyldig i Højforræderi. Han blev hentet og ført til Parlamentshuset (Whitehall), hvor han blev behandlet ikke mere som Konge, men som Fange. Ved denne Tid skrev han: «Døden beholder sit skrækkelige, hvad enten jeg skal lide den ved et hurtigt Mord eller ved hine større Formaliteter, som mine Fjender ville tilføje for at udbrede et Skin af Ret over en Gjerning, der er fordømmelig saa vel efter guddommelige som efter menneskelige Love. De ville aldrig tro, at deres Værk kan trives, før end det er vandet med Kongeblood. Men Gud vil ikke lade dem længe blive boende i det Babel, de have opført paa mine Ben og befæstet med mit Blod. De ville midt iblandt dem selv finde mine Hævnere. Herrens Vilje har tæmmet min, jeg vil dø uden Hævn-gjerrighed, som det sømmer sig en Kristen mod sine Fjender, en Konge mod sine Undersaatter». Retten blev snart færdig med at dømme ham som Tyran, Forræder, Morder og Folkets offentlige Fjende, skyldig til Døden, og man ilede ligeledes med at udføre Dommen; thi Folkets Medfølelse for Kongen udtalte sig mere og mere lydelig. Fire af Kongens gamle Raadgivere indfandt sig for Retten og erklærede, at de alene vare Skyld i alt det, man anklagede Kongen for, og de alene burde straffes; men de bleve afviste. Under Retsforhandlingerne hørtes flere Gange fra Tilskuerne Raabet: «Gud bevare Kongen!» og selv Fairfax vilde ikke have Del i denne Handling. Derimod drev Cromwell ivrig paa dens Udførelse og underskrev Dødsdommen med spægefulde Ytringer. Karl bar sin Skæbne med Værdighed. Paa Vejen til Skafottet sagde Biskoppen til ham: «Nu er der kun ét Skridt tilbage, det er tungt og smertefuldt, men kort, og det bringer eder fra Jorden til Himlen», hvorpaa Kongen svarede: «Jeg gaar fra en forgængelig til en uforgængelig Krone.» En maskeret Skarpretter afhuggede hans Hoved og fremviste det med de Ord: «Dette er en Forræders Hoved.» Der

gik en dump Mumlem igjennem den uhyre Folkemængde, som strax af Ryttere blev spredt til forskjellige Sider. Cromwell, som fra et Vindue havde set paa Henrettelsen, sagde ganske rolig: «Nu er Religionen reddet og Tusenders Frihed grundet. Den engelske Republiks Grundpiller ere befæstede. Lad os nu vove vort Liv for at gjøre Staten blomstrende og opretholde den indvortes Rolighed» (1649).

Det var dog meget langt fra, at den ny Republik var fast grundlagt; thi den havde mange Fjender: den kongelige Familie i Udlandet, Irlænderne og Skotterne; det kongeligsindede Parti i England selv, Presbyterianerne og Levellerne, der aabent udtalte, at Cromwell og hans Mænd under Skin af Fædrelandskjærlighed kun stræbte efter deres egen Ophøjelse; endelig den store Masse af Folket i England, der var trykket af Krigen og de deraf følgende store Afgifter. Irlænderne vilde ikke erkjende den engelske Republiks Herredømme, men udnævnte Karl I's ældste Søn til Konge og havde god Fremgang imod Parlamentets Hær; men Cromwell overvandt dem med sin sædvanlige Kraft og Lykke, tog med Storm et Par af deres vigtigste Stæder og lod Besætningen saa vel som Indbyggerne hugge ned til sidste Mand. Han kunde snart overlade til andre at fuldende Værket, medens han selv gik til Skotland. Det ulykkelige Irland blev skrækkelig mishandlet. Under Strømme af Blod blev al Modstand brudt, et Par Hundrede af Landets første Mænd bleve henrettede for Delagtighed i Kampen mod Protestanterne, mange tusende Familjer bleve slæbte bort og sendte til de amerikanske Øer, og de, der bleve tilbage, mistede alle Friheder og Rettigheder, saa vel borgerlige som kirkelige. Alle katholske Præster skulde under Dødsstraf forlade Landet, og enhver, der husede dem, skulde ligeledes have Livet forbrudt. Øvrigheden i Stæderne blev bemyndiget til at fratage Katholikerne deres Børn og sende dem til England for at opdrages. En stor Del Irlændere udvandrede, andre flygtede til Skove og Moradser, hvor de med indædt Harme lyttede til deres Præsters Ord og ved Lejlighed røvede og myrdede hos de forhadte indvandrede Engelskmænd. Saaledes mishandlede Parlamentet, der i Frihedens Navn havde domfældt Kongen, de ulykkelige Irlændere. Alligevel blev der ved at være syv Gange saa mange Katholiker som Protestanter i Landet.

I Skotland blev den samme Prins Karl udnævnt til

Konge, efter at han nølende og med Overvindelse havde lovet at holde over den skotske Kirke og Parlamentets Rettigheder. Han ankom med syv hollandske Skibe, maatte endnu om Bord underskrive Forbundet (Covenantet) og blev derpaa modtagen med stor Højtidelighed i Edingborg. Letsindig og nydelsessyg, som han var, befandt han sig imidlertid ikke videre godt iblandt de strænge Skotter. Kongens Navn kaldte en Del prøvede Krigere til Hæren, skjønt de hadede de nuværende Magthavere og ikke lagde Skjul paa denne Tænkemaade. Da Karl indfandt sig i Lejren, modtog de ham med høje Glædesraab og drak jublende paa hans Sundhed. Opbragte heroover indgave Presbyterianerne en Klage, at Kongens Ankomst forledede Soldaterne til Udsvævelser og verdslig Tænkemaade, og at der i Lejren fandtes mange ildesindede Folk, hvis Synder maatte nedkalde Guds Vrede over de helliges Hær. Der blev anstillet en Undersøgelse, og flere Tusende øvede Krigere bleve bortvist. Kongen selv maatte afgive den Erklæring, at han af Hjertet angrede sine og sine Forfædres Synder, at han med oprigtigt Hjerte havde undertegnet Forbundet, at han vilde opgive al Forbindelse med de ugudelige Oprørere i Irland samt vende sit Hjerte fra Pavedømme, Afguderi og alt Kjætteri. Derpaa blev der paabudt en almindelig Fastedag «for at udsone to Kongers, Faderens og Sønnens, Synder», og nu kunde Hæren gaa ud for at tilintetgjøre Fjendens gudsbespottende Anfører og hans kjætterske Bande. Det var Cromwell, som stod imod dem paa Sletten ved Dunbar med en langt mindre Hær, der desuden led af Mangel og Sygdom. I flere Timer havde han holdt Bøn med sine Officerer, da han saa Skotterne komme fra Hejene. Glad raabte han: «De komme ned, Herren har givet dem i vore Hænder; saa lad da Herren rejse sig og adsplitte sine Fjender!» Han vandt den fuldstændigste Sejr, 3000 døde laa paa Valpladsen, og 9000 bleve gjort til Fanger (1650). Derpaa rykkede han uden Modstand ind i Edingborg, hvor han søgte at overbevise Presbyterianerne om, at Lægfolk ogsaa havde Lov til at prædike, samt at den Sejr, han efter saa mange Fastedage og eftertrykkelige Bønner havde vundet, maatte betragtes som en Guds Dom til Fordel for den engelske Republik. Karl havde imidlertid paa ny faaet samlet en Hær, med hvilken han i Ryggen paa Fjenden vovede at dristigt Indfald i England med det

Haab der at vinde mange Venner og god Bistand. Der stødte dog kun 1000 Mand til ham; thi ingen var forberedt paa hans Komme, og Aarsdagen efter Slaget ved Dunbar tilføjede Cromwell ham et fuldstændigt Nederlag ved Worcester. Med faa Ledsagere maatte han flygte, tilbagelagde 20 engelske Mile uden at standse, lod derpaa sit Følge adsprede sig og søgte Skjul i en ensom Bondegård, der beboedes af fem Brødre Penderel, som vare deres Konge inderlig hengivne. De delte deres grove Kost med ham, om Natten sov han paa Straa, og om Dagen gik han med dem i Skoven, forklædt som Brænehugger. En Gang maatte han tilbringe et helt Døgn i Toppen af et stort Egetræ; thi Cromwells Ryttere gjennem søgte hele Eggen paa det omhyggeligste, og en stor Belønning blev lovet enhver, der kunde bringe paa Spor efter ham. Siden begav han sig til en Adelsmand, der havde tjent i hans Faders Hær, og efter lang Omflakken, under mange Farer og Æventyr, lykkedes det ham omsider at komme om Bord paa et Skib og undslippe til Frankrig. Han blev vel modtaget ved det franske Hof; men den Usædelighed og Glimresyge saa vel som de politiske Grundsatninger, der herskede her, og som passede alt for godt med hans Tilbøjelighed, fik en skadelig Indflydelse paa ham og hans Fremtid. — Skotlands Undertvingelse fuldendtes nu med Lethed, det blev forenet med den engelske Republik, Grænsetolden blev hævet, og 30 Medlemmer fra Skotland optoges i det engelske Parlament (1654).

Medens Cromwell saaledes tilendebragte Krigen i Irland og Skotland, havde hans Statsraad med Kraft holdt alle hans Modstandere Stangen og bevaret nogenlunde indvortes Roighed. Dertil hjalp ogsaa, at Opmærksomheden blev optagen af Krigen med Holland i Anledning af Navigationsacten. Det Eftertryk, hvormed den blev ført, afgav et glimrende Vidnesbyrd saa vel om Englændernes tiltagende Dygtighed og Vælde paa Søen, som om Statsstyrelsens Kraft og Klogskab. — Endnu bestode Levningerne af det lange Parlament, saaledes som Cromwell havde rensat det. Man kaldte det almindelig Rumpparlamentet, fordi det var uden Overhus og lemlæstet. Rump betyder nemlig Krop uden Hoved og Lemmer. Det begyndte at gøre Modstand imod Cromwell, hvorfor han igjen benyttede sig af Soldater og jog det fra hverandre tilligemed Statsraadet. Saaledes var Magten paa ny i Hærens og dens dristige Anførers Hænder, og

Cromwell begyndte at træde aabenlyst frem med sin Hensigt, at samle hele Statsmagten om sin egen Person. Hvorvidt Ærgjerrighed og Herskesyge eller Overbevisning eller begge Dele førte ham dertil, er vanskeligt at afgjøre. Han indrettede nu selv et nyt Statsraad og udnævnte Medlemmer til et nyt Parlament iblandt dem i Landets forskellige Egne, der af Sværmerne bleve ansete for de ivrigste i Troen og Forsagelsen af alle Kjødets Lyster, og bestemte, for hvilke Kredse de skulde møde. Cromwell aabnede selv Møderne med en Tale, hvori han viste Forsamlingen Guds Finger i den sidste Tids Begivenheder, i Kongens Domfældelse, Overhusets Afskaffelse, det lange Parlaments Renselse og Opløsning, og formanede dem til trofast at haandhæve Naadens og Sandhedens Ret og med de hellige holde fast ved Troen. «Vi ere», sagde han, «kaldede til Lammets Krig imod dets Fjender. Gud har rejst sig for at frelse sit Folk fra Afgrunden, for at føre Juda tilbage til sit Hjem.» Den følgende Dag blev anvendt til «at søge Herren», og der blev prædikeret og holdt Bønner fra Kl. 6 om Morgen til Kl. 8 om Aftenen. Siden begyndte Møderne al Tid med lange Bønner til Jehova, og under Forhandlingerne stadfæstede man sine Meninger ved Sprog af det gamle Testamente. Mene drev den pietistiske Tone saa vidt, at de antog særegne Fornavne. En skrev sig: Dræbsynden Pimple, en anden: Grædikke Billing, en tredje: Kæmptroensgodekamp White. Efter Læderhandleren Prigud Barebone blev dette Parlament kaldet Barebone-Parlamentet. Det viste sig imidlertid ingenlunde saa fejligt, som Cromwell havde ventet, og gjorde Modstand imod de Pengebevillinger, han krævede. Da det dernæst «angreb Satan i hans faste Borg», i det de vilde afskaffe al overordnet Kaldsret tilligemed Kirketienden, besluttede han at sende dem hjem paa samme Maade, som han havde kaldet dem. Independenterne gjorde frivillig Afkald paa deres Magt, men de andre bleve siddende. Da kom en Oberst med en Trop Soldater ind i Salen og spurgte dem, hvad de bestilte der. «Vi søge Herren», svarede en. «Saa maa I gaa et andet Sted hen», sagde Obersten, «for jeg véd med Vished, at han i flere Aar ikke har været her.» Dermed drev han dem ud af Huset. — Nu lod Cromwell sig af Hæren udnævne til «Protector» (Beskytter) paa Livstid, og en ny Forfatning indrette (1653). Protectoren skulde have den lovgivende

Magt i Forbindelse med Parlamentet, der skulde sammenkaldes hvert tredje Aar og ikke kunde opløses før efter fem Maaneders Forløb. Han skulde have den udøvende Magt, med Statsraadets Samtykke erklære Krig og slutte Fred, have Overbefaling over Hær og Flaade, besætte alle Statsembeder osv. Det var altsaa hele den kongelige Magt, som blev lagt i Cromwells Hænder, og han var bestemt paa at hævde sin Stilling med hele sin Herskeraands Kraft. Under Borgerkrigen var al Forbindelse med Udlandet afbrudt, men han vandt snart en saadan Anseelse, at selv den stolte Ludvig XIV i Frankrig bejlede til hans Venskab. Krigen med Holland endte lige saa hæderlig, som den var ført, og han forbandt sig derefter med Frankrig imod det forhadte Spanien. Sehelten Blake skabte i denne Krig sit Fædreland en Sømagt, som det ikke tidligere havde kjendt, og opflammede ved sine Bedrifter Lysten til Sætjeneste hos sine Landsmænd. I Middelhavet angreb han Algier og tvang Tunis og Tripolis til at love ikke mere at plyndre engelske Skibe. Siden angreb og opbrændte han under en heltmodig Kamp en spansk Søflaade, der kom fra Vestindien. — I samme Krig blev den rige Ø Jamaica i Vestindien erobret fra Spanien. — Cromwell tog sig ogsaa med Iver af de engelske Nybyggere, som i det forløbne Aarhundrede, især under Karl I, i stor Mængde havde nedsat sig i Amerika.

Saaledes styrede Cromwell Englands Anliggender med stor Dygtighed, men desuagtet tiltog Misfornejselen med hans anmassede Herredømme mere og mere. Parlamentet, som traadte sammen efter den ny Forfatning, begyndte at undersøge, om han beklædte sin Værdighed med Rette, hvorfor han opløste det strax, da de fastsatte fem Maaneder vare forløbne; men det næste Parlament blev ikke bedre, endskjønt han anvendte baade List og Magt for at sætte sine Tilhængeres Valg igjennem. Et Forslag fra disse om at sætte Kronen paa hans Hoved vakte en saa stormende Bevægelse, at han fandt det klogest at afvise det; men han vilde uden Tvivl være bleven drevet til at gribe til blodige Forholdsregler for at sikre sig Magten, hvis ikke Døden havde forebygget det. Hans sidste Dage vare ingenlunde lykkelige. Næsten alle hans Venner havde forladt ham eller han dem. Nogle af dem holdt han i Fængsel, og Fairfax trak sig helt tilbage fra det offentlige Liv. Der blev opdaget flere Mordanslag

imod ham, og Skrifter udbredtes, hvori hans Drab blev fremstillet som en prisværdig Handling. Han blev mistroisk, og der fortæltes om ham, at han al Tid gik med Panser under sine Klæder, aldrig rejste frem og tilbage ad den samme Vej eller sov to Nætter i Rad i samme Kammer, ligesom alle hans Værelser havde hemmelige Udgange. Det værste var endda, at han syntes forladt af sin tidligere Tro paa, at hans Sag var retfærdig og Gud behagelig. Paa sit Dødsleje spurgte han sin Skriftefader, om det var rigtigt, hvad Calvin lærte, at de udvalgte ikke kunde falde ud af Naadestanden, og da denne bekræftede det, sagde han: «Saa gaar det mig nok godt, thi jeg véd med Vished, at jeg en Gang har været under Naaden.» Derpaa bad han for sig selv og for Folket, baade for dem, der havde sat ham for højt og glemt Gud over Redskabet, og for sine Fjender, der vilde træde en Orms Støv under Fødder. Saaledes døde han netop Aarsdagen for Slagene ved Dunbar og Worcester, 3dje September 1658. Han havde regeret med Kraft og Klogskab og tillige med Retfærdighed, hvor det ikke gjaldt hans egen politiske Stilling. Selv her lod han sig nøje med at straffe ligefremme Komplotter, og der forefaldt ikke mange Henrettelser. I alle Retninger vidste han at finde dygtige Mænd, og skjønt de undertiden greb vilkaarlig ind for at forstyrre Folkeforlystelser og sætte Spillemand i Gabetokken, blev der i det hele vist Fordragelighed imod Partierne. Kun de ulykkelige Katholiker vare stillede saa godt som uden for alle Love. I sin Familjekreds var Cromwell en om Ægtefælle og Fader, og mod sin Moder, der al Tid var mere bedrøvet end glad ved hans Ophøjelse, viste han al Tid sønlig Ærbødighed og Kjærlighed. Til daglig Brug levede han stille og tarveligt, men ved højtidelige Lejligheder og ved Modtagelse af fremmede Gesandter førte han et glimrende og pragtfuldt Hof.

Efter Cromwells Død erklærede Statsraadet hans ældste Søn Richard for Protector, men da den gamle Strid imellem Parlamentet og Hæren blussede op igjen, viste det sig snart, at han ikke mægtede at lede de stridige Strømme, hvorfor han nedlagde sin Værdighed og henlevede siden sine Dage rolig og ukrænket. Hæren fik paa ny Overmagt, men der gik ingen ledende Aand igjennem Bevægelsen, og Forvirring tog Overhaand i alle Retninger. Da besluttede General Monk at tage sig af Parlamentet til

Fordel for „Landets gamle Love og Friheder.“ Han var Adelsmand, havde lært Krigsskolen i Holland og siden kæmpet for Kongen. Efter at være tagen til Fange, gik han i Parlamentets Tjeneste og vandt i høj Grad Cromwells Tillid og Soldaternes Kjærlighed. Nu stod han i Skotland i Spidsen for 6000 Mand, med hvilke han bred op for at drage mod London. Undervejs stødte Fairfax til ham med en anselig Styrke. Paa Efterretningen derom grebe Borgerne i London til Vaaben imod Besætningen, en Del af Soldaterne gik over til dem, og Anførerne toge Flugten. Endnu bestod Parlamentet næsten udelukkende af Republikanere; men Monk forlangte, at det skulde gjøres fuldstændigt ved Indkaldelse af de Medlemmer, der vare udelukkede af det lange Parlament, for at de derefter kunde forberede en ny Forsamling, valgt af hele Folket. Illuminationer, Glædesblus og Jubelraab i alle Gader forkyndte Haabet hos Borgerne om en bedre Tilstand. Paa Monks Indbydelse kom hine udelukkede Medlemmer af det presbyterianske Parti, der nu vare mere kongeligsindede end nogen Sinde. Da de bleve Flertal, forlode de fleste Republikanere Huset, hvorpaa Monk blev udnævnt til øverstbefalende i alle tre Riger, og ny Valg til Parlamentet udskreves. Ogsaa disse viste Folkets gunstige Stemning for Kongen, og i det ny Parlament blev det almindelig Tone at forbande Cromwells vilkaarlige Regering og beklage Kongens Henrettelse som en Skamplet paa det engelske Folk. Fra Kong Karl II, som opholdt sig i Breda, kom der Breve, hvori han lovede fuldstændig Forglemmelse af det forbigangne (Amnesti) til alle dem, der inden 40 Dage vendte tilbage til Lydighed og Troskab. Kun de skulde undtages, som Parlamentet vilde betegne. Fremdeles lovede han fuldstændig Samvittighedsfrihed og til Hæren Udbetaling af den tilbagestaaende Løn og Indtrædelse i Kongens Tjeneste for enhver, der ønskede det. Uden at være kaldede, traadte de gamle Lorder sammen i Overhuset, og de bestemte nu i Forbindelse med Underhuset, at Regeringsmagten skulde være hos Kongen og Parlamentets to Huse efter den gamle Grundlov. Republikens Vaaben og Tegn skulde tilintetgjøres og Kongen indbydes til at modtage Kronen. En enkelt Stemme forlangte, at man skulde sætte Maal og Grænse for denne Iver, betænke Folkets Vel og nedsætte et Udvalg, som paa en billig Maade skulde fastsætte Kongens og Parla-

mentets Rettigheder, saa der ikke igjen kunde opstaa Strid derom; men Monk satte sig ivrigt derimod; thi da Kongen kom uden Hær og Flaade, vilde han lige saa vel i London som i Breda være i deres Magt, og hans Mening sejrede. Fremtiden viste dog, at han ikke havde Ret. Altsaa blev Karl II højtidelig udraabt til Konge, og et Gesandtskab afgik med glimrende Foræringer til Breda for at hente ham. I Dover modtog Monk ham i Spidsen for Adelen fra de nærmeste Grevskaber, og hele Vejen til London var bedækket af jublende Folkemasser. Paa sin 30te Fødselsdag, 29de Maj 1660, holdt Karl II sit Indtog i London, hvor Husene vare behængte med Tæpper, Gaderne bestrøede med Blomster, og stormende Glædesraab steg mod Himlen. — Stuarternes Gjendindsættelse kaldes i England Restavrationen.

Karl II var en smuk Mand med et mildt, indtagende Væsen, Folket havde Medfølelse med hans Ungdoms Ulykker og Farer og var saa meget mere tilbøjeligt til at vise sin Konge Troskab og Hengivenhed, som det var inderlig træt og kjed af de indre Stridigheder. Denne gode Stemning foregedes ved, at Karl i Begyndelsen omgav sig med Mænd, som vare agtede og ærede af alle. Fem af Karl's Dommere bleve dømt som Kongemordere og henrettede. De gik i Døden med Overbevisning om, at de vare Martyrer for Frihedens Sag, der dog til sidst vilde sejre, hellegit end mere ved deres Blod. Kongens Venner gik saa vidt i deres Iver for Majestæten, at de opgravede Cromwells Lig, hængte det i en Galge og begravede det under den. Parlamentet bevilgede flere Penge til Karl, end der nogen Sinde var tilstaaet nogen engelsk Konge, og det erklærede enhver for Hejforræder, der nogen Sinde ytrede Ønske om paa ny at indføre Republiken. Men Karl II havde ikke lært Visdom af de alvorlige Begivenheder, han havde oplevet. Han syntes at være bleven Konge blot for at nyde sin nedarvede Ret og vilde helst være fri for at befatte sig med Regeringssager. Statens Indkomster bortødslede han med Skjøger og Fraadsere, og sine gamle Velgjørere lønnede han med Utaknemmelighed. Til sidst omgav han sig med Raadgivere, der kun arbejdede paa at indføre Enevoldsmagten, ligesom det var sket i Frankrig. Den biskoppelige Kirke blev strax indsat i alle sine gamle Rettigheder, og imod Kongens Løfte om Religionsfrihed bleve 2000 engelske Præster afsatte, fordi de-

res Samvittighed ikke tillod dem at bruge den forordnede Alterbog. Det skotske Parlament fandt sig, træt af Modstand, i at modtage Biskopper og biskoppelige Præster; men Folket rejste sig paa flere Steder til Kamp, og der maatte oftere flyde Blod for at tvinge dem til Lydighed. Trods alle strænge Forbud vedbleve de gudelige Forsamlinger og de saakaldte Markprædikener, og i Højlandene samlede sig en Flok, der formelig satte Kongen i Band formedelst Gudsforagt, Méned, Hor, Fylder og Hykleri imod Gud og Mennesker. Mange lede Døden og forkastede standhaftig den Naade, man tilbød for blot at udtale de Ord: «Gud velsigne Kongen.» Karl og hans Regering gik dog til sidst videre, end Parlamentet kunde taale, i det de begyndte at fremdrage den katolske Kirke. Kongen ægtede (1662) en portugisisk Prinsesse, og hun beholdt sine katolske Sjælesørgere. Jesuiterne begyndte at faa Indflydelse og gjøre Proselyter. Kongens Broder Jakob gik over til Pavekirken og søgte at overtale sin Broder til at følge sig. Derfra raadede dog selv Ludvig XIV ham, og han nøjedes da med i en kongelig Forordning at ophæve alle Love imod Katholikerne. Parlamentet fik ham dog til at tage denne tilbage og satte tillige en Lov (Testacten) igjennem, at enhver Embedsmand skulde sværge sig fri for den katolske Tro. Derved bleve alle Katholiker udelukkede fra Embeder. Det næste Aar forlangte de, at der skulde anordnes en almindelig Faste, for at Folket kunde anraabe Gud om Beskyttelse imod Pavekirkens Rænker, og at Kongens katolsksindede Raadgivere skulde fjernes. Da de derpaa rettede deres Angreb mod Hertugen af York, Kongens Broder Jakob, sluttede Karl et Forbund med Ludvig XIV, der lovede ham 100,000 Pund om Aaret, for at han skulde kunne undvære det gjenstridige Parlament. Desuagtet blev han dog nødt til at samtykke i, at Jakob skulde fjernes fra hans Person, og kort efter udkom en Lov, som er bleven betragtet som en af Grundpillerne for det engelske Folks Frihed, den saakaldte Habeas corpus Act, som bestemmer, at ingen maa fængsles uden skriftlig Befaling fra Øvrigheden, som deri skal angive Grunden, at enhver fængslet inden 24 Timer skal forhøres og derefter løslades imod at stille Borgen, hvis han ikke beskyldes for en Hovedforbrydelse. Mod Slutningen af Karls Regering stode Hoffets og Folkets Tilhængere igjen lige over for hinanden med stor Forbitrelse.

Hine kaldtes af deres Modstandere Toryer, et Navn, som oprindeligt betegnede de katolsksindede Irlændere, der vare fordrevne og levede af Røveri, og Frihedsmændene kaldtes Whiger efter de skotske Bønder, som begyndte Modstanden mod Regeringen i de kirkelige Sager. Disse Partinavne bruges endnu i England. — Folkepartiets Bestræbelser gik især ud paa at faa Jakob, der var nærmeste Arving, udelukket fra Tronfølgen; men da det lod til, at det vilde lykkes, opløste Kongen Parlamentet og sammenkaldte det ikke mere. Nu forenede en Del ansete Mænd sig formelig for at virke i samme Øjemed. Det blev robet, og de Deltagere, som ikke flygtede, bleve dømt og henrettede. Blandt dem var den ædle Lord Russel, hvis Skæbne hele Folket beklagede. Hans Hustru fulgte ham i Fængsel og for Retten og stod ham trolig bi. Hun nedlod sig til at bønfalde Kongens altformaaende Frille om at udvirke hans Benaadning, og hendes gamle Fader bød hende 100,000 Pund for det samme, men det var alt forgjæves. En anden oprigtig Ven af Folket og Fædrelandet faldt ved denne Lejlighed, nemlig Algernon Sidney, en af Hoffets ivrigste Modstandere. Da Dommen blev forkyndt, udbød han: «Min Gud! saa beder jeg dig, at du vil hellige mine Lidelser og ikke give Landet Skyld for mit Blod. Skal det hævnnes, saa lad Straffen komme over dem, som paa en ondskabsfuld Maade forfølge mig.» — Dermed syntes Modstanden mod Karls Regering at være brudt, men Misfornejselen voxede i Stilhed, og af den Kjærlighed, der modtog ham ved hans Tronbestigelse, var der ikke meget tilbage.

Med Hensyn til Udlandet var Karls Tilbøjelighed ligeledes i Modsætning til det engelske Folks Ønsker, og han gav kun efter for disse, naar han troede sig nødt dertil. Da der opkom Strid imellem de engelske og hollandske Kjøbmænd paa Kysten af Guinea, nyttede han efter Ludvig XIV's Tilskyndelse Lejligheden til at erklære Holland Krig. Han var desuden vred paa den hollandske Adel, fordi den havde vist ham Ringeagt under hans Landflygtighed, ligesom han ønskede at modarbejde den hollandske Frihed og støtte Huset Oranien, som han var beslægtet med. Krigen blev ført til Søs med afvekslende Lykke, men ved Johan van Witts utrættelige Iver havde dog Hollænderne Overvægten. Admiral Ruyter løb med stor Dristighed op ad Themsen til Trods for mægtige Land-

batterier og ødelagde en stor Del af den engelske Flaade, hvorved han blev i Stand til at holde Resten indespærret og blokere Havnene i det sydlige England. Folkestemningen nødte nu Karl til at slutte Fred (1667). Af samme Grund maatte han opgive den følgende Krig med Holland, som vil blive omtalt under Ludvig XIV.

Paa sin Dødseng lod Karl sig optage i den katolske Kirke og modtog Sakramentet af en katolsk Præst. Han døde 1685.

Jakob den anden (1685—88) besteg uden mindste Modsigelse Tronen, og Parlamentet, hvor Toryerne havde Overmagten, viste sig saa underdanigt som muligt; men skjønt han i sin Trontale gjorde store Løfter, saa man snart, at han vilde regere uden at ændse Folkets dyrtkjøbte Friheder og, hvad der var endnu værre, føre den katolske Kirke tilbage. Han bekendtgjorde, at hans Forgænger var død i den katolske Tro, sendte Gesandter til Paven og besøgte i Folkets Paasyn den katolske Messe. Afgifter hævede han paa egen Haand og gjorde det ene voldsomme Brud paa Lov og Ret efter det andet, og alt dette med en Dristighed, som om der aldrig havde været Tale om, at der kunde rejse sig Modstand mod en engelsk Konge.

Hertugen af Monmouth, en uægte Søn af Karl II, havde deltaget i hin Sammensværgelse med Russel og Sidney og var flygtet til Holland. Her havde han vedligeholdt Forbindelsen med Hovederne for Whigpartiet, og da han hørte, hvorledes Jakob regerede, troede han, at Tiden var kommen til at udføre sine Hensigter. Han landede paa Vestsiden af England med et lille Følge og lod sig udraabe til Konge i den Tro, at Folket i Masse vilde samle sig om ham. Han fik virkelig et Par tusend Tilhængere, men de bleve med Lethed overvældede af Kongens Folk, og Monmouth, der havde skjult sig i en Grøft under en Bunke Lyng, blev funden og bragt fangen til London. Det overleiede Forsøg havde ganske Udseende af en Ungdomsstreg, og han bad knælende Jakob om Tilgivelse derfor, men denne var ubønhørlig, og Synderen maatte bøde med Livet. Derpaa fulgte den strengeste Undersøgelse mod alle Deltagere, og i de Egne, hvor Monmouth havde fundet Tilhold, saa man snart alle Byer og Veje prydede med Galger og Stager med afhuggede Hoveder, Arme og Ben. Som sit Redskab brugte Kongen en Overdommer ved Navn

Jeffrey, der er bleven berygtet for sin raa og grusomme Retspleje. Han udnævnte paa Kongens Vegne selv de edsvorne Mænd, og det var næsten umuligt for nogen anklaget at bevise sin Uskyldighed og slippe ud af hans Kløer. Disse Misbrug ramte især Whigerne, derimod vakte Karls Bestræbelser for at støtte Pavekirken alle Protestanters Misfornøjelse. Han forkyndte almindelig Samvittighedsfrihed, og hvor velkommen den var for Puritanerne, saa indsaar de godt, at den var given for Katholikernes Skyld, og de hadede Papisteriet mest af alt. Gruelige Fortællinger af franske Protestanter, der vare fordrevne af Ludvig XIV, løb gennem Landet. Benediktinere, Franciskanere og Jesuiter kom i stort Antal til London, og de sidste oprettede en Skole for at paavirke Ungdommen. I Irland støttede Karl paa alle Maader Katholikerne og søgte i dem en Støtte mod sine protestantiske Undersaatter. I alle Retninger sporede man den samme Aand. Kongen befalede, at hans Forkyndelse af Samvittighedsfrihed skulde oplæses paa alle Prædikestole med den Tilføjelse, at han for Fremtiden vilde besætte Embeder alene efter Fortjeneste og ikke forlange nogen Religionsed. Syv Biskopper indgave et Benskrift, hvori de bade sig fritagne for denne Kundgjørelse, da Kongens Berettigelse til at ophæve Testeden var tvivlsom; men Karl tog denne Dristighed højst unaadig op og lod dem fængsle som Oprørere. De forsvarer sig imidlertid med saa stor Værdighed og Veltalenhed, at Dommerne maatte frikjende dem, og den forsamlede Mængde, som med Deltagelse havde fulgt dem, gav sit Bifald tilkjende ved høje Jubelraab. Der blev brændt Voxbillede af Paven i Gaderne og en Smædesang om Kongen og Papisterne løb Landet rundt. Toryerne begyndte at finde Modstand mod Kongen tilladelig, naar han paa en tyrannisk Maade brød Landets Ret; men da Karl ingen Sønner havde, haabede man paa bedre Tider, naar hans Datter Marie, der var gift med Vilhelm III af Oranien, Hovedet for Protestanterne i Evropa, fulgte ham paa Tronen. Derfor led det som et Tordenslag over Landet, da der kom Efterretning om, at Dronningen havde født en Søn. Jævnsliden løb et Rygte, at det var et understukket Barn, som var bestemt til at bringe England fuldkommen tilbage under Pavedømmets Aag. Mange Lorder bortfjernede sig hemmelig og begave sig til Holland, af andre fik Vilhelm af Oranien skriftlige Opfordringer til at tage

sig af det undertrykte Folk; man vilde hellere taale alt end denne Tronfølger. Vilhelms Hovedtanke var at sætte Grænse for Ludvig XIV's truende Magt, og dette var alene muligt ved Hjælp af England, som under Jakob II netop tjente Frankrigs Planer. Sagen var yderst vanskelig; thi han maatte have de hollandske Staters Tilladelse for at ruste en Hær og Flaade, de katholske Magter, Spanien og Østerrig, maatte beroliges, og den engelske Stolthed maatte ikke saares ved, at han kom til Landet som en fremmed Erobrer. Vilhelm forberedte alt med største Forsigtighed og Klogskab, fik en anselig Flaade i Sæn og landede i det sydvestlige England. De Tropper, som Jakob sendte imod ham, gik enten over til ham eller adspredte sig; efterhaanden sluttede hele Landets Adel sig til ham. Jakob II saa sig forladt af alle, undtagen Katholikerne, der maatte vente at dele Skæbne med ham. Han tabte til sidst aldeles Modet og besluttede at flygte til Frankrig. Det lykkedes med nogen Vanskelighed, og Vilhelm befordrede hans Flugt; thi derved fik han selv fri Hænder. Han havde meldt sig for det engelske Folk som dets Befrier og Gjenopretter af dets Frihed, og han lod det nu handle selv. Parlamentet blev sammenkaldt, og det erklærede Tronen for ledig, hvorpaa Vilhelm og Maria blev erkjendte som Konge og Dronning. Denne Statsforandring kaldes i England «den hæderlige Revolution.» Ved en særegen Kundgjørelse blev Kongens og Parlamentets Rettigheder nøjere bestemte med Hensyn til de omtvistede Punkter. Kongen maatte ikke undtage nogen fra Lovens Bydende, ikke kræve Skatter uden Parlamentets Samtykke, ikke holde staaende Hær i Fredstid, ikke paavirke Parlamentsvalgene med Vold eller Trusler, ejheller Forhandlingerne i Parlamentet; Rettergangen skulde være uafhængig efter de gamle Bestemmelser, Borgerne have Ret til at henvende sig til Kongen med Klager og Andragender osv. (1689.)

Saaledes blev Grundsætningerne for en virkelig fri Forfatning endelig bestemte, men det var alligevel langt fra, at sand Frihedsfølelse, der vil Frihed for andre som for sig selv, var trængt ind i Folket. Partierne bekæmpede endnu hverandre med stor Forbitrelse, og Vilhelm havde bestandig Møje med at faa det stærkeste til at vise nogen Fordragelighed og ikke misbruge Magten til at undertrykke det svagere. I Skotland blev den

presbyterianske Kirkeforfatning paa ny indført, og Presbyterianerne begyndte strax at forfølge de biskoppelige; men Vilhelm fik dog udvirket, at disse skulde taaes, naar de lovede at finde sig i de skete Forandringer. Lidt efter lidt sagtnedes Dønningen af de stærke Storme, og England gik en roligere Udvikling i Møde, ved hvilken det i en nøjere Forening med Skotland voxede i indre Kraft saavel som i Indflydelse paa Begivenhederne i det øvrige Evropa.

Jakob II var imidlertid bleven modtagen i Frankrig af Ludvig XIV med ridderlig Finhed og fik al mulig Understøttelse til at vinde sin Trone tilbage; thi Ludvig var slet ikke fornøjet med at slippe det Herredømme, han hidtil havde øvet over den engelske Politik, og overlade dette til sin mest afgjorte og dygtigste Modstander. Baaede i England og Skotland blev der gjort flere Forsøg paa at rejse Opstand til Fordel for Stuarterne, men de tjente kun til, at man med større Fasthed samlede sig om Vilhelm. Blandt de irske Katholiker havde Jakob sine fleste Tilhængere, og han drog selv derover, men blev slagen og maatte flygte tilbage til Frankrig. Til sidst opgav Ludvig disse Bestræbelser og vendte sin Opmærksomhed mod Spanien, hvor han vilde have sin Sønnensøn til Tronarving. Vilhelm rustede sig for at møde ham ogsaa paa disse Enemærker; men under Forberedelserne til en Landgang i Flanderen var han saa uheldig at styrte med sin Hest paa Jagten, hvorved hans allerede svage Helbred blev nedbrudt, og hans Død blev fremskyndet (1702). Elsket af Englænderne var han egentlig ikke; thi de kunde aldrig tiltales af hans indesluttede, fremmede Væsen; men de erkjendte, at han arbejdede med Klogskab paa at fremme Landets Vel, og hans bestandige Kamp med Ludvig XIV passede godt til Stemningen i Folket. I det hele gjorde han Folkets Sag til sin og viste Verden, at der kunde regeres uden at krænke Friheden. Dronning Maria var død syv Aar før han, og hendes Søster Anna, gift med Prins Jørgen af Danmark, var valgt til Tronarving. Under hende fulgte den engelske Regering de samme Grundsætninger som under Vilhelm. Ved hendes Død (1714) gik Tronen over til det hannoverske Hus gennem Georg I, en Datterdatters Søn af Jakob I; thi ved en protestantisk Arvefølgelov vare Jakob IIs mandlige Efterkommere udelukkede.

Inden vi forlade dette Afsnit af Englands Historie,

maa vi endnu nævne nogle fremragende Mænd, som den stærkt bevægede Tid fødte. John Milton var Haandskriver hos Cromwell og deltog som Forfatter i de politiske Kampe, medens han samtidig skrev mindre Digte. Under Stuarterne sad han en kort Tid i Fængsel, og da han slap ud, fuldendte han blind og fattig det Værk, som har gjort ham navnkundig: «Det tabte Paradis», hvori han med levende Farver maler Paradisets Herlighed og skildrer Djævelens Kamp med Herren om Menneskeslægten. Paa sine gamle Dage skrev han en Fortsættelse deraf: «Det gjenvundne Paradis», hvor han i Frelserens Fristelseshistorie med gribende Kraft beskriver det ondes Afmagt lige over for den guddommelige Herlighed. — Gjendøberprofeten John Bunyan er bleven berømt ved sin saakaldte «Pilgrimsgang», der af alle Partier i England agtes for et af de bedste Opbyggelsesskrifter, man har. — Kvækersamfundet blev stiftet i dette Tidsrum af Georg Fox, der i sin Ungdom løb af Skomagerlære, vandrede om blandt fremmede og paa øde Steder og fordybede sig i sine egne religiøse Betragtninger. Snart optraadte han som Apostel, gjorde uhyre Opsigt og samlede ved sin glødende Røst en Forening, der udbredte sig paa begge Sider af Atlanterhavet. Kvækerne (3: Skjelverne) forkaste al udvortes Glans, sige «du» til alle, ville ikke gøre Krigstjeneste, holde ingen Præster eller Festdage, bruge end ikke Herrens Sakramenter, men holde blot Forsamlinger, i hvilke Mænd og Kvinder uden Forskjel tale, naar de tro sig drevne af Aanden. — Blandt Videnskabsmænd ville vi blot nævne Isaak Newton, den berømte Matematiker og Naturforsker, der blandt meget andet udfandt Læren om Tyngden som Legemernes Tiltrækning og om Farverne som Egenskaber ved selve Lyset. — I denne Tid er det ogsaa, man begynder at agte paa Dampen som en mægtig Kraft og tænke paa at tage den i Tjeneste. — Især var det dog Handel og Skibsfart, som i dette Tidsrum fik et saa stort Opsving, at England aldeles overfløj Holland og blev Herskerinde paa Havet. Flaaden voksede under Vilhelm III til det dobbelte, den berømte Londoner Bank blev oprettet, og det østindiske Kompagni udvidedes, hvilket efterhaanden tilfrev sig hele den østindiske Handel og bragte uhyre Rigdomme til England.

Frankrig under Ludvig den fjortende.

Medens England saaledes gennem haarde Kampe arbejdede sig frem til en fri Forfatning, gik Frankrig over i et fuldstændigt Enevælde, der kvalte al folkelig og kirkelig Frihed, og de andre europæiske Regeringer fulgte i samme Spor. Ved Henrik IV's Død var hans Søn, Ludvig XIII (1610—43), kun 9 Aar gammel, og hans Moder, Maria af Medici, en herskesyg Kvinde, overtog Regentskabet for ham. Hun gav Sully Afsked, bortødslede store Summer til spanske og italienske Yndlinge, og der blev begaaet de skammeligste Uretfærdigheder. Imod Hofpartiet dannede der sig et Parti blandt den rige og overmægtige Adel, der endnu ikke havde opgivet at faa Indflydelse paa Rigets Styrelse, og det undertrykte Folk knurrede. For at mildne Stemningen sammenkaldte Dronningen Rigets Stænder til en Rigsdag (1614), men benyttede sig snart af Uenigheden mellem dem til at opløse den igen, og det var den sidste Rigsdag, som blev holdt i Frankrig, lige til den, som gik foran den store Omvæltning (Revolutionen). Da Ludvig XIII var 16 Aar gammel, fik hans Legebroder ham til at lærive sig fra sin Moders Herredømme. De lode hendes mest formaaende Yndling myrde, og Pariserne møttede deres Hævn paa ham ved at grave hans Lig op, slæbe det igennem Gaderne, hænge og derefter brænde det, hvorpaa Asken til sidst blev kastet i Seinen. Dronningen maatte begive sig bort fra Paris og blev nøje bevogtet, men fandt dog Lejlighed til at flygte bort, hvorpaa hun samlede en Mængde Tilhængere blandt Adelen, og det tegnede til Krig mellem Moder og Søn. Da blev den Mand kaldet til at mægle Forlig, som siden fik hele Statsstyrelsen i sin Haand og er bekendt som Kardinal Richelieu. Han var først som en yngre Adelsmandssøn bestemt til Krigstjeneste og udmærkede sig i alle Legemsfærdigheder, men kastede sig siden over Studering og naaede i sit 22de Aar at blive viet til Biskop i Rom. Ved Stænderforsamlingen 1614 blev Dronningen opmærksom paa ham, og han fik Indflydelse hos hende. Nu, da Kongen ønskede Forlig med sin Moder for at undgaa Borgerkrig, blev han kaldet frem, og det lykkedes ham at bringe et saadant i Stand og selv at blive optagen i Statsraadet. Da han først havde faaet Del i Regeringen, varede det ikke længe, før

han havde dens Tøjer ganske i sin Haand, og han førte dem med ustandselig Kraft hen imod det Maal, han satte sig. „Da jeg overtog Forretningerne“, skriver han selv, „opførte de store sig, som om de ikke vare Undersaatter, og Befalingsmændene i Landskaberne, som om de vare uafhængige Herrer. Enhver maalte sin Fortjeneste efter sin Dristighed, ingen var fornejet med, hvad der tilkom ham. Udvortes Forhold og Forbund bleve forøsmte, det offentlige Vel overalt tilsidesat for personlig Fordel og den kongelige Magt foragtet.“ — Denne Skildring er rigtig, men Richelieu vidste at skaffe sig Lydighed og at hævde sin egen Politik i Stedet for at gaa i Spaniens Ledebaand. I den indre Styrelse fuldendte han Ludvig XI's Værk, i det han med Strængighed og List kuede enhver Modstand mod Kongemagten. Ved Hjælp af en staaende Hær og et hemmeligt Politicum var han al Tid i Stand til at komme sine Fjender i Forkjøbet og udspejde deres Planer. Mange Gange blev der gjort Forsøg paa at styrte ham, og da hele hans Indflydelse beroede paa den svage Konges Gunst, var han undertiden nær ved at miste den; men al Tid forstod han at vinde den tilbage og vende Sværdet imod sine Modstandere. Saaledes tilvejebragte han Orden og Ro i Landet, og mange nyttige Foranstaltninger bleve truffene, men et frit bevægeligt Folkeliv kunde selvfølgelig ikke trives under ham. Hugenotterne havde fra Henrik IV's Tid deres Fæstninger, Hære og Skatter, hvorved de udgjorde ligesom en Stat i Staten. Det kunde Richelieu ikke taale. Han nyttede en belejlig Stund til at berøve dem deres Magt, og det gamle Religionshad kom ham her til Hjælp. Selv ledede han Belejringen af deres fornemste Fæstning, Rochelle, og der blev opført kæmpemæssige Værker for at forhindre Tilførsel. Byen forsvarede sig tappert i 14 Maaneder og gennemgik alle Hungerens Kvaler. Da der blev ytre til Kommandanten, at Folket omkom i Masse af Sult, svarede han: „Det faar være, naar blot der er én tilbage, som kan spærre Porten.“ Det er allerede omtalt, hvorledes Hertugen af Buckingham med den engelske Flaade forgjæves forsøgte at undsætte den. Omsider maatte den overgive sig, og kort efter maatte de Reformerte i hele Frankrig underkaste sig (1629). Det var paa samme Tid, som Kejser Ferdinand i Tyskland fik slaaget Protestanternes Magt til Jorden; men Kardinalen vilde ikke udrydde dem som Kejseren, han vilde kun gjøre

dem uskadelige og lod dem derfor beholde deres Religion i Fred. — I den udenlandske Politik var det ham Hovedsagen at svække Spanien og Østerrig, og vi kjende hans Optræden i Østerrig under Trediveaarskrigen. Han døde almindelig frygtet og forhadet Aaret før Kongen, der ganske havde ladet sig lede af ham.

Ludvig XIV (1643—1715) var kun 5 Aar gammel, da hans Fader døde, og hans Moder, Anna af Østerrig, overtog Regentskabet. Hendes højre Haand var Italieneren Kardinal Mazarin, der var trukken frem af Richelieu og vilde fortsætte hans Værk, men udførte det med mindre Kraft og større Rænkefuldhed end hans Formand. Atter blev der gjort et Forsøg imod den enevældige Kongemagt og Hofpartiet, og det baade af Adel og Borgere, men hver for sig. Pariserne rejste sig af Forbitrelse over ny haarde Skattepaalæg, og Adelen vilde gjenerhverve sine gamle Lensrettigheder. Mazarin maatte endog forlade Landet; men Borgerne bleve beroligede ved nogle Indrømmelser, som siden kunde tages tilbage, og da Adelen fór frem i Landet med Mord og Brand, gjorde de til sidst fælles Sag med Hoffet. Mazarin blev kaldet tilbage, de kongelige Tropper fik under blodige Kampe Magt med Adelen, og det sidste Forsøg paa at modsætte sig Enevoldsmagten var strandet. Dog beholdt Adelen ligesom i Danmark sin Stands Forrettigheder, blandt hvilke var Skattefrihed. Desto haardere faldt Trykket paa Borgere og Bønder, der af den stolte Adel foragtedes som et ringere Slags Mennesker. — Ved Mazarins Død (1661) overtog Ludvig XIV selv Regeringen med den fulde Bevidsthed om, at hele Magten var samlet i Kongens Person. Da Pariserparlamentet en Gang forsøgte at gjøre en Smule Myndighed gjældende, traadte han pludselig ind i Salen, som han kom fra Jagten med Ridepisk og tilføjet Klædedragt, og gav Medlemmerne en drøj Irettesættelse. Man mindede ham om den Agtelse, han skyldte Staten, men han svarede: „Jeg er selv Staten“, og dette Ord er siden blevet Udtryk for den fuldstændigste Enevoldsmagt. I skriftlige Optegnelser fra hans egen Haand hed det: Han, der gav Menneskene Konger, vil ogsaa, at de skulle agtes som hans Stedfortrædere, og han har forbeholdt sig alene at prøve deres Handlinger. Den, der er født som Undersaat, har ikke andet at gjøre end adlyde.

Ludvig vilde ikke alene raade i sit eget Land, han

vilde ogsaa være Midtpunkt for Magten i Evropa, derfor var han bestandig i Krig med Naboerne. Fra Richelieu arvede Mazarin Krigen med Spanien, som var en Fortsættelse af Trediveaarskrigen. Den endte ved den saakaldte pyrenæiske Fred (1659), hvorved Ludvig fik nogle Fæstninger paa Grænsen af Nederlandene og den spanske Prinsesse Maria Theresia til Dronning. To Aar efter havde en Rangstrid nær oppustet denne Krig paa ny. Naar evropæiske Gesandter vare samlede, plejede Spaniens fra Karl V's Tid at have Forrangen. Ved en Festlighed i London vilde den franske Gesandt kjøre uden om den spanske, og derved opstod Slagsmaal imellem Tjener-skabet. Ludvig blev saa forbitret derover, at han truede sin Svigerfader, Kong Philip IV, med Krig, hvis han ikke erkjendte den franske Gesandts Forrang. Philip svarede: »Vi ville handle som en Fader«, hvorpaa han befalede sine Ministre, ikke at indlade sig i lignende Strid for Fremtiden. Ludvig tog dette for en fuldstændig Indrømmelse og henvendte sig til alle de fremmede Gesandter, i det han sagde: »Jeg beder Dem melde Deres Herrer denne Erklæring, for at de kunne vide, at den katholske Konge har befaleet sine Gesandter, ved alle Lejligheder at lade min have Forrangen.« — Da Philip IV døde (1665), gjorde Ludvig Fordring paa de spanske Nederlande som Arv for sin Dronning, og da han ikke kunde vente at faa denne Fordring sat igjennem med det gode, lod han strax en Hær rykke i Marken under de dygtige Feltherrer Turenne og Condé. Spanierne vare aldeles uforberedte, det var derfor en let Sag at erobre en Del Fæstninger, og Ludvig, der fulgte med Hæren, havde den Forneøjelse med stor Pomp at vende tilbage til Paris som Sejrhærrer under Hoffets smigrende Lovtaler. Imidlertid vare Hollænderne blevne ængstelige for at faa Ludvig til Nabo, og Johan van Witt fik ved hemmelige Underhandlinger bragt en Forening i Stand med England og Sverrig, den saakaldte Trippelalliance, som gik ud paa at mægle til Fordel for Spanien og i Nødsfald at staa denne Magt bi ved at angribe Frankrig til Lands og til Vands. Ludvig var ikke belavet paa at møde saa stor en Magt og lod sig derfor ved Freden i Achen (1668) nøje med 12 Stæder i de spanske Nederlande.

Det lille Hollands Dristighed havde imidlertid højlig fortørnet den stolte Konge. Tilmed forestillede Krigsmi-

nisteren, Louvois, der tørstede lige meget efter Kongegunst og Berømmelse, ham, hvor fordelagtigt det vilde være at erobre Holland, Torvet for hele Evropas Handel, hvor begge Indiers Rigdomme strammede sammen. Det vilde da være let at tage det mellemliggende Belgien og at udvide Rigets Grænser til Rhinen, hvorved Frankrig vilde blive saa mægtigt, at det kunde foreskrive det øvrige Evropa Love. Det blev altsaa besluttet, og man begyndte paa de mest storartede Forberedelser. Bestikkelser og alle mulige Kunstgreb bleve anvendte efter hidtil ukjendt Maalestok for at sikre sig de fremmede Hoffer. Det lykkedes at vinde baade Spanien og Østerrig, og en stor Mængde smaa tyske Fyrster lovede dels fri Hærtog igjennem deres Lande, dels endog Understøttelse med Hjelpetropper. Trippelalliancen blev opløst, og baade Sverrig og England traadte over paa Ludvigs Side. Den første Magt skulde have 1,200,000 Kroner aarlig for at holde en Hær i Pommern og derved sikre Ludvig mod de tyske Magter. I England var det endnu lettere at vinde Karl II, der højlig attraaede Ludvigs Hjælp til at føre Enevoldsmagten og den katholske Kirke ind i England, og som med Hensyn til Folkestemningen stolede paa den Handelskinksyge, der fandt Sted imellem England og Holland og allerede en Gang havde ført til Krig. — Lige saa omfattende vare Forberedelserne inde i Landet med at udruste Hæren og Flaaden. — I Foraaret 1672 stod Ludvig paa Grænsen af Holland med 112,000 Mand, hvortil stødte 20,000 Tyskere. Louvois var alle Vegne til Stede, og Condé og Turenne førte Hærene. Vauban, der siden erhvervede sig Berømmelse ved at befæste Frankrigs Grænsestæder, skulde lede Belejringerne, og ved flere Opfindelser, deriblandt Bajonnetten, var den franske Hær foran i Udrustning. Med rivende Hurtighed gik det nu fremad, en Mængde smaa Fæstninger bleve tagne, og Republikens sidste Time syntes uundgaaelig. Fem franske Dragoner, der strøjfede om efter Bytte, kom til en lille By, tre Mile fra Amsterdam, hvor de Sluser fandtes, gennem hvilke hele Omegnen kunde sættes under Vand. I sin Angst bragte Øvrigheden dem Nøglerne, som de imidlertid i deres Overmod kastede i Stadsgraven og rede bort. Kort efter fik Franskmandene at vide, hvor vigtigt dette Sted var, og sendte en Afdeling ud for at tage det i Besiddelse; men da var det for silde. En af de orani-

ske Prinser var ankommen dertil, og strax efter var hele Landskabet forvandlet til en Sø. Alligevel herskede den største Modløshed, alle Arbejder standsede, og Folket stimlede sammen i Kirkerne for at anraabe Himlen om Forbarmelse og Redning. Johan van Witt søgte at knytte Underhandlinger med Franskmændene, men ved denne Lejlighed var det, at han blev beskyldt for at være fransk-sindet og skjændig myrdet af Pøbelen i Haag. Saa op-rørende denne Misgjerning var, saa bidrog den maaske til Republikens Frelse; thi nu ophørte Partistridighederne, og Folket samlede sig om Vilhelm af Oranien, med hvem de besluttede at forsvare sig til det yderste. I værste Tilfælde havde de rigeste Familjer i Amsterdam nogle Skibe i Beredskab for med deres Skatte at indskibe sig til Øst-indien og saaledes flytte Republiken til en anden Verdens-del. Det kom imidlertid ikke saa vidt. Ved Oversvømmelser og modige Fægtninger standsede de Franskmændene, som havde svækket deres Styrke ved at lægge Besættninger i de erobrede Fæstninger, og den værste Fare var overstaaet. Til Søs kæmpede Ruyter med de forenede engelske og franske Flaader, og da disse hen paa Sommeren vilde nytte Flodtiden til at landsætte Tropper i Texel, skete det Under, at Ebbetiden forlængede sig til 12 Timer, hvorpaa fulgte en frygtelig Storm, der nødte dem til at søge Tilflugt i engelske Havne. Ved Vinterens Komme begyndte Vilhelm at erobre de tabte Fæstninger tilbage, medens Ludvig, der for længe siden var træt af det haarde Krigsliv, var vendt tilbage til sine Friller i Versailles, hvor Hoffet modtog ham som en anden Alexander. Det næste Aar begyndte Ludvig Krigen med endnu større Udrustninger; men Vilhelm III var ufortrøden, gav selv alle sine Indtægter til Krigens Førelse og vakte den samme Modstandskraft hos Folket. Søhelten Ruyter og Tromp værgede Kysten mod tre voldsomme Angrebsforsøg af de overlegne Flaader, og efterhaanden fordelte de truende Skyer sig. — Kurfyrsten af Brandenburg, Frederik Vilhelm, havde set, hvilke Farer der truede Tyskland, især Protestanterne, hvis Ludvig blev Herre over Holland. Han havde derfor strax rustet sig til dets Forsvar, og siden fik han Østerrig og Spanien til at erklære Frankrig Krig, ligesom han fik den danske Konge, Christian V, til at angribe Sverrig. I England blev Karl II af Parlamentet nødt til at slutte Fred med Holland for en Penge-

sum (1674), og siden, da Vilhelm III blev gift med hans Broderdatter Maria, tegnede det til, at han vilde hjælpe Holland. Saaledes blev Ludvig truet fra alle Kanter. Sine to bedste Feltherrer mistede han, idet Turenne faldt paa Valpladsen inde i Tyskland, og Condé maatte trække sig tilbage formedelst Sygdom. Dertil kom, at hans dygtige Finantsminister, Colbert, ikke længere kunde tilvejebringe de uhyre Summer, der fordredes. Altsaa maatte der tænkes paa Fred (1679). Spanien afstod ham Franche Comté, Kejseren Fæstningen Freiburg, men Holland mistede ikke en Landsby. I de fire sidste Aar havde Krigen slet ikke berørt Hollands Grænser, og saa mægtig var den lille Stat, hvor Vilhelm III nu var Arvestatholder, at Ludvig allerførst maatte tænke paa at faa Fred med den. Da den betænkte sig paa at indlade sig i særskilte Fredsunderhandlinger uden de andre Magters Deltagelse, forestillede den franske Gesandt den, at det dog ikke var værd for den at forsvare Spanien og Østerrig. Det hørte i det hele til Ludvigs Politik at adsplitte sine Fjender ved særskilte Underhandlinger og saaledes lamme deres Kraft.

Freden varede ikke længe. Ludvig havde lært det tyske Riges Svaghed at kjende og agtede at nytte den. Han oprettede Domstole (Reunionskamrene), der skulde undersøge, hvad der fra gammel Tid havde hørt til de Landskaber, der vare afstaaede af Tyskland og Spanien. I Følge deres Kjendelse tog han det meste af Elsas i Besiddelse, navnlig den stærke Fæstning Straszburg. Den tyske Rigsdag gjorde Indsigelse, men kunde ikke blive enig om at væbne sig til Modstand, og Kejseren havde nok at gjøre med at værgе sig imod Tyrkerne. Derimod begyndte Ludvig selv den tredje Erobringskrig med et uventet Indfald i Pfalz (1688). Der fortælles, at Kongen en Gang i ondt Lune skal have overfuset Louvois, fordi han troede at finde Fejl ved Bygningen af et Lystslot, hvorfor denne ærgerlig skal have sagt: „Vi maa give Kongen noget at bestille udenlands, for at han ikke skal bekymre sig om enhver Mursten.“ I alt Fald var det paa denne Ministers Raad, at Krigen blev begyndt, og han aabnede den med paa den grusomste Maade at forvandle hele det saakaldte Nedre-Pfalz til en Ørken, for derved at forhindre et Indfald i Elsas. To Aar forinden havde imidlertid Vilhelm III faaet sluttet et Forbund mellem

Holland, Spanien, Østerrig og en Del tyske Fyrster for det Tilfælde, at Ludvig igjen vilde bryde Fræden. Dertil sluttede sig endnu Savoyen, og da Vilhelm III kort efter Krigens Udbrud blev Konge i England, fik Ludvig ogsaa denne Magt imod sig. Derfor tog han sig ivrig af den fordrevne Jakob II, som i Foraaret 1689 landede i Irland i Spidsen for en fransk Hær. Irlænderne flokkedes om ham og hilsede ham som deres Lands og Religions Befrier fra det engelske Aag; men Jakob var kun kommen for at gjenoprette sin egen kongelige Magt, og da han ikke vilde indrømme dem Uafhængighed af den engelske Krone, kønedes Iveren for ham snart. Det lykkedes Vilhelm at tilføje ham et afgjørende Nederlag, hvorpaa han maatte flygte tilbage til Frankrig. Her havde Ludvigs Vaaben altsaa ingen Fremgang. Sin Flaade havde han efterhaanden bragt op til en betydelig Størrelse, og den skulde understøtte et nyt Forsøg paa at føre Jakob II til England, men ved Normandiets Kyst blev den aldeles slaaet af den forenede engelske og hollandske Flaade, saa dette maatte opgives. Vel havde Ludvig bedre Lykke med Landhæren, der vandt adskillige Sejre, navnlig i Nederlandene, men Fjendernes Sejghed trættede ham dog til sidst, og da han trængte til nogen Ro for at væbne sig til en anden stor Kamp, maatte han denne Gang slutte Fred (1697) uden at opnaa nogen videre Fordel.

I Spanien var Philip II efterfulgt af Philip III til 1621, Philip IV til 1665 og Karl II. Under Philip IV, Ludvig XIV's Svigerfader, havde Portugal nyttet Rigets Svækkelse til at løsrive sig fra Spanien og vælge sig en egen Konge, nemlig Johan af Braganza. Karl II maatte som Barn svæbes i Bomuld, og han var hele sit Liv igennem svag og halv fjollet. Paa denne Tid ventede man, at han snart skulde dø, og da han ingen Arvinger havde, var hele Evropa spændt paa, hvem der skulde besætte den spanske Trone. Ludvig XIV agtede at gjøre Fordring derpaa for sin Sønnese, Philip af Anjou, og den østerrigske Kejser Leopold, Ferdinand III's Søn, gjorde den samme Fordring for sin yngre Søn Karl. Vilhelm III vilde finde sig i, at de delte saaledes, at Prins Karl fik Spanien og Frankrig Nederlandene og nogle Besiddelser i Italien; men Ludvig vilde have det hele, og han bearbejdede ved sine Sendebud og ved Bestikkelser saaledes det spanske Hof, at han fik aflokket den svage Konge et Te-

stamente, hvori han indsatte Philip af Anjou som Arving til hele Riget. Da Karl II døde (1700), lod Ludvig altsaa sin Sønnese udraabe til spansk Konge som Philip V, ved hvilken Lejlighed han udbød: „Nu er der ingen Pyrenæer mere.“ Derpaa sendte han ham til Spanien med en Hær, og han blev i Madrid modtagen med Jubel, fordi de stolte Castilianere ikke kunde finde sig i, at Riget skulde deles. Nu skulde Sværdet gjøre Udslaget, og der blev sluttet Forbund mellem England, Holland og Østerrig, hvortil siden Portugal, Savoyen og det tyske Rige undtagen Baiern sluttede sig. I Begyndelsen var Parlamentet i England lunkent til at skaffe Vilhelm Penge til Krigen, men det forandrede sig, da Ludvig XIV ved Jakob II's Død erkjendte hans Søn, Jakob III, som retmæssig Konge i England og understøttede ham for at gjøre hans Fordringer gjældende; thi nu følte Protestanterne sig truede, og Kampen blev betragtet som en Forsvarskrig imod den katholske Erobrer. Vilhelm III's Død (1702) gjorde ingen Forandring i Sagerne, da Dronning Anna fulgte hans Politik. General Marlborough blev sendt til Fastlandet og vandt stor Berømmelse. Det samme var Tilfældet med den østerrigske Feltherre Eugen, Prins af Savoyen. Denne havde først tilbudt Ludvig sin Tjeneste, men var bleven afvist paa Grund af sit uanselige Ydre. Derpaa gik han i østerrigsk Tjeneste og udmærkede sig saaledes i Tyrkekrigen, at han vandt baade Hærens og Kejsers fuldeste Tillid. Nu blev han Overfeltherre og tilkæmpede sig ny Hæder, først i Italien siden sammen med Marlborough i Tyskland og Belgien. De vigtigste Slag, i hvilke de franske Hære bleve slagne, stode ved Höchstädt i Baiern og Ramelies, Oudenarde og Malplaquet i Belgien. Det var til denne Krig, Frederik IV udlejede danske Folk, som her vandt en dyrekjøbt Berømmelse for Udboldenhed og Mod. I Spanien landede Englænderne og bemægtigede sig Barcelloga. Ærkehertug Karl kom selv der over og blev modtagen med Glæde af Arragonierne. To Gange maatte Philip forlade Madrid, og de forbundnes Hære toge Byen i Besiddelse; men her bleve de modtagne af Castilianerne med skummelt Had og Forbitrelse, og de bleve igjen trængte tilbage af den dygtige franske Feltherre Vendome. Imidlertid blev Frankrig efterhaanden saa svækket, at det næsten ikke var muligt at skaffe Folk og Penge til Krigsførelsen, hvorfor Ludvig omsider bekvæmmede sig til at

begjære Fred. Han gjorde store Indrømmelser, i det han ikke alene vilde opgive alle sine Fordringer, men endog betale Freden med betydelige Afstaaelser; men de forbundne Magter gjorde for store Fordringer. De forlangte nemlig, at han ikke alene skulde formaa sin Sønnens til at frasige sig Spaniens Trone; men i Tilfælde af, at han vægrede sig, skulde han selv være med at tvinge ham med Magt. Det var for stor en Ydmygelse for Ludvig. Krigen fortsattes, og Lykken vendte sig. Kejser Leopold var død (1705) og efterfulgt af sin ældste Søn Josef I. Denne døde ogsaa under Krigen (1711), og nu blev Karl, der skulde have Spanien, valgt til Kejser, og der var Udsigt til, at Karl V's store Rige kunde blive gjenoprettet. Det passede ikke for den engelske Ligevægtspolitik eller for Englands og Hollands Handelsfordele. Dertil kom endnu en anden Omstændighed. Marlborough hørte til Whigpartiet. Hans Gemalinde var fortrolig Selskabsdame hos Dronning Anna og havde stor Indflydelse paa hende. Hun var imidlertid en stolt Kvinde og havde ondt ved at bøje sig for Dronningen, som hun havde været Ungdomsveninde med. Der kom Spænding imellem dem, hvilket strax blev nyttet af hendes Misundere og Medbejlere til Hofgunsten, saa det kom til et fuldstændigt Brud. Det medførte Forandring i alle Forholdene, Whigpartiet blev styrtet, og alle Marlboroughs Venner mistede deres Embeder. Han kunde nu intet Skridt foretage sig imod Fjenden uden først at forespørge sig ved Hoffet, og inden Svaret kom, var det ofte for silde. Saa snart man troede at kunne undvære ham, fik han sin Afsked og blev siden endog anklaget for at have forvansket offentlige Penge. Vel retfærdiggjorde han sig, men blev dog i Unaaide til Annas Død, saa fik han sin Værdighed tilbage. — Toryerne vare tilbejelige til at slutte Fred, og den kom for Englands og Hollands Vedkommende i Stand i Utrecht (1713). Philip af Anjou beholdt Spanien, men skulde afstaa Belgien, Mailand og Neapel til Karl. England skulde beholde Gibraltar og Minorca, som vare erobrede under Krigen. Kejseren vilde ikke tiltræde denne Fred og fortsatte Krigen i nogen Tid alene; men da han saa, at han intet kunde udrette, bekvemmede han sig dog dertil, og den endelige Fred blev afsluttet i Rastadt og Baden (1714).

Ludvig XIV's Stolthed og Glimresyge var Skyld i disse fire Krige, som saaledes udtømte Frankrigs Kræfter,

at der ikke for det første var Fare for dets Overmagt. Men paa den anden Maade fik det franske Hof Indflydelse paa det øvrige Evropa; thi Ludvig omgav sig med en ydre Glans, som man hidtil ikke havde set Mage til, og som man søgte at efterligne efter Evne i andre Lande, især, hvor den efter Frankrigs Mønster kunde tjene til at forherlige Enevoldsherskeren. Vi kjende Virkningerne deraf fra Christian V's Tid. Derfor er det franske Sprog endnu Hofprog, og franske Moder beherske Verden. Digtere i stor Mængde kappedes om at synge til Ludvigs Pris og forfattede Skuespil til Hoffets store Fester og Forlystelser. De udmærkede sig ved Lethed og Finhed i Sproget, men tog det ogsaa let med Sædelighed og Tro ligesom Ludvig selv, der ikke vilde besværes paa nogen Maade af disse Ting, men havde den ene Frille efter den anden. Moliere er bleven berømt som Komediedigter, den ældre og yngre Corneille og Racine som Sørgespildigtere og Lafontaine som Fabeldigter. En stor Mængde Kunstnere vare beskæftigede med at udsmykke de mange prægtige Bygninger, Ludvig opførte. Han vilde ikke bo i det urolige Paris, men flyttede med Hoffet ud til Slottet Versailles, der med sine Haver og øvrige Omgivelser skal have kostet over 200 Millioner Kroner. — Landets rige Adel samlede sig nu i Hoffets Solskin i Stedet for at pønse paa Magt og Uafhængighed paa deres egne Slotte. De kappedes om at overbyde hverandre i Pragt og Overdaadighed, hvorved mange af dem fortærede deres Rigdomme og siden maatte leve af Majestætens Naade, der udstyrede dem med Embeder. En stor Del af Kirkens Godser bleve givne i deres Hænder, og Indtægterne gik den samme Vej. Bonden slap for at have den stolte Adelsherre paa Godset, men han fik Fogdens og Forvalterens Regimente i Stedet, og denne maatte frem for alt sørge for at skaffe mange Penge til Veje. — Borgerne i Kjøbstæderne havde det bedre især i Begyndelsen af Ludvigs Regering, da Finantsministeren Colbert virkede meget til at opbjaelpe alle Næringsveje. Siden gik det tilbage, dels fordi Krigen virkede hæmmende, dels fordi en stor Mængde flittige og velhavende Folk bleve fordrevne som Hugenotter.

Richelieu havde, som fortalt, berøvet Calvinisterne deres særegne Rettigheder, men derefter ikke forfulgt dem. Mazarin begyndte allerede at trykke dem paa forskellige

Maader, men værre gik det under Ludvig XIV. Han holdt strængt over den franske Kirkes Uafhængighed af Paven og taalte ikke det mindste Indgreb i dens Frihed; men inden for Rigets egne Grænser kunde han ingen Frihed taale. Vi have set, hvor svært det faldt de forskellige Kirkepartier i Holland og England at fordrage hverandre, langt mindre kunde Fordragelighed ventes i Frankrig paa den Tid. Dertil kom, at Ludvig, efterhaanden som han blev ældre og kjed ad Hoffets Fester og Lyster, søgte et Slags Tilfredsstillelse i at befatte sig med kirkelige Sager, uden at han dog derfor selv vilde forandre sit urene, lastefulde Levnet. Jesuiterne forestillede ham, at han ikke paa nogen bedre Maade kunde erhverve sig Syndsfordælselse og et hæderligt Eftermæle end ved at udbrede den ene saliggjørende Kirke og udrydde Kjætteriet. Der udkom den ene strænge Forordning imod Hugenotterne efter den anden, og Ludvig havde den Tilfredsstillelse hvert Aar at se Lister fra Sognene over Folk, som ved disse kraftige Forholdsregler vare førte tilbage til den katholske Kirke. Desto mere ansøredes hans Iver for at fuldende Værket. Finantsministeren Colbert var selv Calvinist og holdt lidt igjen, saa længe som han levede; Louvois derimod mærkede aldrig saa snart, i hvilken Retning Kongens Tilbøjelighed gik, før han slog ind paa samme Vej, og han raadede til sidst til at udsende Dragoner med Præsterne for at tvinge de gjenstridige til Lydighed. Disse Folk bleve da indkvarterede hos reformerte Borgere og behandlede deres Kvinder, Børn og Gods som deres. Børn bleve tagne fra Mødrene for at opdrages til Katholiker, Præster radbrækkede, Lig opgravede og kastede i Rakkerkullen. Til sidst forestillede man Ludvig, at der nu kun var faa Calvinister tilbage, og derfor var det nantiske Edict overflødig. Det blev altsaa ophævet (1685), og nu skulde enhver reformert Præst udvandre, men alle Lægfolk blive Katholiker og, hvis de forsøgte at udvandre, straffes med Slaveri. Grænser og Havne bleve bevogtede for at passe paa dem; men alligevel slap over 50,000 Familier bort. De vandrede til England, Holland og Brandenburg og medbragte baade Formue og betydelig Kunstflid til stor Fordel for disse Lande. En Forstad i London blev saaledes befolket alene af franske Silkevævere. I Sevennerbjærgene, i de Egne, hvor tidligere Valdenserne vare fremstaaede, rejste man sig til Modstand

imod dette Voldsregimente og stred drabeligt imod Kongens Krigsfolk. En ung Mand ved Navn Cavalier, der tidligere havde været Bagerdreng, blev deres Anfører, og han udførte Vidundere af Tapperhed og Snildhed. Flere Afdelinger af den franske Hær bleve tilintetgjorte mellem Bjærgene, og til sidst maatte Regeringen indgaa Forlig med ham og indrømme ham og hans Folk Religionsfrihed. Han gik siden i engelsk Tjeneste og døde som Generalmajor.

Ludvig XIV's sidste Dage vare alt andet end glædelige. Riget var forgjældet og Folket fattigt og sædelig fordærvet. Venner havde han ingen af; thi han havde al Tid kun omgivet sig med Trælle, som i det daglige Liv slavisk iagttog alle de foreskrevne Hofskikke, som gik ud paa at forherlige hans ophøjede Person. Hans sidste Frille, Madam Maintenon, skulde ved sin Underholdning bringe nogen Fornøjelse ind i hans kjedsommelige Liv og blev ham uundværlig. Hun havde stor Magt over ham, men var selv saa træt af Trællevivet ved Hoffet, at hun ønskede sig død, og da han laa paa Dødslejet, forlod hun ham. Hele hans talrige Slægt døde før han, undtagen en Sønnesøns Søn, der blev hans Eftermand som Ludvig XV (1715).

Pietismen i Tyskland og Kampen med Tyrkerne.

Saaledes strakte Bevighederne i Holland, England og Frankrig hver paa sin Maade sin Indflydelse ud over det øvrige Evropa. Hvad der skete i de andre Lande i sidste Halvdel af 17de Aarhundrede, kjendtes kun i en mindre Kreds. I Tyskland træffe vi det Livsrøre, som er bekjendt under Navn af Pietismen, og som begyndte med Philip Jakob Spener og hans Lærling August Herman Franke. Det stærke Trosliv, der rørte sig i Luther og hans Samtid, varede kun omtrent en Menneskealder, saa sygnede det hen. Man fortabte sig i Undersøgelser og Stridigheder om, hvad der var den rene Lære, og for at fastholde den, glemte man Troens Tilegnelse i Hjertet, og dens Frugter bleve derfor borte. Man holdt strængt over Formen for den udvortes Gudsdyrkelse, men Aanden forlod den. Præsterne holdt lange Prædikener imod de papistiske og andre Vildfarelser, længe efter at de vare borte fra deres Menigheder, og disse hørte derpaa uden at opbygges. Imod denne døde Rettroenhed optraadte

Spener og hans Tilhængere, der søgte at føre Kristenommen ind i Livet og ivrede stærkt imod Tidens Verdslighed. De »gudelige Forsamlinger« forskrive sig fra denne Tid med alle deres gode Sider og Fristelser. Spener advarede mod Dans, Spil og andre Forlystelser, og hans Tilhængere gik et Skridt videre, i det de ligefrem fordømte dem som syndige. Lutheranerne af den gamle Skole stredes med dem, kaldte dem Pietister og Lovlærere, der forvanskede Troens Indhold. I sin gode Skikkelse frembragte Pietismen en højst fornøden Vækkelse, men paa mange Steder udartede den til et Tvangsvæsen, der dels frembragte Hyklari og dels trykkede og besværede især Ungdommen, saa den til sidst rystede Aaget af sig og slog om til ubunden Vantro og Ugudelighed.

Medens man i det protestantiske Tyskland saaledes stredes om, hvem der var den bedste Kristen, og medens den mægtigste katholske Fyrste, Ludvig XIV, udryddede sine reformerte Undersaatter, var det ikke langt fra, at den gamle Fjende, Tyrken, var trængt helt ind i Kristenhedens Hjærte. Vejen gik gennem Ungarn. Dette Land havde, som vi vide, været gennemkrydset af mange Folkeslag: Gothen, Vandalen, Hunnen, Longobarden, Avarer. I det 9de Aarhundrede kom Madjarerne eller Ungarerne fra Tatariet, og de vare Tysklands Plage, til de bleve slagne af Henrik Fuglefænger og Otto I. Kort efter begyndte Kristendommen at finde Indgang hos dem, men der var al Tid indre Uroligheder. I det 13de Aarhundrede blev Landet hærjet af Mongolerne, i det 14de var det en Tid forenet med Polen og udgjorde med dette et mægtigt Rige. En stor Mængde Tyskere indvandrede i Landet, og Kejser Sigismund, som vi kjende fra Tyrkekrigen og Johan Huss's Historie, blev Konge i Ungarn ved at ægte en ungarsk Prinsesse. Dog kom der siden igjen indfødte Konger, men under bestandige Borgerkrige. Omtrent fra det 16de Aarhundredes Begyndelse kom Landet ind under Østerrig. Tyrkerne benyttede sig af de indre Uroligheder, og Sultan Soliman II, Karl V's Fjende, erobrede Grænsesæstningen Belgrad, der var bleven saa tappert forsvaret af Hunyades og Capistrano. Tyrkerne trængte frem lige til Wien og beholdt et stort Stykke af Ungarn. De tyske Kejsere arbejdede bestandig paa at indskrænke Folkets Frihed, og ledede af Jesuiterne forfulgte de siden Protestanterne paa det ivrigste. Dette bevirkede til sidst under

Kejser Leopold, at Ungarerne gjorde Oprør og selv kaldte Tyrkerne til Hjælp. En Hær paa over 200,000 Mand brød 1683 frem lige til Wien og betegnede sin Vej med Mord og Brand. Store Skarer af Indbyggerne forlode Staden, og lignende Skarer kom strømmende fra Landet for at søge Beskyttelse indenfor dens Mure. De bleve bortviste. Besætningen var kun 10,000 Mand stærk, men Borgerne og Studenterne hjalp trolig til, og en ufortrøden tapper Befalingsmand havde de i Grev Stahremberg. Foruden Arbejdet med at istandsætte de ødelagte Værker og den stadige Forsvarskamp gjorde de 24 Udfald i de to Maaneder, Belejringen varede. Til sidst vare de dog udmattede baade af Anstrængelse og Mangel, og de vilde uden Tvivl have bukket under, hvis Tyrkerne havde foretaget en almindelig Storm; men Storveziren, Kara Mustapha, var gjerrig og vilde helst have Byen overgivet for ikke at dele Byttet med Hæren. Heldigvis forstode Tyrkerne sig kun slet paa Belejring, og hvis det er sandt, hvad der fortælles, at Ludvig XIV sendte dem en Angrebsplan, forstode de ikke at udføre den. Endelig, da Nøden var størst, viste der sig fra Bjærgene Tegn til, at en Undsætningshær nærmede sig. Den ædle polske Konge, Johan Sobiesky, var illet Tyskerne til Hjælp, hvorved deres Hær var voxet til 80,000 Mand, og de turde vove et Slag. Han begyndte Dagen med en højtidelig Gudstjeneste og med at slaa sin unge Søn til Ridder for at indvie ham til den hæderlige Kamp for Kristenheden. Striden var haard, men Kl. 7 om Aftenen var hele Tyrkehæren paa vild Flugt. Lejren maatte de lade i Stikken, og Sejrherrerne fandt her et Bytte, som blev anslaaet til en Værdi af 20 Millioner Kroner. I Skildringen af den frygtelige Fjende fortælles, at han ikke nøjedes med at plyndre og dræbe, men han bortførte i dette Feltog 87,000 Mennesker til Slaveri, deriblandt 50,000 Børn og 15,000 unge Piger. Desto større var Glæden i den befriede Stad, hvor Johan Sobiesky var Dagens Helt, og Præsten i Hovedkirken holdt Sejrsprædiken over de Ord: Der blev et Menneske sendt af Gud, og han hed Johannes (Joh. 1, 6). — Tyrkerne samlede imidlertid Kræfter igjen, og Krigen blev fortsat, men Lykken havde nu forladt dem. Ofen, der havde været i deres Vold i halvandet Aarhundrede, blev tagen med Storm, Belgrad ligesaa; begge Steder blev hele den tyrkiske Besætning nedsablet. Ved Freden

i Carlowitz (1699) maatte Tyrkerne opgive alle deres Besiddelser i Ungarn undtagen Belgrad og Temeswar.

Sine Vaabens Fremgang havde Kejser Leopold strax nyttet til at kue den ungarske Adel, der skulde beredes samme Skæbne som den böhmske efter Slaget ved Prag. En Blodret blev nedsat, og mange, der enten havde taget Del i Oprøret eller havde vist oprørske Sindelag, bleve henrettede eller radbrækkede. De, der vare tilovers, bleve paa en Rigsdag i Presburg nødte til at opgive deres to gamle Friheder, nemlig Ret til at vælge Konge og til at afsætte ham med Magt, om de kunde. Efter Freden arbejdede Kejseren paa at omskabe Ungarn til en hel tysk Provins, hvor han kunde paalægge Skatter efter Behag. Det fremkaldte en ny Opstand, der vedvarede under Joseph I og først standsede, da Karl VI gav Ungarerne nogle Rettigheder tilbage og tilstod Protestanterne Religionsfrihed. Fra den Tid var Ungarn nogenlunde roligt til den nyeste Tid.

Tyrkerne havde siden Soliman II's Tid haft usle Sultaner, der levede i Haremet blandt Kvinder og Gildinger. Derimod havde dygtige Storvezirer ledet Krigsmagten; derfor vare de vedblevne at være Tugtens Ris for de Kristne. Ikke alene Ungarn men ogsaa Polen havde maattet afstaa Land til dem, og fra Venedig toge de (1669) Øen Candia. Til Forsvar for denne Ø havde Venetianerne, der endnu havde bevaret nogen Kraft og Selvstændighed, kæmpet i mere end 20 Aar og leveret en Mængde Søslog, næsten al Tid sejrige og al Tid imod Overmagt. Det var denne Søkrig, hvori den danske Helt Kort Adelaer vandt sin store Berømmelse. Til sidst stod Kampen i 2 Aar om Hovedstaden Candia, en Kamp, der ganske lignede den, der blev ført med Tyrkerne paa Korstogenes Tid. Den tapre Kommandant Morosini maatte til sidst overgive Staden, men kun paa den Betingelse, at han tog alle Indbyggere og hele Besætningen med sig fra de blodige Levninger, hvor 30,000 Kristne og 120,000 Muselmænd havde fundet Døden. — Krigen fortsattes, og da Tyrkernes Magt blev svækket ved Krigen med Østerrig, angreb Morosini Halvøen Morea, som blev erobret. Venetianere beholdt den ved Freden i Carlowitz (1699). Ogsaa til Polen og Rusland maatte Tyrkerne gjøre Afstaaelser, og skjønt de toge Morea tilbage, er fra den Tid deres Magt bestandig i Dalen. Navnlig er det Rusland, som stadig har været deres Tugte-

mester, og denne Magt ville vi nu snart gjøre Bekjendtskab med. Her afslutte vi det 17de Aarhundredes Historie og gaa over til det 18de.

Peter den store og Karl den tolvte.

I Oldtidens Historie have vi omtalt Skyterne i det nuværende Rusland, og i Middelalderens Begyndelse først Gøther og siden Hunner. Siden vare Slaverne det herskende Folk, indtil Uenighed iblandt dem gav de indvandrede Normanner, som der kaldes Vareger, Lejlighed til at bemægtige sig Herredømmet. Forbindelsen med Norge kjende vi fra hellig Olaf, der søgte Tilflugt i Garderige, da han maatte flygte for Knud den store. Paa samme Tid, i det 11te Aarhundrede, vandt den græske Kristendom Indgang i Landet. Efter at Mongolerne i det 13de Aarhundrede vare trængte ind i Evropa, beherskede de næsten i 3 Aarhundreder større eller mindre Stykker af Rusland, indtil Ivan Wasilievitch II (1533—84) ganske fordrev dem, samlede Riget og kaldte sig Zar. Først under Peter den store begyndte Rusland at træde i Forbindelse med det øvrige Evropa.

Peder I var som tiaars Dreng valgt til Tronfølger efter sin Broder Feodor (1682). Han havde en ældre Broder, der hed Ivan, men han var bleven tilsidesat, fordi han var i høj Grad aandssvag. Derimod havde denne en Søster ved Navn Sofie, der følte baade Lyst og Kraft til at herske, og hun var yderst forbitret over, at Peter, som kun var deres Halvbroder, skulde foretrækkes for dem. Hun fik et Oprør i Stand af Strelitserne, en Livvagter, som Ivan Wasilievitch havde oprettet, og de udraabte Ivan til Zar. Den godmodige Dreng bad imidlertid selv om at faa Peter til Medregent, og nu bleve de begge kronede, og Sofie blev valgt til at regere i deres Mindreaarighed. Under sin Moders Vejledning opvoxede nu Peter paa et Landsæde nær ved Moskov. Blandt hans Omgivelser befandt sig en Genfer ved Navn Lefort, der havde været baade i fransk og hollandsk Krigstjeneste og var kommen til Moskov med et dansk Gesandtskab. Denne Mand fortalte godt om, hvad han havde oplevet og set hos Europas oplyste Folkeslag, deres huslige og borgerlige Indretninger, deres Hære og Flaader, Handel og Kunster. Peter kunde ikke blive træt af at høre paa

ham, og han brændte af Lyst til at faa lignende Ting indført i Rusland. Begyndelsen blev strax gjort med en lille Trop Drengesoldater, Peters Legekammerater, som Lefort skulde indøve paa udenlandsk Vis. Zaren tog selv Del i Øvelserne og tjente sig op fra Menigmand. Denne Drengearde blev Spiren til en Magt, som Peter siden vidste at bruge, navnlig mod de urolige Strelitzere. Sønerne af Landets fornemste Slægter strømmede nemlig til for først at blive Zarens Legekammerater og siden hans Medkæmpere. Den første Brug, han gjorde af dem, var at frigjøre sig fra den Tvang, hans Søster Sofie vilde holde ham i. Hun søgte Støtte hos Strelitzerne og beskyldtes for ved Hjælp af dem at have villet myrde Peter; men han kom hende i Forkjøbet, lod en Del af hendes Tilhængere halshugge, knutte eller sende til Siberien med afskaarne Tunger og hende selv indespærre i et Kloster. Nu var Peter Eneherre (1689), da hans Broder Ivan ikke brød sig om Magten. Han døde desuden faa Aar efter. Det første, Peter nu foretog sig, var at grundlægge en ordentlig Hær efter evropæisk Mønster, og han indkaldte dertil en stor Mængde fremmede Krigere. Derpaa skulde der skabes en Sømagt. I et Skur havde han blandt andet Skramleri fundet en gammel engelsk Baad. Strax lod han bygge flere af det Slags og sejlede omkring paa Floder og Seer. For at se et større engelsk eller hollandsk Skib rejste han til Archangel, den eneste Havn, han den Gang ejede. Han var henrykt ved Synet af de herlige Skibe, gik om Bord og eftersaa alt paa det nøjeste. Han fik endog Lejlighed til at være paa Søen i en Storm, der satte Skræk i de gamle Søfolk; men han var uforfærdet. Nu var det hans højeste Ønske at komme i Besiddelse af et Kystland, der laa bekvemt for Tilførsel fra Evropa. Først vendte han sig mod det sorte Hav, hvor Tyrkerne raadete. Efter flere mislykkede Forsøg paa Krim fik han omsider samlet en betydelig Styrke, der var ledet af kyndige Folk fra Østerrig og Holland. Dermed gik han løs paa Asow, som beherskede Donflodens Munding, og det lykkedes ham at erobre den.

Nu vilde han selv se sig om blandt de oplyste Folkeslag og beredte sig til en Udenlandsrejse. Strelitzerne vare opbragte over de ny Indretninger og de mange fremmede Folk, som de skulde rette sig efter. De indsaa, at

denne Rejse vilde føre mere med sig af det Slags, og sammensvore sig for at myrde Zaren; men samme Dag, Planen skulde udføres, blev den røbet af et Par angrende Deltagere. Om Aftenen skulde de sammensvorne samles hos en af Hovedmændene. Peter gav en af sine tro Officerer Befaling til i al Stilhed at omringe Huset og trænge op i det Kl. 11; til samme Tid vilde han selv indfinde sig. Imidlertid huskede han i Forvirringen fejl og kjørte derhen Kl. 10, blot ledsaget af en Tjener. Han troede, Vagten maatte være der, og traadte dristig ind, men saa til sin Forbavselse kun alle de sammensvorne. Dog fattede han sig hurtigt, hilsende dem venligt og sagde, at han just var kommen forbi, og da han af den stærke Oplysning havde formodet, at der maatte være et lystigt Selskab, havde han faaet Lyst til at drikke et Glas med dem, før han gik til Sengs. De bleve beroligede, drak hans Skaal, og han tømte det ene Glas med dem efter det andet. Da hørte han en af Gæsterne sige til Værten: «Nu er det Tid, Broder!» «Endnu ikke», svarede denne. «Jo», skreg Zaren med frygtelig Stemme, «er det ikke Tid for dig, saa er det for mig!» Dermed slog han Værten med knyttet Næve i Ansigtet, saa han styrtede om, og brølede henimod Døren: «Vagt, bind de Hunde!» I det samme slog Klokkeren 11, og Vagten traadte ind. I sit Raseri fór Peter løs paa Kaptainen og slog ham paa Øret, fordi han var kommen en Time for silde; men da denne viste ham den skrevne Befaling, kyssede Zaren ham paa Panden og bad ham om Forladelse. — Formændene for Sømmensværgelsen bleve parterede og deres Lemmer fæstede paa Stadens Porte. — Nu kunde Peter rejse. Da han helst vilde være ukjendt for ikke at vække Opsigt og for bedre at kunne se med egne Øjne, lod han Lefort, som nu var bleven General, føre Rejseselskabet, som skulde kalde ham Overofficer. Vejen gik gennem Brandenburg og Hannover til Amsterdam, Europas driftigste Stad. Hvor fik han her travlt med at besøge denne Myller af Kjøbmænd, Søfolk og Soldater, de utallige Værksteder for Kunstnere og Haandværkere, Møllerne, Dæmningerne, Sluserne, Maskinerne og frem for alt Skibene. For at være uforstyrret, skilte han sig fra sit Rejseselskab og drog selv anden til Zaardam for at lære Skibsbyggeriet fra Grunden. Her lod han sig fremstille for en Mester som en russisk Arbejder, der skulde gaa i Lære, og han ar-

bejdede trolig med Øxen fra tidlig Morgen til sildig Aften. Vel blev han kjendt, men han forbød at tage Hensyn til, hvem han var, og gik derfor under Navnet «Mester Peter». Siden arbejdede han i Amsterdam, hvor han tillige lod sig undervise i forskellige Videnskaber. Et Fartøj, som han havde arbejdet paa, blev ham foræret af Staden Amsterdam, og det afgik til Archangel med mange Søfolk, Officerer og Kunstnere af alle Slags. I Holland havde Peter flere Sammenkomster med Kong Vilhelm III; senere besøgte han ham i England, hvor han ligeledes gjorde sig bekjendt med, hvad han kunde overkomme, især Skibsværfterne. En overordentlig Fornøjelse skaffede Vilhelm ham, i det han lod den engelske Flaade forestille et Søgslag for ham. Peter var saa henrykt, at han udbrød: «Var jeg ikke Zar i Rusland, saa gad jeg være engelsk Admiral!» Til Afsked forærede Vilhelm ham sin Jagt, paa hvilken han sejlede tilbage til Holland. Ogsaa fra England sendte han en stor Mængde Krigsfolk og Kunstnere hjem. Fra Holland rejste han til Østerrig, hvor han vilde sætte sig ind i Landkrigsvæsenet; men her fra maatte han skynde sig hjem, da Strelitserne paa ny havde gjort Opstand. De vare dog inden hans Hjemkomst slagne af Skotlænderen, General Gordon, i Spidsen for de ny Tropper, og 4000 vare tagne til Fange. Mod dem gik det nu løs med Pinebæk, Knut, Hængning og Radbrækning i flere Uger. Mange af dem bleve bundne til Bjælker og henrettede. Peter skal selv have hugget mere end hundrede Hoveder af og opfordret sine Venner til at tage Del med i Slagtningen. — Nu troede han uforstyrret at kunne gaa videre med at omskabe sit Rige. — Det lykkedes ham at skabe en Soldatermagt, hvormed Rusland kunde gjøre sig gjældende i Udlandet, og hvorved han selv udvidede dets Herredømme. Fremdeles gjorde han sig fuldstændig til Hersker over den russiske Gejstlighed og omskabte den gamle russiske Adel til en Embedsadel. Men frembringe nogen virkelig Oplysning i sit Folk formaaede han ikke, og selv blev han med al sin Kraft og Virkelyst al Tid en raa Russer. Sine Foranstaltninger gennemførte han næsten udelukkende ved fremmede Folk, og paa Russerne virkede han kun ved et hensynsløst Magtsprog, der haanede baade deres hellige Skikke og deres nedarvede Sædvaner. Endogsaa i deres daglige, huslige Liv greb han ind. Saaledes befalede han dem

at gaa i korte Klæder og at rage deres Skjæg af, for at de skulde ligne de andre Evropæere, og gjorde de det ikke, kunde det ske, at der pludselig paa offentlig Gade sprang en Betjent frem og klippede begge Dele. Paa den Maade lader et Folk sig selvfølgelig ikke omdanne. — Vi vende os nu til Peters Kamp med Karl XII.

Sverrig raadede den Gang over en stor Del af Østersølandene: Finland, Ingermanland, Estland, Lifland og Forpommern, og fra Danmark havde de taget de skaanske Provinser, som Karl XI baade forsvarede og forstod at vinde for Foreningen med Sverrig. Ved hans Død (1697) var Sønnen Karl kun 15 Aar gammel. Man havde ikke store Tanker om hans Evner, og Sverrigs Fjender troede derfor Tiden kommen til at frarive det nogle af dets Erobringer. I Polen var Johan Sobiesky bleven efterfulgt af den sachsiske Kurfyrste August II, som i den Anledning afsvor den lutherske Lære. Han forenede sig nu (1699) med Rusland og Danmark i et hemmeligt Forbund imod Sverrig. — Karl XII havde faaet en god Opdragelse af sin fortræffelige Moder, den danske Prinsesse Ulrikke Eleonore. Han havde lært at tro paa Gud, hvorfor han siden som Krigshelt aldrig forsømte at holde Bøn med sine Folk Morgen og Aften; men han var tillige bleven godt undervist i andre Ting, og i ridderlige Øvelser søgte han sin Lige i Mod og Kraft. Derimod befattede han sig ikke med Regeringssager, talte lidt og tog ingen Del i ungdommelige Lystigheder. Selv efter at han var bleven Konge og erklæret for myndig, var han saaledes indsluttet og tilbageholden, hvorfor fremmede ansaa ham for sløv; men det viste sig snart at være en Fejltagelse. Da Efterretningen kom om de tre fjendtlige Naboers Rustninger, blev det svenske Rigsraad bestyrtet. Mange talte om Underhandlinger og nødvendige Opofrelser; men den unge Konge, der hidtil tilsyneladende tankeløs havde hørt til, rejste sig og sagde med en Fasthed, der satte alle i Forundring: «Det er mit urokkelige Forsæt, aldrig at føre nogen uretfærdig Krig, men ikke heller at ende nogen retfærdig uden mine Fjenders Undergang.» Der blev altsaa besluttet Krig og Hæren og Flaaden sat i Stand. Med en udvalgt Skare paa 12,000 Mand gik Karl i Land paa Sælland og tvang Frederik IV til Freden i Travendal (1700). De nærmere Omstændigheder derved maa antages kjendte af danske Læsere. Ved Landgangen sprang

Karl selv i Vandet med Kaarden i Haanden og vadede i Land i Spidsen for sine Folk. Da han hørte Kanonerne Torden og Geværkuglernes Piben, gjorde han det Løfte, som han siden troelig holdt, at dette skulde være hans Livmusik for Fremtiden. Efter Fredslutningen med Danmark ilede han til Lifland, hvor Russerne belejrede Narva med 80,000 Mand. Karl havde kun 8000 Mand, men da han havde Fordelen af Vinden og et stærkt Snefog, besluttede han «i Guds Navn» at angribe. Ved den første Ild af Russerne blev Hesten skudt under ham: men han kastede sig paa en anden, i det han sagde: «De Folk ville øve mig i at springe». Vejen førte gennem et Morads. Her mistede han igjen sin Hest, og hans ene Støvle blev siddende fast; men han gav sig ikke Tid til at trække den paa igjen og ilede af Sted paa den bare Strømpe. Efter tre Timers rasende Kamp erklærede Sejren sig for de tapre Svenske. Russerne flygtede og efterlode hele deres Krigsforraad. Næste Morgen overgave endnu 33,000 Mand sig, da de fik at vide, med hvilken Godhed Sejrherren havde behandlet den forrige Dags Fanger. Under Kanonerne Torden drog den attenaarige Helt ind i den befriele Stad. Hans første Gang var til Kirken, hvor han knælende takkede Gud. — Paa Efterretningen om dette Nederlag sagde Zar Peter: «Svenskerne ville overvinde os, til de faa lært os at overvinde dem.» Efter en ny Sejr ved Riga rykkede Karl videre imod August, paa hvem han var saa forbitret, at han ikke vilde hvile, før han havde fordrevet ham fra Polen. Som en anden Alexander rykkede han bestandig fremad med sin lille Helteskare. Selv levede han ganske som Soldat. Midt om Vinteren boede han i et Telt, der var omflettet med Halm, og varmede sig, naar Kulden var meget stræng, ved gloende Kugler. Han gik klædt i en blaa Frakke med store Messingknapper, gule Benklæder, lange Rytterstøvler med Jærnsporer, Læderhandsker, der naaede til Albuerne, og en lang Kaarde i et simpelt Læderbælte. En Pels forkastede han fra det Øjeblik, en Officer for Spøg havde sagt, at han siden i Gaar var bleven saa tyk, at man ikke kunde kjende ham. Hans Kost var ligeledes yderst simpel, og han drak aldrig Vin eller Brændevin. — August kom slemt i Knibe og vidste ikke bedre Raad end at sende sin Frille, en berømt Skjønhed, til Karl for at formilde ham. Siden sendte han en Gesandt; men

Karl vilde ingen af dem se. Han rykkede ind i Warschau, og med Forundring saa Hovedstadens Beboere de frygtelige Svenskere samles i Slotsgaarden ved Trommeslag for at synge en Aftensang og holde Bøn. August flygtede efter et nyt tabt Slag til Krakau, men maatte snart af Sted igjen; thi Karl fulgte ham i Hælene. Han gik lige hen til Fæstningsporten og forlangte med bydende Røst at komme ind. Kommandanten aabnede Porten lidt for at se, hvo der førte dette Sprog; men i det samme fik han et Slag i Ansigtet af Karls Ridepisk, hvorved han blev saa forbløffet, at han lod Porten staa, og Kongen gik uden videre ind med sit Følge. Da næsten hele Polen var erobret, lod Karl en Ständerforsamling kalde sammen af Augusts Modstandere, som erklærede ham for afsat, og efter lange Underhandlinger valgtes en ny Konge, nemlig Stanislaus Leszinsky, en ung Adelsmand, der havde vundet Karls Agtelse og Yndest ved sit mandige og beskedne Væsen. Kløge Folk bebrejdede Karl, at han uden Nytte vilde afsætte en Konge og gjøre ham til sin Fjende, da han ved en billig Fredslutning kunde faa en Ven og Støtte i ham; men det var nu besluttet, og saa stod det fast. Og da man spurgte ham, hvorfor han da ikke hellere selv tog den polske Krone, svarede han: «Jeg vil hellere bortgive Kongeriger, end selv tage dem.» — Efter i 5 Aar at have tumlet omkring i Polen og under uafsladelige Anstrængelser kæmpet med Sachser, Russere og Polakker, besluttede Karl at angribe Kurfyrsten i hans eget Land og rykkede gennem Schlesien ind i Sachsen. Skrækken gik foran ham, og Folk begyndte at flygte fra deres Hjem; men Kongen bekendtgjorde, at enhver, der rolig blev i sit Hjem og viste ham Lydighed, skulde staa under hans Beskyttelse, og han holdt saa stræng Mandstugt, at en Dragon blev hængt, fordi han imod sin Værts Vilje havde slagtet en Høne. August tabte nu aldeles Modet og forlangte Fred. Den blev sluttet i Altranstädt (1706), og Hovedbetingelsen var, at han skulde afstaa den polske Trone. Alle svenske Overløbere maatte han udlevere og deriblandt en svensk Adelsmand, Patkull, der havde forladt sit Fædreland og var gaaet i russisk Tjeneste, men var bleven fængslet i Sachsen. Han blev som Landsforræder dømt til Døden, pint længe og til sidst radbrækket. — Karl blev dog et helt Aar liggende i Sachsen, og August maatte underholde ham og hans Hær.

Paa Tilbagevejen gennem Schlesien blev han modtagen af jublende Skarer af Protestanter, der vilde bevidne ham deres Taknemlighed. De havde nemlig til Trods for den westphalske Fred været haardt trykkede; men Karl havde udvirket hos Kejser Josef I, at de fik deres inddragne Kirker tilbage. Da en pavelig Biskop bebrejdede Kejseren dette, svarede han: «Det er virkelig en Lykke, at Kongen af Sverrig ikke tillige har forlangt, at jeg skulde gaa over til den lutherske Lære; thi jeg véd sandelig ikke, hvad jeg i saa Tilfælde vilde have gjort». Han havde nemlig Hænderne fulde med den spanske Arvefølgekrig og frygtede den unge, forvovne Heltekonge.

Saaledes havde Karl XII overvundet to af sine Fjender, nu skulde han for Alvor til at kæmpe med den tredje og mægtigste, Zar Peter. Denne havde nyttet hans lange Ophold i Polen og Sachsen til at uddrive den svage svenske Besætning af Landene syd for den finske Bugt, og med den faste Beslutning, her at beholde Adgang til Østersøen, havde han anlagt sin berømte Hovedstad Petersborg. Jordbunden var ikke andet end Morads, men hundrede Tusende livegne Bønder, som han hentede i en Omkreds af 200 Mile, maatte arbejde paa at udfylde og forheje den. De kom for det meste i Pjalter, og i dem maatte de slæbe Jord; thi de havde hverken Hjulbære eller Spader. Mange døde af Slid og Sult og usund Luft, men saa blev der hentet friske Skarer. Paa utrolig kort Tid blev der saaledes anlagt Fæstningsværker og bygget Huse, disse dog endnu kun af Træ. Saa fik Adelsmænd, Kjøbmænd og Haandværkere fra Moskø og andre Stæder Befaling til at flytte til den ny Stad, og den blev befolket. Paa samme Maade anlagde Peter Fæstningen Kronstadt til Beskyttelse af sin Hovedstad. — Karl ilede alt-saa paa sin sædvanlige Maade tilbage gennem Polen, vadede selv i Spidsen for sine Folk over Floder og gennem Moradser, jog de russiske Hære foran sig og stod snart paa Grænsen af Rusland; men hvorhen skulde han nu vende sig i dette uhyre Land, hvor der snart hverken var Vej eller Sti? Rigtigt havde det vel været at gaa til sine egne Landsdele, hvor han kunde faa Tilførsel over Østersøen. En anden Plan var at gaa lige løs paa Moskø; men Karl valgte en tredje, og det blev hans Ulykke.

En gammel Kosakhøvding, Mazeppa, havde hidtil betalt Skat til Zaren, men han vilde forsøge paa at blive

uafhængig, og forestillede derfor Karl, at det vilde være fordelagtigst at gaa imod Syd til Ukraine, saa vilde han rejse Kosakkerne, og med forenede Kræfter vilde de gaa mod Moskø. Karl gik ind derpaa og sendte General Løvenhaupt, der stod i Lifland, Befaling til at støde til sig med Folk og Levnetsmidler. Med Forundring saa Peter de Svenske drage til Ukraine. De gik igjennem uhyre Skove og øde Stepper, hvor der hverken var Vej eller Levnetsmidler. I dybe Moradser kjørte Kanonerne fast, saa de maatte slæbe dem igjennem, og mange bleve staaende. Regn og daarlig Beklædning bragte Sygdom blandt Krigsfolket. Siden kom Vinteren med en forfærdelig Kulde, saa mange frøs ihjel. Hverken Løvenhaupt eller Mazeppa lode sig se. Til sidst kom de, men den første havde i Kamp med Russerne mistet sin halve Hær og alle Vognene med Levnetsmidler, den sidste mødte som Flygtning med en ubetydelig Skare, da hans Forræderi var opdaget af Russerne. Alligevel var Karl ikke at formaa til at vende om. En Soldat viste ham et Stykke sort mullent Brød. Kongen spiste det selv, i det han sagde: «Det er ikke godt, men det lader sig dog spise.» Omsider naaede man Pultava, hvor man haabede at finde Forraad; men Staden var godt befæstet, og Zaren rykkede den til Undsætning med en vældig Hær. Her dalede Karls Lykkestjerne. Hovedslaget stod 28de Juni 1709, og det var afgjørende; thi den svenske Hær blev aldeles opreven. Karl var nogle Dage forud bleven saaret i Foden og maatte lade sig føre i en Bærestol, baaren af to Heste. Disse bleve skudte, og kort efter blev Bærestolen ramt af en Kugle. Saa satte han sig til Hest, men han kunde ikke tvinge Sejren. Til sidst maatte han sætte sig i en Vogn og flygte ad den tyrkiske Grænse. Under mange Farer og Lidelser naaede han Grænsefloden Bug, som han satte over med Magt, da Vagten gjorde Vanskeligheder. Den nærmeste Pascha var hans ivrige Beundrer, og her blev han modtagen med sit Følge, lidt over 1000 Ryttere, som havde fulgt ham. Nu skulde man have troet, at han vilde ile den nærmeste Vej hjem for at samle ny Stridskræfter; men det var ham en utaalelig Tanke, at lade sig se hjemme som en slagen Konge uden Hær; derfor besluttede han hellere at blive i Tyrkiet og forsøge paa at ophidse Sultanen til Krig med Rusland, for saaledes maaske endnu at kunne drage tilbage igjennem Rusland som Sejrr-

herre. Det lykkedes virkelig til sidst en af hans Venner ved at bestikke Jøder, Kvinder og Gildinger at faa Sultanen stemt for Krigen, og efter halvandet Aars Forløb saa Karl til sin store Glæde en tyrkisk Hær rykke i Marken. Det gik i Begyndelsen særdeles heldigt; thi Zaren vovede sig for langt frem i Moldau og blev saaledes indesluttet af Tyrkerne, at det var ham umuligt at komme ud. «Jeg er langt værre faren nu, end min Broder Karl ved Pultava», sagde Peter. Han indelukkede sig i sit Telt og forbad alle at komme til sig. Da blev han reddet ved en List af sin Gemalinde Katharina. Denne kloge Kvinde var en Bondedatter fra Lithauen, opdragen hos en Præst og meget ung gift med en svensk Dragon. Med andre Fanger blev hun slæbt til Rusland og kom i Huset hos Menzikow, der efter Leforts Død var Peters mest betroede Mand. Her var Zaren bleven opmærksom paa hende for hendes sjældne Skønhed, tog hende med sig og giftede sig til sidst med hende. Hun forstod at undgaa hans Luner og finde sig i hans Udsvævelser, saa hun bevarede hans Yndest til hans Død. Hende var det altsaa, som i denne Nød fandt en Udvej. Hun samlede alle de Juveler, hun kunde faa fat paa, og sendte dem til Storveziren, Mehemet Baltadschi. Denne lod sig bestikke og sluttede Fred i Hush, imod at Zaren tilbagegav Asow og sløjfede nogle Fæstninger ved den tyrkiske Grændse. Karl XII var rasende forbitret og fik i Konstantinopel udvirket, at Storveziren blev afsat og forvist, men derved blev det. Rejse vilde han imidlertid ikke, uagtet Sultanen gjentagende opmuntrede ham dertil. Kjød af hans lange og kostbare Ophold i hans Land, gav denne til sidst Befaling til at bemægtige sig hans Person død eller levende. Det var dog ingen let Sag; thi Karl trodsede til det yderste. Han forskansede sig i sit Hus med sin lille Skare paa 200 Mand, og der maatte en hel tyrkisk Hær til at tvinge ham. Da Huset var stukket i Brand, og de brændende Bjælker faldt ned om ham, vilde Karl bane sig Vej til et andet Hus for der et fortsætte Forsvaret; men paa Vejen faldt han over sine lange Sporer, hvorpaa Tyrkerne faldt over ham og fangede ham. De behandlede ham i øvrigt med stor Ærbødighed; thi Mage til Tapperhed havde de aldrig set. Endnu saa Karl Lejlighed til at forlænge sit Ophold i Tyrkiet i halvandet Aar, men da han til sidst maatte opgive alt Haab om at udrette noget, besluttede

han efter 5 spildte Aars Forløb at rejse. Paa Grænsen af Tyrkiet forlod han sit Følge og fór selv tredje af Sted, om Dagen til Hest og om Natten til Vogns, gennem Ungarn, Østerrig og Tyskland over 20 Mile i Døgnet, til han 22de Novbr. 1714 midt om Natten ankom til Stralsunds Port, hvor han trods sin Forklædning blev kjendt og modtaget med Jubel. Staden var den Gang belejret af de Danske, Sachserne og Preusserne. — Strax efter det ulykelige Slag ved Pultava havde nemlig Karls Fjender fornyet det gamle Forbund. August tvang Stanislaus til at forlade Polen, Russerne oversvømmede med deres Hære Lifland og Estland, og de Danske satte en Hær over til Skaane. Her var det, at den tapre General Stenbock sejrede med sin Bondehær ved Helsingborg, hvorpaa han gik over til Tyskland og slog den dansk-sachsiske Hær ved Gadebusch, men blev derefter indesluttet og fangen i Tønning. Til Sverrigs Fjender sluttede sig endnu Kongen af Preussen og Georg I af Hannover, der efter Annas Død (1714) blev Konge i England. — Saaledes stode Sagerne, da Karl ankom til Stralsund og maatte lade sine Støvler skære af de hovne Ben. Hans ubetvingelige Mod forplantede sig strax baade til Soldater og Borgere. Der fortælles, at en Bombe sprang i Huset, hvor han sad og arbejdede med sin Haandskriver. Denne tabte Pennen af Forfærdelse, og da Karl spurgte, hvad han fejlede, kunde han kun sige: «Ak, Bomben, Deres Majestæt!» «Hvad har den med Brevet at bestille?» svarede Kongen og vedblev rolig at tilsige ham. — Stralsund kunde ikke holdes, og han forlod Byen i en lille Jagt. Der blev skudt efter ham, men han naaede lykkelig en svensk Fregat, paa hvilken han sejlede ad Sverrig til. Uagtet Torden-skjold krydsede i Østersøen, slap han over, og nu begyndte den Kamp med Danmark og Norge, hvori Helten fandt sin Død for Frederikssten (1718), og som man vil mindes ved blot at høre Navnet Kolbjørnsen. Karls Søster, Ulrika Eleonora, blev valgt til at følge ham paa Tronen, og hun sammenkaldte strax Stænderne og frasaagde sig den Enevoldsmagt, som Karl XI havde indført. Derved opnaaede hun, at hendes Mand, Frederik af Hessen, blev valgt til Konge, imod at han svor paa Forfatningen. Efter den skulde den lovgivende Magt være hos alle 4 Stænder; men Adelen blev saa godt som ene raadende, og den har ingen Ære af at have styret Sverrigs Sager i

det følgende halve Aarhundrede, der kaldes Frihedstiden. Fremmede Magter kunde ved Bestikkelser skaffe sig Partier i Rigsaadet og Rigsdagen, og ved indre Opløsning gik det bestandig tilbage med Landets Styrke og Anseelse. Karl XII's æventyrlige Heltebane havde ikke bragt Sverrig Fordel. Ved hans Død var der hverken Penge eller Soldater mere, og der maatte nødvendig tænkes paa Fred. Den kom da ogsaa efterhaanden i Stand, men maatte kjøbes med store Opofrelser. Danmark fik dog kun anerkjendt sin Ret til at indlemme Sønderjylland i Riget og til at kræve Told af svenske Skibe i Sundet, samt nogle Penge. Des mere fik Rusland ved Freden i Nystad 1721; thi det beholdt Ingermanland, Lifland, Estland og Viborg i Finland. Georg I beholdt Bremen og Verden, som han under Krigen havde kjøbt af de Danske. Preussen fik Stettin og noget af Pommern. August II beholdt Polen.

Zar Peter var saa glad over denne Fred, at han eftergav sine Undersaatter al gammel Gjæld og aabnede Fængslerne for en stor Mængde Fanger. Raadet i Petersborg bad ham ved denne Lejlighed at maatte kalde ham »Kejser af Rusland, Fædrelandets Fader, Peter den store«, og siden den Tid kaldes de russiske Zarers Kejsere. — Allerede før Krigen var endt, foretog Peter sig endnu en Rejse omkring i Evropa. I Hamburg traf han sammen med Frederik IV, og de aftalte den bekjendte Landgang i Skaane, som der ikke blev noget af. Længst opholdt han sig igjen i Amsterdam, hvor der var mest for ham at lære, men han var ogsaa et Par Maaneder i Paris. Ved et Hoffbesøg tog han uden videre Kongebarnet, Ludvig XV, paa sine Arme og ønskede ham, at han maatte voxte godt og blive en brav Konge, en Ligefremhed, som de franske Hoffolk fandt højest anstødelig og kun undskyldte med den russiske Raahed. — Ved hans Hjemkomst ventede ham en tung Forretning, nemlig at holde Dom over sin egen Søn Alexius. Peter havde forskudt hans Moder, og han var opdragen af Præster, der afskyede de ny udenlandske Indretninger. Det blev hans Yndlingstanke at føre Rusland tilbage til dets gamle Tilstand for saaledes at give Folket Lykke og Verden Fred. Faderen søgte at forandre hans Tænkemaade ved at give ham udenlandske Lærere, men det hjalp ikke. Han formælede ham med en elskværdig tysk Prinsesse, men Alexius afskyede sin

paatvungne Hustru og behandlede hende saa haanligt, at hun døde af Sorg. Peter var yderst opbragt og truede med at udelukke ham fra Tronfølgen og sætte ham i Kloster. Med hyklet Ydmyghed svarede Sønnen, at han var villig til at gaa i Kloster, da han følte sig uduelig til Regeringen; men paa Rejsen fik Peter Efterretning om, at han plejede Omgang med mistænkelige Personer og uden Tvivl havde farlige Planer for. Peter kaldte ham til sig, og han rejste; men i Stedet for at komme til Faderen flygtede han til Wien og derfra til Neapel for her at oppebie Faderens Død. Han lod sig dog overtale til at komme tilbage, og der blev lovet ham Tilgivelse, imod at han aflagde en fuldstændig Bekjendelse og lovede Bedring. Det viste sig imidlertid, at han ikke var oprigtig, og at han virkelig havde haft til Hensigt at støde sin Fader fra Tronen. Peter, for hvem det var en gruelig Tanke, at Sønnen skulde tilintetgjøre hele hans Værk, lod ham nu dømme til Døden. Imidlertid var han dog i Tvivl om, hvorvidt han skulde lade Dommen fuldbyrde eller ej; men da den blev forkyndt Alexius, blev han syg af Skræk og døde efter at have anraabt sin Fader om Tilgivelse og faaet den. Peters Fjender udsprede det Rygte, at han havde ladet Sønnen halshugge og forgive i Fængslet. Sine sidste Aar anvendte Peter til at udvide sin ny Hovedstad og lægge Grunden til en russisk Flaade i Østersøen. Ved hans Død (1725) blev hans Gemalinde Katharina sat paa Tronen af Menzikow, der styrede Regeringen saa vel under hende (til 1727) som i Begyndelsen under hendes Eftermand Peter II, den uheldige Alexius's Søn. Menzikow havde været Postejbagerdreng, men havde vidst at tiltrække sig Peter I's Opmærksomhed og ganske at vinde hans Yndest og Fortrolighed. Nu var han bleven hovmodig og gjerrig, vilde have sin Datter gift med Kejseren og sin Søn med hans Søster og drev det saa vidt, at den unge Kejser brød med ham og sendte ham og hans Familie til Siberien. Hans Plads indtog Ivan Dolgorucki, men under Kejserinde Anna (1730—40) gik han samme Vej tilligemed flere Hundrede af hans Familie og Venner. — Det russiske Folk blev ved at være mere asiatisk end europæisk. Den Virksomhed, som Peter den store havde sat i Gang for Videnskaber og især for Fabrikflid og Handel, blev for det meste kun holdt oppe af fremmede, som bleve ved at indvandre, især Tyskere. De rige Russer lagde sig vel

efter den udenlandske Dannelse, men de bleve derved endnu mere fjærnede fra det ringe Folk, som levede i fuldstændig Uvidenhed og Trældom.

Preussen.

I Middelalderens Historie have vi omtalt, at de tyske Riddere bleve kaldte til Hjælp af Polakkerne imod Hendingerne af den slaviske Folkestamme, der beboede det egentlige Preussen. Ridderne kæmpede en haard Kamp med Preusserne, kuede dem omsider og tvang dem til Lydighed og til at lade sig kristne. Fra den Tid vandrede en stor Mængde Tyskere ind i Landet, som efterhaanden paatvang de tilbageblevne Preussere deres Sprog og Sæder. Siden laa Ridderne i langvarig Strid med Polen, som nødte dem til at afstaa Vestpreussen og tage Østpreussen til Len. For at faa Hjælp af Tyskland udnævnte Ridderne Markgrev Albrecht af Brandenburg til Stormester; men han sluttede paa egen Haand Fred med Polen og fik Østpreussen under polsk Højhed som et arveligt Hertugdømme i sin Familje. Saaledes bleve Ridderne aldeles fortrængte og flyttede deres Herresæde til Würtemberg. Da Albrechts Familje uddøde, gik Landet over til Kurfyrst Johan Sigismund af Huset Hohenzollern, det samme Fyrstehus, som endnu regerer i Preussen. Johan Sigismunds Søn var Georg Vilhelm (1620—40), som vi kjende fra Trediveaarskrigen, og dennes Eftermand var Frederik Vilhelm den store (1640—88), der ikke alene fik Bagpommern og flere Bispedømmer ved den wespalske Fred, men siden forstod saa betids at skifte Parti i Krigen mellem Karl X af Sverrig og Johan Casimir af Polen, at han ved Freden (1660) fik Lensfrihed for Østpreussen. Hans Krige mod Ludvig XIV indbragte ham et Stykke af Pommern, som Sverrig maatte afstaa. Desforuden sørgede han paa mange Maader for at ophjælpe Landet og udbrede Velstand, hvortil blandt andet de mange flygtende Hugenotter bidroge, som han modtog. Hans Søn, Frederik I (1688—1713), var en forfængelig Mand, der ikke kjendte noget lykkeligere end at efterligne Ludvig XIV's glimrende Hof. Hans højeste Ønske var at blive Konge. Vilhelm af Oranien var bleven Konge i England, August af Sachsen var bleven Konge i Polen, hvorfor skulde han ikke ogsaa kunne blive Konge? Og det kunde ske paa en nem Maade

ved at ophøje Hertugdømmet Preussen, som han besad uafhængig, til et Kongerige. Med betydelige Opofrelser fik han Kejserens Samtykke dertil, og nu paasatte han sig selv Kongekronen i Königsberg (1701) med stor Højtidelighed og uhyre Pragt. For at holde sit prægtige Hof med Fester og Optog maatte han paalægge haarde Skatter, og dog efterlod han sig stor Gjæld. Ogsaa under ham udvidedes Riget lidt, nemlig med Neufchatel og nogle andre Smaastykker. Han stiftede Universitetet i Halle, der især er bleven berømt ved den førnævnte August Herman Franke og hans store Børnepleje-Anstalt (Vaisenhus). Han var nemlig selv fattig, men ved en stærk Tro, brændende Iver og utrættelig Virksomhed fik han denne Anstalt oprettet og bestandig udvidet, saa den tilsidst kunde optage over 100 Børn til Pleje og over 2000 til Undervisning. — Fra samme Universitet udgik ellers senere en stor Mængde vantro Lærere, som trolig fulgte Tidens Strøm og hjalp til at fordrive den gamle Kristentro.

Frederik Vilhelm I (1713—40) var næsten i alt det modsatte af Faderen. Han forviste strax al Pragt og Overdaadighed fra Hoffet og indførte Besparelser alle Vegne. Kunst og Videnskab ansaa han for Narrestreger, og i Stedet for de glimrende Hofforlystelser gik han paa Jagt eller samledes om Aftenen med sine Generaler i sit saakaldte Tobakskollegium, hvor man fornøjede sig med alle Haande grov Spas. Hans Bestræbelser som Regent gik ud paa at udbrede Velstand, fylde Skatkammeret og forøge Hæren. Paa denne sparede han ikke, især naar det gjaldt hans Potadamergarde, der skulde bestaa af lutter store og smukke Folk. Store Karle vare derfor aldrig sikre for hans Hververe, som ikke blot brugte alle mulige Kunstgreb imod dem, men trængte ogsaa ind i Husene og slæbte dem ud af Sengene for at føre dem til Potsdam. Studenter fra Löwen, Adelsmænd fra Italien, Præster fra Polen bleve uden Omstændigheder slæbte af Sted og stukne i Trejen. Peter den store sendte ham flere Gange store Russere til Foræring. — Hele Hæren blev indøvet under Ledelse af Fyrst Leopold af Dessau, bekjendt under Navnet «den gamle Dessauer», med Stokkeprygl, Næveslag og Fodspark og under Krigslove, der paalagde de haardeste Straffe for ubetydelige Forseelser. Kongen selv behandlede alle sine Undersaatter som Dessaueren sine Rekruter. Man var bange for at møde ham paa Gaden; thi han tiltalte

Folk, og naar de ikke svarede, som han forlangte, vankede der undertiden Stokkepyrgl eller Næveslag. Vovede nogen at modsige ham, snærrede han gjennem Tænderne: «Raisonniér er nicht, o: Han skal ikke tænke, men lystre». — Han efterlod Hæren fordoblet og Skatkammeret fyldt til sin Søn. Sine Lande forøgede han, som fortalt, med Stettin og noget af Pommern, i det han ligesom de andre benyttede sig af Karl XII's lange Ophold i Tyrkiet og Sverrigs Svækkelse.

Frederik II (1740—86), der af Preusserne kaldes den store og den eneste, var igjen meget forskjellig fra sin Fader, men Bestræbelsen for at udvide Preussens Magt havde de til fælles, og Frederik II arbejdede derpaa baade med Klogskab og stor Udholdenhed. Som Dreng fik han med hele sin Samtid Smag paa fransk Sprog og Dannelse, og Faderen spaaede sig med bitter Harme en lærd fransk Gjak til Efterfølger i Stedet for en virksom Kriger. Han gjorde ham tidlig til Officer og satte ham til at «dressere» Soldater, men Kronprinsen saa surt til denne Bestilling og til de raa Mishandlinger og vilde hellere læse og spille paa Fløjte. Han pnytede sig med en guldbroderet Slobrok og satte sit Haar paa Moden i Stedet for den stive Nakkepisk, som hans Fader bar; men den gamle lurede ham op, smed Slobrokken i Ilden og lod uden Barmhjertighed de smukke Sidehaar klippe af. En Del Bøger, som Prinsen havde kjøbt, maatte Boghandleren tage tilbage uden Erstatning. Efterhaanden som Prinsen voxede til, steg Spændingen mellem Fader og Søn. Dronningen, som var Søster til Georg II, vilde gjerne have sin Søn formælet med en engelsk Prinsesse, som han efter hendes Beskrivelse var indtaget i; men Kongen var bleven vred paa sin Svoger for Hvervingernes Skyld og vilde søge en anden ud til ham. Til sidst besluttede Prinsen at unddrage sig Faderens Tyranni ved at flygte til England og der vente paa bedre Tider. Han var den Gang atten Aar gammel. Dette Forsæt blev imidlertid robet ved, at et Brev til en af hans fortrolige Venner, Katt, faldt i Kongens Hænder. Denne blev rasende. Han greb Prinsen i Haaret og stødte ham Næsen til Blods med Stokteknappen. Derpaa lod han ham føre til Küstrin og sætte i et haardt Fængsel, hvor han kun havde en Træstol at sidde paa og fik daarlig Kost, som han maatte spise uden Kniv og Gaffel. Nu gik det ud over hans Venner og Medvidere. Den ulykkelige v. Katt blev henrettet udenfor Prinsens

Vinduer. Samme Skæbne var tiltænkt en anden ung Mand ved Navn Keith; men han blev advaret og slap bort. Frederiks Søster, Prinsesse Vilhelmine, fik Næveslag i Ansigtet. En stakkels ung Pige, hvem Prinsen havde sendt en Foræring, blev offentlig pisket af Bøddelen, og hendes Fader, en skikkelig Rektor, jaget ud af Landet. Mange flere bleve ilde medhandlede. Mod Frederik selv blev der nedsat en Krigsret, som dømte ham til Døden, og det lod til, at Kongen vilde stadfæste Dommen; men der var saa mange, der bad for ham, at det blev opgivet. Prinsen ydmygede sig til sidst for sin Fader og bad om Forladelse, hvorpaa han omsider blev benaadet imod med Ed at forpligte sig til at være lydlig for Fremtiden og frem for alt ikke gifte sig uden Faderens Vidende og Vilje. Sin Frihed fik han dog ikke før efter en lang og besværlig Tjeneste som virkelig Krigsraad, og en fuldkommen Udsoning kom først i Stand, efter at baade han og Prinsesse Vilhelmine vare gifte efter Faderens Bud, og Frederik ved at indøve et Regiment til Fuldkommenhed havde vist, at han duede til at være Krigsmand.

Nogle Maaneder efter at Frederik II ved sin Faders Død (1740) havde bestøget Tronen, blev hele den preussiske Hær, der baade var talrig og vel rustet, pludselig sat i Bevægelse, og inden man ret vidste, hvad det havde at betyde, stod den i Schlesien. Her viste sig en Lejlighed til at udvide Preussens Magt. Den førnævnte Kejser Karl VI var nemlig død uden at efterlade sig Sønner. Døtrene vare ikke arveberettigede, men han havde opsat et Testamente, den saakaldte pragmatiske Sanction, der bestemte, at hans eneste Datter, Marie Theresia, alligevel skulde arve hans Lande, og han havde faaet Bekræftelse derpaa af de fleste europæiske Regeringer, ogsaa af Preussen. Den gamle Eugen havde rigtignok sagt til ham, at to hundrede Tusende Bajonetter vilde være en større Sikkerhed end en Million edelige Løfter af alle Europas Fyrster; men det troede han ikke. Det viste sig imidlertid nu at være Sandhed. Samtidig med at Frederik II trak sin Hær sammen, sendte han en Gesandt til Wien med Fordring paa nogle Stykker af Schlesien, som han paastod, han havde Ret til, og saa snart det forventede Afslag kom tilbage, rykkede han ind i Schlesien og indtog hele Landet uden at møde synderlig Modstand.

Næste Foraar fik Marie Theresia stillet en Hær imod ham; men den blev slagen ved Molwitz. Kampen var haard, og den unge Konge havde forladt Kamppladsen for at sikre sin Person, da det lykkedes den gamle Feltmarskalk Schwerin og Dessaueren at trænge Østerrigerne tilbage. Efterretningen om det tabte Slag bragte Marie Theresia flere Fjender paa Halsen. Kurfyrst Karl af Baiern, der var langt ude beslægtet med det østerrigske Hus, havde ikke erkjendt hendes Arveret, men selv gjort Fordring paa Arven. Han sluttede Forbund med Sachsen og Frankrig, der som sædvanlig ønskede at svække Østerrig. Nu rykkede han med en stor Hær og franske Hjelpetropper ind i Østerrig, hvor han lod sig hylde som Erkehertug, og derfra til Bøhmen, hvor han med stor Pragt modtog Kongekronen i Prag. Marie Theresia maatte flygte til Ungarn. Paa Slottet i Presburg fremstillede hun sig i Særgedragt for de ungarske Stænder og skildrede dem sin forladte Tilstand. Synet af den unge skønne Dronning, der søgte Tilflugt hos dem, rørte de graaskjægede Høvdinge. De svang deres Sabler og raabte: „Liv og Blod! Vi ville dø for vor Dronning.“ Ved deres Hjælp lykkedes det at drive Fjenden ud af hendes Arvelande paa Schlesien nær, som Frederik II havde besat og havde besluttet at beholde. Hun ansaa det for klogest at give efter her, og ved Freden i Breslau (1742) afstod hun ham næsten hele Schlesien. Imidlertid var Karl af Bajern bleven valgt til Kejser af Kurfyrsterne under Navn af Karl VII; men Dagen efter, at hans Kejserkroning fandt Sted i Frankfurt, maatte hans Hovedstad München overgive sig til Østerrigerne, som snart efter havde taget hele hans Land i Besiddelse. Vel kom han tilbage ved fransk Hjælp, men han fik ikke mere Overmagt, og da den engelske Konge Georg II tog Parti med Marie Theresia og sendte hende kraftig Hjælp, lod det til, at hun skulde spille Mester i Tyskland. Det kunde Frederik II ikke taale, han frygtede for, at hun skulde tage Schlesien tilbage, hvis hun kunde. Altsaa sluttede han sig paa ny til hendes Fjender og begyndte Krigen igjen. Ogsaa denne Gang var han heldig og vandt et Par betydelige Sejre, men fandt det derefter klogest at slutte Fred, hvorved han i Dresden (1745) fik ny Bekræftelse paa Schlesiens Afstaaelse. Imidlertid var Karl VII død, og Marie Theresias Mand, Frants af Lothringen, der havde taget Del i Kampen, var valgt til tysk Kejser un-

der Navn af Frants den første. Han fortsatte Krigen med Frankrig, til han ved Freden i Aachen (1748) blev almindelig anerkjendt. Denne Krig kaldes den østerrigske Arvefølgekrig.

I de følgende Aar var Frederik II ivrig bekæftiget med at udfylde Hullerne i sin Hær og sit Skatkammer og forege dem begge. Denne Sikkerhed stolede han mest paa. Marie Theresia kunde paa sin Side ikke glemme Tabet af Schlesien. Hun fik til sidst en stor Forbindelse bragt i Stand med Peter den stores Datter, Kejserinde Elisabeth (1740—62), Ludvig XV i Frankrig, Adolf Frederik i Sverrig (1751—71) og August III af Sachsen og Polen, som gik ud paa intet mindre end at tvinge Frederik til at nøjes med Kurfyrstendømmet Brandenburg; Resten af hans Rige vilde de dele. Frederik var imidlertid paa sin Post. Han havde bestukket en Sekretær ved det sachsiske Hof ved Navn Menzel, og fra ham fik han Underretning om alle sine Fjenders Forhandlinger. Da han saa, at Uvejret vilde bryde løs, kom han dem i Forkjøbet. I al Stilhed gjorde han sin Hær færdig, lod forespørge i Wien, hvad Rustningerne skulde betyde, og da der kom undvigende Svar, rykkede han pludselig (1756) ind i det saa godt som værgeløse Sachsen. Kong August maatte forlade sin Hovedstad, Dresden, som Preusserne naaede paa en Uges Tid. Frederik lagde Beslag paa alle offentlige Kasser og tømte de vel forsynede Tøjhuse og Rustkamre. Derpaa befalede han Sachserne at indbetale alle Skatter til den preussiske Kasse og indrettede sig i det hele paa at nytte det rige Lands Hjelpekilder. En lille sachsisk Hær forskansede sig ved Pirna og ventede der paa Undsætning fra Østerrig. Virkelig rykkede en østerrigsk Hær frem, men Frederik mødte den ved Lowositz i Bøhmen og tvang den til at trække sig tilbage. Kort efter maatte Sachserne overgive sig formedelst Hunger, og Frederik tvang dem til at sværge til sin Fane; men Følgen var kun, at hele Regimentet løb bort og drog til Polen, hvor de traf deres egen Landsherre. Preusserne overvintrede i Sachsen og traf store Foranstaltning til næste Aars Felttog. Planen var med fire Hærafdelinger at trænge ind i Bøhmen fra forskellige Steder, ved Raskhed at overraske Fjenden og samles ved Prag for at belejre den. Det lykkedes fuldstændigt, og store Forraad faldt i Preussernes Hænder. Først ved Prag kunde Øster-

rigerne levere Slag, og det blev blodigt. Hele preussiske Regimenter bleve slaade til Jorden af de østerrigske Kanoner, og Soldaterne begyndte at vægre sig for at gaa i Ilden. Da var det, at den 73aarige Feltmarskalk Schwérin rev Fanen af Haanden paa en flygtende Fændrik og styrtede ind i Kugleregnen med Raabet: »Fremad, mine Børn!» Han faldt, men Kampen fortsattes, og Østerrigerne maatte vige. Nu blev Prag belejret og frygtelig beskudt; men den østerrigske General Daun stod ikke langt der fra ved Collin med Reservehæren og en Del af de slagne Tropper, i alt 60,000 Mand. Frederik gik imod ham med 30,000 Mand, og atter stod et blodigt Slag; men denne Gang var Frederik ubeldig. Daun havde allerede givet Befaling til Tilbagetog, da, som det hedder, et fejlagtigt Bud af Kongen bragte Standsning og Forvirring blandt Preusserne, og de tabte Slaget. Nu maatte Frederik rømme Bøhmen, og imidlertid rykkede hans Fjender imod ham fra alle Sider. Russerne vare trængte ind i Østpreussen og ødelagde Landet paa tatarisk Vis. En fransk Hær rykkede ind i Sachsen under Anførsel af Hertugen af Soubise. Denne var en blødagtig Hofmand, der stod i Yndest hos Ludvig XV's Frille, Madam Pompadour, og derfor var gjort til Marskalk. Han forenede sig med en saakaldet tysk Rigshær, der bestod af smaa Afdelinger af tyske Tropper, som vare mødte paa Kejserens Bud fra forskellige Smaastater i broget Blanding, uøvede og slet rustede, nogle paa Heste, der vare tagne lige fra Ploven, nogle med Rustninger fra Forfædrenes Rustkamre. Disse Tropper vare ikke farlige. Soubise havde indkvarteret sig med 8000 Mand i Gotha og gjorde sig til gode med sine Officerer paa Hertugens Slot med et kosteligt Middagsmaaltid, da der pludselig hørtes Lyd af preussiske Trompeter uden for Byen. Det var en Afdeling paa 1500 Mand, der var kommen for at overrumple Franskmændene. Disse sprang op fra det dampende Bord, kastede sig paa deres Heste og ilede bort i fuld Fart, medens Preusserne indtog deres Pladser og gjorde sig til gode med de efterladte Herligheder. Nogle Uger efter stod Slaget ved Rosbach ikke langt fra Leipzig. Franskmændene vare tre Gange saa mandstærke som deres Modstandere og frygtede kun for, at disse skulde undslippe dem. Medens de rykkede frem for at omgaa dem, saa de Preusserne i deres Lejr ganske rolig tilberede og nyde deres Middagsmad.

I Stilhed var alt forberedt, som ved et Trylleslag forsvandt Teltene, et Øjeblik efter vare hele Hæren paa Benene, og en frygtelig Kanonsalve gjorde lyst i de Franskes Rækker. Rigshæren løb strax og kastede Vaabnene for at komme hurtigt af Sted. Franskmændene holdt ud i halvanden Time, da var ogsaa deres Hær opløst i vild Flugt. De efterlode en Mængde Kanoner og Faner og desuden hele Kister Haarsalve og lugtende Vand, Pudderkaaber, Sol skjærme og saa mange franske Ridderkors, at de preussiske Husarer pyntede deres Heste med dem. Dette lystige Slag kostede Kongen kun lidt over 300 døde og saarede. To Dage efter var der ikke en Franskmænd at se i de nærmeste Lande. — Imidlertid var Østerrigerne trængte frem i Schlesien, havde slaet flere Hærafdelinger og taget Hovedstaden Breslau med store Forraad. Frederik ilede derhen og besluttede at vove alt for at drive Fjenden ud igjen. »Vi maa slaa Fjenden eller lade os begrave foran hans Batterier», sagde han til sine Generaler, »er der nogen, som frygter for at dele Faren med mig, kan han strax faa sin Afsked, uden at jeg skal bebrejde ham det.» Ved Leuthen mødtes Hærene, og Østerrigerne vare langt overlegne i Antal; men Frederik vandt alligevel en fuldstændig Sejr og tog flere Fanger, end han selv havde Folk. Det følgende Aar (1758) maatte han gaa imod Russerne, som havde erobret hele Østpreussen og vare trængte ind i Brandenburg. Ved Zorndorf leveredes et Slag, som varede fra Kl. 9 om Morgen til Kl. 10 om Aftenen, og hvori der paa begge Sider var 30,000 Mand døde og saarede. Omtrent en Tredjedel vare Preussere. Frederik havde givet Befaling til ikke at give Pardon, og Russerne gjorde Gjengjæld. Disse bleve slet førte, og hele Afdelinger, som vare bragte i Uorden, lode sig uden Modstand nedsable, men de flygtede ikke. Nogle af dem faldt over deres egne Marketendervogne og drak sig fulde i Brændevin, og da Officererne lode Brændevinstønderne slaa i Stykker, kastede de sig paa Jorden for endnu i Dødstimen at suge deres Livsdrik op af Skarnet. — Sejren var ikke afgjørende, men Russerne trak sig dog tilbage til Polen og Preussen. — Det næste Slag stod samme Aar med Østerrigerne ved Hochkirch i Sachsen. Her havde Frederik indtaget en meget ufordelagtig Stilling. General Keith sagde til ham: »Dersom Østerrigerne lade os staa rolige her, fortjene de at hænges.» »Jeg haaber,

at de frygte mere for os end for Galgen», svarede Kongen. Denne Gang tog han dog fejl. Den østerrigske General Daun overfaldt ham om Natten, da Kongen og Hæren havde hengivet sig til den tryggeste Ro. Der opstod den skrækkeligste Forvirring, Lejren og alle Kanoner bleve tagne, og Frederik mistede 9000 Mand af sine bedste Tropper. Resten fik han samlet og trak bort. Daun forfulgte ham ikke. Det varede ikke længe, før Frederik igjen havde forstærket sig, saa han kunde trænge ind i Schlesien og Sachsen, og Daun maatte søge Vinterlejr i Böhmen. Vinteren nyttede Frederik til med Strængheid at udskrive sit unge Mandskab og paa alle Maader opdrive Penge og Forraad, især fra de besatte Landstrækninger. Han var saaledes igjen (1759) vel rustet, og hans Hær vandt flere mindre Slag; men han kunde ikke forhindre, at den østerrigske General Laudon forenede sig med Russerne. Imellem Frankfurt og Kunnersdorf angreb Frederik dem. Han slog Russernes ene Fløj og havde allerede sendt Sejrs Efterretning til Berlin; men hans Tropper vare yderst udmattede, og da de skulde angribe Laudons friske Tropper, mislykkedes det saa aldeles, at hele Hæren opløste sig i vild Flugt. Forgjæves søgte Kongen at holde dem tilbage, to Heste bleve skudte under ham, og idet han vilde bestige den tredje, blev en Guld kapsel i hans Vestelomme knust af en Kugle. Han var fortvivlet og raabte: «Kan da ikke en af de fordømte Kugler ramme mig!» Østerrigerne stormede frem, men Frederik blev omringet af et af sine Rytterregimenter, som førte ham bort med sig i Sikkerhed. Det var Frederiks Held, at der strax efter opkom Uenighed mellem den østerrigske og den russiske General, hvilket havde til Følge, at Sejren ikke blev nyttet. Aaret efter besatte Fjenden Berlin, men ilede bort i største Hast, da Kongen nærmede sig. Han vandt endnu nogle Sejre, men hans Hjelpekilder begyndte at udtømmes, og hans Stilling blev med hver Dag farligere. Da kom der Efterretning om, at Kejserinde Elisabeth, der hadede ham bittert, var død, og hendes Efterfølger var Peter III af Holsten-Gottorp, som var Frederiks Ven og Beundrer. Den ny Kejser sluttede strax Fred med ham og lod sine Tropper hjælpe ham. Det varede vel ikke længe, inden Peter blev afsat af sin Gemalinde Katharina og myrdet, men Freden med Rusland blev bevaret, og Frederik havde faaet sin farlig-

ste Fjende fra Halsen. Frankrig var aldeles udmattet. Flere franske Hære vare slagne i det vestlige Tyskland, og den franske Flaade kunde ikke holde ud mod Englands, der havde taget Parti imod Frankrig. Der blev da sluttet Fred 1762, og Frankrig afstod til England alle sine Besiddelser paa Østsiden af Nordamerika og nogle Øer i Vestindien. Med Sverrig blev der sluttet Fred samme Aar, og Frederik ytrede spøgende, at han slet ikke vidste af, at han havde haft Krig med denne Magt. Nu maatte Marie Theresia opgive Haabet om at faa Schlesien tilbage, og ved Freden i Hubertsburg, et Jagtslot i Sachsen, beholdt Frederik, hvad han havde (1763). Skrækkelig ødelagte vare hans Lande blevne ved Krigen, hele Egne laa nedtrampede, udyrkede og ubeboede, paa andre Steder fandtes kun Kvinder til at forrette Markarbejdet. Ved ligesom hans Forgængere at indkalde fremmede saavel som ved mange nyttige Foranstaltninger fik Frederik dog bragt Landet nogenlunde paa Fode igjen. Hvorledes han deltog i Polens Deling og derved paa en nem, men ikke hæderlig Maade fik udvidet sit Rige med Vestpreussen, vil siden blive fortalt. Fra hans Tid regnes Preussen blandt Evropeas store Magter.

Det følger af sig selv, at en Konge som Frederik maatte blive berømt baade for Tapperhed og Klogskab; men naar man vil fremstille ham som et Mønster for Konger, saa maa man rigtignok i høj Grad tage Tiden til Hjælp, i hvilken han levede. Vi have set, at han udvidede sit Riges Grænser, men han bidrog med det samme til at gjøre den Grundsætning gjældende i Evropa, at den, der har Magt, har ogsaa Ret. Han ophjalp Næringsvejene i sit Land, men Hovedformaalet dermed var at fylde Skatkamret og ruste Hæren. Han udtalte den Tanke, at Kongen skulde være Folkets første Tjener, men regerede dog saa vilkaarligt, som nogen Enevoldskonge i sin Tid. Saaledes fulgte han sin Faders Maade at hverve Soldater paa, og sine ny Indretninger gennemførte han ofte med ubarmhjertig Strængheid. I Modsætning til de tidligere Tidens Religionstvang var han fordragelig, og han plejede at sige: «I mine Stater bliver enhver salig paa sin Façon.» Meningen deraf var dog ikke, at Trosfriheden er Menneskets helligste Ret; men han ansaa kun Troen for en ligegyldig Sag og den historiske Kristendom for gammel Overtro, som intet fornuftigt Menneske brød

sig om. Han roses som en Ynder af Videnskab og Kunst, men han foragtede sit eget Folks Sprog og Poesi, og til Almuen Lærere vare hans Aflægssoldater (Invalid) gode nok, de bleve da forsørgede med det samme. Derimod satte han Pris paa den fine franske Dannelse, og hans Forhold til Voltaire fortjener at omtales. Denne franske Forfatter er maaske det vittigste Hoved, der har levet, og var uden Tvivl sin Tids skarpeste Tænkter, for hvis Visdom Samtiden bøjede sig som for sit Orakel. Han blev æret og smigret af Konger og Ministre og smigrede dem igjen i sine Breve. Sine skarpe Pile rettede han imod alt, hvad han kaldte Middelalderens Fordomme, Misbrug og Overtro, mod Adelsmagt og Præsteherradomme, Pinebænk og Hexeprocesser, mod Religionstvang og Præstetvang, men ogsaa mod al aabenbare Kristendom, som han spottede og kaldte Præstebedrag, der kun var til at holde Mængden i Ave med. «Tal ikke til mig om det Menneske», sagde han paa sit Dødsleje til Præsten, da denne nævnede vor Frelser. — Frederik II sværmede allerede i sin Ungdom for Voltaire, han skrev til ham, at han regnede ham for Aarhundredets første Mand, og som der kun var én Gud, saa var der kun én Voltaire. For at vinde noget af Voltaires Berømmelse, skrev han som Kronprins en lille Bog imod en bekjendt Italiener, Macchiavel, og sendte en Afskrift af den til Voltaire. Denne solgte Bogen til en hollandsk Boghandler. Nogen Tid efter betænkte Prinsen sig og vilde ikke have den trykt, men Voltaire, som ikke vilde miste sin gode Fortjeneste, svarede, at den «egennyttige» Boghandler forlangte en uhyre Sum for at levere den tilbage. Denne Sum vilde Prinsen ikke betale den «egennyttige» Voltaire, og Bogen blev trykket. Som Konge indbød Frederik Voltaire til at komme til sig og tage Bolig paa Lystslottet Sorgenfri (Sanssouci), som han selv havde bygget sig. De pruttede længe om Rejsepengene og det aarlige Underhold, men tilsidst bleve de enige. Voltaire kom og blev modtagen med stor Stads. Nu var han en Tid Sjælen i Kongens Aftenselskaber, hvor Frederik søgte at samle de skønne Aander, der kunde tale flydende Fransk. Disse Selskaber var meget forskellige fra hans Faders Tobaksselskaber, thi alle Tidens Spørgsmaal bleve her forhandlede. Deltagerne skaanede ikke hverandre, og Voltaire var især Mester i at gjøre enhver latterlig, der

vovede at maale sig med ham i Aandrighed. Kongen havde stor Fornøjelse af disse Vædekampe og tog selv Del i dem, men han taalte ikke, at nogen rørte ved ham, som han i det hele var meget skinsyg over sin Kongeværdighed. Den ene efter den anden blev træt af dette Liv, og Voltaire selv blev Uvenner med Kongen og rejste igjen hjem, ved hvilken Lejlighed han stjal et Bind af Kongens Digte, som han udgav i Frankrig og tjente godt paa. De bleve dog senere forligte igjen, da Kongen savnede Voltaires Vittigheder, og han kom igjen til Berlin; men paa sine gamle Dage var Frederik mistænksom mod alle sine Omgivelser. Dronningen havde han aldrig elsket og havde strax fjærnet sig fra hende. De eneste Yndlinge, han til sidst havde, vare hans Hunde, hvoraf en al Tid sov i hans Seng. Daglig naar han kjørte fra sit Slot til Berlin, maatte de følge ham i en Karet med sex Heste for, og naar nogen af dem døde, lod han den begrave i Slotsbaven og satte en Sten med Indskrift paa dens Grav. — Flittig og virksom var Frederik i hele sit Liv. I sine yngre Dage stod han op hver Morgen Kl. 4 og havde hver Dag sine Forretninger at besørge. Især var han paa Færde, naar han skulde overvære Troppøvelserne, og paa sine Rejser rundt omkring i Riget eftersaa han alt paa det nøjeste. Vel holdt han af at leve godt og lod sig hver Morgen forevise Spiseseddelen, for selv at udsøge de bedste Retter; men sammenlignede vi ham og hans Hofliv med, hvad man saa ved de fleste europæiske Hoffer, hvor Tiden gik i Lediggang, Yppighed og Vellyst, saa rager han unægtelig op over sin Samtid.

Frederik II betragtede, som sagt, det tyske Folks hele aandelige Tilstand som idel Raahed og Mørke, og dog fremstod netop i sidste Halvdal af Aarhundredet en Mængde rigt begavede Mænd, som bebudede en ejendommelig tysk Udvikling. Af dem maa vi navnlig mærke Tysklands to mest berømte Digtere, Goethe og Schiller. Den første vakte ved sit Digt, Werthers Lidelser, saadan Opsigt ogsaa her i Danmark, at ulykkelig Elskov kom i Mode, og mange unge Mennesker toge sig selv af Dage. Schiller var mere folkelig, og hans smukke historiske Skildringer fik stor Betydning. Jævnside med Digteteksten gik Filosofien, og her fik Kant et stort Navn. Men hvad der egentlig giver Aarhundredet sit særegne Præg, er det store Frafald fra Kristendommen. I Frankrig

førte det til fuldstændig Gudsfor nægtelse. Sjælens hele Virksomhed udledte man af legemlige Kræfter, og Egenkjerlighed blev gjort til den sande og eneste Drivfjeder til alle menneskelige Handlinger. I det protestantiske Tyskland gik man ikke slet saa vidt, naar man ikke ligefrem optog den franske Dannelselse. Man nøjedes da med at forklare hele den hellige Historie paa en naturlig Maade, saa alle Undere faldt bort, og Kristendommen blev gjort til en Dyds lære, der dog erkjendtes for at være renere og bedre, end den havde været at finde i Hedenskabet og Jødedommen. Denne Retning kaldes Rationalisme. I Modsætning til den Unatur, som Tvangen paa de aandelige Enemærker havde fremkaldt, vilde man nu vende tilbage til Naturen, og man gik da ud fra, at denne var ufordærvet, selv Synden regnedes for en Nødvendighed, som en Spore til at udøve Dyder. En ny Tid skulde nu opvinde, i hvilken Mennesket skulde hjælpe sig selv frem til en bedre og lykkeligere Tilværelse, og derfor skulde der foretages Forandringer (Reformer) i alle Retninger. I Regeringskredsene her i Danmark kjende vi disse Bestræbelser i deres franske Skikkelse baade med deres gode og slette Sider fra Struenses korte Historie. I Frankrig, Spanien og Portugal førte de til, at Jesuiterne, Religionsfrihedens værste Modstandere, bleve fordrevne, og Paven saa sig til sidst nødt til at ophæve den forhadte Orden (1773). Frederik II var den første Regent, der optog de ny Tanker, og i Voltaires Aand søgte han at udbrede timelig Lykke og Velvære blandt sine Undersaatter, men hverken Guds Aand eller Folkets Aand blev tagen med paa Raad. De to Regenter, vi nu skulle omtale, fulgte i samme Spor.

Katharina den anden. Joseph den anden.

Under voldsomme Hofomvæltninger, der førte mange Mennesker til Døden eller til Sibirien, var Peter den stores Datter Elisabeth bleven Kejserinde i Rusland. Hun hengav sig til Uvirksomhed og Udsvævelser, og Frederik II's spottende Bemærkninger derover gjorde hende til hans uforsonlige Fjende. Da hun ingen Børn havde, bestemte hun til Tronfølger sin Søstersøn Karl Peter Ulrich af Holsten-Gottorp og formælede ham med en tysk Prinsesse, der maatte gaa over til den græske Kirke og antage Navnet Katharina. Han kom til Petersborg og

levede der som Storfyrste til Elisabeths Død (1762), saa blev han Kejser under Navn af Peter III. Han var og blev tysk i Sind og Tænkemaade og søgte paa alle Maader i det udvortes at efterligne Frederik II. Da de stive preussiske Former ikke vilde passe for de russiske Soldater, haanede han dem og foretrak ved alle Lejligheder sine egne holstenske Tropper. Hans første Skridt som Kejser var, imod den almindelige Stemning i Rusland, at forene sine Tropper med Frederik II's, for siden at bruge dem til en Hævnkrig imod Danmark. Til Lykke for os var hans Regimente kun kort. Der havde aldrig været noget godt Forhold mellem ham og Katharina, han holdt andre Elskerinder, og efter sin Tronbestigelse lod han sig mærke med, at han havde Lyst til at sætte hende i Kloster. Hun var imidlertid baade klogere og kraftigere end han, flere kraftige Mænd forenede sig med hende, deriblandt Brødrene Gregor og Alexius Orlov, og det blev besluttet at støde Peter III fra Tronen. Planen blev røbet, og derved blev Katharina nødt til at vove et rask Skridt. Hun ilede fra Lystslottet Peterhof til Hovedstaden, hvor hun begav sig lige til Gardecasernen. Her bad hun Soldaterne om Bistand, da hun var forfulgt, og man vilde myrde hendes lille Søn. Nogle vare forud vundne, andre bleve rorte og besluttede at beskytte hende, andre fulgte med Strømmen. Folket paa Gaden raabte Hurra i den Formening, at Kejseren var død, og inden man ret vidste, hvad der gik for sig, bekendtgjorde Katharina, at hun havde givet efter for Folkets Ønske og besteg det elskede Fædrelands Trone for at redde det fra Undergang, da der var sluttet Forbund med dets svorne Fjende, og Folket var krænket paa mange Maader. Da Kejseren i Peterhof fik Underretning om det skete, vidste han hverken ud eller ind. Omsider besluttede han at søge Sikkerhed i Fæstningen Kronstadt, men Katharina var kommen ham i Forkjøbet og havde sendt en Officer der til, som i hendes Navn tog Fæstningen i Besiddelse og lukkede den for Peter. Hans Venner raadede ham nu til at indskibe sig til Preussen eller dog at samle sine Holstenere om sig og i værste Tilfælde dø som Kejser; men Hoffolkene og Kvinderne mente, han skulde udsone sig med Kejserinden, og dette Raad fulgte han. For ikke at opirre hende blev alt Forsvar fjærnet og en Kammerherre afsendt med en Skrivelse til Katharina. I Stedet for Svar bragte han en Frasigelse

tilbage, som Peter skulde underskrive, og det gjorde han strax. Derpaa bleve alle Holstenerne fængslede, og Peter selv toges i Forvaring. Imidlertid var der begyndt at ytre sig urolige Bevægelser blandt Soldaterne, og de sammensvorne ansaa det derfor klogest at gjøre det af med Kejseren. Alexius Orlow begav sig med nogle Ledsagere til Fængslet, hvor han opfordrede Peter til at drikke med sig. Da denne vægrede sig, greb han ham i Brystet, kastede ham til Gulvet og kvalte ham. Det er uvist, om Katharina var Medvider i denne Misgjerning, men hun belønnede Morderne, og der blev offentlig bekendtgjort, at Kejseren var død af Kolik.

Saaledes fik Russerne sig igjen en Kejserinde, og det kan anføres som en Mærkelighed, da disse Asiater jo ellers ikke regnede Kvinden højt. Katharina var imidlertid en kraftig Kvinde, og under hendes Regering blev Rusland en Magt i Evropa. De voldsomme Bevægelser ved Hoffet, der havde kostet saa mange Mennesker Liv og Frihed, fik hun dæmpet ved sine kraftige russiske Yndlinge, med hvem hun ellers som Kvinde førte et alt andet end hæderligt Løvet. Den mægtigste af disse Yndlinge, der steg og faldt efter Kejserindens Luner og Tilbejlighed, var Fyrst Potemkin, der fra en simpel Officer i Hestgarden steg til at være en mægtig Fyrste, paa hvem Evropeas Hoffer ødslede Smiger og Ordenstegn, medens han selv hjemme bortødslede Millioner i overmodig Pragt og Herskesyge. Et enkelt Træk viser, hvorledes der af saadanne Herrer kunde handles med de paa østerlandsk Vis trælbandne russiske Undersaatter. Da Katharina havde taget Halvøen Krim fra Tyrkerne, satte hun Potemkin til at være Statholder der og gav ham en stor Pengesum, for at han dermed skulde opbølge Landet og indlemme det ganske i det russiske Statslegeme. Dette sidste Hverv opfyldte han paa den voldsomste Maade ved at omstyrte alle de bestaaende Indretninger og forflytte Indbyggerne; men Pengene brugte han selv, og Landet blev frygtelig udsuget. Ingen vovede at tale ligefrem til Kejserinden derom, men for mulig at styrte den stolte og forhadte Yndling fik man hende til at foretage en Lystrejse til det nyserhvervede Land. Potemkin vidste imidlertid at hjælpe sig. Han lod store Hjorde af Kvæg drive sammen og flytte omkring for flere Gange at stille dem til Skue i de Egne, hvor Vejen gik. Folkemasser bleve hentede fra en

Omkreds af 40 Mile for at forestille en tæt og velklædt Befolkning, bagefter kunde de omkomme af Sult. Hele Landsbyer med smukke velbyggede Huse bleve fremstillede med malede Bræder for strax efter at forsvinde igjen. Katharina blev styrket i sin Tro paa, at Potemkin var en mægtig Aand, gav ham Tilnavnet Taurieren og lod til hans Ros udfærdige en Æresskrivelse, som skulde bekendtgjøres over hele Riget.

Selv af et saadant Træk kjendes det dog, at Katharina havde Tanke for sit Folks Vel, og saaledes var det. Hun havde ganske optaget sin Tids Tanker om Folkelykke og søgte ligesom Peter den store at føre de evropæiske Folkeslags Fremskridt ind i Rusland; men dermed kom hun ikke vidt. Hun skrev selv paa Fransk et Udkast til en ny Lovbog, der var affattet efter nyeste Mønster, taget fra franske Forfattere og skønne Aander, der angav Tidens Mening. Den endte med Forsikring om, at hun vilde leve for sit Folk og haabede ved denne Lovgivning at gjøre Russerne til det lykkeligste Folk paa Jorden. Da hun tillige havde forstaaet, at Lovgivningen maatte rette sig efter Folkets Aand, saa sammenkaldte hun i Moskov en Forsamling af udvalgte Mænd fra alle Rigets Egne for at raadslaa. Det blev imidlertid en saa broget Sammensætning af forskellige Folk og Tungemaal, af Kristne, Tyrker og Hedninger, at der umulig kunde komme noget Udbytte deraf, og Udbrudet af den første Tyrkekrig blev da brugt som Paaskud til at hæve Forsamlingen igjen. Forinden havde den givet hende Tilnavnet «den store, den vise og Fædrelandets Moder»; men hun tog kun imod det sidste Navn og besluttede fra nu af selv at sørge for Lovgivningen. Der blev virkelig udstedt en Del gode Love, som sigtede til at bringe bedre Orden i Styrelsen af Landets Sager og til at beskytte og hæve den lave Befolkning, saa der kunde gives Udvej til at komme ud af Livegenskabet eller dog til en Smule taaleligere Vilkaar under dette. Hun fik ogsaa indrettet en Del Skoler, hvor der skulde meddeles Undervisning efter bestemte Regler hentede fra Udlandet. Dog var det især højere videnskabelige Anstalter, hun grundede, og de ledeses gjerne af fremmede, der ogsaa under hende indvandrede i stor Mængde. Tidens almindelige Krav til Fordragelighed i Trossager gjorde sig ogsaa gjældende under hendes Regering, saa hun endog lod Koranen trykke for sine mu-

hamedanske Undersaatter, og til stor Harme for Voltaire gav hun Jesuiterne et Tilflugtssted i sine Lande, da de bleve fordrevne fra de andre. — Især var det dog efter Tidens hele Retning Handel og Næringsvejene i Kjøbstæderne, hun søgte at opbølge, og betydelig blev efterhaanden Handelen over det sorte Hav. Hun anlagde Staden Odessa, som nu er en stor og vigtig Handelsstad. Ogsaa paa det kaspiske Hav begyndte Handelen at trives, og Katharina optog Peter den stores Planer om Forbindelser med Persien og Indien og Udvidelser mod Øst, som siden ere foregaaede i stor Maalestok.

Især vakte Katharina Opmærksomhed i Evropa ved at udvide sit store Rige paa sine svage Naboers Bekostning. Hvorledes hun fik senderlemmet det ulykkelige Polen, skal siden blive fortalt, her ville vi kun omtale hendes Krige med Tyrkerne. Russerne havde forfulgt nogle flygtende Polakker ind i Tyrkiet; fornærmet herved og bevæget ved nogle Bønner fra Polen og Opmuntringer fra det franske Hof erklærede Sultanen Krig (1768). En russisk Flaade løb ud i Østersøen og sejlede ned i Middelhavet. Opmuntrede dertil af Russerne gjorde Grækerne paa Peloponnes Opstand imod Tyrkerne; men den Hjælp, som Flaaden tilførte dem, var for ringe og blev saa slet ført, at Tyrkerne trods tapper Modstand oversvømmede hele Halvøen og anrettede den frygteligste Ødelæggelse. Der var endog Tale om at nedsable alle Kristne i hele det tyrkiske Rige. Det var det første Forsøg paa at befri Grækenland ved russisk Hjælp. Den russiske og tyrkiske Flaade mødtes ved Scio, og kæmpede her i et blodigt Slag. Begge Admiralskibene sloges paa det frygteligste. Tilsidst kom det tyrkiske i Brand og sprang i Luften, men tog det russiske med sig. Tyrkerne flygtede ind i en snæver Bugt ved Tschesme, men næste Nat løb en Englænder med nogle Brandere der ind og fik fastgjort en af dem ved et tyrkisk Skib. Med forbrændte Hænder, Ansigt og Haar styrtede han sig derpaa i Havet og svømmede tilbage. Hele den tyrkiske Flaade blev et Rov for Luerne. Man kunde høre Bulderet af Skibene, som sprang, lige til Athen, og i Smyrna rystede Jorden. Tyrkerne reddede sig i Land og myrdede i vildt Raseri alle de Grækere, de traf paa. Flere Stæder og Flækker blev stukne i Brand. De franske Konsuler i Smyrna sendte Bud til den russiske Admiral Orlov, at han endelig ikke

maatte angribe Staden, da det blotte Syn af hans Flaade vilde bevirke en almindelig Plyndring og Nedsabling af alle Kristne. — Ogsaa til Lands havde Russerne været heldige i flere Slag, og navnlig havde de erobret Halvøen Krim, hvor de søgte at vinde de tatariske Høvdinge. En af dem begav sig til Petersborg for at bringe Kejserinden sin Hyldest. Da begge Parter vare udmattede, blev der efter flere frugtesløse Forsøg sluttet Fred i Kutschuk Kainardschi (1774), i hvilken Tyrkerne indrømmede Russerne fri Sejlads i alle tyrkiske Farvande, og Tatarerne paa Krim bleve erklærede for uafhængige af Porten. Denne sidste Bestemmelse førte imidlertid til, at Russerne blandede sig i de indre Anliggender paa Halvøen, benyttede sig af Stridigheder mellem Høvdingerne og til sidst sendte en Hær der ned, som efter en frygtelig Nedsabling tog den i Besiddelse, som det hed, fordi Tatarerne ikke vare modne til den Frihed, som den sidste Tid havde forskaffet dem. Katharina gav Halvøen sit gamle Navn «Taurien» og satte Potemkin til at styre det skønne Land og gjøre Folket lykkeligt, hvilket han udførte paa sin Vis. — Tyrkerne saa, at Porten var aabnet for Rusland til det osmanniske Rige, men de fandt sig deri i Følelsen af, at deres Halvmaane var i Aftagende. Paa den feromtalte Rejse til Krim fik Katharina Besøg af Kejser Joseph II af Østerrig, der ledsagede hende igjennem Halvøen. Hele Verden formodede, at de to Regenter her gjorde Aftale om aldeles at ødelægge det tyrkiske Rige. Katharina bestyrkede denne Formodning ved, at hun blev mere og mere nærgaaende i sine Fordringer til Tyrkerne, og da disse gjorde Regning paa Understøttelse fra England, Preussen og Sverrig, saa vovede de igjen at erklære Krig (1787). Katharina svarede med højtidelige Forsikringer om sit fredelige Sindelag og opfordrede hele Kristenheden til at forene sine Bønner og sin Magt imod Arvefjenden, for at jage ham ud af Evropa. Der blev gjort store Udrustninger til Lands og til Vands. Kejser Joseph stillede en Hær paa 200,000 Mand, og Tyrkerne syntes ikke at kunne undgaa deres Skæbne. Alligevel blev Stedet ikke saa stærkt, som det truede med. Sverrig erklærede Rusland Krig og forhindrede Østersøflaaden fra at løbe ud. En Agent, som skulde opmuntre Grækerne til at gjøre Opstand, beholdt selv Pengene, som skulde anvendes dertil, og den russiske Krigskasse blev temmelig snart udtømt.

Imidlertid sejrede Russerne i flere betydelige Slag og erobrede adskillige Fæstninger. For Ismail laa General Suvarov i syv Maaneder, da gav Potemkin ham Befaling til at tage Fæstningen inden tre Dage. Tre blodige Storme afslog Tyrkerne, men ved den fjerde blev Staden erobret under det skrækkeligste Blodbad. — Da Kejser Joseph var død, og England og Preussen truede med at hjælpe Tyrkerne, sluttede Katharina Fred i Jassy (1792) og nøjedes med at faa sit Rige udvidet til Dnister, som nu blev Grænsen. I Polen søgte hun Erstatning for, hvad hun ikke havde opnaaet i Tyrkiet, og Aaret efter dette Riges sidste Deling døde hun (1796). Hun viste ligesom Frederik II stor Virkelyst og Herskerkraft, men hun levede i yppig Pragt og Vellyst og bortødslede uhyre Summer til sine Yndlinge. Hendes ny Indretninger fæstede lige saa lidt Rod i Folket som Peter den stores. Denne sin Forgænger hædrede hun ved i Petersborg at sætte ham en prægtig Billedstøtte, der forestiller ham selv ridende op ad en Klippe.

Den før nævnte Kejser Joseph II var en Søn af Marie Theresia og Frants af Lothringen. Hun var en kraftig Kvinde, han en god men svag Mand, der passede godt til at beklæde Stillingen som tysk Kejser, da det her gjaldt om at kunne finde sig i at være ingen Ting. Alle Tysklands større og mindre Riger, mere end 300, styredes nemlig ganske uafhængig af Kejseren, og hans Regeringsforretninger bestode kun i at gjøre mindreaarige Fyrster myndige og lignende Smaating. Hvor lidt Sammenhæng der var i Kejserriget, ses bedst af Rigshærens jammerlige Optræden i Syvaarskrigen, hvorved den blev til Latter for al Verden og ikke mindst i Tyskland selv. Den unge Prins Joseph voxede op i et lykkeligt Samliv mellem Forældrene, og der fortælles, at han tidlig blev ført ind i den politiske Verden, i det han som et lille Barn sad paa sin Moders Arm, da hun paakaldte de ungarske Stænder i sin Nød. Ved Faderens Død (1765) blev han tysk Kejser, og Marie Theresia betroede ham tillige en lille Andel i Regeringen af sine Arvelande. Her havde hun begyndt at indføre Forbedringer, formindsket Hoveriet, afskaffet Pinebænk og Inkvisition og søgt at ophjælpe Handel og Agerdyrkning. Da Joseph II ved hendes Død (1780) overtog Regeringen, besluttede han ligesom Frederik II i Preussen at tage hele Magten i sin Haand og bruge den til at indføre For-

andringer i Tidens Retning. Nu var det, som vi vide, ikke mere Troen, som der stredes for, men det nyttige, som kunde bringe timeligt Velvære (Madstræv), og de værste Kjættere vare nu Smuglerne, som vilde fraliste Staten dens Indtægter. Han udgav da strax en Fordragslighedslov, efter hvilken alle Religionspartier skulde taales, men han kunde ikke føre den igjennem, og den bidrog endog til at fremkalde Forfølgelser og haarde Undertrykkelser for Troens Skyld. Han ophævede uden videre 700 Klostre og anvendte deres Indkomster til forskellige Øjemed som Skoler, en Døvstummeanstalt, en Fødselsstiftelse, et Sygehus osv. Paa mange andre Maader greb han ind i Kirkens Styrelse og vilde raade uindskrænket over de saakaldte kirkelige Midler. Paven gjorde Forestillinger derimod, men de hjalp ikke. Han foretog trods sin høje Alderdom og svage Helbred en Rejse til Wien for at bringe den egenraadige Kejser til Fornuft, men det var lige saa frugtesløst. Han blev modtagen og behandlet med den største Ærefrygt, men Kejseren undgik paa alle Maader at forhandle Hovedspørgsmaalene med ham, og han maatte til sidst rejse med uforrettet Sag. — Paa samme raske Maade gik Joseph II frem i andre Retninger. Han indførte Trykkefrihed, som var en af den ny Tids største Fordringer, og han ophævede Dødsstraffen, som han dog indførte igjen før sin Død. For den fortrykte Bondestand ophævede han Livegenskabet og vilde indføre lige Beskatning af Jorden uden Hensyn til, hvem den tilhørte. Især havde ogsaa han sin Opmærksomhed henvendt paa Handelen, og hvad der ellers kunde befordre Velstand i Landet. Saaledes forbød han Indførsel af en Mængde Overdaadighedsting, deriblandt fremmede Vine. Selv forærede han alle de fremmede Vine, der fandtes i hans Kjælder, til Sygehuset, og taalte kun indenlandsk Vin paa sit Bord. — Hvor gode disse Foranstaltninger i sig selv kunde være, saa bleve de udførte saa uforberedt og voldsomt, at de vakte Misfornøjelse alle Vegne, og Kejseren maatte til sidst selv ophæve de fleste af dem. Man har den Ytring af ham: Jeg ønsker, at man vil sætte paa min Grav: Her hviler en Fyrste, hvis Hensigter al Tid vare rene, men som havde den Ulykke at se alle sine Planer strande. — Hvad der især vakte Forbitrelse, var hans Bestræbelse for at ophæve Forskjellen paa de forskellige Folkslag i hans Rige. De skulde alle udgjøre en Helhed under hans

Ledelse. Derfor befalede han, at Tysk skulde være Forretningsprog i Ungarn, og Embedsmændene skulde kunne dette Sprog inden 3 Aar eller fratræde. I Belgien vilde han indføre en ny Forfatning, hvorved Folkets gamle Rettigheder og Sædvaner bleve krænkede, og Oplysningen toges ud af den katholske Gejstlighedens Hænder; men derved fremkaldte han en Opstand, som først blev dæmpet af hans Eftermand, da den faldt sammen med Tyrkekrigen. Heller ikke denne gik heldig for ham; thi hans Folk omkom i stor Mængde af Sygdom paa Grund af Sommerheden og den usunde Luft i Moradserne paa Grænsen. Han deltog selv i Felttoget og udholdt alle Besværligheder med sine Krigere, men kom syg hjem til Wien og døde forknytt over sine mislykkede Bestræbelser (1790). Hans Broder, Leopold II, der fulgte ham, sluttede Fred med Tyrkerne og fik Nederlandene beroliget.

Polens Undergang.

Vi have oftere omtalt Polen, men kun i Forbindelse med andre Riger, da det ikke selv havde nogen betydelig Indflydelse paa de store Verdensbegivenheder. Det er især blevet mærkværdigt ved sin sørgelige Undergang. Medens alle Nabolandene fik Enevoldskonger, beholdt Polen sin gamle Forfatning, i Følge hvilken Kongen intet kunde udrette uden Rigsdagens Samtykke. Denne bestod udelukkende af Adelsmænd, og de havde alle uden Forskjel Adgang til den, ja hver enkelt Adelsmand havde endog Magt til med sin «fri Nægtelse» at omstyrte enhver Rigsdagsbeslutning. En polsk Rigsdag er derfor bleven Betegnelse for den største Forvirring; thi den opløstes gjerne i Kiv og Trætte, der endog førte til Vold og Mord. Kjøbstæderne bleve ved at være smaa og ubetydelige, og Handelen var mest i Jødernes Hænder, der her vare indvandrede i stor Mængde. Bønderne levede i Armod og Trældom og det hed blandt Adelen, at de nødvendig maatte have lidt Mad og mange Prygl for at kunne regeres. Med alt dette vil man dog sige, at der i det saa godt som regeringsløse Land blev begaaet færre Forbrydelser end i Evropeas mere udviklede Folkeslag.

August II havde ved Anvendelsen af en stor Sum Penge og ved at gaa over til den katholske Kirke opnaaet at blive valgt til polsk Konge. Hvorledes han maatte

kæmpe for Tronen med Karl XII, er tidligere blevet fortalt. Da han efter dennes Fald var kommen tilbage, søgte han ved Hjælp af sine sachsiske Tropper at tilintetgjøre den polske Frihed og blive enevældig. Han underhandlede endog med Preussen og Rusland om Delingsplaner, for at de skulde hjælpe ham. Imidlertid turde han ikke føre dem igjennem, og Enden blev, at den polske Adel rejste sig, huggede en stor Del Sachsere ned og jog Resten hjem. Saa trøstede August sig i sin Magtesløshed ved et glimrende Hoffliv efter fransk Mønster, med hvilket han søgte at fordærve Adelen i sanselig Nydelse og Usædelighed. Hans Søn, August III, som vi kjende lidt til fra Syvaarskrigen, fulgte ganske i Faderens Spor. Han tilbragte Tiden med at gaa paa Jagt i de sachsiske Skove, og hver andet Aar drog han til Warschau for at holde en Rigsdag, som da al Tid endte i heftig Strid uden noget Udbytte. Under begge disse Konger voxede Ruslands Indflydelse bestandig i Polen, som allerede næsten kunde betragtes som en russisk Provins. — Efter August III's Død (1763) satte Katharina ved Penge og Magt igjennem, at man valgte Stanislaus Poniatowski, en polsk Adelsmand, der en Gang havde været hendes Yndling og som en svag Mand kunde blive et brugeligt Redskab for hendes Planer. Han mærkede snart, hvor ilde en Konge er stillet, der er afhængig af en fremmed Magt. Nogle af Polens bedste Mænd vilde have hin Nægtelsesret ophevet og Stemmeflerhed indført med Hensyn til Hærens Forøgelse og Skattepaalæg. Det vilde styrke Polens Magt, derfor vilde Katharina ikke taale det. En russisk Hær nærmede sig Warschau og truede med at plyndre deres Godser, som stemte for Forandring i Forfatningen. Det skulde ogsaa gjælde Krongodserne, naar Kongen billigede og befordrede saadanne Hensigter. Yderligere Paaskud til at blande sig i Polens Sager fik Katharina ved den indre Uenighed. Dissidenter (s: afvigende) kaldtes i Polen alle de, der afvege fra den romersk katholske Kirke. I Reformationstiden havde de faaet lige Rettigheder, men i Krigen med Sverrig bleve de beskyldte for at være Venner af Fjenden og derfor udelukkede fra alle Embeder. De søgte nu Beskyttelse hos Katharina, og det kom hende ret til Pas. Hun lod flere ansete Rigsdagsmænd fængsle og nogle af dem føre til Siberien. Saaledes tvang hun Rigsdagen til at gjengive Dissidenterne deres fulde Ret-

tigheder og paa ny optage Nægtelsesretten i Grundloven. Polakkerne fandt sig deri med indædt Harm. Kong Stanislaus vaklede frem og tilbage og blev tilsidst baade hadet og foragtet. Da Rigsdagsmændene kom til ham for klagen og sorgfulde at fortælle ham, hvorledes Russerne havde handlet med deres bedste Mænd, fandt de ham i Færd med at tegne Mønstre til en Stadsklædning, som skulde bruges paa Aarsdagen for hans Kroning. Fædrelandsvennerne besluttede at afsætte ham, dannede en Forening og grebe til Vaaben mod Russerne, med hvilke Kongen forenede sine Kronfolk. En frygtelig Borgerkrig begyndte med Grusomheder paa begge Sider, medens alle Slags Røverpak nyttede Lejligheden til at hærje det ulykkelige Land. De forenede Polakker vare for det meste uheldige og tabte flere Slag. De fik dog nyt Mod, da Sultanen besluttede at tage sig af dem, og den første Tyrkekrig mod Rusland udbød. De fik desuden sendt Penge og Anførere fra Frankrig. Ved en dristig Streg lykkedes det dem at tage Kongen til Fange paa Warschaus Gade og slæbe af Sted med ham ind i en tæt Skov; men forskellige tilstødende Omstændigheder førte dem sammen med russiske Tropper, Skarerne adspredtes, og den sidste af dem lod sig overtale til at bringe ham til en Mølle, hvorfra han Morgenen efter vendte tilbage til Warschau. Synderlig Fremgang kunde Polakkerne dog ikke vinde, især paa Grund af indre Uenighed. Bønderne vilde ikke kæmpe for deres adelige Undertrykkere, og disse vilde ikke skænke dem Frihed. Da Katharina havde været lykkelig i Tyrkekrigen og erobret Krim, rykkede Suvarov ind i Polen for at knuse enhver Modstand. Imidlertid havde Preussen og Østerrig begyndt at blive bange for den mægtige Nabo, de fik, naar Rusland opslugte hele Polen; men i Stedet for at bringe det Hjælp, bleve de efter lange Underhandlinger enige om at tage hver sit Stykke deraf. Rusland tog den største mod Øst mellem Dnæ og Dnieper, Preussen fik Vestpreussen, undtagen Danzig og Thorn, og et Stykke af Storpolen, Østerrig fik Galizien. Dette var Polens første Deling (1772). Den eneste, som ytrede nogen Betænkelighed ved at deltage i dette Rov, var Maria Theresia, som nødig gav sit Samtykke dertil.

Katharina II forbeholdt sig ved Delingen Herredømmet i selve Polen, hendes Hære bleve staaende i Landet, og den russiske Gesandt herskede i Warschau. Saaledes

gik igjen en Sned Aar, i hvilken Forbitrelsen over dette Tryk og denne Forhaanelse bestandig voxede. Omsider brød den ud, da Tyrkekrigen saa vel som Sverrigs, Preussens og Englands Holdning over for Rusland gav Haab om, at Befrielsestimen var slaaet. Nogle havde Betænkeligheder, andre holdt ligefrem med Rusland, men Fædrelandsvennernes Iver trængte igjennem. Der blev sluttet et Forbund med Preussen til gjensidigt Forsvar, Hæren blev forøget og udrustet til Dels ved frivillige Gaver, og i en stormende Forsamling blev der vedtaget en ny Forfatning, som man haabede skulde gjenføde Polen. Kongen aflagde Ed paa denne og opfordrede, henreven af den almindelige Stemning, til at ile til Kirken for at gjentage Eden for Alteret. Dette skete under Kanonernes Torden og Folkets almindelige Jubel. Kongen af Preussen sendte Stanislaus en Lykønskningsskrivelse. Katharina fandt sig i alt dette, til hun havde endt Tyrkekrigen, da lod hun en Hær paa over 100,000 Mand rykke frem imod Polens Grænser. Nogle Polakker, der i den ny Forfatning saa den polske Friheds Grav, havde paakaldt hendes Hjælp og derved givet hende et velkomment Paaskud. Polakkerne saa med Rolighed Fjenden nærme sig, da de stolede paa deres Forbund med Preussen; men da de opfordrede denne Magt til at hjælpe sig, blev der svaret, at den preussiske Regering ingen Del havde haft i Indførelsen af den ny Forfatning og derfor heller ikke var forpligtet til at forsvare den. Polakkerne maatte altsaa berede sig til at kæmpe alene, og det manglede ikke paa Heltmod. Her stred Polens største Helt Kosciuszko første Gang for sik Fædreland. Med 4000 Mand forsvarede han sig i fem Dage mod 18,000 Russer. Det var imidlertid en frugtesløs Kamp; thi Kong Stanislaus, der havde lovet at indfinde sig ved Hæren og stride med sit Folk, svigtede det i Farens Stund. Et truende Brev fra Kejserrinden skræmmede ham saaledes, at han opgav al Modstand, gav Hæren Befaling til at holde inde med alle Fjendtligheder, ophævede den ny Forfatning og modtog sit Lands Undertrykkere som Venner. Kosciuszko og flere tapre Mænd forlode deres Fædreland for at vente paa bedre Tider, men de russisksindede Polakker jubledede over, at de under den guddommelige Katharinas Beskyttelse havde gjenoprettet Forfædrenes gamle Frihed. De fik dog snart at føle, hvad denne Beskyttelse havde at betyde;

thi Preussen og Rusland erklærede i Forening, at Polakkerne havde vist sig som et gjenstridigt Folk med farlige Frihedsbestræbelser, hvorfor man til Naboernes bedste maatte indskrænke Polens Grænser og gjøre det til en Middelmagt. Med russiske Bajonetter og Kanoner blev Rigsdagen tvungen til at gjøre ny Indrømmelser og afstaa til Rusland 4000 Kvadratomile, til Preussen 1000, nemlig hele Storpolen og Stæderne Danzig og Thorn (1793). Dette var Polens anden Deling.

Endnu var der Kraft i det polske Folk til at begynde en fortvivlet Kamp for Frihed og Fædreland. Da de delende Magter forlangte, at den polske Hær skulde formindskes, nægtede Madalinsky at opløse sin Brigade og ilede til Krakau, hvor Kosciuszko paa samme Tid indfandt sig. Stadens Borgere og Omegnens Adel sluttede sig til dem, og de udstedte et Opraab til Folket. Kosciuszko vandt med 4000 Mand, hvoraf mange kun vare væbnede med Leer, en Sejr over 12,000 Russer. Rygtet herom fløj gjennem Landet, og Opstanden blev almindelig. Den svage Konge lod sig af den russiske Gesandt true til at fordømme Kosciuszko og hans Skarer; men derved fremkaldtes Opstand i Warschau, hvor Borgerne og Studenterne stormede løs paa Russerne. Efter en rasende Kamp bleve disse overvældede, de fleste af dem huggede ned, og kun faa undkom. Kongen sluttede sig nu til Opstanden, men man stolede ikke paa ham, hvorimod den højeste Magt blev overdraget til Kosciuszko, som var kommen til Hovedstaden. Denne ædle Helt brugte al sin Anseelse for at holde Orden paa den forbitrede Folkemasse, men kunde ikke forbinde, at nogle russisksindede Polakker bleve hængte. Han opbød nu alt for at samle hele Folkets Styrke til fortvivlet Forsvar. En preussisk Hær, der rykkede imod Warschau, maatte trække sig tilbage paa Grund af Opstand i de Provinser, Preussen havde taget, og Hovedstaden jubledes sin Helt i Møde, som om han allerede havde frelst Fædrelandet. Imidlertid rykkede store russiske Hære frem under den frygtelige Suvarov. Kosciuszko gik imod ham med 20,000 Mand. Han spurgte sine Folk, om de vare enige i at sejre eller dø, da de i modsat Fald hellere maatte gaa hjem, og de svarede ham: «Med dig ville vi kæmpe til Døden.» Under Folkesangen «Endnu er Polen ikke tabt» gik det fremad, til de mødte deres overlegne Fjende. Russerne stormede under Raabet:

«Warschau og Hævn», og Polakkerne svarede: «Sejr eller Død.» Tre Gange blev Angrebet slaaet tilbage, men ny Skarer styrtede frem, og tilsidst maatte Polakkerne vige. Kosciuszko var alle Vegne i den hedeste Kamp, tre Heste bleve skudte under ham, endelig styrtede han haardt saaret i en Grøft med det smertelige Udraab: «Det er ude med Polen!» Han blev ført fangen til Rusland. Suvarov trak alle sine Tropper til sig og ilede mod Warschau. Forstaden Praga blev taget med Storm, og de rasende russiske Soldater myrdede henved 12,000 Mennesker uden Hensyn til Alder og Køn. Hovedstaden maatte overgive sig, og dermed var det forbi med den sidste Rest af Polens Frihed. Det næste Aar (1795) fik Stanislaus Befaling til at nedlægge sin Krone, de tre Magter delte Levningerne af Riget, og Polen forsvandt af de europæiske Staters Tal. Stanislaus maatte begive sig til Rusland og leve af Kejserindens Naade.

Kosciuszko blev holdt fængslet til Katharina II's Død. Poul I skjænkede ham Friheden, hvorpaa han drog først til Amerika og siden til Frankrig og Schweiz, hvor han til sin Død (1814) søgte at udrette, hvad godt han kunde for sit ulykkelige Fædreland.

Gustaf den tredje. Struense.

Disse to Navne betegne Bærerne af den Tids Aand her i Norden. Under Frederik I's svage Regering (1720—51) var Kongemagten i Sverrig næsten et blot Navn, medens Adelen regerede. Den delte sig i to Partier, hvoraf det ene med Grev Horn i Spidsen kaldtes Huerne, var stemt for Fred og lededes af Rusland, det andet med Grev Gyllenborg til Fører kaldtes Hattene, vilde have Krig og blev paavirket af franske Penge. Det sidste sejrede og begyndte Krig med Rusland, men den blev slet ført, og hele Finland maatte rømmes. Imidlertid havde Dalekarlene forsøgt at faa den danske Prins Frederik valgt til Tronfølger i Sverrig, da Frederik I ingen Børn havde. Dette var ubehageligt for Rusland, der nødigt saa de tre Riger forenede. Den svenske Adel var ogsaa bange for at faa en dansk Enevoldskonge paa Tronen i Sverrig. Altsaa aabnede den Underhandlinger med Rusland og fik Fred paa billige Vilkaar (1743) imod at vælge Hertug Frederik af Holsten-Gottorp, der var beslægtet baade med det russiske og

svenske Fyrstehus, til Tronfølger. Hattene beholdt dog Overhaand, og skjønt Adolf Frederik (1751—71) var gift med en preussisk Prinsesse, Frederik II's Søster, der endda nok havde Mod paa at give Tingene en anden Vending, saa maatte han i Syvaarskrigen tage Parti imod Preussen for, som det hed, at vinde den tabte Del af Pommern tilbage. Krigen bragte ellers hverken Ære eller Fordel, da den indre Spaltning lammede alle Foretagender. Siden fik Huepartiet Overhaand og gjorde sig fortjent ved at indføre Trykkefrihed, hvorved der kunde sættes Grænser for de værste Misbrug og Vejen aabnes for en bedre Fremtid; men Kongens Magt blev ved at være lige indskrænket.

I Adolf Frederiks Søn, Gustaf III (1771—92), fik Sverrig endelig igjen en indfødt Konge, der kunde tale Svensk. Allerede dette maatte gjøre ham til Folkets Yndling, men desuden havde han som Kronprins færdedes omkring i Landet, hørt paa Menigmands Klage over Næringsløshed og med veltalende Venlighed lovet at gjøre, hvad han kunde for at afhjælpe den. Det var ogsaa hans oprigtige Vilje, og han følte Kraft i sig til dristig at gjøre Forsøg paa at vinde kongelig Magtfulde for derefter at bruge den til Folkets Vel og til at gjengive Sverrig sin gamle Storhed. Paa et Besøg i Frankrig var han bleven opmuntret i samme Retning, og han modtog der fra Penge, som skulde bruges til at bane Vej for Enevoldsmagten. Han gik nu frem med stor Snildhed. Den første Rigsdag aabnede han med en smuk Tale, hvori han stillede det som sine Ønskers Maal at være den første Borger i en fri Stat, og formanede Partierne til Enighed og Samdrægtighed; imidlertid nyttede han de heftige Partistridigheder til at vinde Tilhængere for Kongemagten. Da man efter 8 Maaneders Kjævlerier forelagde ham en Ed, der skulde binde ham til den bestaaende Forfatning, underskrev han den uden at læse den med den Bemærkning, at man ved Affattelsen vistnok havde haft Statens Vel for Øje, og en saadan Ed havde han for længe siden aflagt i sit Hjærte. Nu blev der foranstaltet en kostbar Kroningshøjtidelighed i Stockholm. Gustaf ønskede, at den skulde foregaa paa Morastenen; men det vilde Rigsraadet ikke tilstede, da det frygtede for at forege den folkelige Stemning for Kongen. Morastenen laa paa en Eng i Nærheden af Upsala, omgivet af 12 mindre Stene for Høvdingerne,

og her plejede de gamle Konger at modtage Folkets Hyl-
ding. Strax efter Kroningen begav Gustaf sig ud paa et Landsted, hvor han saa udelukkende beskæftigede sig med de skønne Kunster, at Rigsdagen dadlede ham derfor; men imidlertid arbejdede hans Venner paa at udbrede Misfornøjelse med Forfatningen i Folket, og dertil hjalp en tilfældig indtruffen Kornmangel, der blev skildret som en Følge af den slette Styrelse. I Rigsdagen rasede Hattene og Huerne imod hverandre. De sidste fik Overhaand og fortrængte de første fra alle Stillinger, der bragte Ære og Fordel, hvorfor mange af dem forlode Rigsdagen. Saaledes nærmede Tiden sig til at foretage et afgjørende Skridt. I Hovedstaden var en stor Del af Hæren vunden for Kongen, og en lille forstilt Opstand i Christiansstad gav hans Broder Karl Paaskud til at samle Tropper i Provinserne for at dæmpe den. Til sidst fattede Rigsraadet Mistanke, og befalede Prins Karl at komme til Hovedstaden med sine Folk og der afgive Overbefalingen til en anden. Nu saa Gustaf, at det maatte briste eller bære. Dog lykkedes det ham ved den største udvortes Rolighed og Aandsnærværelse at skuffe sine Bevogtere. Aftenen før den Dag, han havde bestemt til Udbrud af Bevægelsen, tilbragte han med Spil og Munterhed; men da han efter en gjen-nemvaaget Nat om Morgenens traadte ind i Rigsraadet, bar hans Ansigt Præg af Stormen i hans Sjæl. Man forlangt strax af ham, at han skulde forelæse et Brev, han om Natten havde faaet fra sin Broder Karl, og da han afviste denne Fordring som nærgaaende og upassende, søgte nogle Rigsraader at bevise Nødvendigheden af at bemægtige sig hans Person. I heftig Vrede lagde Kongen sin Haand paa Kaarden og forlod hurtig Salen, før end de forsamlede Rigsraader kunde fatte sig af deres Bestyrtelse. Han ilede til Slottet, hvor han kaldte alle de der forsamlede Gardeofficerer sammen og skildrede dem med Begejstring sit Forehavende, som var, at befri Fædrelandet for de af fremmed Guld smeddede Lænker og give Riget den gamle lovmæssige Frihed, som det havde haft paa den store Gustaf Adolfs Tid. Da han derpaa spurgte dem, om de vilde staa ham bi, svarede de fleste af dem ja, hvorpaa han bandt et hvidt Tørklæde om sin Arm og bød dem, der vilde holde med ham, at gjøre det samme, for at de kunde kjende hverandre. Nu traadte han ud til de forsamlede Soldater, der besvarede hans Tale

og Opfordring med et almindeligt Ja. Store Skarer af Folket vare strømmede sammen, da der var udspreddt Efterretning om, at Kongen var fangen. Dem tiltalte Gustaf nu under deres lydelige Bifaldsraab, som især bleve stormende, da han til Slutning udbød: «Se, mine Venner! det blæser fra Nord! det er et godt Tegn; thi den samme Vind blæste, da Gustaf Vasa brød op med sine Dalekarle for at fri Landet fra Tyranni.» Medens dette foregik, sad endnu Rigsraaderne i deres Forsamlingssal, forhindrede af Grenaderer fra at gaa ud, og lyttede til den fjerne støjende Bevægelse, i det de for første Gang bleve nødte til at efterkomme en kongelig Befaling. Stadens Overbefalingsmand, som var forbavset over, at Garnisonen nægtede ham Lydighed, løb med dragen Kaarde gennem Gaderne og raabte: Til Våaben! Det er ude med Friheden! Men Gustaf red ligeledes med dragen Kaarde gennem Byen og forsikrede, at han netop vilde frlse Friheden og Fædrelandet, og Folket troede ham bedst. Mange knælede med Glædestaarer, kyssede hans Støvler og svore ham Troskab og Lydighed. Byens Øvrighed, Soldaterne, Borgerne, den ene Myndighed efter den anden aflagde Kongen Troskabsed, den hele Statsomvæltning gik for sig uden mindste Blodsudgydelse. Rigsdagen blev sammenkaldt til Møde, og enhver, der ikke vilde møde, blev truet med at blive betragtet som Forræder. Paa Forsamlingsdagen blev Ridderhuset omringet af Krigsfolk og Kanoner. Her holdt Kongen en fyrig Tale, hvori han skildrede den hidtilværende slette Tilstand og opfordrede enhver, der kunde eller vilde nægte Sandheden af hans Ord, til at staa frem og tale. Da alle tav, endte han med Forsikring om, at han ikke vilde bryde sin Ed, men kun sætte Grænse for Vilkaarlighed og Tøjlesløshed og opretholde Friheden og Lovene. Derpaa blev den ny Forfatningslov forelæst. De vigtigste Bestemmelser der i vare, at Kongen skulde have Myndighed over Hæren og Flaaden, over Statsindtægterne og Embederne; han skulde have Ret til at erklære Krig, slutte Fred og Forbund og til at føre en Forsvarskrig. Til en Angrebskrig skulde Stændernes Samtykke være nødvendigt. Rigsraadet skulde være afhængigt af Kongen og kun raadgivende. — Da Kongen spurgte, om Forsamlingen vilde antage denne Forfatning, blev der svaret et lydeligt Ja, hvorpaa en Ed blev forelæst og aflagt. Derpaa tog Kongen Kronen af

sit Hoved og istemmede Lovsangen, som snart gjenlød fra hele Forsamlingen. — Den følgende Vinter foretog Gustaf paa gammel Vis sin «Riksgata»: en Rejse til Hest gennem hele Landet, og overalt søgte han ved Mildhed og Godhed at vinde Stemningen og udsone Partierne. Ingen blev straffet, men sine Venner belønnede og hædrede han. Det hvide Bind blev for bestandig et Felttegn for den svenske Hær, og Partinavnene Hatte og Huer forbødes. Mindet om Skjændselens og Tvedragtens Tid skulde være overgivet til Forglemmelse.

Nu kunde Gustaf regere, og med god Vilje begyndte han paa Arbejdet. Det forstyrrede Pengevæsen blev bragt i bedre Orden og Retsplejen gjort simplere og mere betryggende, ligesom de pinlige Forhør og andre Misbrug bleve afskaffede. En Del Sygehuse og andre Anstalter for nødlidende bleve oprettede. Af Kunst og Videnskab var Gustaf en ivrig Velynder og Beskytter, især elskede han Skuespillet og skrev selv mange Skuespil. Den berømte Naturforsker Linné († 1778) hører til dette Tidsrum. Med alt dette fik man kun lidt at se af den gyldne Tid, som skulde oprinde over Folket. Gustaf hadede Tysk efter hans egne Ord «som Tobak»; men han var fransk i hele sit Væsen og vilde glimre, derfor var det ham mere om Skinnet end den simple Virkelighed at gjøre. Mange Ting bleve begyndte med stor Iver for siden at lægges til Side igjen, uden at der blev spurgt om, hvor vidt de bare Frugt eller ej, andre havde ikke den Betydning, som man tillagde dem. Saaledes vilde han indføre en Klædedragt, som skulde bæres af alle til Tegn paa den indvortes Samdrægtighed, hvorved tillige Ødselhed i denne Retning skulde modarbejdes; men saa blev denne Dragt bestemt saaledes, at den jævne Nordbo kom til at se ud som en Skuespiller i spansk Ridderdragt, og det vilde selvfølgelig ikke gaa. — For at spare paa den aarlige Kornindførsel blev det forbudt at brænde Brændevin, og da det viste sig umuligt at faa denne Drik helt afskaffet, lod han anlægge kongelige Brænderier, som skulde have Eneret, for saaledes dog at indskrænke Brændevinsdrikken. Bønderne vedbleve imidlertid at brænde i Smug, og Plagerierne af de kongelige Betjente gjorde dem kun forbitrede paa Regeringen. Dalekarlene gjorde endog Oprør i den Anledning, og det maatte dæmpes med Våabenmagt. Ligesom Gustaf hentede sine Tanker fra franske Forfattere, saaledes søgte han at efter-

ligne den franske Pragt ved sit Hof; men det kostede mere, end der i Sverrig var Evne til; især vakte det stor Misfornøjelse, at han midt under en Misvæxt, der bragte stor Nød over Landet, foretog en kostbar Rejse til Frankrig og Italien. Adelen, der havde mistet sin Magt ved Forfatningsforandringen, undlod ikke at puste til Ilden, og der blev udspreddt det Rygte, at Kongen var gaaet over til den katholske Kirke og vilde indføre den i Sverrig. Gustaf mærkede, at Stemningen havde forandret sig, og han søgte at vinde den igjen ved at give Brændevinsbrændingen fri og ved at uddele Ærestegn i stor Mængde, men Troen paa den lykkelige Fremtid under hans Regimente kunde ikke vindes tilbage paa den Maade.

Ogsaa med Hensyn til sine Bestræbelser for at gjenvinde Sverrigs gamle Anseelse i Evropa blev Gustaf meget skuffet i sine store Forventninger, skjønt han ogsaa her viste baade Mod og Vilje. Hæren og Flaaden havde han faaet i god Stand, og da Katharina II havde begyndt sin anden Tyrkekrig og trukket sine fleste Tropper syd paa, troede han, at Tiden var kommen til at vinde de tabte Østersølande tilbage. Altsaa erklærede han Rusland Krig (1788). Den svenske Flaade kæmpede med den russiske, som var bestemt til Middelhavet, men uden nogen Afgjørelse. Selv førte Gustaf Landhæren i Finland, men i Stedet for at gaa lige løs paa Petersborg og vække Estlænderne, der vare kjede af det russiske Herredømme, til Opstand, opholdt han sig ved Belejringen af den lille Fæstning Frederikshamn. Her brød Adelen Misfornøjelse, næret ved hemmelige Forbindelser med Kejserinde Katharina, ud i aabent Oprør. Officererne nægtede at adlyde, fordi Kongen førte en Angrebskrig uden at have Stændernes Samtykke, og de droge Soldaterne med sig. Paa samme Tid erklærede Danmark, der stod i Forbund med Rusland, Sverrig Krig, og en Hær paa 12,000 Mand rykkede ind fra Norge. Gustaf ilede til Stockholm for at søge Bistand hos de andre Stænder. Hovedstadens Borgere toge vel imod ham, og de tilbageblevne Officerer bleve haanede paa Gaderne som Forrædere og Krystere. Borgerne væbnede sig og overtog selv Stadens Forsvar. Derpaa ilede Gustaf til Dalarne og taledes til Bønderne paa samme Sted som i sin Tid Gustaf Vasa. De svarede ham: »Er det sandt, hvad du siger, velan, saa vil vi udsende vore unge Folk for at tilbagedrive den

lumske Fjende.» Der meldte sig over 6000 frivillige Dalekarle til Fædrelandets Forsvar, og flere kom til fra nærmeste Omegn. De gik i deres Bønderklæder kun med det hvide Bind om Armen som Kjendingsmærke, og Amtmændene vare deres Førere. Med Studsen saa Evropa en Konge forladt af sin Hær at søge og finde Hjælp hos sit Folk. Medens disse Tropper bleve samlede, ordnede og øvede en Smule, ilede Kongen til Göteborg, der truedes af de Danske. Selv tredje ankom han til Fæstningen og havde ondt ved at komme ind, da ingen vilde tro, det var Kongen. Han afsatte den sejge Kommandant, der var i Færd med at overgive sig, og traf kraftige Foranstaltninger til Forsvar. Kort efter blev Danmark ved Englands og Preussens Mellemkomst nødt til at slutte Fred.

I Göteborg sammenkaldte Gustaf den svenske Rigsdag til Møde i Stockholm, og her slog strax de tre Stænder, der frygtede Adelen, sig paa Kongens Parti og bevilgede Penge for at føre Krigen til en ærefuld Ende. Kongens Magt blev paa ny udvidet, og han fik udtrykkelig Ret til ogsaa at begynde Angrebskrig. Medens dette foregik, havde den oprørske Hær paa egen Haand sluttet Vaabenstilstand med Russerne, som havde brugt Tiden til at forstærke sig, især havde de sat Flaaden i bedste Stand. Nu ilede Gustaf med at fortsætte Krigen. De store Flaader kæmpede i Sommeren 1789 uden nogen Afgjørelse, men da siden Skjærflaaderne mødtes, maatte den svenske vige, og den svenske Hær maatte rømme russisk Finland. Vinteren afbrød Feltoget, og Gustaf begyndte at frygte for, at Krigen skulde trække i Langdrag, saa meget mere som den Hjælp, Preussen havde lovet ham, udeblev. Han besluttede ved et dristigt Slag at tiltvinge sig Ende paa den. Saa snart som Søen var aaben, gik han om Bord paa sin Skjærflaade og slog en russisk Flaade ved Frederikshamn. Hans Plan var at bane sig Vej til Kronstadt og Petersborg for der at landsætte Kjærnen af den svenske Hær. Prins Karl kæmpede først med en russisk Flaade ved Reval, derpaa angreb han Hovedflaaden, som laa ved Kronstadt. Kanontordenen, som skrækkede Kejserinden i Petersborg, kaldte Gustaf til Kamppladsen med sin Skjærflaade. I tre Dage blev der kæmpet med yderste Anstrængelse, men Gustaf kunde ikke forhindre, at den russiske Flaade fra Reval forenede sig med Hovedflaaden,

og nu blev han af den overlegne Fjende indespærret i Bugten ved Viborg. Han var fast bestemt paa at sætte alt paa Spil hellere end at give efter. Med hejset Kongeflag gik han i Spidsen og tiltvang sig en Gjennemgang, som Russerne ansaa for umulig. To Linieskibe rettede i en halv Time deres Kanoner imod den Schalup, paa hvilken han befandt sig, og en af Slupproerne mistede begge Armene tæt ved Siden af ham. Alligevel vendte han tilbage igjen for at hente Resten af Flaaden, der endnu var indespærret. Et Fartøj, som han var paa, blev brændt, et andet boret i Sænk, men paa en beskadiget Baad ankom han til Svensksund, hvor Rygtet om hans Død allerede havde udbredt sig. Hans Tab var stort, ikke desto mindre besluttede han, da Fjenden 6 Dage efter viste sig for Svensksund, at vove en fortvivlet Kamp, og det lykkedes. Russerne bleve aldeles slagne, og deres Skjærflaade blev næsten tilintetgjort. Gustaf havde indset det overilede i at angribe den russiske Kæmpe og stole paa andre Magters Hjælp. Strax efter Slaget ved Frederikshamn havde han skrevet hjem: „Vort Felttog har været glimrende, og dog sukker jeg efter Freden. Den er Maalet for alle mine Ønsker, endskjønt vi ere længere fra den end fra Petersborg.“ Nu var dog Vejen aabnet for den, og da Katharina ogsaa ønskede den, kom den snart i Stand i Verelä (1790) uden nogen Afstaaelse.

Da Gustaf vendte tilbage til sin Hovedstad, blev han modtaget med glimrende Fester og lovprisende Taler; men ingen udvortes Glans kunde dølge den almindelige Misstemning over Maaden, hvorpaa Gustaf brugte sin Enevælde, som var mere til sin egen Forherligelse end til Folkets Lykke. Det viste sig tydeligt paa Rigsdagen i Gefle (1792), da man paa det bestemteste nægtede ham Penge til i Forening med Katharina og andre Fyrster at kue Frihedsbevægelsen i Frankrig. Især var Adelen opbragt paa ham for Regeringsforandringen, og den blev ikke forsonet ved, at Gustaf benaadete Hovedmændene for det finske Oprør, der vare dømte fra Livet. Til sidst sammensvore en Del Adelsmænd sig imod ham. De omringede ham paa et Maskebal, og en afskediget Gardeofficer, Anckarström, skød ham gennem Ryggen. Han døde elleve Dage efter under skrækkelige Smerter (1792). De sammensvorne vilde have omstyrtet Forfatningen, men det forhindrede Kongen i sine sidste Dage, i det han ind-

satte sin Broder Karl som Regent for den mindreaarige Kong Gustav IV. Anckarström blev opdaget og henrettet, flere af de sammensvorne flygtede ud af Landet.

I Danmark var Pietismen, som var herskende under Christian VI, bleven afløst af Tidens almindelige Lige-gyldighed for alle aandelige Ting og dens Bestræbelser for at skabe Menneskelykke ved timeligt Velvære, ved Handel, Fabriker og al Slags Næringsflid. Denne Retning naaede sin Højde under Struenses Ministerium. Han tog rask fat paa at ordne Pengevæsenet og Retsvæsenet, at indføre Pressefrihed og aabne Vej for Bondefrihed; men hans aabenbare Foragt for Religion, Sædelighed og Folkelighed gjorde ham forhadet, saa hans Fald ikke blev beklaget af Folket. Nu stod det stille under Guldbergs Ministerium, men de bedste af Struenses Bestræbelser, navnlig den for Bondefriheden, optoges igjen af Kronprins Frederik og Bernstorff, og ved Stavnbaandets Løsning blev endelig gjort et Hovedskridt i den Retning, som Enevoldsmagten hidtil ganske havde forømt; men den store Omvæltning i Frankrig, der rystede hele Evropa, standsede for en Tid Værkets Fremgang. Da Reformationen havde brudt det romerske Paveaag, kom Tyskheden i Stedet for og satte sig paa Højsædet, og dette blev kjendeligt og værst i Sønderjylland, som dog under Frederik IV var inddraget under Kronen. Skjønt Dalekarlene havde Lyst til at sætte den danske Prins Frederik (V) til Tronarving, blev Stemningen mod Sverrig ved at være fjendtlig lige til vore egne Dage. Derimod begyndte det danske Tunge-maal ved Holberg at hævde sin Ret i Bogverdenen og paa Skuepladsen, og saa vel Digtere som Historieskrivere, der digtede og skreve paa Dansk, viste, at det danske Folks Aand begyndte at vaagne af sin Dvale.

England, Amerika og Østindien.

Ved Dronning Annas Død (1714) besteg Kurfyrst Georg af Hannover den engelske Trone, paa hvilken nu fire Georger følge efter hinanden til 1727, 1760, 1820 og 1830; saa kommer Vilhelm IV til 1837 og endelig den nu regerende Dronning, Victoria.

Under Dronning Anna var der kommet en fuldstændig Forening i Stand mellem England og Skotland, i det deres Parlamenter bleve sammensmeltede (1706). Mange

Skotter vare imidlertid misfornøjede hermed, da de indsaa, at det gamle skotske Rige derved ganske vilde miste sin Selvstændighed. De rejste Oprørsfanen og indkaldte Jakob II's Søn, Jakob III, som havde Tilhængere ogsaa blandt Toryerne i England; men inden han kom, var hans Hær slaaet og adspiltet, og efter et kort Ophold i Skotland vendte han tilbage til Frankrig. Mange af hans Tilhængere maatte bøde med Livet for dette Forsøg. I England bidrog det til at styrke Whigerne, der havde sat den protestantiske Arvefølge igjennem, og nu udkom der en Lov, der bestemte, at Underhuset skulde vælges paa syv Aar, hvorved dets Magt end mere foregedes, og den offentlige Mening i Landet kom til at raade for Retningen af Regeringens Bestræbelser. Der blev fra nu af ikke mere Tale om at rokke ved den fri Forfatning, derimod skaffede Regeringen sig Tilhængere i Parlamentet ved Bestikkelser, da den franske Aand trængte ind og fordærvede en stor Del af den engelske Adel. Aarhundredets almindelige Retning, som gik ud paa at vinde Fordel og tjene Penge, gjorde sig ogsaa i høj Grad gjældende i England, hvor man under de fredelige Forhold i Landet tog kraftig fat paa Agerdyrkning, Handel og Fabriksflid, saa de naaede en høj Grad af Fuldkommenhed. Englands Flaade voxede i Dagetal, og det strakte bestandig sine Arme ud efter ny Besiddelser i de fjærne Verdensdele. Det er allerede omtalt, hvorledes Frankrig maatte vige Pladsen for England i Nordamerika. Nu vende vi os til den mærkelige Kamp, hvoraf den nordamerikanske Fristat er fremgaaet.

Under Dronning Elisabeth anlagde Walter Raleigh den første engelske Nybygd i Nordamerika og kaldte den efter sin jomfruelige Dronning Virginien*). Den led imidlertid saa meget af Sygdom, Anstrængelse og de vilde Folks Angreb, at Levningerne af den vendte tilbage til England. Dog begyndte Forsøgene snart igjen, og under de kirkelige og borgerlige Uroligheder i Hjemmet drog hele Skarer af Puritaner, Katholiker, Kvækere og andre Partier af Sted, i det de hellere vilde rydde Skove, opdyrke Ørkener og kæmpe med Indianere end finde sig i Undertrykkelse. Med det angelsaxiske Folkefærds Sejghed og Udholdenhed arbejdede de sig fremad, og da de først

havde skaffet sig en nogenlunde sikker Tilværelse, strømmede Udvandrerne fra mange Lande i Evropa til i Mængde. Disse antog det engelske Sprog, Landet blev kaldt Ny-England, og det udgjorde til sidst en Kyststrækning paa 300 Mile, der strakte sig 60 Mile ind i Landet, med en Befolkning af henved 3 Millioner Mennesker. Fransk-mændene kom i Vejen for de engelske Nybyggere, i det de bemægtigede sig Canada, byggede Staden Ny Orleans og søgte at trænge frem langs med Floden Mississippi, inden for de engelske Besiddelser. De forsynede Indianerne med Krudt og ophidsede dem til forbitret Kamp med de uvelkomne og selvbudne fremmede, der ryddede deres Skove og toge deres Land. Nybyggerne holdt imidlertid ud, og ved Søkrigen, der førtes mellem Frankrig og England samtidig med Syvaarskrigen, blev den franske Magt i Amerika tilintetgjort. Mange Indianerstammer bleve med det samme udryddede eller trængte dybere ind i Landet. Nybyggerne bleve i disse Kampe øvede i at bruge Vaaben, paa Kysten dannedes de til dygtige Søfolk, og under haarde Anstrængelser udviklede sig iblandt dem en kraftig Aand, der kunde holde ud til det yderste, men ikke vel vilde bøje sig for nogen Overmagt. England havde som Moderland hidtil været mildt stemt imod sine udvandrede Børn, havde beskyttet dem med sin Sømagt og undt dem næsten fuldstændig Selvregering. Det havde kun forbeholdt sig Handelen, som rigtignok ogsaa var meget indbringende, og en lille Indførselstold. Nu efter den franske Krig, der til Dels var ført for Amerikanernes Skyld og endt til deres Fordel, mente den engelske Regering, at de burde hjælpe til at betale Gjælden, der ved Krigen var stegen til en foruroligende Højde. Flere Bestemmelser, der betragtedes som Indskrænkninger og Vilkaarligheder, havde allerede vakt Misfornøjelse, da der (1765) blev givet en Lov, som bød dem at bruge stemplet Papir. Denne Lov blev af Amerikanerne modtagen med almindelig Afsky. De lode den trykke med et Dødningshoved over i Stedet for Kongens Vaaben og falbyde med Overskrift: «Englands Taabelighed og Amerikas Undergang». — Den Skat, som Stempelloven paalagde dem, var ikke betydelig; men for Amerikanerne var den et Tegn paa, at Ministrene vilde behandle dem som udenlandske Undersaatter, ikke som fri Engelskmænd, der selv i Parlamentet kunde tale deres Sag og beskatte deres egen Ejendom. I selve England

*) Virgo betyder Jomfru.

hævede der sig Stemmer imod denne Beskatning. Saaledes ytrede den ældre Pitt, senere Grev Chatam, i Underhuset blandt andet: «Naar vi i dette Hus give og bevilge, saa bevilge vi, hvad der er vor Ejendom; men ved en amerikansk Skat give vi og bevilge de amerikanske Borgers Ejendom. Det er en Urimelighed og Indgrib i Friheden. Amerikanernes hæderlige Modstand viser, at de ikke ere døde for denne Frihed, og den glæder mig. Tre Millioner Mennesker, der vare beredte til at være frivillige Slaver, vilde være passende Redskaber til at gøre os andre dertil.» — Saadanne Røster fandt naturligvis Gjengklang i Amerika og bleve der til et almindeligt Skrig af alle. For at undgaa Brugen af stemplet Papir og Regeringens Embedsmænd, hjalp man sig i Retssager med Kjendelser af Voldgiftsmænd, og i Handel og Vandel fandt man en lignende Udvej. Der dannede sig Selskaber til Beskyttelse af den britiske Frihed i Amerika. Hist og her blev der øvet Voldsomheder, hvorved Huse bleve ødelagte og Mennesker mishandlede. Stemningen blev mere og mere betænkelig. Den engelske Regering fandt det klogest at tage Stempelloyen tilbage, men den gjorde det med den udtrykkelige Tilføjning, at England havde Ret og Magt til at beskatte sine amerikanske Undersaatter, og derfor bleve disse ikke beroligede. For at gøre sin Ret gjældende, lagde man en ubetydelig Afgift paa The, Glas, Papir og Malerfarver, som bleve førte fra England til Amerika; men denne Foranstaltning mødte strax afgjort Modstand. I Boston traadte Kjøbmændene sammen og besluttede ikke at indføre disse Varer fra England, og denne Beslutning blev lidt efter lidt tiltraadt af alle Provinserne. Saa stærk var den offentlige Menings Magt, at der forekom yderst faa Overtrædelser. I Boston, hvor Spændingen var stærkest, forefaldt Slagsmaal mellem Befolkningen og Toldbetjentene, og Regeringen afsendte Tropper og Krigsskibe for at beskytte de sidste. Derved blev Forholdet ikke bedre. Stor Forbitrelse vakte ogsaa den Maade, hvorpaa Amerikanernes Yndling, Benjamin Franklin, blev behandlet i London. Denne mærkelige Mand var begyndt som Bogtrykkerdreng under fattige Vilkaar, men ved utrættelig Flid og Lærelyst havde han erhvervet sig mange Kundskaber og en stor Dygtighed. Som Videnskabsmand er han bleven berømt som Opfinder af Lynaflederen, hvorfor det bedder om ham: «Han frarev Himlen Lynet og

Tyrannerne Septret». Efter at han havde gjort sig bemærket som Medlem af Styrelsen i Philadelphia ved mange fortræffelige Indretninger, gjorde Regeringen ham til Postmester over hele Amerika, og Postvæsenet indbragte under hans Ledelse tre Gange saa meget som forhen. Hans politiske Bane begyndte med, at han med nogle andre erfarne Mænd blev kaldet til London for at spørges til Raads af Parlamentet om de udbrudte Tvistigheder. Her forsvarede han djærvt Amerikanernes Sag baade i Parlamentet og i vittige Smaaskrifter. Nu havde han faaet fat paa en Beretning fra en af Statholderne i Amerika, hvori denne raader til haarde Forholdsregler. Denne Beretning havde han sendt hjem og derved fremkaldt heftige Forestillinger til Ministeriet. Han blev derfor kaldt for Statsraadet, hvor man overøste ham med Bebrejdelser og Trusler og kaldte ham en Oprører, Englands bitreste og farligste Fjende. Da Franklin saa, at han intet kunde udrette i England, rejste han hjem og tog siden virksom Del i Ledelsen af de vigtige Begivenheder. — Den engelske Regering forsøgte endnu en Gang Eftergivenhed og ophævede de omtalte Paalæg, kun beholdt den lille Indførselstold paa The. Forbitrelsen imod Morderlandet begyndte virkelig at lægge sig lidt i de sydlige Provinser; men de nordlige, der mest vare grundlagte af Puritaner, forbleve haardnakkede. Da der ingen Afsetning var paa The til Amerika, havde det engelsk-østindiske Selskab opsamlet en stor Mængde af denne Vare i sine Pakhuse. For at lette Afsetningen og mulig bryde Modstanden, ophævede Regeringen Udførselstolden paa al den The, som gik til Amerika, og flere Ladninger bleve indskibede. Amerikanerne frygtede for, at Fristelsen til at købe, skulde blive for stor ved den billige Pris, og toge desto kraftigere Forholdsregler. Blade og Flyveskrifter advarede mod disse Skibe, der vare ladede med Lænker, og enhver, der paa nogen Maade vilde være dem til Hjælp, blev truet med skrækkelig Hævn. Ved Boston entrede et Antal væbnede Folk, forklædte som Indianere, et stort Theskib, og kastede hele Ladningen, 18,000 Pund The, i Havet under det tilstrømmende Folks Bifaldsraab (1773). — Det var dog mere, end Regeringen ret vel kunde taale, og Krigsskibe bleve afsendte, som skulde spørre Bostons Havn, til det lidte Tab var erstattet; men Amerikanerne vare ikke til Sinds at give efter. Der

blev strax sluttet en Forening om at ophæve al Handelsforbindelse med Moderlandet, til den bostonske Havnelov var tagen tilbage, og for at befæste Enigheden blev der dannet en Forsamling (Kongres) af udsendte af alle Provinser, hvis Beslutninger, tagne ved Stemmesflerhed, skulde have almindelig Gyldighed. Den samledes i Philadelphia (1774) og optraadte strax med fuld Følelse af den Kraft, som Enighed og Standhaftighed giver. Det engelske Parlament udstedte Forbud imod at udføre Vaaben og Krudt; men Amerikanerne traf Anstalter til selv at frembringe begge Dele. De begyndte at indøve det unge Mandskab og samle Krigsforraad. I Foraaret 1775 forefaldt det første krigerske Sammenstød, i det den engelske General sendte en Afdeling Tropper ind i Landet for at ødelægge et Oplag og med det samme gribe Hovedmændene for Modpartiet. Amerikanerne angreb dem, og de maatte trække sig tilbage. Endnu blev der i Parlamentet kæmpet imod voldsomme Forholdsregler. Lord Chatam, der var svækket af Alder og Sygdom, lod endnu sin vægtige Stemme lyde: «Mylords», sagde han, «lige saa lidt som jeg vilde fordriste mig til at drive dem foran mig med denne Krykke, lige saa umuligt er det at erobre Amerika». Det hjalp ikke, Ministrene og Parlamentet vilde nu have Amerikanerne ydmygede. Ved en Lov blev al Handel og Forbindelse med England forbudt de tretten Provinser, og deres Ejendom erklæredes hjemfalden til Kaperne. Til sidst greb man til den forhadte Forholdsregel at hverve fremmede Tropper, for, som det hed, ikke at berøve Landet arbejdende Hænder. En Hær paa 16,000 Mand blev hentet fra Tyskland, især fra Hessen, hvor Kurfyrsten lejede den ud for at leve i Overdaadighed for Pengene. Nu begyndte Krigen altsaa for Alvor. Amerikanerne valgte Georg Washington til Overfeltherre og traf i ham netop den rette Mand. Han var Søn af en Landmand i Virginien og havde udmærket sig i Krigen med Franskmændene. Dette i Forbindelse med hans jævne, redelige og hæderlige Tænkemaade bevirkede, at man betroede ham den hele Krigsførelse, skjønt man ellers for Frihedens Skyld var ængstelig ved at lægge saa megen Magt i en enkelt Mands Haand. Det skete med det udtrykkelig udtalte Haab, at han ved Krigens Ende vilde nøjes med en almindelig Borgers Stilling. Opgaven var yderst vanskelig, Hæren var al Tid lille, og da ingen havde Ret til at ud-

skrive, bestod den af Folk, der vare hvervede paa nogle Maaneder og kunde gaa hjem, om de vilde, naar den fastsatte Tid var udløben. For at holde dem sammen og bevare Mod og Krigstugt, var det her dobbelt vigtigt at være nøjagtig med at uddele Solden og sørge godt for Hærens Pleje; men det var umuligt, da der al Tid var Mangel paa Penge, og Kongressen ikke vel turde udskrive Skat. Washingtons Udholdenhed og Opfindsomhed raadede Bod paa alle Mangler. Han indesluttede Boston, hvor Amerikanerne allerede hæderlig havde maalt sig i Kamp med de engelske Tropper paa Bunkershill, og han fortsatte Belejringen, skjønt han i sex Maaneder ikke havde Krudt og midt under Kampen maatte afskedige sin Hær og hverve en ny. Til sidst maatte Englænderne rømme Byen. De fik imidlertid Forstærkning af ny Skarer fra Tyskland, og det saa en Tid farligt ud for Washington, der bestandig maatte vige for Overmagten. Hele Regimenter forlode ham, og ingen vilde slutte sig til hans pjaltede og flygtende Hær, saa den til sidst kun var 3000 Mand stærk. Han tabte dog ikke Troen paa en bedre Lykke. Ved et Par mesterlig udførte Overrumplinger tog han en Mængde Hesser til Fange og, hvad der var det vigtigste, oprejste det synkende Mod hos sine Folk. Der strømmede ny Skarer til hans Faner, og han kunde igjen byde Fjenden Trods, skjønt han rigtig nok sjældent var stærk nok til at gaa ham i Møde i aabent Slag. For den offentlige Menings Skyld vovede han det, da den engelske General Howe var trængt frem hen imod Philadelphia, men han var uheldig og maatte igjen trække sig tilbage. General Howe indtog Philadelphia; men Franklin mente, at det snarere var Philadelphia, der havde indtaget Generalen, da hans Stilling der ikke var videre fordelagtig. Endelig lykkedes det Washingtons Hær at vinde en betydelig Sejr. General Bourgoyne var uforsigtigt trængt ind igjennem Landet, hvor Fremrykningen næsten var umulig formedelst Skove og Moradser. Amerikanerne fik ham afskaaren, og han blev nødt til at overgive sig med sin Hær ved Saratoga (1777). Dette Held havde den vigtige Følge, at Frankrig erklærede sig for Republiken. Franskmændene havde fra Begyndelsen vist stor Deltagelse for Frihedskampen i Amerika, og mange vare rejste derover for at tage Del i den som frivillige, blandt dem den tyveaarige Lafayette, der siden udmærker sig som en ædel Frihedshelt i sit Fædreland.

Benjamin Franklin kom (1776) til Paris, og da den simple Borgermand optraadte der som politisk Sendebud, vakte det i Førstningen Forundring; men snart vendte den sig til Beundring, og han blev lovprist som en Mand fra det gamle Roms Tid og som den, i hvem man saa Filosofernes Drømme om «Frihed, Lighed og Broderskab» lyslevende for sig. — Den gamle Skinsyge mod England hjalp til, og Frankrig anerkjendte de «forenede Staters» Uafhængighed, hvorved Brudet med England var sket. Spanien fulgte snart i Frankrigs Spor for at vinde Gibraltar tilbage. I England begyndte man at blive ængstelig, og der skete Forslag i Parlamentet om at tilstaa Amerikanerne Uafhængighed; men nu fandt den gamle Grev Chatam og hans Venner dette vanærende. Syg og pint af heftige Smerter lod han sig føre til Forsamlingssalen og talte for sidste Gang: «Jeg takker Himlen», sagde han, «fordi Graven endnu ikke har lukket sig over mig, saa jeg kan hæve min Røst imod dette gamle og ædle Riges Senderlemmelse! Hvorledes, Briter, I vil købe Fred, opofre Berømmelse og Herredømme, ikke tugte Frankrig, som skjælvende for eder og nu haaner eder! Jeg vidner imod eder for Efterverdenen. Op! lader os kæmpe, lader os, hvis saa skal være, falde under Fædrelandets Ruiner.» Da han siden atter vilde tale, faldt han i Afmagt, blev baaren hjem og døde en Maaned efter. — Hans Mening sejrede, og Krigen blev fortsat. To Aar efter erklærede England selv Holland Krig for at hindre denne Magt fra at tiltræde den saakaldte «væbnede Neutralitet», hvorved den vilde skade England og selv have store Fordele af Handelen med de krigsførende Lande. Amerikanernes Mod steg, da der ankom en fransk Hjelpehær, som siden blev efterfulgt af endnu en; men store Bedrifter blev der egentlig ikke øvet. Savn og Mojsommeligheder udgjorde den vigtigste Del af den Krig, som skaffede de forenede Stater Uafhængighed. I Syden, hvor der var en Mængde kongeligssindede Folk, blev Krigen ført med Grusomhed, i det Partierne nyttede den afvejlende Overmagt til at hævne sig paa hinanden. Endelig lykkedes det Washington i Forbindelse med Franskmændene at indeslutte og fange en engelsk Hær paa 7000 Mand i York-Town i Virginien, og dette Uheld bestemte den engelske Regering til at slutte Fred. I Versailles blev de forenede Staters Uafhængighed erkjendt 1783. Benjamin Franklin under-

skrev Betingelserne for Amerikas Vedkommende; thi han var forbleven i Paris under Krigen. Ved sin Hjemkomst blev han modtagen med almindelig Jubel, tog siden Del i Landets Styrelse og virkede for almenyttige Formaal til sin Død (1790). Washington nedlagde strax sin Værdighed, da Krigen var endt, og begav sig til sine Landejendomme; men han kunde ikke undværes. Andre Tvistigheder truede med at tilintetgjøre, hvad der var kæmpet for. Han blev valgt til Fristaternes Præsident og styrede under Vanskeligheder af alle Slags med den samme Utrættelighed og forsigtige Klogskab, som han havde vist under Krigen, til kort før sin Død (1799). Sine sidste Dage tilbragte han i den landlige Ro, som han al Tid havde elsket, men nydt saa lidt af. Kongressen rejste ham et Mindesmærke i den Stad, som bærer hans Navn, og paabød 30 Dages almindelig Landesorg over hans Død.

Freden i Versailles omsluttede ogsaa de europæiske Magter. Med dem var Krigen bleven ført til Søs i Middelhavet, i Øst- og Vestindien. Det lykkedes den franskspanske Flaade at erobre Minorca; men et heftigt Angreb paa Gibraltar mislykkedes aldeles. Der var gjort ubyre Forberedelser til denne Kamp. En Hær paa 40,000 Mand skulde angribe med stærke Batterier fra Landsiden og en betydelig Flaade med Bombardérfartøjer og Kanonbaade fra Søsiden. Især havde man sat sit Haab til en ny Opfindelse, som bestod i svømmende Batterier, der vare forsynede med et dobbelt Tag og saa faste, at man troede, at de hverken kunde skydes i Brand eller skydes i Sænk. Der blev aabnet en Kanonild saa voldsom, at Vinduer og Døre sprængtes i lang Afstand; men den kunde ikke ryste Modet hos den tapre engelske Kommandant Elliot. Det var fast som Gibraltars Klipper. Med gloende Kugler lykkedes det ham at tænde Ild i nogle af de svømmende Batterier, derved tabte Mandskabet Fatningen, og da Englænderne ilede til med deres Kanonbaade, stak Spanierne selv Ild i de øvrige Batterier og reddede sig i Land. Hele den frygtelige Udrustning forsvandt «som Skyerne i Luften». Da kort efter en engelsk Flaade understøttet af en heftig Storm bragte Fæstningen Undsætning og Fødevarer, maatte det hele kostbare Foretagende opgives. Derved blev Spanien tilbøjeligt til Fred. England maatte afstaa nogle Besiddelser til Frankrig og Spanien, men beholdt Gibraltar. Holland derimod, hvis Sømagt forlængst

var overfløjet af den engelske, maatte købe Freden med nogle Afstaaelser.

Englands Statsgjæld var ved Krigen stegen til 115 Millioner Pund Sterling; men i Pengemagt tabte det dog ikke meget, da det fik Erstatning i Indien. Siden det engelsk-østindiske Kompagnis Oprettelse under Dronning Elisabeth havde dette Selskab bestandig søgt at udvide sin Magt i det rige Land, hvis milde og nøjsomme, men bløde Befolkning al Tid var bukket under for indvandrede Folkeslag uden dog derfor at opgive deres Religion og Sæder. Da Portugiserne opdagede Søvejen der til, vare allerede muhamedanske Stammer Herrer i Landet, og faa Aar efter (1526) oprettede en Sønnesøns Søn af Tamerlan et mongolsk Rige med Delhi til Hovedstad, hvilket ligeledes var muhamedansk. Dets Indkomster vare saa store, at Stormogulens Rigdom blev til et Ordsprog. Inidertid delte det sig snart i en Mængde mindre Fyrstendømmer, og indbyrdes Stridigheder svækkede deres Magt. Derved lettedes Evropæernes Indtrængen. Gjennem den største Del af 16de Aarhundrede vare Portugiserne ene om Herredømmet i disse Egne, men mod Slutningen fik de, som vi have set, farlige Medbejlere i Hollænderne og Engelskmændene. Disse to Folkeslag stredes i det 17de Aarhundrede om Handelen paa de molukkiske Øer, der ere rige paa Krydrier, og Grusomheder, som bleve øvede i denne Kamp, vise os, at Handelsnød nu begyndte at indtage Pladsen for Religionshadet i det 16de Aarhundrede. Englænderne naatte denne Gang vige, og de vendte sig nu mere mod Kysterne paa Fastlandet, hvor Portugiserne havde gjort sig forhadte af de indfødte Fyrster. Ogsaa Franskmandene oprettede under Colberts Ministerium et østindisk Kompagni, og Kampen mellem dem og Engelskmændene paa disse Eneimærker var tvivlsom indtil Syvaarskrigens Tid, da de sidste fik fuldstændig Overvægt. Sultanen af Bengalen overfaldt, rimeligvis ophidset af Franskmandene, Calcutta (1756), tog den engelske Besætning til Fange og behandlede den grusomt. Han lod 146 Mennesker, dels syge, dels saarede, indespærre i den saakaldte «sorte Hule», et snævert, skummelt Fængsel, hvor de om Natten fortæredes saaledes af Hede, Tørst og Uddunstninger, at der om Morgenens ikke var flere end 23 levende. Denne Grusomhed blev det følgende Aar hævnnet blodigt af Oberst Clive, der med 3000 Mand slog

Sultanens Hær paa 60,000 Mand, trængte ind i Landet, erobrede hans Hovedstad og til sidst fik Stormogulen til at forlene sig med Bengalen og to andre Landskaber, der tilsammen havde 15 Millioner Indbyggere. Dermed var det engelske Kompagnis Overmagt i Indien grundlagt, og Franskmandene, hvis pengegridske Embedsmænd ligefrem havde forhindret kraftige Skridt, kunde ikke mere gøre dem den stridig. Ved at nytte Uenigheden mellem Landets Fyrster vedblev Kompagniet fremdeles at udvide sin Magt, og uhyre Pengesummer bleve inddrevne; men kun en lille Del kom Selskabets Aktiehavere til gode. Rigdommen forsvandt imellem Hænderne paa Styrrerne i Evropa og Embedsmændene i Indien. Misfornøjelsen herover foranledigede en Klage i Parlamentet mod Clive, der havde ledet Sagerne med Klogskab og forvovent Mod men ogsaa med umættelig Rovbegjærlighed. Paa Grund af sine Fortjenester blev han frikendt, men han henfaldt siden i Tungsind og tog sig selv af Dage. — Paa den nordamerikanske Frihedskrigs Tid gjorde den tapre Fyrste i Mysore, Hyder Ali, der havde udvidet sine Lande betydeligt, Forsøg paa at standse Englændernes Fremgang. Kampen var haardnakket og langvarig, og flere Gange saa det farligt ud for den engelske Magt, da Hyder Ali fik baade Hjælp og Vejledning i Krigsførelsen fra Frankrig. Efter hans Død (1784) fortsattes den af hans Søn, Tippos Saib, der havde arvet Faderens Had til Englænderne, og den blev ført med Mellemrum lige til 1799, da Tippos Saib faldt under Forsvaret af sin Hovedstad Seringapatnam, som toges med Storm.

Nu herskede det engelske Handelsselskab næsten over hele Forindien, over 30 Millioner Mennesker. De stakkels Hinduer bleve hverken behandlede mildt eller retfærdigt, men dog mindre tyrannisk end under Muhamedanerne. — Uhyre Rigdomme strømmede siden derfra til England, og Indien er en stor, rig Tumbleplads for den engelske Adels Ungdom, der her som Embedsmænd og Officerer kunne søge Ære, Guld og Æventyr. Ligesom Amerikanernes seje Kamp for Friheden minder os om deres Nedstammen fra Angler og Jyder, saaledes tyde Kampene i Indien paa, at der flyder normannisk Blod i Stridsmændenes Aarer. — Samtidig med disse Begivenheder ere Englænderen James Cooks tre Rejser omkring Jorden, paa hvilke han gjorde en Mængde Opdagelser navnlig i Sydhavet og den nyop-

dagede femte Verdensdel, Avstralien. Han blev dræbt paa Owaibi, en af Sandwichsøerne, i en Strid, der var opstaaet imellem hans Folk og Indbyggerne (1779). En halv Snes Aar senere begyndte Englænderne at føre Forbrydere til Nyholland. —

Den franske Omvæltning (Revolution).

Ludvig XV's Tid (1715—74) var, som vi allerede have set, et ynkeligt Tidsrum i Frankrigs Historie. Vi behøve blot at henvise til Syvaarskrigen og især til Slaget ved Rosbach. Kongen overlod ganske Regeringen til Ministrene, og disse bleve til sidst udnævnte af Frillerne. Den sidste af disse, der havde Magten, var Dubarry, en skamløs Kvinde, der hvert Aar bortdslede Millioner og brugte Kongens Enevoldsmagt til at fjerne alle Hindringer for sine Luner. Enhver, der ikke vilde smigre for hende, var udsat for at blive kastet i Statsfængslet (eller Bastillen) for aldrig mere at se Dagens Lys. Fordærvelsen ved Hoffet gik over alle Grænser og bredte sig derfra ud over Landet. Tidsalderens vantro Retning kom intet Sted saaledes frem som i Frankrig. Med Voltaire i Spidsen spottede man frækt med Kristendommen som en gammel dum Overtro, der kun var til for at holde Folk i Ave, og den ny Lære, at al menneskelig Handling udspringer af Egenkjarlighed, blev anset for en stor Visdom. Hoffets Adel seled sig i dets Laster og besatte alle Embeder, Landadelen udsugede Bønderne og holdt dem i den haardeste Trældom. Den højere Gejstlighed fulgte Adelen og udgik mest fra den, medens den lavere maatte dele Folkets ringe Kaar. Den saakaldte tredje Stand, Borgerne og Bønderne, maatte udrede alle Skatter og Afgifter, og de forsvandt som i et bundløst Hav ved Hoffet og under de slette Regeringsforanstaltninger. Det var let at se, at Kilden en Gang maatte standse, om der ikke skete Forandring. En dump Misfornøjelse gik i Ludvig XV's sidste Regeringsaar igjennem Folket, og Skrifter, som skildrede Tilstanden og krævede Forbedringer (Reformer), bleve læste med Begjærighed. Voltaire, der næsten udelukkende var nedrivende, udsendte sine skarpe Pile imod Kirken og dens Misbrug, Montesquieu lovede Frelse af en Forfatning lig den engelske; men Folkets Yndling var Rousseau, der i et glimrende Sprog skrev om Frihed og Lighed

og de naturlige Menneskerettigheder. Hans Bog, Emil, der handler om Opdragelsen, blev læst af hele den dannede Verden. »Gaa til Skovens Dyr og lær at være Mennesker,» udraabte han, og den forfinede franske Verden trængte virkelig til at lære af Dyrene.

Ludvig XVI, der fulgte sin Farfader i Regeringen, var langt bedre end han, vilde gjerne være Fader for sit Folk, og ønskede af fuldt Hjerte at forbedre dets Tilstand; men han var en svag Mand og formaaede ikke at standse den fordærvelige Strøm. I Begyndelsen af sin Regering omgav han sig med Mænd, der vare yndede af Folket, og der blev arbejdet paa Forbedringer, som Tidsaanden overalt krævede: en bedre Ordning af Retsplejen, Afskaffelse af de vilkaarlige Fængslinger og af Pinebænken, Ophævelse af Livegenskabet og Hoveriet, Protestanternes Gjenindsættelse i borgerlige Rettigheder, Løsning af Baand, der trykkede Handel og Næringsflid, osv. Necker, en Genfer af borgerlig Herkomst og Protestant, blev valgt til Finantsminister, og det lykkedes ham for en Tid at bringe nogenlunde Ligevægt i de forfaldne Pengesager. Men alle disse Bestræbelser fandt haardnakket Modstand hos de højere Stænder, og de frisindede Ministre maatte tage deres Afsked. Dronningen, Marie Antoinette, en østerrigsk Prinsesse af det gamle habsburgske Hus, med høje Tanker om de medfødte Forrettigheder, fik nu en overvejende Indflydelse, Hofmænd kom i Spidsen for Styrelsen, og hine Forbedringer bleve opgivne. Pengenøden meldte sig imidlertid af sig selv og krævede at afhjælpes. Kongen selv brugte ikke mange Penge, men des flere brugte Dronningen og Prinserne, og Hoffet svælgede i den samme Yppighed og Pragt som hidtil. Mange Penge kostede ogsaa Frankrigs Deltagelse i den amerikanske Frihedskrig. Endelig maatte Finantsministeren meddele Kongen, at Gjælden var stegen til 500 Millioner Livres*), og at der for næste Aar vilde mangle 140 Millioner for at dække Statens Udgifter. Af den tredje Stand var ikke mere at udpine, og Adel og Gejstlighed vare ikke forpligtede til at betale Skat. Man sammenkaldte da en Forsamling af disse to Stænder, de saakaldte Notabler, for at faa Samtykke til Paalæg eller Laan; men ingen vilde opofre enten Penge eller Rettigheder. — Nøden blev bestandig større.

*) En Livre er lidt mere end en Franc, omtrent 80 Øre dansk.

De kongelige Kasser maatte indskrænke eller udsætte deres Udbetalinger, hvilket forøgede Gjæringen iblandt Folket. I Paris skete Opløb og Uordener, som Politiet ikke kunde forbinde. Alle Vegne raabte man paa, at Stænderne skulde indkaldes til en Rigsdag, en saadan var ikke holdt siden 1614. Necker, som igjen var bleven Minister, raadete til at søge Folket, og det skete. Den 5te Maj 1789 aabnedes Rigsdagen i Versailles. Den bestod af 1200 Medlemmer, nemlig 300 adelige, 300 gejstlige og 600 borgerlige. Adelen mødte med store Flejelskapper, fodrede med Guldstof og besatte med Kniplinger, og med høje Fjer i Hattene, for Tredjestands Medlemmer var der foreskrevet en simpel sort Klædning. Denne Forskjel blev paa alle Maader gjort gjældende. Hver Stand havde sin egen Plads i Salen, de to første nærmest ved Tronen. Kongen indfandt sig selv med hele sit prægtige Hof. Han satte sig paa Tronstolen og tog Hatten paa. De to første Stænder gjorde ligesaa. Den tredje Stand skulde efter Reglerne sidde med blottede Hoveder, men de toge ligeledes Hattene paa. Dermed var deres Sindelag betegnet. Kongen holdt en Trontale, der i en faderlig værdig Tone udtrykte et godt Haab uden at skjule den betænkelige Stilling, som hidrørte fra Pengenøden og den almindelige Gjæring. Den blev hørt med Bifald. Derpaa talte Necker i tre Timer. Han optraadte mæglende imellem Partierne; men hans Tale forfejlede sin Virkning til begge Sider. Nu skulde Valgbrevene prøves. Adelen og Gejstligheden vilde, at dette skulde foretages af hver Stand for sig, og begave sig til hver sit mindre Forsamlingsværelse, medens Tredjestand forblev samlet i den store Sal. Denne forlangte, at Forhandling og Afstemning skulde foregaa i Fællesskab, da den ellers ikke havde Gavn af sit større Antal og til sidst kun udgjorde én Stemme imod to. I flere Uger kom man ikke videre end til dette Spørgmaal, og Striden derom blev ført med stedse stigende Bitterhed. Kongen skrev til dem og bad dem ende denne Tvist og begynde paa Arbejdet, og Necker søgte at mægle; men det hjalp ikke. Tredjestand blev med hver Dag dristigere, da det viste sig, at deres Modstandere saa vel som Kongen vare svage, og Folket paa Tilhørerpladserne jublede over de modige Taler.

Frihedens Venner i Adelskammeret raadete til at give efter for den tredje Stand, og af Gejligheden gik

flere over til den; men da dog Flertallet af begge disse Stænder vægrede sig, erklærede det tredje Kammer paa Forslag af Abbed Sieyes sig selv for Nationalforsamling med udelukkende Ret til at ordne Frankrigs Forfatning. Hoffet blev meget forbitret over dette Skridt, og selv Necker raadete Kongen til at skride ind. Han skulde holde et højtideligt Møde i Lighed med Aabningsmødet, og der som en Gave af den kongelige Naade bevilge Hovedindholdet af Folkets Fordringer, men tilbagevise alle Anmasselser. Medens denne Sag drøftedes ved Hoffet, og Kongen vaklede frem og tilbage, kom der Efterretning om, at Gejstligheden havde besluttet at forene sig med Tredjestand. For at forhindre Udførelsen af denne Beslutning, blev der nu ved Herolder kundgjort, at Kongen vilde holde Møde med Stænderne, og Formændene for Forsamlingerne opfordredes til at udsætte Forhandlingerne saa længe. De to Stænder adløde, men Tredjestand mødte til sædvanlig Tid. De fandt Dørene lukkede og besatte med Soldater. Under den tilstrømmende Mængdes Bifaldsraab besluttede de at samles et andet Sted til Trods for Hoffet, og Guillotin, senere Opfinder af Guillotinen, foreslog dertil et stort Hus, som var indrettet til Boldspil. Alle fraværende Medlemmer bleve hentede, endog syge bleve bragte der hen. Her i det øde Boldhus, hvor man kun havde en eneste Stol, fra hvilken man talte, og en Bænk til Skrivebord, førte de heftige Udtalelser til, at alle Medlemmerne paa en nær aflagde højtidelig Ed paa ikke at ville skille sig fra de andre, før Frankrig havde faaet sin ny Forfatning paa et sikkert Grundlag. Tre Dage efter holdt Kongen sit Møde, hvori han kundgjorde for Folket, hvilke Indrømmelser han af fri kongelig Magtfuldkommenhed vilde gjøre til Folket, og disse vare af en saadan Beskaffenhed, at de i rolige Tider vilde være blevne modtagne med Tak og Tilfredsstillelse; men nu, da det franske Blod var kommet i Kog, optoges det som lutter Afslag. Kongen erklærede, at han alene vilde paatage sig at gjøre Folket lykkeligt, hvis Stænderne nægtede ham sin Bistand, og han sluttede med de Ord: „Jeg befaler Dem, mine Herrer, strax at skilles fra hverandre og i Morgen at møde i den Sal, der er bestemt for enhver Stand, og der holde deres Forsamlinger.“ Adelen og Gejstligheden forlode Salen strax efter Kongen, men Medlemmerne af Tredjestand bleve siddende ubevægelige. Den

første, som brød Tavsheden, var Grev Mirabeau. Denne Mand var bleven rihgeagtet af sine Standsfæller formedelst Ungdoms-Udskejelser og Laster og vel endnu mere, fordi han havde befattet sig med borgerlig Haandtering og solgt Klæde i Alenmaal; men just derfor var han bleven den tredje Stands Mand, og med sine udmærkede Evner var han maaske den eneste, som var i Stand til at lede den rivende Strøm hen i et roligt Leje, hvis han ikke var død midt under Bevægelsen. Nu tilraabte han Forsamlingen: »Altsaa Befaling! Og af hvem? Af dem, som har deres Fuldmagt fra os og skal modtage Befaling fra os, der besidde et ukrænkeligt, statsborgerligt Præstedømme! Jeg forlanger, at vi indhulle os i den lovgivende Magts Værdighed og, vor Ed tro, ikke skilles, før vi have givet Folket en Forfatning.» En kongelig Embedsmand kom og spurgte Formanden, om han havde hørt den kongelige Befaling; men Mirabeau raabte: »Ja, vi have hørt, hvad man har indblæst Kongen. De har ingen Ret til at tale her. Gaa og sig Deres Herre, at vi ere her i Kraft af Folkets Magt, og at han kommer til at forøge Bajonetternes Magt for at drive os bort her fra.» Et almindeligt Raab tilkjendegav, at det var hele Forsamlingens Stemning, og efter Forslag af Sieyes skredes til at fortsætte den sidste Forhandling, som om intet var sket. Forsamlingen skiltes ikke ad, før den havde bestemt, at alle tidligere Beslutninger skulde staa ved Magt og ethvert Medlems Person være ukrænkelig. Nu gav Kongen efter og befalede, at Stænderne skulde forene sig. Han vilde, sagde han, undrage sine Tjenere den Morderkniv, der allerede var dragen imod dem, for hans Skyld skulde ikke et eneste Menneske omkomme. Saaledes havde Borgerne sejret, og Nationalforsamlingen begyndte nu paa Forandring og Forbedring af Rigets Tilstand. Folkemasserne jubledede og tilkjendegav deres Bifald med Kongens Føjelighed ved at storme til Slottet og raabe Leve for ham og deres Venner. Baade han og Dronningen maatte ud paa Altanen og tage imod denne Hyldest; men den var dem ikke behagelig, og det lykkedes snart Hofpartiet at drage Kongen til den anden Side igjen. Man fik ham til at trække en Hær sammen i Nærheden af Paris for derved at give den kongelig Magt ny Anseelse. Dette gav strax Anledning til de grueligste Rygter. Stændersalen skulde sprænges i Luften, Paris belejres og udhungres, Frihedens Venner

slæbes i Fængsel. Yderligere Næring fik Mistanken ved et nyt Skridt af Kongen i samme Retning. Necker, som egentlig hverken var nogen fremragende Frihedshelt eller Statsmand, stod i denne Tid i stor Folkegunst; men netop derfor blev han af Hoffet betragtet som et farligt Menneske, og han fik Skyld for at være den egentlige Ophavsmand til alle disse Ulykker. Til sidst fik man Kongen til at give ham Afsked med Anmodning om strax at begive sig ud af Landet. Necker, som i lang Tid havde mærket Kongens Kulde imod sig, var vel tilfreds med at komme bort og begav sig i al Stilhed paa Rejsen. Efterretningen om hans Afsked kom just til Paris paa en Søndag, da Folk vare ledige, og fremkaldte strax en frygtelig Gjæring. Store Folkeskarer stimlede sammen og bølgede gennem Gaderne. En Afdeling tyske Dragoner bleve udsendte for at holde Orden; men da Pøbelen snart mærkede, at de ikke maatte hugge ind, blev den mere og mere overmodig. Til sidst skete der dog Angreb paa de tætte Masser, og nogle bleve saarede. Strax gik det som en Løbeild gennem Staden, at de fremmede Tropper havde skudt paa Kvinder og Børn og kløvet Hovedet paa en Olding, der paa sine Knæ havde anraabt om Barmhjertighed. Til Vaaben! til Vaaben! lød det alle Vegne, og endnu samme Aften bleve Vaabensmeddenes Værksteder tømte. Næste Morgen ringedes der med Stormklokkerne, og uhyre Folkeskarer samlede sig omkring Raadhuset eller droge omkring for at søge efter Vaaben. Endelig den tredje Dag fandt man i Invalidehuset 30,000 Geværer. Garden slog sig til Folket og mærkede sig med den blaa-rød-hvide Pariserkokarde. Nu gik Toget til Bastillen, denne gamle Fæstning, der tidligere have været brugt til at tæmme Hovedstaden, saa vel som til Statsfængsel, og hvorum Rygtet fortalte, at der endnu gjemtes ulykkelige Offere for den tyranniske Magt. Nogle forrovne Mænd klatrede op paa Kjæderne til den første Vindebro og sprængte dem; men ved den anden Bro bleve de modtagne af en Salve fra Besætningen, som for Resten kun bestod af 115 Mand Invalider og Schweizere. Den uhyre Folkesværm voxede bestandig og trængte paa under Raabet: »Bastillen eller Døden.» Til sidst kom Garden med Kanoner, og nu maatte Fæstningen overgives. Man strømmede til Fængslerne, men der var kun 7 Fanger, og de vare alle indsatte af Øvrigheden for almindelige Forseelser. Fæstningens Kom-

mandant blev slået af Sted ad Raadhuset til, men under Vejs blev han myrdet tilligemed flere Menige, som man hængte paa Lygtepæle. Nogle Øvrigheds personer blev ligeledes myrdede, og med de blodige Hoveder paa Stænger foran drøge Skarerne igjennem Gaderne, medens Frihedssange og skrækelige Raab om Blod og Hævn hørtes imellem hverandre.

Medens disse Begivenheder foregik i Paris, holdt Nationalforsamlingen i Versailles Møder Nat og Dag. To Gange sendte de Bud til Kongen og bade ham at drage Tropperne bort fra Paris, da deres Nærværelse var Skyld i Opstanden, og overlade Byens Bevogtning til Borgervæbningen. Kongen gav undvigende Svar; men da han hørte Kanontordenen fra Paris og fik Underretning om Bastillens Indtagelse, gav han efter og kaldte Tropperne tilbage. Nationalforsamlingen sendte nu nogle Mænd til Paris for at stille Oprøret, og blandt dem var Lafayette, hvem vi have nævnet som en af dem, der, opflammede af ædel Frihedskjærlighed, havde kæmpet i Amerika, og som nu vilde hellige sig den samme Sag i sit eget Fædreland. Han blev modtagen med stormende Jubel og udnævnt til Kommandant for Borgervæbningen, der var bleven fuldt udrustet og fra den Tid bar Navn af Nationalgarden. I disse Dage vilde Kongen paa alle Maader tilfredsstille Folket, han kaldte derfor Necker tilbage og begav sig selv paa Opfordring af Nationalforsamlingen til Paris. Her blev han ængstet af den tallose Skare, der modtog ham og ledsagede ham til Raadhuset under Vaabenlarin og idelige Leveraab for Nationen, Friheden, Lafayette og ikke for ham; men da han, smykket med den ny Kokarde, viste sig paa Altanen, vaagnede den gamle Kongekjærlighed i Folket, og der hørtes Jubelraab uden Ende. Da han gik ud, styrtede man efter ham, kyssede hans Hænder og Klæder, ja endog hans Fodspor, bedækkede Heste og Vogn med Nationalkokarder og fulgte ham lige til Versailles. Paa samme Maade blev Necker modtagen, da han vendte tilbage til Frankrig. Folket trak hans Vogn fra Landsby til Landsby, Øvrigheds personerne hilse ham med Taler, unge Piger strøede Blomster for ham, og Nationalgarden, der i Løbet af fjorten Dage var oprettet omkring i Landet i et Antal af over to Millioner Mand, fulgte ham paa hele Rejsen. Han nyttede Stemningen til at anbefale Agtelse for Ejendom, Skaansel imod Adelen og Kjærlighed til

Kongen; men faa Uger efter var hans Sol dalet, og man talte ikke mere om ham. Den vilde Lue, som var tændt i Paris, bredte sig snart over Landet, næret end mere ved Hungersnød, som paa mange Steder indtraadte formedelst det forrige Aars slette Høst. Det gik først ud over Kongens Embedsmænd, dernæst over alle, som med Navnet Aristokrater blev stemplede som Folkets Fjender. Mange blev myrdede og deres Huse plyndrede og brændte. Paa Landet begyndte Bønderne at hjemsøge Herregaardene med Mord og Brand, og afskyelige Hævn gjerninger blev paa nogle Steder uøvede. Ministrene bragte Nationalforsamlingen Efterretning om Landets sørgelige Tilstand og forlangte Hjælp til at opretholde Orden. Her traadte da Hertugen af Noailles op paa Talerstolen og viste i en glødende Tale, hvorledes det var umuligt at bringe Folket tilbage til Ro og Orden med Magt; det maatte ske ved at bortrydde Aarsagerne til de Lidelser, der havde fremkaldt Urolighederne, og for selv at gjøre Begyndelsen frasagde han sig alle sine Lensrettigheder. Flere Taler fulgte i samme Retning, og der opstod en begejstret Væddestrød om at frasi sig Rettigheder. Forslag fulgte paa Forslag, og i fire Aftentimer den 4de August fattedes en Mængde vigtige Beslutninger: Livegenskabet skulde ophæves, den herskabelige Dommerrettighed afskaffes saa vel som den udelukkende Ret til Jagt, Kannede og Duehold, Tienden til Gejstligheden indløses, Adgang til Embeder aabnes for alle Borgere, Skatterne ligelig fordeles, al Eneret for Stæder og Provinser ophøre, Lavsvæsenet omdannes. Til Minde om denne Dag blev der slaaet en Skuepenge, og Forsamlingen gav Kongen Tilnavnet: den franske Friheds Gjenopretter. Her herskede altsaa i Øjeblikkets Varme almindelig Enighed; men den forsvandt ganske, da der skulde bestemmes, hvorledes Frankrigs Regeringsform for Fremtiden skulde være, og her trængte den ny Friheds og Ligheds ivrigste Talsmænd, som efter deres Plads i Salen kaldtes "Venstre", sig stedse mere frem, støttede af den vedvarende Gjæring i Folkemasserne. To Spørgsmaal fremkaldte især en heftig Strid. Nogle vilde have Rigsdagen sammensat af to Kamre ligesom i England, andre vilde ikke vide af noget Overhus og kun have ét Kammer. Nogle vilde, at Kongen skulde have Ret til uden Indskrænkning at forkaste Rigsdagens Beslutninger, andre, at han kun skulde kunne

opsatte deres Fuldbyrdelse i en vis Tid. Især om det sidste Spørgsmaal var Kampen voldsom, og i begge maatte det maadeholdne Parti give tabt. *)

Kongen havde kun nølende givet sit Samtykke til Beslutningen af 4de Avgust, nu lod han sig end mere drage over til Hofpartiet, der vilde føre ham til Metz, for at han derfra kunde opløse Nationalforsamlingen og tvinge Paris til Underkastelse. Under Paaskud af at sikre ham for Uroligheder og lette Tjenesten for Nationalgarden, blev Regimentet Flandern kaldet til Versailles, Dronningen skjænkede Nationalgarden Faner, og der blev gjort alt for at sikre sig Troppernes Hengivenhed. Regimentet Flandern gjorde et Gjæstebud i en af Slottets Sale for Livdrabanterne og Nationalgardens Officerer. Da Drikkelaget var i fuld Gang, kom Kongen og Dronningen med Kronprinsen ved Haanden ind i Salen og gik omkring ved Bordene. Synet af dem opflammede Gæsterne, og den ene Skaal mere glødende end den anden blev udbragt for dem. Man svingede Sablerne med den ene Haand og Glasset med den anden. Efter Hoffets Bortgang udartede Drikkelaget til fuldkommen Vildskab. Om dette Gilde blev nu fortalt, at Folkets Skaal var bleven afvist med Haan, at Borgerkokarden var traadt i Støvet, at de berusede Krigere havde villet storme Nationalforsamlingen. Folkelederne havde længe tænkt paa at sikre sig Magten over Kongen ved at faa ham til Paris. De nyttede nu Lejligheden, da tillige Brødmangel havde sat Paris's fattige Befolkning i Raseri, og denne Gang skulde Kvinderne føre an. Store Skarer med Fiskerkjællingerne i Spidsen samlede sig om Raadhuset og skrege uafsladelig paa Brød. En af Bastillens Bestormere foreslog dem at drage ud til Versailles for at bede Nationalforsamlingen at afhjælpe Nøden og Kongen om at komme til Paris. Dette Forslag blev strax antaget, og den rasende Hob af Kvinder og kvindekledte Mandfolk ilede under Trommeslag af Sted. Den næste Morgen tidlig trængte en Del af dem med deres Hjælpere gennem en ubevogtet Bagdør op paa Slottet, myrdede Vagterne, som vilde standse dem, og søgte efter

*) Kongens Ret til at nægte kaldtes veto o: jeg nægter. Dette latinske Ord forstod det menige Folk ikke, det blev skildret for dem som en Folkefjende, og man hørte i Paris Ytringer som denne: Paa Lygtepælen med den Hr. Veto.

Dronningen. Hun slap dog fra dem gennem en hemmelig Dør, og til Lykke var Lafayette kommen fra Paris. Han fik Folkeskarerne stillet til Freds, men raadede overensstemmende med sine egne Ønsker Kongen til at fejde dem og drage med til Paris. Omgivet af de frygtelige Mennesker, der bare de dræbtes Hoveder paa Stager og udstødte Hyl og Forbandelser, kjørte baade Kongen og Dronningen i et langsomt Optog til Paris og toge Bolig i det gamle Kongeslot Tuilleriesne. Dermed var Hoffets Planer for det første forstyrrede, og Kongen var nødt til at følge med Strømmen. Tre hundrede Medlemmer af Nationalforsamlingen, mere eller mindre Tilhængere af den gamle Forfatning, rejste hjem, fordi de betragtede Tilstanden for baade lovles og haabløs, og store Skarer af Adelsfamiljer vandrede ud af Landet. I Paris fik Lafayette dog bragt nogenlunde Orden tilveje, og da nogle vilde Skarer overfaldt en aldeles sagesløs Bager og hængte ham paa en Lygtepæl, blev den Mand, der bar hans Hoved paa en Stang, dømt til Døden. Fra den Tid forefaldt i to Aar næsten ingen blodige Optøjer i Hovedstaden. Derimod kunde Regeringen ikke standse Myrderierne ude paa Landet.

Nationalforsamlingen fulgte med Kongen til Paris og holdt sine Møder i et Ridehus nær ved Slottet. Medlemmerne fordelte sig til venstre eller højre, eftersom de vare mere eller mindre ivrige for den ny Frihed. Bænkenene vare anbragte trinvis, de bageste højere end de forreste, og øverst til venstre sad «Bjærget», saaledes kaldtes Talsmændene for den fuldstændige Omstyrtelse af alle gamle Indretninger for at begynde helt forfra med en lykkelig Frihed og Lighed. Iblandt dem gjorde allerede nu Robespierre sig bemærket ved sin rasende Iver og Hensynsløshed. — En Magt ved Siden af Rigsdagen dannede sig i de politiske Selskaber, Klubberne, der efter Paris's Mønster snart bleve almindelige i hele Landet, hvor man kom sammen for at drøfte de ny Indretninger. Mest bekjendt af disse blev Jakobinerklubben, der kaldtes saaledes, fordi den holdt Møder i et ophævet Dominikanerkloster, St. Jacob. Her samledes de vildeste Skraalere, der aldrig kunde faa voldsomme Omvæltninger nok, og her var Marat en vigtig Mand, der tillige udgav et Blad, Folkevennen, hvori han ligefrem opfordrede til Mord og Plyndring.

Da Nationalforsamlingen var færdig med at fordele

Magten, skred den til at omordne Rigets indre Forhold. Pengemangelen blev foreløbig afhjulpen ved at inddrage de gejstlige Godser og Krongodserne samt ved at udstede Papirspenge. Alle Navne og Titler som Prins, Greve, Baron blev afskaffede, og det blev forbudt at føre Vaabenskjolde eller bruge Liberi. Hele Landet blev inddelt i 83 Landsdele (Departementer), der fik Navne efter Bjerge, Floder og andre Naturgjenstande for derved at udslette Mindet om alle gamle særegne Forfatninger og Rettigheder. Kongen var misfornøjet med alle disse Bestemmelser, men han underskrev dem alligevel rask væk for ligesom at vise, at han følte sig bunden og magtesløs. Derved vandt han ikke Folkets Agtelse. Endnu en Gang lod han sig dog som Franskmand rive med af Stemningen. Aarsdagen for Bastillens Fald blev fejret af alle Landets Stæder, Pariserne samledes paa Marsmarken efter store Forberedelser. Da her Lafayette traadte frem med Pariserfanen i Haanden og svor Folket, Loven og Kongen Troskab i alle Nationalgarderes og Soldaters Navn, rejste Kongen sig og svor med udstrakt Arm at anvende sin Magt til at opretholde Forfatningen. Dronningen løftede Kronprinsen i Vejret for at vise ham for Folket og lade ham deltage i Eden. Henved en halv Million Mennesker løftede paa én Gang Armene og gjentog Ordet: «Jeg sværger det.» Kanonerne faldt ind, men kunde ikke overdøve Raabet: «Leve Kongen og Dronningen.» Kongen omfavnede Dronningen og sine Børn, og Pariserne styrtede i Armene paa hinanden uden Hensyn til Stand eller Bekjendtskab, lovede hinanden Kjærlighed og Troskab og svore at ville hengive Livet for Friheden og Fædrelandet.

Kongen var alligevel inderlig kjed af det hele Frihedsvæsen og havde desuden Skrupler over Inddragelsen af Kirkegodset. Han skrev til Paven: Det franske Folk henrives af alt nyt og glemmer snart, hvad det for kort siden har sværmet for. En Afgud, det har rejst, bliver ofte samme Dag omstyrtet igjen. Paven blandede sig strax i Sagerne og forbad Præsterne at aflægge Borgereden. Derved opstod en Skilsmisse mellem edsvorne og ikke edsvorne Præster, og de sidste bleve yderst forhadte af Frihedsvenerne, som i Almindelighed ikke troede paa Gud, mindre paa Kristus, end sige paa hans foregivne Statholder, og Følgen blev, at de «gjenstridige» Præster bleve afsatte og erstattede ved ny, der vilde sejle med Strømmen. — Ja-

kobinerne glemte ikke at aabenbare den Sandhed for Folket, at Kongen hemmelig var Revolutionens Fjende, medens han offentlig vedkjendte sig den. Kongens Stilling blev mere og mere trykkende. Han havde ingen, som han turde stole paa eller støtte sig til. Necker, som han altid havde haft Modbydelighed for, tog sin Afsked og slap med Nød og næppe levende ud af Landet gennem de samme Egne, hvor man havde baaret ham paa Hænderne. — Derimod søgte Kongen at drage Mirabeau til sig. Med denne Mand var der virkelig foregaaet et Omsving, da han havde naaet saa langt, som han vilde, og han var rede til at hjælpe Kongen at standse Omvæltningen, naar Ludvig kunde formaas til at skjænke ham Tillid og opgive sin vaklende Holdning. Men inden der kunde foretages noget alvorligt Skridt, blev Mirabeau syg og døde. Udsvævelser og Anstrængelser havde nedbrudt hans Helbred. «Jeg tager Kongedømmets Taarer med mig i Graven», sagde han paa sit yderste, «fra nu af ville Oprørerne aldeles senderrive det og dele Pjalterne imellem sig.» — Til sidst besluttede Ludvig efter sine Hofvenners Raad at flygte bort fra Paris til et Sted paa Grænsen, hvor han i Sikkerhed kunde hævde den kongelige Magt. Fire Dage tidligere havde han i de mest indtrængende Ord opfordret en af de udvandrede Prinser til at komme tilbage. — Man havde Mistanke til ham, men alligevel lykkedes det den kongelige Familie i Forklædninger at komme ud af Slottet og Byen om Natten. De vare allerede nær ved Grænsen, da Kongen ved at tale ud af Vognen blev kjendt af en Postmester formedelst Ligheden med hans Billede paa Papirspengene. Med lidt Raskhed kunde han dog let være kommen af Sted igjen, da hans Folk vare godt bevæbnede, men Ludvig var saa angst for at bruge Magt, at han til sidst foretrak at overgive sig og lade sig føre tilbage til Paris. En hel Mil udenfor Byen vare begge Sider af Vejen besatte af tætte Folkemasser, men det lykkedes dog Lafayette med Nationalgarden at forhindre alle Voldsomheder. Derimod havde Ludvig nu tabt den sidste Rest af Tillid iblandt Folket, hans Slot blev bevogtet som et Fængsel, og Republikanerne turde aabenlyst udtale deres Foragt for et Kongedømme, der efter deres Mening kun var til Bekostning og Stads. Jakobinerne fik samlet Folkehobe sammen paa Marsmarken, og de satte sig i Bevægelse under Raabet: «Bort med Bourbonerne og Nationalforsamlingen»;

men endnu denne Gang lykkedes det Lafayette at ad-splitte Skarerne uden synderlig Blodsudgydelse. Kongen blev paa ny indsat i sine Rettigheder og Værdigheder af Nationalforsamlingen.

Endelig var denne Forsamling færdig med Forfatningen. Den blev underskrevet og besvoret af Kongen, og store Festligheder betegnede Værkets Fuldendelse. Jakobinerne med Robespierre i Spidsen havde faaet besluttet, at ingen af Medlemmerne maatte gjen vælges, højmodig skulde de træde tilbage for nye Kræfter i Folket, naar de havde endt deres hæderlige Hverv. Den grundlovgivende Forsamling blev bævnet den 30te September 1791, og Dagen efter begyndte den nyvalgte lovgivende Forsamling sine Møder. Her havde det gamle Kongedømme slet ingen Tilhængere, men højre Side var besat af det indskrænkede Kongedømmes Venner, medens venstre dannedes af Republikanerne, der hidtil havde været et forsvindende Mindretal. Blandt dem udgjorde igjen Girondisterne, hvis Førere vare fra Gironde, det maadeholdne og besindige Parti, medens Jakobinerne forlangte et fuldstændigt Folkeherredømme og søgte deres Støtte og Styrke i Masserne. — Kongen, der bestandig haabede paa bedre Tider, sluttede sig ikke til sine velmenende Venner i Forsamlingen og fremskyndede derved sin egen Undergang og Jakobinernes Sejr.

Under alt dette blev Frankrigs Stilling til Udlandet mere og mere vanskelig. Den fredelskende Kejser Leopold II af Østerrig døde i Begyndelsen af 1792, og hans Søn Frants II havde Mod paa at blande sig i Frankrigs Sager med Vaabenmagt. Han samlede Tropper paa Grænsen, og talrige Skarer af udvandrede Franskmænd sluttede sig til ham. Den franske Regering affordrede ham en bestemt Erklæring om hans Hensigter, og da han nægtede at indlade sig med den, blev Ludvig nødt til at erklære ham Krig. Han gjorde det med Gru og Taarer, endskjønt han ansaa Krigen for en Begyndelse til sin egen Udfrielse. Han underholdt hemmelige Forbindelser med Fjenden for at mildne Krigen og give den et mindre hadefuldt Præg; men da denne Forbindelse ikke kunde blive ganske skjult, blev den i Frankrig udlagt som det skjændigste Forræderi imod Folket. — De franske Hære, som rykkede ind i Belgien, vare uøvede og bleve med Lethed slagne tilbage af Østerrigerne. Dette vakte strax Gjæring i Paris, og paa samme Tid som Kongen aldeles brød med Girondi-

sterne, der havde budt ham deres Bistand, skete der igjen et Udbrud. Skarer fra Forstæderne, de saakaldte Sansculotter: buxeløse, stormede 20de Juni, Aarsdagen for Eden i Boldhuset, frem til Nationalforsamlingen og der fra til Slottet. Kongen forbød al Modstand og forhindrede maaske derved, at der skete Blodsudgydelse. Det var heller ikke Førernes Mening at øve Vold, de vilde kun gjøre Kongen fejelig. Han modtog den røde Jakobinerhue og satte den paa sit Hoved. I flere Timer holdt han ud imellem de raa Skarer og maatte saavel som Dronningen høre paa mange nærgaaende og truende Ord. Omsider bleve de udfriede, i det Stadens Borgmester, Petion, kom og formaaede Hoben til at gaa hjem. Ham troede de nemlig, da han var af deres Folk, og det hed sig, at han havde foranstaltet det hele Opløb. — Endnu en Gang hævede der sig en kraftig Røst mod saadanne Optøjer, og saa vel fra Paris som fra flere større Byer kom der Begjæring om, at Ophavsmændene maatte blive dragne til Ansvar. Lafayette begav sig fra Hæren til Paris for om muligt at redde Kongen. Han tilbød ham, at han i Spidsen for en Del af Nationalgarden, der var ham hængiven, vilde lukke Jakobinerklubben; men Ludvig havde Modbydelighed for denne Frihedshelt og vilde ikke indlade sig med ham. I Nationalforsamlingen bebrejdede man ham, at han var rejst til Paris uden Overgeneralens Tilladelse, og han maatte til sidst være glad ved at slippe helskindet tilbage til sin Plads i Hæren. Den sidste Rest af Folkegunst havde han tabt, sit Liv havde han vovet for Kongen, men til ingen Nytte.

Imidlertid havde Preussen forbundet sig med Østerrig og rykkede i Marken med 80,000 Mand. Man fortalte, at Dronningen var i Besiddelse af Fjendens Felttogsplan og talte med sit Hof Dagene, til han kunde være i Paris. Nationalforsamlingen udtalte efter Romernes Forbillede det højtidelige Ord: «Fædrelandet er i Fare» og opfordrede Folket til at sætte alt andet til Side for dets Forsvar. Alle Vegne ankom Skarer af frivillige, og blandt dem udmærkede sig især de fra Marseille ved deres glødende Mod og Frihedssiver. De droge frem med den Sang, der endnu er bekjendt under Navn af Marseillaisen: «Op, I brave Marseillaner!» — De forbundne Hære rykkede bestandig fremad, og der blev udstedt den ene truende Opfordring til det franske Folk efter den anden. Overan-

føreren, Hertugen af Brunsvig, gjorde alle vedkommende ansvarlige for Begivenhederne. Hvis Kongens Slot blev stormet, eller der tilføjedes ham eller hans Familie mindste Fornærmelse, saa skulde der blive taget Hævn over Paris, som evig skulde mindes, og hvis Kongefamiljen blev bortført der fra, skulde alle Stæder, som han blev ført igjennem, dele Skæbne med Hovedstaden, og Bortførerernes Vej betegnes ved en Række af ubønhørlige Straffedomme. Det lykkedes dog ikke at kue Franskmændenes Mod, men vel at opflamme dem til rasende Forbitrelse. Marat opfordrede daglig til Oprør og Menneskeslagtning, og under Dantons Ledelse blev der i Paris aldeles aabenlyst gjort Forberedelser til en Opstand. Den 10de Avgust gav et Kanonskud Tegn til dens Udbrud, Stormklokken ringede i alle Kirker, og Trommehvirvel i Gaderne kaldte Folket sammen. Kongen mønstrede sine Tropper, men han blev næsten alle Vegne modtagen af dem med Raabet: «Folket leve!» Masserne samlede sig omkring Slottet og beredte sig til at bryde ind. Man raadede Kongen til at flygte til Nationalforsamlingen med sin Familie. I Førstningen vilde Dronningen ikke forlade Slottet, hvor de endnu havde mange trofaste og tapre Forsvarere om sig; «for skal man spidde mig her til Væggen!» sagde hun; men da man forestillede hende Faren for hendes Børn, gav hun efter. Kongen gik uden at give nogen Befaling til Slottets Forsvar, han gyste ved den Tanke at kunne blive anklaget for Angreb paa Folket. Med Livsfare ankom de til Forsamlingen, hvor Kongen vel blev modtagen med Ærbødighed af Formanden, men snart maatte høre de mest krænkende Ord af de rasende Jakobiner. En Forhandling begyndte om, hvad der skulde foretages med ham, og hans Fjender vilde ham til Livs, men det var vanskeligt for dem at finde et Anklagepunkt. Da hørt pludselig Kanontorden og Geværild fra Slottet. Folkesværmen var trængt der ind, og da Schweizergarden gjorde den Modstand, udspandt sig en frygtelig Kamp, der endte med, at næsten alle Schweizere bleve huggede ned, og de vildeste Grusomheder bleve udøvede af den rasende Hob. Nu jubledes Jakobinerne. Den ene Skare pjaltet Pøbel efter den anden traadte ind i Nationalforsamlingen og forlangte højreøst, at Kongen, «der havde sammensvoret sig med fremmede Magter og nu udgydt Fædrelandsvennernes Blod,» skulde afsættes. Forsamlingen

svor en ny Ed paa at blive Friheden og Ligheden tro til Døden. Afsatte Kongen vilde de ikke, men de ophævede foreløbig hans Magt, til der af hele Folket kunde blive valgt et Nationalkonvent, og nu blev han efter tre Dages pinefuld Uvished ført til Temple, et Taarn, der var bygget af Tempelherrerne, og der bevogtet som en Fange. Lafayette forsøgte endnu det sidste Middel til at redde ham og opretholde Forfatningen, i det han vilde føre Hæren mod Paris, men den nægtede at følge ham, hvorfor han besluttede at flygte til Amerika. Østerrigerne tog ham til Fange og førte ham til Olmütz, hvor han sad i stræng Forvaring i fire Aar.

Pariserne havde imidlertid valgt sig et nyt Borgerraad, der ved Folkemagten vilde beherske Nationalforsamlingen og derved hele Frankrig. Til Justitsminister havde man valgt Danton, Folkesværmenes Taler, der al Tid raadede til den mest skaanselløse Gjennemførelse af Revolutionen. Efterretninger om Preussernes truende Fremgang og Rygter om hemmelige Forbindelser med dem i Hovedstaden satte Lidenskaberne i den heftigste Bevægelse. Der blev anstillet Husundersøgelser, og enhver, der blev mistænkt for at være Kongehusets Ven eller Frihedens Fjende, blev anholdt. Alle Fængsler fyldtes i faa Dage. Det var ikke muligt at anstille ordentlige Undersøgelser, og man besluttede at gaa raskere til Værks. Skarer af de raaeste Folk trængte ind i Fængslerne, slæbte Fangerne frem og myrdede de fleste af dem. Dette foregik i de første Dage af September 1792, hvorfor man siden kaldte denne Rettergangsmaade at septembrisere. Borgerraadet opfordrede alle Frankrigs Byer til at følge efter i samme Spor og ikke lade nogen Røver blive levende tilbage til at overfalde deres Koner og Børn, medens de selv gik i Kamp mod den indtrængende Fjende. Hvor Jakobinerne havde Magten, blev denne Opfordring fulgt, og «Aristokraterne» myrdedes.

I Nationalkonventet, som nu afløste den lovgivende Forsamling, havde Girondisterne Flertal, men Jakobinerne med Robespierre, Marat, Danton o. fl. i Spidsen vare de stærkeste. Disse havde Paris's Folkemasse bag sig og skræmmede deres Modstandere ved at gjøre dem mistænkte som Forrædere imod Friheden. De dreve først igjennem, at Septembermorderne bleve ustraffede, og der næst, at Kongen, trods hans forfatningsmæssige Ukrænke-

lighed, skulde dømmes, og det af Forsamlingen selv. De vilde ved hans Fald gøre al Tilbagegang umulig og sætte et svælgende Dyb imellem Kongedømmet og Revolutionen. Al Medfølelse med ham kaldte de Forræderi. Saaledes blev da den ulykkelige Konge, der var begyndt med at herske enevældigt over Evropeas mægtigste Rige, ført for Skranken for at dømmes af sine egne Undersaatter (11te November). Man havde faaet fat paa en Del Breve og andre Papirer, der belyste hans Forhold lige siden Stændernes Sammenkaldelse, og hvad der i dem vidnede om hans Svaghed og Vankelmødighed, blev udlagt som Forræderi mod Folket og Friheden. Kongen besvarede Anklagen uforberedt med en saadan Rolighed og Klarhed, at selv hans bitreste Fjender ikke kunde nægte ham deres Agtelse, men hans Fald var besluttet. Nogle retskyndige Mænd paatog sig det farlige Hverv, at føre Sagen til hans Forsvar, og derefter begyndte en Kamp i Forsamlingen mellem Girondisterne og Jakobinerne, der varede til 17de Januar 1793. Paa denne Dag vare Masserne i Bevægelse og omgave truende Forsamlingshuset med opkjørte Kanoner. Ved den endelige Afstemning vare 366 for Dødsstraffen og 361 imod den, og Jakobinerne havde i Forvejen sat igjennem, at simpelt Flertal skulde være afgjørende, altsaa var Ludvig dødsdømt. Han modtog Efterretningen derom med Rolighed og nyttede de tre Dage, der vare undte ham, til at tage en inderlig rørende Afsked med sin Familje og styrke sig ved Religionens Trøst. Paa Henrettelsens Dag besteg han med faste Trin Skafottet, hvorfra han kunde overse den tallose Skare af Tilskuere, der omgave ham med Krigsfolk og Kanoner. Han bød Krigsmusiken at tie, og den adlød uvilkkaarlig Kongens Ord, skjønt det var imod Paabudet. Nu talte Ludvig med høj Røst: «Franskmænd, jeg dør uskyldig. Jeg tilgiver mine Fjender. Jeg ønsker, at Gud vil tilgive dem, og at min Død maa befordre Frankrigs Vel!» De sidste Ord bleve overdøvede af Trommerne, der paa Anførerens Brøl alle begyndte at hvirvle. Paa Minutter efter faldt Kongens Hoved under Bøddeløxen. Han var den Gang kun 39 Aar gammel.

Faren for Preusserne havde ikke været saa stor, som der var raabt paa. Efter de udvandrede Franskmænds Beretning havde de troet, at de kunde gaa lige til Paris og jage Fjenden foran sig som ved Rosbach. «Kjøb ikke

for mange Heste», blev der sagt, «hele Komedien varer kun nogle Maaneder». Men Dumouriez vidste at opholde dem saa længe, til de af Mangel paa Forraad og tvungne af slet Vejrlig og Sygdomme maatte trække sig tilbage over Rhinen. Derpaa slog han Østerrigerne ved Jemappes og erobrede hele Belgien i December 1792. Han kundgjorde for Belgierne, at Franskmændene kom som deres Venner og Brødre for at fri dem for det østerrigske Tyranni og skjænke dem Frihed til at indrette deres Forfatning efter deres egne Sæder og Skikke. Der blev strax lagt Haand paa Værket, og Belgierne vilde vise deres Taknemmelighed mod Befrieren ved at stille en Hær til hans Tjeneste og ved en stor frivillig Pengegave, da Tingen pludselig tog en anden Vending. Pariserkonventet gav nemlig Befaling til at indrette alt efter fransk Mønster og inddrage alle Gejstlighedens, Fyrsternes og Kommuner-nes Ejendomme. Siden blev Landet oversvømmet af Jakobinerne, som satte den fattige Befolkning i Bevægelse, plyndrede Kirkerne, forhaanede Gudsdyrkelsen og begik alle Haande af de sædvanlige Udskejelser. Derved vendte Stemningen sig til bittert Had imod Franskmændene. Og saa Dumouriez var yderst opbragt. Han besluttede at vove en Kamp med Jakobinerne. Først vilde han knytte Hæren til sig ved ærefulde Bedrifter og derefter føre den til Paris og indføre Kongedømmet med Forfatningen fra 1791; men det hele mislykkedes for ham. Hans Plan at erobre Holland blev forhindret ved, at Østerrigerne i Ryggen paa ham rykkede ind i Belgien, og da han vendte tilbage for at slaa dem, blev han selv slaat ved Neerwinden. Jakobinerne, som opdagede hans Hensigter, paa-virkede af alle Kræfter Soldaterne og skildrede ham for dem som en Forræder. Endelig afsendte Konventet nogle Mænd, som skulde kalde ham til Paris for at aflægge Regnskab. Han indsaa, at det var den visse Undergang, og reddede sig med Nød over til den østerrigske Hær. Dog vilde han ikke tjene imod sit Fædreland, men drog bort, opholdt sig i længere Tid i Holsten og endte 1823 sine Dage i England.

I Konventet beskyldte Jakobinerne Girondisterne for at have staaet i Forbindelse med Dumouriez. Kampen mellem disse to Partier blev bestandig heftigere, og Jakobinerne viste sig til sidst at være de stærkeste. Danton fik sat igjennem, at der skulde oprettes et Revolutions-

raad, som kunde anklage og dømme alle Frihedens Fjender, og et Velfærdsudvalg, der under trængende Omstændigheder skulde overtage den udøvende Magt og tage Forholdsregler til ydre og indre Forsvar. Derved nærmede man sig til at tage Magten fra Konventet og lægge den over i enkelte Partilederes Hænder. Efter flere mislykkede Forsøg troede Jakobinerne sig endelig stærke nok til at gjøre det af med sine Modstandere. Om Natten til 2den Juni, der var en Søndag, lød Stormklokken og Allarmtrommen, og om Morgenen vare væbnede Folkeskarer paa Benene. De omringede Nationalkonventet og fordrede 22 af de dygtigste Girondister fængslede. Lederne trængte ind i Forsamlingssalen og truede med selv at tage sig til Rette og storme Salen, hvis man nægtede Folket at udlevere dets Fjender. En Girondist, som modig tog Ordet imod den Tvang, der øvedes mod hele Folkets udkaarne Mænd af nogle vildledte Borgere, blev afbrudt ved, at der blev holdt ham en ladt Pistol for Panden. Han lukkede Øjnene og ventede Døden; men da Pistolen dog ikke blev skudt af, sluttede han sin Tale med de Ord: «Jeg ser allerede Tyranniets Uhyre under et eller andet Navn skride frem over Ruiner og Lig og opsluge eder alle, den ene efter den anden.» Et Øjeblik syntes det, som om nogle af selve Bjærgpartiet fandt denne Fremgangsmaade oprørende, og de talte imod den. Da fremkom det Forslag, at hele Forsamlingen skulde begive sig midt ud iblandt Folkesværmen og der fortsætte deres Forhandlinger for at overbevise sig, om de vare fri eller ej. Skjønt Robespierre, Marat og Danton modsatte sig, gik dette Forslag igjennem, og nu gik de med Formanden i Spidsen gjen-nem den væbnede Skare ned i Gaarden. Men ved Porten holdt Anførereren for Artilleriet, Henriot. Da Formanden gav ham Tegn til at give Plads, fik han Skjældsord og Forhaanelser til Svar; Folket var ikke kommet sammen for at høre deres svulstige Taler, men for at sætte sin Vilje igjennem, og de slap ikke ud, før de 22 vare udleverede. «Grib denne Oprører», raabte Formanden, men Henriot vendte sin Hest og befalede: «Til Kanonerne!» I samme Øjeblik saa hele Forsamlingen sig omringet af Bajonetter og Sabler og Kanonerne rettede imod sig. Modløs og beskæmmet maatte den vende tilbage til Salen, som Hovederne for Bjærgpartiet slet ikke havde forladt, og under en Forhandling, hvori kun Jakobinerne deltog, blev

det besluttet at fængsle Girondisterne. Nogle af dem undkom, men de fleste af dem maatte bløde under Guillotinen, en Henrettelsesmaskine, der nu var i stadig Bevægelse. Fra den Tid bleve Robespierre, Marat og Danton de egentlige Herskere i Frankrig, og de søgte at holde enhver Modstand nede ved Skrækken, hvorfor man har kaldet hele deres Tid Rædselsregeringen.

I Byen Caen levede en 25aarig Pige, Charlotte Corday, Datter af en formuende Adelsmand. Hun var smuk og dannet og havde med levende Deltagelse fulgt Begivenhederne i Frankrig. Bekjendt med Oldtidens Historie havde hun sværmet for Republiken i dens bedste Skikkelse. Nu fik hun fra flygtende Girondister en Skilddring af Bjærgets Rasen, og Marat blev især fremstillet som det grueligste Uhyre, en Skam og Ulykke for sit Fædreland. Da besluttede Pigen at fortjene Tak af sit Folk ved at myrde ham. Hun foregav for sin Fader, at hun vilde udvandre til England, men rejste til Paris. Først vilde hun udføre Gjerningen midt i Bjærgets Forsamling, men da hun blev afvist der fra, søgte hun sit Offer i hans Bolig. Hun skrev til ham: «Marat, jeg kommer fra Caen; jeg har Hemmeligheder af Vigtighed at meddele Dem. Jeg er forfulgt for Frihedens Skyld og uheldig, det maa være nok til at skaffe mig Deres Beskyttelse.» Husholdersken vilde vise hende bort, men Marat, som just var i Bad, bød, at hun skulde indlades. Han spurgte hende, hvorledes det stod til i Caen, og om Navnene paa de derværende Girondister, hvilke han strax optegnede. «Hvad bliver disse Mænds Skæbne?» spurgte Pigen. «Det er Forrædere», svarede Marat, «som alle skulle faa deres Løn paa Skafottet.» «Paa Skafottet!» raabte hun og stødte en Kniv, hun havde skjult hos sig, i Marats Bryst. Han styrtede om med et Skrig og var død med det samme. Denne Gjerning vakte stor Bestyrtelse blandt Jakobinerne. Marat blev skildret som en Martyr for Friheden, hans Lig blev med største Højtidelighed hensat blandt de fortjente Mænds og hans Billedstøtte rejst paa offentlige Pladser i Paris og rundt om i Frankrig. Charlotte Corday gjorde intet Forsøg paa at undfly, men lod sig villig fængsle og gik til Guillotinen med en romersk Heltindes Mod. Rasende Kvinder overøste hende med Forhaanelser og Skjældsord, men der var ogsaa Mænd, som blottede deres

Hoveder, og andre tilklappede hende Bifald som ved et Skuespil.

Den Stemning, der havde opflammet Charlotte Corday til Tyranomord, var hun ikke ene om; rundt omkring i Landet, især mod Syd, ytrede der sig Sorg og Forbitrelse over Pariserregeringen. Lyon, Toulon, Marseille, Bordeaux nægtede at adlyde den, og 63 Departementer erklærede sig imod dens Fremfærd. Men Konventet veg ikke tilbage for nogen Modstand. Lyons Skæbne skulde jage Skræk i alle dets Fjender. En Hær blev sendt imod Staden, som efter tapper Modstand blev udhungret og maatte overgive sig. Konventets Befaling lød paa, at der paa dens Levninger skulde rejses en Støtte med den Indskrift: «Lyon bekrigede Friheden, Lyon er ikke mere til!» Denne Dom blev udført uden Skaansel; Barmhjertighed, hed det, er en farlig Svaghed. Staden blev forvandlet til en blodig Grushob, Bødlerne trættedes af at henrette, og Slagtofrene bleve til sidst skudte ned massevis med Kanoner eller gennemborede med Bajonetter. — I Marseille og Bordeaux myrdede man alle, der vare i Besiddelse af Rigdom eller Anseelse. — I Vendée, hvor man ikke kjendte synderligt til de Undertrykkelser, der havde fremkaldt Udbruddet i det øvrige Frankrig, og derfor kun saa Ulykke og Fordærvelse i Revolutionen, havde Efterretningen om Kongens Henrettelse vakt en almindelig Opstand. Bønderne væbnede sig, anførte af deres Herremænd, og bag deres levende Hegn udsendte de ødelæggende Salver over Konventets Tropper, som skulde tvinge dem. Blev de overvundne, spredte de sig til alle Sider i Skove og paa Marker, saa de pludselig forsvandt for at komme frem igjen i en belejlig Stund. Konventet besluttede da en fuldstændig Udryddelseskrig imod dem. Skovene skulde omhugges, Kornet paa Marken afmejes, selv Kvinder og Børn føres bort, dog skulde der sørges for disses Underhold. En betydelig republikansk Tropestyrke blev afsendt, og den gik frem uden Skaansel. Fanger i Tusendtal sendtes til Nantes, hvor Uhyret Carrier uden Undersøgelse lod dem skyde ned. Siden fandt han det nemmere at drukne dem i Floden, og han opfandt de saakaldte «republikanske Ægteskaber», som bestod i, at han lod en Mand og en Kvinde binde sammen og kaste i Vandet. Alligevel fortsatte Vendéerne Kampen med Fortvivlelsens Mod, og først senere, efter at Rædselsregeringen var til Ende, lyk-

kedes det ved Mildhed at bringe Rolighed til Veje. — For ret at samle hele Magten, blev Velfærdsudvalget udstyret med fuldstændig Enevælde over for alle Myndigheder, ligesom de romerske Dictatorer, og under dette havde Sikkerhedsudvalget Styrelsen af Overpolitiet. Rundt om i Landet oprettedes Revolutionsudvalg og Domstole, der blot efter et Skjen kunde dømme alle skyldige og fængsle alle mistænkelige, og til disse hørte ikke blot alle afsatte Embedsmænd og forhenværende Adelsmænd, men enhver, der af nogen som helst Grund kunde anses som Tyranniets Tjener og Frihedens Fjende. Overalt fyldtes Fængslerne, og Revolutionshæren med vandrende Guillotiner droge omkring for at fuldbyrde de strænge Domme. — I Paris aabnedes en ny Række af Henrettelser med Dronning Marie Antoinettes. Efter en haard og haanlig Behandling i Fængslet blev hun dømt for, at hun ligesom Brunhilde, Fredegunde og Medici havde været en Svøbe og Blodsugerske for Franskvænderne; at hun i Forstaaelse med Ludvig Capets Brødre havde bortødslet Frankrigs Indtægter, Frugten af Folkets Sved, for at tilfredsstille vanærende Lyster og betale Redskaber for hendes forbrøderske Rænker; at hun ved hemmelige Forbindelser havde modarbejdet Friheden og været Skyld i Udgydelse af Borgerblod osv. Efter hende fulgte en hel Række af hendes og Kongehusets Venner og Veninder, som ikke vare undkomne. Hertug Philip af Orleans, en Prins af Kongehuset, der havde sluttet sig til Frihedsbevægelsen, antaget Navnet Egalité (Lighed) og ofret hele sin store Formue paa Revolutionens Alter, gik samme Vej, fordi han var af Kongeblood og mistænkt for at have tragtet efter Magten. Ludvig XVI's Søster, Elisabeth, en elskelig Kvinde med en kristelig Fromhed, der var sjælden i disse Tider, blev længere hen draget frem fra sit Fængsel, hvor hun begyndte at tro sig glemte, og med 24 andre anklaget for Delagtighed i Kongens Planer. Beskyldning og Dom vare omtrent enstyldige, det var endog livsfarligt at sige et Ord til sit Forsvar. Efter Kongehuset og dets Venner gik det ud over Girondisterne og alle de maadeholdne Republikanere. Henrettelserne hørte saaledes til Dagens Orden, at Skrækken til sidst begyndte at tage sin Magt. Hver Morgen ventede man i Fængslerne at høre sit Navn opraabt af Listen paa de dødsdømte. Man vænnede sig dertil og

fordrev Tiden og de mørke Tanker ved Sang, muntre Drikkelag, smaa Skuespil og alle Haande Lystigheder.

Den Tanke, der laa til Grund for alle disse Rædsels-gjerninger, var, som vi vide, at alt, hvad der mindede om Fortiden og holdt fast ved dens Grundsætninger, skulde udryddes, for at der kunde begyndes forfra paa en ny lykkelig Tidsalder med Frihed, Lighed og Broderskab. For at betegne dette indførtes der en ny Tidsregning, der skulde begynde fra Jævndøgnsdag i September 1792, den Dag, da Konventet var traaet sammen og havde afskaffet Kongemagten. Ligesom Solen den Dag skinnede fra Pol til Pol, skulde Frihedssolen, der tændtes i Frankrig, skinne over Verden. Man tænkte ikke paa, at dette Billede tillige betegnede det indbildte Frihedsriges korte Varighed. De 12 Maaneder beholdt man, men de fik ny Navne: Vinhestmaaned, Taagemaaaned, o. s. v. efter Naturforholdene. Hver Maaned fik 30 Dage, som igjen deltes i 3 Tidage (Decader), hver med en Hviledag. For at udfylde Aaret tilfejedes 5 (i Skudaar 6) Dage, der kaldtes Sansculotdage og skulde bruges til Folkefester. Paa den sidste af disse skulde man hvert Aar gjentage den Ed, at ville leve og dø for Friheden. — Hele den kristne Tro og Kirkeindretning horte ogsaa til de gamle Ting, som nødvendig maatte afskaffes som Trældomsmærker. Man fik en gammel Biskop af Paris til i højtideligt Optog at begive sig til Konventet, og der nedlægge sit Embede med den Erklæring, at man for Fremtiden ikke burde tilbede andet end Friheden og Fornuften. Nu kappedes edsvorne Præster om til Frihedens Ære at afgive den Tilstaaelse, at de hidtil ikke havde lært andet end Æventyr og Taabeligheder. Snart saa man Fragtrogne ankomme til Paris læssede med Kostbarheder fra Kirkerne, og de væmmeligste Bespottelser bleve offentlig udøvede mod dem. Dette var dog langt fra at have den store Mængdes Medhold, men ingen turde ytre sig; thi blot det at have en Bønnebog eller et Kors i sin Stue var nok til at blive mistænkt og dømt. Det næste Skridt var at indføre Fornuftens Gudsdyrkelse i Stedet for den kristelige. En halvnøgen Kvinde, der skulde forestille Fornuften, blev paa en Triumfvogn ført til Frue-Kirke (Notre-Dame) og der paa Alteret tilbedt med Sang og Røgelser.

Den samme hensynsløse Kraft, hvormed Konventet kuiede Modstanden i Frankrig selv, viste det ogsaa i Lan-

dets Forsvar mod de ydre Fjender. Paa den ene Side opflammede det Folket til Offere for Fædrelandets Skyld, og paa den anden satte det Dødsstraf for enhver, der viste Uvilje, Fejghed eller endog kun Udygtighed. I England havde der i Begyndelsen været en gunstig Stemning for Frihedsbevægelsen i Frankrig, men dette forandrede ganske efter Ludvig XVI's Henrettelse. William Pitt den yngre bragte nu den første store Forbindelse (Coalition) imod Frankrig i Stand imellem England, Østerrig, Preussen, det tyske Rige, Holland, Spanien, Portugal og flere italienske Riger. En spansk Hær trængte frem over Pyrenæerne, en italiensk over Alperne, og Englænderne gik med en engelsk-spansk Flaade til det stærkt befæstede Toulon, som kongeligsindede Franskmand spillede dem i Hænderne tilligemed den derværende franske Flaade. Størst var dog Faren ved Nordgrænsen, hvor uhyre Troppemasser rykkede frem og erobrede den ene Fæstning efter den anden. De franske Hære vare smaa og i en maadelig Forfatning, og de havde ingen erfarne Anførere; men Carnot, som blev valgt ind i Velfærdsudvalget og sat over Krigsvæsenet, opbød Folket i Masse. I For-slaget derom hed det, at alle Franskmand skulde gjøre Vaabentjeneste, til Fjenderne vare fordrevne; de unge skulde drage i Kampen, de gifte smedde Vaaben og bringe Levnetsmidler, Kvinderne lave Telte og Klæder og passe de syge, Børnene pille Forbinding og Oldingene lade sig bære hen paa de offentlige Pladse for at opflamme Krigernes Mod og deres Had imod Kongerne. — Dette Had fandt Næring ved Polens Deling, som foregik just paa den Tid; man stillede samme Skæbne i Udsigt for Frankrig, hvis Kongerne sejrede. Det store Opbud lod sig vel ikke helt gennemføre, men betydelige Hærmasser kom dog paa Benene, som sendtes dels til Grænsen dels mod Oprørerne i Landet. I utrolig kort Tid bleve Franskmandene til Soldater og de dygtigste til Anførere. Vel vare de i Førstningen uheldige, og flere Feltherrer maatte bøde derfor med Livet; men inden Udgangen af 1793 vare de store Hærmasser trængte tilbage over Rhinen, og Toulon toges tilbage. Vinteren gik hen med Forberedelser paa begge Sider, men næste Foraar rykkede Pichegru, Moreau og Jourdan frem imod Østerrigere og Preussere, Krigslykken var afvekslende, men Franskmandene vandt dog flere betydelige Sejre og fortrængte til sidst Tyskerne

fra hele Belgien, saa de igjen maatte søge Beskyttelse bag Rhinen. Da en stærk Frost slog Bro over Floderne, trængte Pichegru ind i Holland og fordrev Overstatholderen, Prinsen af Oranien. De fleste Hollændere modtog Franskmandene som Befriere, den bataviske Republik blev indrettet efter fransk Mønster og en nøje Forbindelse indgaaet med Frankrig, men Hollænderne maatte betale denne Frihed med betydelige Omkostninger, og i Krigen med England mistede de siden hele deres Flaade og mange af deres Besiddelser. Ogsaa mod Syd sejrede de franske Hære og trængte over Pyrenæerne ned i Spanien. Den spanske Regering forlangte Fred, den preussiske var ligeledes træt af Krigen og havde sin Opmærksomhed henvendt paa Polen. Altsaa blev der sluttet Fred med disse to Magter i Basel (1795). Preussen opgav alt det, der laa vest for Rhinen, og Spanien afstod sin Halvdel af Øen St. Domingo.

Saa snart som den første Spænding for Kampene mod Girondisterne, de indre Modstandere og ydre Fjender var nogenlunde overstaaet, begyndte Bjærgpartiet at blive indbyrdes uenigt. Først forenede Robespierre og Danton med deres Partier sig imod de vildeste Revolutionsmænd og fik en Flok af deres fornemste Ledere henrettede. Siden anklagede Robespierre Danton og hans Parti for at høre til de maadeholdne, fordi de vilde have Udvalgene hævede og Magten givet tilbage til Konventet. Han sejrede, og Dantons Hoved faldt tilligemed mange fleres. Nu var Robespierre ene om Magten, som han udøvede gennem Velfærdsudvalget. Han var den fattige Befolknings Yndling, fordi han al Tid havde forfægtet dens Rettigheder, og de troede paa hans Dyder, fordi han blev ved at leve tarveligt og ikke tilvendte sig noget af den store Rigdom, der stod til hans Raadighed; men han var hadet af alle i og udenfor Frankrig, der afskyede Revolutionens Rædsler, og disse vedbleve; thi han kjende ingen anden Maade at blive sine Modstandere kvit. Den raa Fornægtelse af al Gudsfragt havde han egentlig aldrig billiget, men kun fundet sig i; nu vilde han gjøre et lille Skridt tilbage. Han holdt en Tale i Konventet, hvori han med højtravende Ord beviste, at Troen paa en Gud og Sjælens Udødelighed var baade republikansk og nyttig, og han fik strax vedtaget en Lov, hvori det hed: det franske Folk erkjender Tilværelsen af et højere Væsen og Sjælens Udødelighed.

Der blev endog anordnet 36 Fester for at minde om Guddommen og hans Væsens Værdighed, der skulde æres ved alle republikanske Dyder. Den første af disse Fester holdtes med stor Bram paa Marsmarken til Spot og Harne for nogle, der betragtede det hele som Begyndelse til et nyt Overtroens Præstedømme, for andre til et Glimt af Haab om fredeligere Tider, hvilket Haab dog igjen svækkedes ved Robespierres udtrykkelige Ord, at man efter denne Fredens Dag vilde fortsætte Arbejdet med at slaa alle «Forrædere» til Jorden. — To Dage efter kom der fra Velfærdsudvalget et Forslag til Konventet om at forstærke Revolutionsraadets Magt til at fængsle og dømme mistænkelige Folk, og den svageste Indvending mod dette Forslag blev slaaet til Jorden som kommende fra Oprørere og Aristokratiets hemmelige Vaabendragere. — Imidlertid var der begyndt at komme Uenighed mellem Medlemmerne af selve Velfærdsudvalget, som ikke alle vilde bøje sig for Eneherskeren. Robespierre blev kjed af deres Modstand og fremkom i Konventet med en Anklage imod dem; men nu rejste alle hans Fjender sig imod ham selv, og det kom til en Fortvivlelsens Ordkamp, der endte med, at han blev sat under Anklage og fængslet. Jakobinerne, der havde besat de fleste Pladser i Byraadet, udfriede ham med Magt og førte ham i Triumf til Raadhuset; men Konventet handlede med Raskhed, Raadhuset blev taget med Storm, og Robespierre blev funden svømmende i sit Blod. Hans Kjæveben var knust af en Pistolkugle, man véd ikke om ved hans eget Skud eller ved en andens. Den næste Dag (28de Juni 1794) blev han i den ynkligste Tilstand ført til Revolutionsraadet og der fra til Guillotinen tilligemed en Snes Stykker af hans Tilhængere.

Nu vovede Maadeholdenhedens Talsmænd at hæve deres Stemme, og de vandt mere og mere Fremgang til Trods for Rædselsregeringens Tilhængere, der kaldtes Robespierres Hale. Udvalgenes Magt indskrænkedes, Fængslerne tømtes, og Guillotinen stod hele Dage stille. Saa blev Jakobinerklubben lukket, de fordrevne Girondister, for saa vidt de endnu vare levende, kaldtes tilbage, den fri Religionsevelse gjenoprettedes. Mindesmærkerne for den forfuede Marat bleve nedrevne, og hans Lig kastedes ud fra sin Hædersplads i Pantheon. Flere af Republikens værste Uhyrer, deriblandt den nævnte Carrier, fik deres fortjente Løn paa Skafottet, andre slap med Forvisning. Endelig

beslattede Konventet at give Frankrig en ny Forfatning, hvorved man haabede paa en fredelig Maade at give de republikanske Former Fasthed og Varighed. Den lovgivende Forsamling skulde bestaa af to Raad, de yngres paa 500 Medlemmer og de ældres paa 250. Den udøvende Magt skulde overgives til 5 Directorer, hvorfor denne Forfatning kaldes Directorialregeringen. I Oktober 1795 opløste Konventet sig og overgav Magten til denne ny Regering, der dog for en stor Del kom til at bestaa af Konventets Medlemmer; men inden det kom saa vidt, maatte der endnu bestaa adskillige haarde Kampe. To Gange rejste Folkehobene sig, ophidsede af Jakobinerne og Hungersnød, og trængte ind i Forsamlings-salen under Raabet: «Brød og Forfatningen af 1793». Sidste Gang saa det farligt ud. Et Konventsmedlem blev strakt til Jorden ved et Pistolskud, og en rasende Kvinde slog ham helt ihjel med sin Træsko. Allerede begyndte Jakobinerne at gribe Magten og tage Bestemmelser, da kom der Troppehjælp, og Salen blev ryddet. Lejligheden nyttedes til at straffe nogle af Urostifterne, afvæbne de urolige Forstæder, St. Antoine og Marceau, og træffe andre Foranstaltninger til at sikre for Pøbel-opløb. — De udvandrede Prinser og Adelsmænd forsøgte med engelsk Hjælp en Landgang i Bretagne i den Formening, at ikke blot Vendée men hele det franske Folk, led og kjed af Revolutionen, vilde slutte sig til dem og indføre den gamle Tingenes Orden. Det hele Foretagende blev imidlertid slet ledet, Konventets Hær slog dem og tog en stor Mængde til Fange, hvilke alle uden Skaansel bleve skudte. — Til sidst rejste sig i Paris en Opstand af de kongeligsindede og velhavende, der saa sig skuffede i Forventningen om at faa Indflydelse paa Valgene til det ny Raad. Konventet sendte den unge Bonaparte imod dem, han gjorde med Kanoner lyst i deres Rækker og adspredte dem. Denne Mand tildrog sig snart hele Evropas Opmærksomhed, og vi ville nu samle Fortællingen om ham.

Napoleon Bonaparte

blev født 1769 i Ajaccio paa Corsica, hvor hans Fader var en underordnet fransk Embedsmand. Ni Aar gammel kom han til Kadetskolen i Brienne, siden til Artilleriskolen i Paris, og han blev Officer uden egentlig at have ud-

mærket sig. Revolutionen fulgte han med ungdommelig Iver uden dog at træde videre frem, da han ofrede al sin Flid paa Krigsvidenskaben. Ved Toulons Belejring tildrog han sig først Opmærksomhed, da Byens Indtagelse fornemmelig skyldtes hans Indsigt og Raskhed. Derefter steg han til General ved den Hær, som nu trængte ind i Italien; men som Jakobiner fik han Afsked efter Robespierres Fald og levede nogen Tid i Paris i trange Kaar, indtil det vigtige Hverv blev overdraget ham at forsvare Konventet. Directoriet satte ham til Overgeneral over den italienske Hær. Han var den Gang kun 27 Aar gammel, men da man forestillede ham, at han havde gamle østerrigske Feltherrer imod sig, svarede han: «Om ét Aar er ogsaa jeg gammel eller død.» Han traf Hæren i en maadelig Tilstand. Soldaterne vare næsten nøgne og havde i flere Maaneder ingen Sold faaet, hvorfor ogsaa Mandstugten var i Forfald. Regeringens Kasser vare nemlig tomme og Papirspengene næsten uden Værdi. Soldaterne spottede over «Salongeneralen», man havde sendt dem, men de fik snart andre Tanker om ham. Han forstod at vække den krigerske Aand i Franskmændene, og ved snildt udtænkte Planer førte han dem fra Sejr til Sejr. Sardinien blev tvunget til at slutte Fred, hvorved det afstod Savoyen og Nizza, aftraadte en Del Fæstninger og maatte udrede store Pengesummer under alle Slags Benævnelser. Napoleon fik ikke blot sin Hær udmærket forsynet, men kunde endda hjælpe Regeringen ud af den værste Pengeforlegenhed. Østerrigerne maatte nu trække sig tilbage først over Po, saa over Tessin, og til sidst over Adda. Ved Lodi førte en smal Bro over den sidste Flod, og den var besat af 10,000 Mand med 20 Kanoner. Franskmændene stormede frem over Broen, men de bleve to Gange trængte tilbage af den frygtelige Kanonild; da, fortælles der, greb Napoleon selv en Fane og styrtede frem i Spidsen for sine Grenaderer. Det lykkedes, og Broen blev tagen. En lignende Træfning stod ved Arcole, og Østerrigerne maatte trække sig fra Italien ind i Tyrol. Nu var Napoleon Herre over Italien, og han pressede uhyre Summer ud af de italienske Fyrster. Paven maatte saaledes betale 21 Millioner Livres og udlevere en stor Mængde Malerier, Billedstøtter og Haandskrifter, som bleve førte til Paris. Siden maatte han ud med endnu mere. Endnu havde dog Østerrigerne den stærke Fæstning Mantua,

med den vilde deres Magt i Italien være brudt, og Napoleon beredte sig til at tage den. — Imidlertid vare to store franske Hære rykkede ind i Tyskland, den vestre Fløj anført af Jourdan, den højre af Moreau. Denne trængte helt ind i Baiern, og det gamle Kejserrige var truet med Undergang, hvis det kunde lykkes paa dette Tog at mødes med Napoleon og drage mod Wien, men saa vidt kom det ikke denne Gang. Den unge tapre Ærkehertug Karl fik Overbefalingen i den østerrigske Hær. Det lykkedes ham ubemærket at drage sine Tropper bort fra Moreau og falde over Jourdan med hele sin Styrke. Her sejrede han fuldstændigt, og Franskmandene maatte i ilsom Flugt trække hjem ad, ved hvilken Lejlighed de tyske Bønder grebe til Vaaben og hævnedes sig paa de gudsforgaaende Fjender. Moreau saa sig nu truet med at blive afskaaren og maatte ligeledes tiltræde Tilbagetoget, hvilket han dog udførte saa mesterligt, at han er sammenlignet med Xenophon og har vundet større Berømmelse derved end ved en stor Sejr. — Østerrigerne sendte fire store Hære ned i Italien for at undsætte Mantua, men Napoleon slog dem alle, skjønt de vare ham overlegne i Tal, og til sidst maatte Mantua, tvungen af Hunger og uden Haab om Hjælp, overgive sig. Den gamle østerrigske General Wurmser, som havde forsvaret Staden tappert, fik fri Afgang med sin Stab, og Napoleon viste ham al Agtelse. De franske Hære bleve strax igjen satte i Bevægelse, og trods tapper Modstand trængte Napoleon gennem Alpepasserne ind i Tyrol og nærmede sig til Wien. Paa samme Tid begyndte Moreau igjen at rykke frem fra Rhinen. Østerrig var svækket, begjærede Fred, og Underhandlingerne begyndte. Disse trak ud, thi hver Part holdt haardnakket paa sine Fordringer; endelig gav Napoleon sit sidste Ord, om hvad han vilde indrømme. Da en østerrigsk Gesandt i Forhandlingen derom kom med fornærmelige Ytringer, gik han hen til et Bord med et meget kostbart Dækketøj, løftede det op og kastede det til Jorden med de Ord: «Krigen er erklæret! men læg Mærke til, at som jeg knuser dette Glas, skal jeg inden tre Maaneder knuse eders Monarki!». Med disse stolte Ord gik Generalen, thi mere var Napoleon den Gang jo ikke, ud til sin Vogn; men Dagen efter blev Freden sluttet i Campo Formio (1797). Østerrig afstod Belgien til Frankrig og Lombardiet til den «cispalinske Repu-

blik», som Napoleon havde oprettet i Norditalien. Til den skulde ogsaa det vestlige Venetien høre, Resten med Staden Venedig og dens Besiddelser i Dalmatien skulde Østerrig have til Erstatning. Den gamle Stad Venedig, der en Gang havde lagt en Lod i Vægtskaalen blandt de store Magter, var nedsunken i blødagtig Svaghed og blev ved denne Lejlighed haanlig behandlet som Prigsods, fordi den hverken havde vovet at sætte sig til Modværge mod Napoleon, heller ikke villet slutte sig til ham eller en Gang hævde en kraftig Neutralitet. Af de joniske Øer, som havde tilhørt den, blev dannet en anden Frisat, kaldet den joniske eller de 7 Øers. Ogsaa Genuas Forsatning var kort før bleven omdannet til den «liguriske Republik»; thi nu skulde hele Verden gjøres til Republiker efter fransk Mønster. Samme Aar aabnedes en Forsamling (Kongres) i Rastadt for at mægle mellem det tyske Rige og Frankrig, der foruden Belgien vilde beholde alle andre Lande vest for Rhinen.

Medens Frankrig saaledes blev stort og mægtigt ved sine Krigshære, var det ikke gaaet roligt til i Paris. Ved Valgene til det lovgivende Raad for Aaret 5 havde man i mange Egne valgt kongeligsindede Medlemmer, og disse begyndte strax at modarbejde Directorerne. Hærene, som nu bleve den herskende Magt i Frankrig, holdt imidlertid med de sidste, og de førte Soldater imod Forsamlingen for at rense den. Denne Gang brugtes dog ikke Guillotinen, men en stor Del Medlemmer bleve landsforviste, og Revolutionens Regeringsmaade fortsattes altsaa.

I Slutningen af Aaret 1797 kom Napoleon tilbage til Frankrig og blev overalt modtagen som Dagens Helt med uhyre Jubel. I Paris holdt Konventet en glimrende Fest til hans Ære, ved hvilken han blev opfordret til at krone sine Bedrifter ved Erobring af det yderst forhadte England, der trodsende paa sin Semagt ikke vilde bøje sig for det mægtige Frankrig eller anerkjende dets Frihed og dets Erobring. «Gaa, Borgergeneral!» hed det i en Tale, «for at lænkebinde den Kæmpe, der svæver over Verdenshavet, for i London at straffe de Fornærmelser, der alt for længe have været ustraffede. Talrige Frihedens Tilbedere vente Dem der. Saa snart den trefarvede Fane vajer ved de blodige Kyster, vil et enstemmigt Sejrsraab forkynde Deres Ankomst, og denne ædle Nation vil modtage Dem som Befrier. De vil ikke træffe anden Fjende

end Forbrydelsen, blot denne beskytter endnu hin troløse Regering. Knus den, og dens Fald vil lære Verden, at det franske Folk ikke alene er Evropeas Velgjører, men tillige Folkenes Hævner! — I alle Frankrigs Havne blev der udrustet Skibe, og Napoleon berejste Nordkysten for at undersøge, hvorledes en Landgangshær kunde føres over til England. Han forvissede sig om, at dette Foretagende var umuligt, men det var heller ikke Meningen at forsøge det. Directoriet havde besluttet at bruge Napoleon paa et ganske andet Sted. Det var ikke dristigt ved at have den forgudede General og hans Hær i Nærheden, og det Udtryk, han skal have ladet falde: «Påren er endnu ikke moden,» tyder paa, at han allerede den Gang forudsaa Directorialregeringens Fald. Man besluttede at begynde Kampen med England i Ægypten. Ved dette Lands Erobring kunde man finde Erstatning for de Besiddelser, England havde erobret; mulig kunde den gamle Handelsvej til Indien komme i Gang igjen, Italien og Grækenland, efter at være befriede, drages med ind i denne store Plan, de østerlandske Folkeslag vækkes af deres Slummer og til sidst England angribes i Indien, hvor det hentedes sin Rigdom, og hvor man vilde faa en god Hjælper i Tipso Saib. I største Hemmelighed gik Forberedelserne for sig. Pludselig indskibede Napoleon sig i Toulon med 36,000 Mand af sine italienske Kjøretropper og satte ud i Middelhavet. For at sikre sig Forbindelsen med Frankrig, gik han først til Malta. Hovedstaden La Valetta var en stærk Fæstning, der i sin Tid havde holdt ud imod Soliman den stores frygtelige Magt; men Johanniter-ridderne vare nu vanslagtede, og Stormesteren, en gammel tysk Baron, overgav Fæstningen efter 4 Dages Forløb. En fransk Artillerigeneral ytrede, da han inden fra besaa Værkerne: «Det var dog en Guds Lykke, at der var Folk her inde, der kunde lukke op for os.» — Der fra styrede Napoleon til Ægypten og begyndte, uagtet der blæste en Storm, at landsætte sin Hær i Nærheden af Alexandria. En Sejler viste sig i Synskredsen, og man troede, det var Englænderne, der kom. «Lykke, vil du forlade mig!» udbød Napoleon, «kun endnu fem Dage!» Snart efter saa man, at det var en Franskmand. Nu ilede han imod Alexandria, som blev tagen med Storm. Ogsaa her meldte Franskmændene sig som Folkevenner, nemlig som Befriere

fra Mamelukkernes Herredømme. *) «Vi ere sande Muselmænd», hed det i Napoleons Kundgjørelse. «Have vi ikke tilintetgjort Paven, som sagde, at man til alle Tider skulde bekrige Muselmændene? Have vi ikke al Tid været Storherrens Venner og Fjender af hans Fjender? Have Mamelukkerne ikke al Tid trodset Storherren og nægtet ham Lydighed? Trefold lykkelige de, som holde med os; thi de ville tiltage i Formue og Anseelse! Lykkelige de, som ikke tage Parti; thi de ville have Tid til at lære os at kjende! Men ve, trefold ve dem, der væbne sig med Mamelukkerne og kæmpe mod os!» Tyrkerne og Araberne holdt sig virkelig rolige, da de ikke vidste, hvad de skulde tænke om alt dette; men Mamelukkerne samlede sig ved Hovedstaden Cairo. Napoleon ilede der hen gennem Ørkenen, hvor hans Soldater fik Ægyptens Solhede at fornemme. Han sejrede to Gange, først ved Cairo og siden i det berømte «Slag ved Pyramiderne», hvor han opflammede sine Folk ved at sige til dem: «Soldater, 40 Aarhundreder skue ned paa eders Tapperhed fra Toppen af disse Pyramider!» Den følgende Dag holdt han sit Indtog i Hovedstaden og begyndte strax at ordne Landets Regering og befæste sit Herredømme. Især gjorde han sig Umage for at vinde Præsterne, og han var ikke langt fra at erklære sig for Muhamedan. Var Paris en Messe værd for Henrik IV, kunde Herredømmet i Østen sagtens være en Turban og et Par lange Buxer værd. For de vantro Franskmænd var det hele kun en Spas.

Da Napoleon indskibede sig til Toulon, laa en engelsk Flaade i Gibraltarstrædet, fordi man troede, han vilde denne Vej. Efter lang Venten sejlede Admiral Nelson ind i Middelhavet for at opøge ham, men han var ikke at finde. To Dage før den franske Flaades Ankomst til Alexandria var Nelson der, og da han ingen Fjende traf, satte han ad Dardanellerne til. Endelig fik han at vide, hvor han var, og nu fulgte det frygtelige Søslog ved Øen Abukir (1. Avgust 1798). Den franske Flaade var lagt for langt ud fra Land, hvorved det lykkedes Nelson at omringe den. Den franske Admiral blev ramt af en Kanonkugle og Admiralskibet tændt i Brand af en Granat.

*) Mamelukkerne vare indførte i Landet som Slaver, men havde gjort Tjeneste som Soldater og derved banet sig Vej til Herredømmet i Landet.

Ilden udbredte sig hurtigt, da Skibet var nymalet, og Redning var umulig. Besætningen paa det underste Dæk kunde ikke komme op, men de vedligeholdt med Fortvivlelsens Mod en frygtelig Kanonild under det idelige Raab: «Republiken leve!» Da det mægtige Skib med sine 120 Kanoner og 500 Mand sprang i Luften, ophørte Kampen et Øjeblik, men den fortsattes snart med forøget Raseri og endte med, at hele den franske Flaade blev ødelagt eller tagen. — Nu var Napoleon afskaaren fra al Tilførsel hjemme fra, og han havde uhyre Vanskeligheder at overvinde i det fjærne, fremmede Land. De franske Soldater vare vante til Nydelser, men her maatte de udholde de største Savn og Besværligheder. Sygdom, Tung-sind og Opsætsighed var Følgen deraf, saa Feltherren havde hele sin overlegne Aandskraft behov, for nogenlunde at holde deres Mod oppe. Ægypterne fik at vide, at han ingenlunde var Ven men Fjende af Storherren i Konstantinopel, og vare desuden misfornøjede med de franske Indretninger, som de ikke forstode sig paa. Der udbrød en frygtelig Opstand i Cairo, som maatte dæmpes med Strængheid. Alle Vegne fra truede Fjender. For at sikre sig mod disse, besluttede han at bemægtige sig de syriske Søstæder. Han erobrede Gaza og Jaffa, men Acre holdt sig, forsvaret af den tyrkiske Hær og den engelske Flaade, til Trods for gjentagne rasende Stormløb, der kostede Napoleon mange Folk. Efter endnu en Gang at have slaaet en tyrkisk Hær vendte han tilbage til Ægypten. Endelig besluttede han at opgive det hele og vende tilbage til Frankrig, inden hans Berømmelse endnu var blegnet. I al Hemmelighed forlod han Hæren, undgik lykkelig de engelske Krydsere i Middelhavet og landede i Frankrig. Anførselen i Ægypten havde han overladt til General Kieber, en hæderlig, tapper Mand, der havde Soldaternes Tillid; men han blev snigmyrdet af en Araber, der i Franskmandene saa sin Religions Fjender. Hans Efterfølger, Menou, var uduelig, og til sidst overgav hele Hæren sig til Englænderne imod, at de paa engelske Skibe skulde føres over til Frankrig. Saaledes mislykkes dette Tog aldeles. Kun Naturforskerne og Oldgranskernes, der vare fulgte med Hæren, bragte noget Udbytte hjem med.

Nelsons Sejr ved Abukir satte nyt Mod i de evropæiske Magter. Den franske Regering udæskede dem

bestandig ved sin fuldstændige Hensynsløshed. I Schweiz havde det franske Frihedsrøre fremkaldt en Bevægelse imod den gamle aristokratiske Forfatning, Directoriet benyttede sig deraf, sendte Tropper ind i Landet under Paaskud af at ville understøtte Folkefriheden og indførte med Magt en fransk Forfatning med Tilslutning til Frankrig. I Rom var en fransk General bleven dræbt i et Opløb. Strax blev Kirkestaten besat og forandret til en romersk Republik. Paven blev afsat, uden at en Haand rørte sig til hans Forsvar, og mange troede, det allerede nu for bestandig skulde være ude med hans Magt. — I Rastadt førte de franske Sendebud et overmodigt Sprog og fremkom med den ene ubillige Fordring efter den anden, ligesom franske Hære midt under Vaabenstilstanden besatte flere vigtige Fæstninger. — Den russiske Kejser Paul I (1796—1801), Katharina II's Søn, var vred paa Napoleon, fordi han havde bemægtiget sig Malta. Han lod sig af Johanniterordenens Medlemmer i Rusland udnævne til deres Stormester og Beskytter. Saaledes lykkedes det England at bringe den anden store Forbindelse imod Frankrig i Stand med Østerrig, Rusland, Neapel, Portugal og Tyrkiet.

Neapel var efter den spanske Arvefølgekrig kommen til Østerrig tilligemed Øen Sardinien, som siden blev byttet bort for Sicilien. En Snøs Aar efter blev hele dette Rige afstaaet til en spansk Prins Karl, og dennes Søn Ferdinand regerede paa Revolutionens Tid. Hans Dronning var Marie Karoline, en Søster til den ulykkelige Marie Antoinette. Hun befattede sig mere med Regeringen end Kongen og gruede for, at Revolutionens Rædsler ogsaa skulde naa hende. Ved Efterretningen om Sejren ved Abukir blev hun elleveild af Glæde. Hun lo og grød, hoppede og hulkede, omfavnede sin Mand og sine Børn og alle, der kom hende nær. Nelson kaldte hun sin Frelser og Befrier. Alt blev sat i Bevægelse, og endnu inden de store Magter vare færdige, rykkede neapolitanske Tropper ind i Kirkestaten og erobrede Rom. De bleve dog snart igjen drevne ud af Franskmandene, som fulgte dem lige til Neapels Porte. Kongefamiljen flygtede til Sicilien, men Neapels fattige Befolkning, de saakaldte Lazaroner, kæmpede en rasende Kamp med Franskmandene under Løsenet: «Leve den hellige Tro!» selv efter at Staden var tagen med Storm. Til sidst ned-

lagde de Vaabnene paa den Betingelse, at der ikke maatte tilføjes deres Skytshelgen, den hellige Januarius, nogen Fornærmelse, hvorpaa Kongeriget blev omdannet til «den parthenopæiske Republik.» — Samtidig hermed tvang Fransk mændene Kongen af Sardinien til at forlade sit Rige og gaa til Øen Sardinien, fordi han var mistænkt for at staa i hemmelig Forbindelse med deres Fjender. Saaledes var hele Italien i deres Magt, før den Krigen ret var begyndt. Men nu kom den russiske General Suvarov gennem Østerrig med en betydelig overlegen Styrke, og han gav Tingene en anden Vending; thi han gik frem med rivende Hurtighed, stormede al Tid løs med Bajonetten og drev til sidst Fransk mændene helt ud af Italien efter mange blodige Træfninger. Pavetronen blev gjenoprettet, mærkeligt nok af de forenede Russere, Tyrker og Englændere. Kong Ferdinand kom ved Nelsons Hjælp tilbage til Neapel og hævnede sig frygteligt paa Republikanerne, der bleve hængte i Tusendvis. Suvarov gik videre, over Alperne ind i Schweiz, men her mødte den tapre Massena ham og ivang ham til at trække sig tilbage. Mod Østerrigerne kæmpede Fransk mændene med afvekslende Lykke, og en Landgang af Russere og Englændere i Holland mislykkedes aldeles.

Saaledes holdt Directoriet nogenlunde Kampen staaende med sine mange Fjender; men Stillingen var alligevel yderst mislig. De udenfra flydende Hjelpekilder standsede, hvorfor Kasserne tømtes, og der maatte paalægges flere og flere Afgifter. Den Lyksalighedstilstand, som Revolutionsmændene vilde skaffe til Veje ved at omdanne de indvortes Forhold, udeblev ganske, og deres dyrt købte Paradis, som de uden Guds Hjælp vilde bygge, viste sig at være en Drøm. Tallet tog bestandig af paa dem, der endnu troede paa, at den kunde virkeliggøres, og med denne Tro svandt Frihedsrusen. Pariserne vendte sig igjen til deres Kaffehuse og Skuespil, og med Directoriet var der alle Vegne Misfornøjelse. Det eneste, som nu kunde holde Fransk mændene i Aande, var Krigeræren, og denne Sol var ligeledes begyndt at dale, da Napoleon pludselig ankom fra Ægypten i Oktober 1799. Alle Partier søgte at vinde den mægtige Mand, som hele Frankrigs Blik var henvendt paa. Nu saa Napoleon, at «Pæren var moden», men han holdt sine Planer hemmelige og søgte at vinde alle. Abbed Sieyes, som vi kjende fra

den grundlovgivende Forsamling, havde under de voldsomme Storme levet i Stilhed, nu var han en af de fem Directorer, og man havde store Tanker om hans Klogskab. Han havde længe tænkt paa en Forfatningsforandring, men han og Napoleon betragtede hinanden med Mistænksomhed. Omsider bleve de førte sammen og forberedte alt i Stilhed. Først vandt de Flertallet i de gamle Raad; de tre Directorer, hvoriblandt Sieyes selv, nedlagde deres Post, og de to andre bleve fængslede; men i de yngres Raad havde Republikanerne Overvægt, og her forestod en varm Kamp. Da Napoleon kom ind i deres Forsamling, blev han modtaget med Raabet: Ned med Dictatoren! Ned med Tyrannen! Man stimlede sammen om ham, men hans Grenaderer trængte frem og førte ham ud af Salen. Der opstod nu en frygtelig Larm. Mange raabte paa, at Tyrannen skulde gøres fredløs, og vilde sætte det under Afstemning; men Formanden, Lucian Bonaparte, nedlagde sin Post, gik dækket af Soldater ud og opfordrede sin Broder til at bruge Magt. «Præsident, Deres Befaling skal blive udført!» svarede Napoleon og bød Soldaterne at rydde Salen. Forgjæves bleve disse opfordrede til at have Ærbødighed for Folkets kaarne Mænd, Officeren raabte: «I General Bonapartes Navn, den lovgivende Forsamling er opløst! Hvo, der er en god Borger, forløj sig bort. Grenaderer, fremad!» Fortvivlelsens Skrig lød fra alle Sider, men de overdøvedes af Trommeslag, og med fældede Bajonetter rykkede Grenadererne langsomt fremad. Medlemmerne maatte ud, om de ikke vilde spiddes paa Bajonetterne, og nogle maatte søge Redning gennem Vinduerne. Om Aftenen samledes det sejrende Parti, opsatte under Lucians Forsæde en Takskrivelse til Generalen, erklærede Forfatningen for ophævet og overdrog den udøvende Magt til tre Consuler, der fik langt større Magt, end Directorerne havde haft. Napoleon blev Førsteconsul og var fra den Tid saa godt som eneraadende. Saaledes fik Frankrig sig atter en ny Forfatning og nærmede sig igjen til Kongedømmet. Skjønt Forandringen gik for sig med Vold, var den dog den lempeligste af alle; thi den kostede ikke Blod, og de overvundne bleve ikke forfulgte. Tvært imod forkyndte alt, at man gik en roligere Tid i Møde. Den aarlige Glædesfest i Anledning af Kongens Henrettelse blev afskaffet, Levninger af Fornuftdyrkelsen ophørte, og den

kristelige Gudsdyrkelse blev befriet fra alle trykkende Baand. Den store Mængde i Folket var vel tilfreds med Forandringen.

Som Førsteconsul gjorde Napoleon strax Fredstilbud baade til England og Østerrig, men han fik undvigende Svar og beredte sig derfor til næste Aars Felttog. Medens han vildledte Fjenden ved skuffende Bevægelser, førte han sin Hovedstyrke ned i Italien over store St. Bernhard, et Tog, der lignede Hannibals berømte Overgang. Krudt og Kugler bleve læssede paa Mulæsler, og Kanonerne pakkede man ind i udhulede Træstammer, for at de ikke skulde stødes itu paa Klipperne. Nedfarten var især vanskelig, men de begejstrede Soldater udholdt alle Besværigheder og slæbte Kanonerne fra Klippe til Klippe. Allerede var man ved Indgangen til Slettelandet, da man pludselig stødte paa en lille Fæstning, som beherskede den eneste farbare Vej. Napoleon lod Fodfolket klatre udenom den paa Klipperne, og Kommandanten meldte den østerrigske Feltherre, at en hel Hær var dragen over Bjærgene, men uden Kanoner. For nu at bringe disse med blev Vejen belagt med Halm og Gødning, og Kanonhjulene omvikledes med Hamp, hvorpaa Soldaterne i Nattens Stilhed slæbte dem af Sted uden at blive bemærkede. De fjendtlige Hære mødtes ved Marengo i Sardinien, og her kom det til et afgørende Slag (14. Juni 1800). Efter en rasende Kamp begyndte Fransk-mændene at vige. Den gamle østerrigske Feltherre, Baron Melas, overlod Forfølgelsen til en anden General og begav sig træt af den blodige Dag til Alessandria, for at melde sin Sejr til Wien; men kort efter ankom den franske General Desaix med 6000 Mand friske Tropper. Da han oversaa Kamppladsen, udbød han: „Dette Slag er tabt, men der er Tid til at vinde et nyt, Klokken er ikke mere end tre.“ Nu red Napoleon omkring og ordnede de forskellige Afdelinger til et frisk Angreb. „Der er retireret nok, Kammerater,“ sagde han, „husk paa, jeg er vant til at sove paa Valpladsen.“ En Kanonsalve standsede de forbavsede Forfølgere, og med det samme gjorde Desaix Indhug med sit lette Rytteri. Han blev ramt af en Kugle, men det gjorde kun hans Folk mere rasende, de styrtede frem og toge hele den østerrigske Generalstab til Fange. Da det blev mørkt, var Valpladsen med en stor Mængde Fanger, Heste og Kanoner i Fransk-

mændenes Hænder. Medens dette foregik i Italien, var Moreau trængt langt ind i Tyskland, hvor Østerrigerne ligeledes maatte vige og til sidst ikke en Gang kunde dække deres Hovedstad. Frands II. begjærede da igjen Fred, og den blev efter lange Underhandlinger sluttet i Luneville (1801) omtrent paa samme Vilkaar som i Campo Formio. Dog maatte Østerrig afstaa en Del af det Venetianske og gjøre flere Indrømmelser. Rhinen skulde være Frankrigs Grændse. De gejstlige Fyrstendømmer i Tyskland skulde ophæves og tilligemed en Del fri Rigsstæder bruges til Erstatning for Fyrster, der havde mistet Besiddelser ved Freden.

Med Rusland var Krigen endt, længe før Freden blev sluttet. Den lunefulde Kejser Paul var bleven fornærmet baade paa Østerrig og England, især paa den sidste Magt, der ikke vilde tilbagegive Malta, som den erobrede, til ham som Stormester for Ridderne, og al Tid kun saa paa sin egen Fordel. Napoleon benyttede sig deraf og viste megen Forekommenhed imod Russerne, hvorved han vandt Kejseren saa aldeles, at der udspandt sig en fortrolig Brevvexling imellem dem. For at skade England fik Kejseren den væbnede Neutralitets Forbund fornyet med Sverrig og Preussen og truede Danmark til at deltage deri, hvilket gav Anledning til Slaget paa Kjøbenhavns Red 1801. Nogle fornemme Russere sammensvore sig for at afsætte ham, og det endte med, at han blev myrdet. Hans Søn, Alexander (1801—25), sluttede Fred baade med England og Frankrig.

Nu havde Napoleon kun England tilbage, men denne Fjende var ham den vanskeligste at overvinde. William Pitt, der havde staaet for Styret lige siden 1784, var urokkelig i sine Bestræbelser for at modarbejde det franske Væsen, og da han havde Stemningen i Folket med sig, kunde han anvende uhyre Pengesummer derpaa. Den engelske Flaade udbredte sig mægtigt i alle Have, og ikke blot Frankrig, men ogsaa Holland og Spanien bleve afskaarne fra deres Besiddelser, saa England var næsten ene om Verdenshandelen. Med stolt Selvfølelse kaldte Engelskmanden sit Land Havets Dronning, og „gammel England“ følte sig tryk ved sine Sønners Kraft og ved sin grundfæstede Frihed, medens der blev vendt op og ned paa alt paa Fastlandet. Alligevel begyndte dog Krigen at blive trykkende. Stats-

gjælden voxede til en foruroligende Højde; thi ikke alene var Flaaden kostbar, men hvor denne ikke kunde naa, maatte Pengene gjøre det ud, og de strømmede til alle Sider, ikke al Tid paa den ærligste eller hæderligste Maade. I England selv begyndte der at rejse sig en Bevægelse imod det Herredømme, som Adelen og Pengemændene udøvede i Parlamentet, men Pitt holdt strængt paa den bestaaende Forfatning og forhindrede ethvert Udbrud. — Derimod gjorde Irlænderne Opstand for deres Selvstændighed og Religion. De haabede paa Hjælp fra Frankrig, men den blev holdt ude af den engelske Flaade, og efter flere Aars haardnakket Modstand blev Opstanden kuert. Ved denne Lejlighed mistede Irland sit eget Parlament og blev forenet med England paa samme Maade som Skotland. For at berolige Befolkningen gjorde Pitt Forslag om at frigjøre den katholske Kirke i Irland, men det blev ikke antaget af Kongen. Det nyttede Ministeren som Paaskud til for en Tid at trække sig tilbage og give Plads for Fredsvenner. Nu blev der sluttet Fred i Amiens (1802), hvorved England opgav alle sine Erobringer undtagen Trinidad og Ceylon og lovede at give Malta tilbage til Johannitteridderne. Dette Løfte blev dog ikke opfyldt; thi det viste sig strax, at Freden ikke var alvorlig ment fra nogen af Siderne. Krigen fortsattes i de engelske og franske Blade med den mest rasende Forbitrelse, Stemningen i England vendte sig, og det næste Aar kom Sværdene paa ny i Gang. Den engelske Flaade opfyldte snart igjen alle Have og bemægtigede sig de franske Besiddelser, medens Napoleon paa sin Side besatte Hannover. Endelig kaldtes Pitt igjen frem til at styre den engelske Regering, og han optog med al Kraft sin gamle Politik (1804).

Napoleon havde begyndt med at tjene Friheden, som General havde han lært at befale, og dertil var han mest oplagt. Nu skred han fremad mod sit Maal, at beherske Frankrig, og det naaede han; men da han derefter vilde have den øvrige Verden med ind under sin mægtige Vilje, spændte han Buen for stærkt, og den sprang. Som Førsteconsul var han saa godt som Enehersker, men han vilde grundfæste sin Magt, gjøre den arvelig og forherliges i sin Efterslægt. Han begyndte med at omgive sig og sin Familje med udvortes Glans, der dannede sig et Hof omkring ham, og da han havde ophævet alle Straffe for

tidligere begaaede politiske Forbrydelser, var det ham en Tilfredsstillelse at se mange af den tilbagevendte Adel i sit Forværrelse. Det vakte naturligvis Misfornøjelse hos mange, og der blev stiftet Sammensrottelser imod hans Liv; men de bleve opdagede af hans aarvaagne Politi. En saakaldet Helvedesmaskine, der bestod af en Tønde fuld af Krudt, Kugler og Jernstumper, blev i Skikkelse af en Vandtønde anbragt paa Gaden for at sprænges i det Øjeblik, han kjørte forbi paa Vejen til Theatret. Den sprang og dræbte mange Mennesker, men Consulens Vogn var drejet om et Hjørne, og han slap uskadt der fra. I den Anledning blev der oprettet en Garde til at bevogte Slottet, og et kraftigt Politi blev indrettet i hele Frankrig til at holde Oprørsaanden nede. Nationalgarden blev nu ogsaa ophævet og erstattet af Napoleons egne Soldater. — Efter Freden i Amiens satte hans Venner og Beundrere igjennem, at han blev udnævnt til Consul paa Livstid med en Magt, hvorved den sidste Rest af den republikanske Frihed gik tabt. — Samtidig dermed oprettede han en ny Adel, Æreslegionen, der skulde optage Mænd, som havde gjort sig fortjente i Krigen eller ved borgerlige Dyder. Det var selvfølgelig en Brand i Næsen paa alle dem, der endnu havde noget tilbage af Sansculotternes Tankegang; men mere ondt Blod satte det dog, at Consulen forligte sig med Paven og indførte den katholske Kirkeordning igjen, hvorved han vilde vinde en god Støtte i Gejstligheden. Søndagen og de gamle Navne paa Ugens Dage vendte nu ogsaa tilbage, og der blev oprettet offentlige Skoler. — Ikke alene Republikanerne vare misfornøjede med alt dette, men ogsaa de, der endnu hang ved det gamle Kongehus, hadede den selvgjorte Hersker. Alle fandt de velvillig Understøttelse fra England. Moreau, der efter Freden i Luneville levede i Paris uden Ansættelse, ansaas som de førstes Formand. Pichegru havde, medens han anførte Hæren ved Rhinen, indladt sig i Forbindelse med det gamle Kongehus og var bleven forvist til Cayenne i Sydamerika; men han undslap der fra og kom tilbage til England. Nu begav han sig hemmelig til Paris tilligemed nogle Kammerater for om mulig at styrte Førsteconsulen. Planen blev imidlertid opdaget og Pichegru med en Del andre fængslet; men inden han endnu var forhørt, fandtes han kvalt i Fængslet. I Folkemunde fik Napoleons Tjenere Skyld derfor, men rimeligvis var det

Selv mord. Moreau havde vidst af Pichegrus Nærværelse og hans Hensigter, men da han som Republikaner ikke havde villet indlade sig med de kongeligsindede, slap han med Forvisning. — Der gik Rygter om en stor Sammensværgelse forgrenet over hele Evropa imod Napoleon; og nær ved Frankrigs Grænse i Storhertugdømmet Baden opholdt sig en bourbonsk Prins, Hertugen af Enghien, med en Del udvandrede Franskmænd. Der opstod da den Mistanke, at her var Arnestedet, hvor Sammensværgelserne bleve udklækkede. Napoleon, der var opbragt, vilde trodse sine Fjender og give dem en alvorlig Advarsel. Han sendte en Afdeling Dragoner ind i Baden og lod Hertugen tage til Fange. En Krigsret blev strax nedsat for at dømme ham. Prinsen bortviste med Afsky Beskyldningen for at have deltaget i Komplotter, men erklærede frimodig, at han havde ført Vaaben imod Frankrig og vilde gjøre det fremdeles, saa længe den nuværende Regering bestod. Dommen faldt, at han skulde skydes, og den blev efter Napoleons Befaling strax udført. Det var en Voldshandling og et Brud paa Folkeretten, her skete, og Evropa gjenlevede af harmfulde Ytringer derom, men Napoleon naaede sin Hensigt, og fra den Tid ophørte Sammensværgelserne. I Frankrig havde de den Virkning, at hans Venner trængte paa for at faa det sidste Skridt gjort med at udnævne ham til arvelig Keiser. Derved vilde de sikre hans Person og Frankrig en rolig og hæderlig Fremtid. Kun én Mand vovede at tale et aabent og frimodigt Ord derimod. Det var Carnot, den samme, der som Krigsminister under Republiken havde gjort det store Opraab og ordnet Forsvarsvæsenet. „Jeg er langt fra,“ sagde han, blandt andet, „at ville formindske Førsteconsulens Ros, men der er Grænser, som baade Æren og Fornuften paalægge Erkjendtligheden. Dersom denne Borger har frelst Friheden og Fædrelandet, vil det da være en Belønning at ofre ham denne Frihed, vil det ikke være at tilintetgjøre hans eget Værk? Bliver da Friheden blot vist Menneskene, uden at de nogen Sinde skulle nyde den? Nej, jeg kan ikke betragte dette gode, som Frankrig saa dyrt har tilkæmpet sig, og uden hvilket alle andre ere uden Værdi, som en Indbildning. Mit Hjerte siger mig, at Friheden er mulig, at dens Herredømme er lettere og bedre begrundet end Vilkaarligheden. Jeg stemte imod Consulatet paa Livstid, og jeg stemmer nu imod Kongedømmets Gjen-

oprettelse.“ Det var en Røst i Ørken; thi man længtes efter Ro, og de fleste kappedes om at bringe Folkets Afgud sin Hyldest. Napoleon selv svarede paa Anmodningen om at modtage Kejserværdigheden: „Jeg underkaster Loven om Arveligheden Folkets Bekræftelse. Jeg haaber, at Frankrig aldrig vil fortryde den Ære, hvormed det omgiver min Familie. I ethvert Tilfælde vilde min Aand ikke være hos mine Efterkommere fra den Dag af, da de skulde ophøre med at fortjene det franske Folks Ære og Tillid.“ Saa blev Førsteconsulen da paa Pinsedag 1804 i Paris højtidelig udraabt til „de Franskes Keiser“ under Navn af Napoleon den første, og Frankrig fik sig atter en ny Forfatning. Kejseren skulde aflægge Ed paa at vedligeholde Statens Omraade, holde over Forliget med Paven og Gudsdyrkelsens Frihed, agte Ligheden i Rettigheder og den borgerlige Frihed, ikke paalægge Skatter uden efter Lovene og kun regere for at fremme Folkets Vel. Ellers skulde alt styres fra oven af Kejseren og hans Embedsmænd, der kaldtes Storvalgherre, Rigsærkekantsler, Rigsskatmester osv. med gamle Benævnelser, ligesom for at kalde Karl den stores Dage til Live igjen. For heller ikke i denne Henseende at være ringere, blev Pave Pius VII indbudt til at komme til Paris, og der blev i Slutningen af Aaret med stor Pragt foranstaltet en Kroningshøjtidelighed. Paven salvede Kejseren og hans Gemalinde Josephine og indviede Kronerne, Kaaberne, Ringen og Sværdet; men Napoleon tog selv Kronerne fra Alteret og satte dem paa sit og Kejserindens Hoved, og efter Kroningen lod han Paven blive tilbage i Kirken som en underordnet Medhjælper. — Medens Napoleon saaledes arbejdede sig frem mod sin Ærgjerrigheds Maal, udviklede han tillige en stor Virksomhed i Landets Regering og Styrelsen af de indre Sager. Enhver kraftig og nyttig Virksomhed fandt Hjælp og Belønning, og mange ny Opfindelser, Stiftelser og Indretninger i Frankrig og andre Lande stammede fra hans Regeringstid. Især søgte han paa alle Maader at lette Samfærdselen ved Landeveje, Broer, Dæmninger, Kanaler og Havne for derved igjen at bringe større Liv i Handelen og alle Næringsveje. — Han blev dog ved at være mere Soldat end Regent, og Folkets dybere Indhold forstod han sig ikke bedre paa end hans øvrige Samtid, hvorfor vi se ham tumle omkring med Lande og Folk, som kunde det være Skilleløst.

Alle de Lande, der vare blevne til Republiker i Frankrigs Spor, maatte nu følge det samme Spor tilbage og blive Monarkier for Napoleon og hans Slægt. Det begyndte med den italienske Republik, og Napoleon lod sig selv udnævne til Konge af Italien. I Mailand paasatte han sig, omgivet af umaadelig Glans, de lombardiske Kongers Jærnkroner med de Ord: «Gud giver mig den, ve den, der vover at røre den!» — Kort efter blev Genua og siden Parma og Piacenza umiddelbart indlemmede i det franske Rige. Holland fik en Forfatning, der nærmede sig Kongedømmet for siden at gaa over dertil. — Disse Friheder, som Napoleon tillod sig uden at spørge de andre Magter derom, bragte dem paa ny i Harnisk, og det lykkedes England at faa Østerrig, Rusland og Sverrig med ind i det tredje store Forbund. Preussen fandt det fordelagtigst at holde sig udenfor. Østerrig skulde som sædvanlig tage imod det første Stød, og store Troppemasser førtes til Italien, Tyrol og Baiern. Napoleon var i Færd med at samle Tropper og Fartøjer langs med Kanalen for at forsøge en Landgang i England. Pludselig brød han op der fra og gik over Rhinen. Baden, Würtemberg og Baiern forenede sig strax med den mægtige Sejrherre. Ved uden videre at gaa igjennem Anspach, et lille preussisk Landskab, som den østerrigske General Mack troede maatte spærre ham Vejen, lykkedes det ham at omgaa sin Fjende, og Mack, der tabte baade Mod og Besindighed, kastede sig efter nogle uheldige Træfninger ind i Ulm, hvor han maatte overgive sig med Kjærnen af sin Hær. Ærkehertug Ferdinand huggede sig med Rytteriet igjennem og naaede til Bøhmen. Som en rivende Strøm væltede nu de franske Hære under sejrige Fægtninger frem til Wien. Kejser Frands flygtede over Donau og forenede sig der med den russiske Kejser Alexander, som var kommen ham til Hjælp. Ved List lykkedes det Napoleons Svoger Murat at forhindre Østerrigerne fra at sprænge Hovedbroen over Donau, og den franske Hær satte over. Ved Austerlitz i Mähren stod det berømte Slag, som man har kaldt Kejserslaget, fordi de tre Kejsere vare her til Stede. Det var just paa Aarsdagen for Napoleons Kejserkroning, 2den Decbr. 1805. Ved sine Bevægelser skal han have faaet Fjenden til at tage netop den Stilling, han ønskede, og derpaa udbudt: «Nu ere ogsaa begge Hære mine.» Som Solen brød igjennem Morgentaagen, satte han sin

Hær i Bevægelse, hvorfor han senere ofte mindede sine Soldater om «Solen ved Austerlitz». Det russiske Fodfolk gjorde haardnakket Modstand, men Napoleons Feltherredygtighed gjorde Udslaget, og en Time efter Middag havde han tilfægtet sig en glimrende Sejr. Kort efter Slaget indfandt Kejser Frands sig i den franske Lejr, og der begyndte Underhandlinger. Alexander drog hjem, og Napoleon foreskrev Betingelserne for Freden, som sluttedes endnu samme Aar i Presburg. Østerrig skulde afstaa det Venetianske til Kongeriget Italien, Tyrol med nogle mindre Stykker til Baiern og ligeledes nogle Stykker Land til Würtemberg og Baden. — Napoleon teede sig nu aldeles som Herre i Tyskland: Baiern og Würtemberg bleve ophøjede til Kongeriger, Cleve og Berg forenede til et Størhertugdømme, som Murat fik, 16 tyske Fyrster sluttede det saakaldte Rhinforbund med Napoleon som Beskytter (Protector). Hele det brøstfældige tyske Forbund opløstes, og Kejser Frands nedlagde den tyske Kejserkrone (1806). Han havde i Forvejen antaget Titel af østerrigsk Kejser under Navn af Frands den første. — Holland blev nu ogsaa gjort til et Kongerige under Napoleons Broder Ludvig.

Med Neapel havde Napoleon før Krigens Udbrud sluttet en Overenskomst, i Følge hvilken han skulde trække sine Tropper ud af Landet, men de neapolitanske Havne holdes lukkede for alle hans Fjender. To Maaneder efter landede en russisk-engelsk Hær i Neapel, og Dronning Karoline modtog den med lydelige Glædesytringer. Napoleon blev forbitret ved Budskabet derom og udstedte den Erklæring: «Bourbonernes Hus i Neapel har ophørt at regere.» Den var let at sætte igjennem; thi da Freden var sluttet, forlod den fremmede Hær Neapel og overlod den til Napoleons Hævn. Der blev igjen gjort store Anstalter til en Folkerejsning, men da det kom til Stykket, indskibede Kong Ferdinand sig til Sicilien, og Dronningen fulgte snart efter. Den franske Hær rykkede ind under Napoleons Broder Joseph, som blev sat til Konge. Fæstningen Gaeta holdt sig længe og tappert under Prinsen af Hessen-Philipsthal, men maatte til sidst overgive sig.

Nu var altsaa atter England alene tilbage, men denne Magt kunde Napoleon ikke overvinde. Nelson vandt sin største Sejr over en fransk Flaade ved Forbjærget Trafalgar (1805); men den kostede ham selv Livet. Han havde

kun 27 Linieskibe mod Franskmandenes 33, men forstod at føre sine Skibe saaledes omkring, at han gjennembrød Fjendens Linje paa to Steder og kunde beskyde ham fra begge Sider. Begge Admiralskibene kæmpede en frygtelig Kamp med hinanden, og det franske mistede til sidst baade Master og Baade, saa det ikke var muligt enten at faa det bort eller selv at komme bort fra det, og den franske Admiral maatte overgive sig med Skibet. Nelson var al Tid under Slagene iført sin Admiralsdragt, her havde han desuden tre glimrende Stjerner paa Brystet. Paa den franske Flaade vare 4000 Skarpskytter fra Bjærgene i Tyrol og Spanien fordelte i Mastekurvene, en af disse ramte Nelson med en Kugle, der gik gjennem Skulderen ned i Rygraden. Han levede dog saa længe, til Sejren var fuldstændig vunden, og hans sidste Ord vare: «Gud være lovet, jeg har gjort min Pligt.» — Nogle Maaneder senere døde William Pitt til stor Sorg for hele England. Selv Hovedmanden for hans politiske Modstandere, Fox, udtalte højt: «England har tabt en stor Mand.» Med dyb Sorg havde han set sit sidste Forsøg paa at standse den mægtige Erobrer paa Fastlandet mislykkes, og hans sidste Ord vare: «O, mit Fædreland!»

I Preussen var Frederik II's Brodersøn og Efterfølger, Frederik Vilhelm II, død (1797) og efterfulgt af sin Søn, Frederik Vilhelm III. Han var fredelig sindet, men der var et stort Krigsparti, som endnu troede paa Preussernes Magt fra Frederik II's Dage, og dette raabte højt paa Preussens Ære, der var bleven krænket af Napoleon, da han gik igjennem Anspach for at omgaa Mack. Kejser Alexander vilde nytte denne Stemning og rejste til Berlin for at vinde Kongen. Der opstod et fortroligt Forhold imellem dem, og i Gravhvelvingen ved Frederik II's Kiste i Potsdam omfavnede de hinanden og lovede at staa Last og Brast. Dog betingede Kongen sig Frist til at sætte Landet paa Krigsfod og til først at forsøge fredelig Mæglings. Dermed trak det imidlertid i Langdrag til efter Slaget ved Austerlitz, og nu opgav Preussen dette Forbund. Siden sluttedes endog et nøje Forbund med Frankrig, hvorved man opnaaede at faa Hannover som en god Erstatning for Cleve, Berg og Anspach. Derved forbitredes rigtignok England, som endnu gjorde Paastand paa Ret til Hannover, og en Krigserklæring blev udstedt imod Preussen; men disse to Magter kom snart til at trænge

til hinanden imod Frankrig. — Rhinsforbundets Opretelse og den hele Maade, hvorpaa Napoleon gik frem i Tyskland uden at bryde sig det mindste om det upaalidelige Preussen, viste nemlig, hvad denne Magt kunde vente af ham, og den krigerske Stemning saa vel i Hæren som i Folket vandt mere og mere Fremgang. Rustningerne begyndte, og Hæren trak ad Rhinen til. Til sidst vovede man at træde bestemt op og forlange af Napoleon, at han skulde trække sine Tropper ud af Tyskland. Denne havde imidlertid godt forstaaet den hele Bevægelse, og inden Preusserne ret vidste, at Krigen var begyndt, havde han allerede omgaaet dem og afskaaret dem fra Preussen. Kun et Hovedslag kunde redde dem; men ved Jena og Auerstädt bleve begge de preussiske Hære, de eneste, de ejede, aldeles adsplittede og for største Delen tagne til Fange (14de Oktober 1806). Hertugen af Brunsvig, der igjen var Anfører, blev dødelig saaret, de andre Generaler tabte Mod og Fatning og begik de største Fejl. Kun Blücher beholdt Samlingen og trak sig nord paa med sin Hærsafdeling, optagende paa Vejen flygtende Skarer. Han kastede sig ind i Lübeck, men opnaaede derved kun at paadrage Staden en Storms Ulykker; thi han maatte dog til sidst overgive sig til Bernadotte, som forfulgte ham. Hele Preussen var betagen af Skræk, Fæstningerne overgave sig, næsten inden de saa Fjenden, og Napoleon holdt sit Indtog i Berlin, medens Preusserhoffet flygtede til Königsberg og søgte Beskyttelse bag de russiske Hære. Fra Berlin udstedte Napoleon en Opfordring til det polske Folk om at forene sig med ham og afkaste det preussiske Aag. Ikke længe efter var han selv i Warschau, og Polakkerne bleve opflammede til glødende Iver for deres Fædrelands Gjenoprejsning. Nu skulde igjen Franskmandenes Fyrighed under deres store Kejsers Anførsel maale sig med Russernes kolde, fortvivlede Udholdenhed. Der blev kæmpet i flere blodige, men uafgjørende Slag, især ved Eylau, hvor henved 40,000 Mand døde og saarede bedækkede Valpladsen. Formedelst Hærenes Svækkelse og ufremkommelige Veje skete derpaa en Standsnings af nogle Maaneder, som Napoleon nyttede til at erobre de fleste Fæstninger i Schlesien, som han havde ladet ligge i Rygen paa sig, og det stærke Danzig. I Foraaret 1807 rykkede han frem med forøgede Stridskræfter og overvandt Russerne i et frygteligt Slag ved Friedland. Nu maatte

Königsberg overgive sig, og Preusserkongen flygtede til den lille Fæstning Memel ved Grænsen til Rusland. Kejser Alexander forlangte Vaabenstilstand, og der blev indledet Fredsunderhandlinger, som fortsattes i Tilsit af alle tre Krigsherrer selv. Her søgte Napoleon paa alle Maader at vinde Alexander, og det lykkedes ham, i det mindste tilsyneladende, ganske. De to Kejsere færdedes hele Dage sammen, og kom de gjennemblødt af Regn hjem til Napoleons Bolig, laante Alexander Linned af ham for ikke at skulle begive sig hjem strax. De mønstrede deres Garder for hinanden, og da led det: Leve Napoleon! leve Alexander! Der fortælles, at de i en Samtale kom forbi en fransk Gardist med et frygteligt Ar over Ansigtet. Napoleon udbød i Soldatens Paahør: »Hvad synes Deres Majestæt om Folk, der kunne taale slige Hug?« Alexander svarede: »Ja hvad synes Deres Majestæt om Folk, der kunne give slige Hug?« Her faldt Gardisten med præsenteret Gevær ind: »De ere døde.« Slige Træk bleve fortalte i den franske Hær med uendelig Selvfølelse og Henrykkelse over Kejseren. I Napoleons eget Værelse forhandlede de med et Evropaskort for sig hans Fremtidsplaner, og det var almindeligt, at Alexander, naar han kom hjem, udbød i Lovtaler: »Hvilken stor Mand! Hvilken Feltherre og Statsmand! Havde vi blot kjendt hinanden tidligere, hvor mange Fejl vilde vi da have undgaaet, hvor meget stort havde vi ikke kunnet udføre med hinanden!« De bleve enige om, at Evropa i Grunden ikke behøvede andre Herskere end de to, Alexander som Hoved for den græske Kirke, de Kristnes Beskytter i Tyrkiet og Arving til det østromerske Rige, og Napoleon som Arving til det vestromerske. Kun England var i Vejen, som med sine Penge understøttede Fastlandsmagterne, især Østerrig, og søggede dem til Modstand. — Frederik Vilhelm tog ikke Del i disse Forhandlinger. Han var her en underordnet Person, der maatte haabe paa, hvad hans Ven Alexander kunde udvirke for ham af Napoleons Naade. — Omsider blev Freden sluttet (Juli 1807). Rusland opgav Moldau og Wallachiet, som det havde besat ved et Angreb paa Tyrkiet. Preussen afstod alle sine polske Lande, hvoraf Napoleon dannede Hertugdømmet Warschau, som han gav til Sachsen, der med det samme blev ophejet til et Kongerige til Modvægt imod Preussen. Dette Rige maatte fremdeles afstaa alle sine Lande mellem El-

ben og Rhinen. Af disse i Forbindelse med Hannover, Hessen-Kassel og Brunsvig blev der oprettet et nyt Kongerige til Napoleons yngre Broder Hieronymus (Jerome). Desuden maatte Preussen udrede meget betydelige Krigsomkostninger og love at lukke alle sine Havne for engelsk Skibsfart og Handel.

Allerede i Berlin havde Napoleon fattet den Beslutning at kue England ved at spærre alle Evropas Havne for det og udstede en Befaling, hvorefter alle Varer fra England eller dets Besiddelser eller paa dets Skibe skulde inddrages, alle engelske Breve standses, alle Englændere gøres til Krigsfanger osv., naar de fandtes i Frankrig eller de Lande, som vare forbundne med det. Det skulde være Gjengjæld for, at England i vid Udstrækning brugte sin Overmagt paa Søen til at spærre franske Havne og opbringe Skibe, som fore paa dem. Denne Fastlandsspærring var et storartet Foretagende, der ganske vist vilde stoppe rige Velstandskilder for England, men det var ogsaa til Tab og Skade for andre Folk. Den gav Anledning til en udbredt Snighandel, og da Napoleon ved Strængheid vilde standse denne, vakte det Had og Forbitrelse imod ham, hvorved hans Magt i Stilhed undergravedes.

Danmark havde hidtil holdt sig uden for Krigen og derved høstet stor Fordel af sin Handel og Søfart; men da Napoleon i Tilsit fik Alexander til at gaa ind paa sin Tanke om Fastlandsspærringen, skulde den gennemføres ogsaa her med det gode eller det onde. England vilde desuden vide af en hemmelig Aftale mellem dem, hvorefter den dansk-norske Flaade skulde bruges i Frankrigs Tjeneste. Det gav Anledning til det voldelige Overfald paa Kjøbenhavn (1807), Bortførelsen af vor Flaade, den ulykkelige syvaars Krig med England og til sidst Skilsmissen fra Norge.

I Sverrig var Gustaf III bleven efterfulgt af sin Søn Gustaf IV Adolf (1782—1809), i hvis Mindreaarighed Regeringen lededes af hans Farbroder, Hertug Karl af Sødermanland. Da han selv overtog Regeringen (1796), viste han sig strax, ligesom hans Fader, som en afgjort Fjende af den franske Omvæltning og søgte at holde Virkningerne deraf borte fra sit Land ved at indskrænke Pressen og kue enhver Bevægelse; men han opnaaede kun derved selv at blive forhadet. Da Napoleon fremstod, blev han dennes uforsonlige Fjende og sluttede sig nøje til

England. Han havde udfundet, at Napoleons Navn betydede Dyrets Tal (666) i Johannes Aabenbaring og troede sig kaldet til at nedstyre ham fra hans Trone. Efter Freden i Tilsit vægrede han sig ved at nedlægge Vaabnene og deltage i Fastlandsspærringen. Svensk Pommern blev da besat af Franskmændene, og Russerne rykkede ind i Finland. Ogsaa Danmark erklærede Sverrig Krig paa Grund af dets Forbindelse med England og truede med et Indfald fra Norge. Den svenske Hær var i en slet Tilstand, og Penge var der ingen af. Vel kæmpede en lille svensk-finsk Hær tappert i Finland, men Landet blev alligevel erobret, og Russerne beredte sig til et Indfald i Sverrig. Da gjorde Grev Adlersparre hemmelig Aftale med Prins Kristian August af Augustenborg, Statholderen i Norge, om at holde inde med Fjendtlighederne, medens han gik til Stockholm med sin Hær og afsatte Kongen. Det lykkedes, Gustaf IV blev tagen til Fange og maatte frasige sig Tronen. Karl af Sødermanland blev valgt først til Rigsforstander og siden til Konge under Navn af Karl XIII. Ved samme Lejlighed fik Sverrig en ny Forfatning, hvorved Adelen gjenvandt en Del af sin gamle Indflydelse. Rigsdagen skulde sammensættes af de fire Stænder. Nu blev der sluttet Fred med Rusland i Frederikshamn, hvorved Sverrig mistede Finland, og med Danmark i Jönköping. Frankrig gav de tyske Besiddelser tilbage, imod at Sverrig skulde deltage i Fastlandsspærringen. Da Karl XIII ingen Børn havde, blev Prinsen af Augustenborg valgt til Tronfølger; men han døde kort efter pludselig. Det hed sig, at han var bleven forgivet, og ved hans Begravelse i Stokholm blev Grev Axel Fersen, der fik Skyld derfor, myrdet af den forbitrede Folkeskare. — Nu var der Stemning for at vælge den danske Konge, Frederik VI, til Tronarving; men da ingen ret tog sig paa at virke derfor, faldt Valget til sidst paa den franske Marskalk Bernadotte, Prins af Pontecorvo, en Svoger til Napoleons Broder Joseph. Han fik Navnet Karl Johan og blev Stamfader til det nuværende svenske Kongehus.

Den pyrenæiske Halvø, som indeholdt to Kongeriger, betragtedes under alle disse Begivenheder som døde Masser, der ingen Indflydelse havde og ingen Modstand kunde gjøre. Nu fik Napoleon Tid til at tænke paa, hvorledes han ogsaa kunde indlemme dem i sit store Rige. — Portugal havde

læsrevet sig fra Spaniens Herredømme (1640) og grundet et eget Kongehus, nemlig Huset Braganza; men det havde bestandig trængt til Hjælp fra England og var derved blevet næsten ganske afhængigt af denne Magt. I sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede vandt Ministeren Pombal et Navn ved at optage Tidens Tanker og arbejde for dem i Portugal. Han søgte at indskrænke Adelens og Gejstlighedens Magt, fik Jesuiterne fordrevne, satte Grænser for Inkvisitionen og Munkevæsenet og søgte at ophjælpe Handel, Agerdyrkning og Undervisning; men han fór ligesom Joseph II hovedkuls frem, og da han fik sin Afsked, vendte alt tilbage til den gamle Skikkelse. — Paa denne Tid regerede Prins Johan for sin sindssyge Moder, Dronning Marie. Opfordret af England havde de deltaget i Forbundet mod Frankrig, men intet udrettet, hvorimod de med store Pengesummer havde maattet købe sig Fred og Skaansel af Frankrig. Nu forlangte Napoleon, at de skulde tiltræde Forbindelsen imod England og overlade ham deres Flaade. Derimod gjorde England Prinsen det Forslag, at han skulde sikre sig for Frankrigs Voldsomheder ved at begive sig til Brasilien med hele sit Hof. Prinsen var i en slem Klemme, og Partierne kæmpede voldsomt paa begge Sider for at komme til en Beslutning. Da gjorde Napoleon Udslaget ved at sende en Hær ind i Landet under Junot. Det var lykkedes under store Løfter at faa den spanske Regering til at deltage i et Angreb paa Naboriget. Nu gik Udskeibningen for sig, og hele Kongefamiljen, de fornemste Embedsmænd og henved 17,000 Portugisere afsejlede til Rio Janeiro (29de Novbr. 1807). Dagen efter rykkede den franske Hær ind i Lissabon, og to Maaneder efter bekendtgjorde Junot i sin Kejsers Navn, at Prinsen af Brasilien ved at forlade Portugal havde frasaagt sig sine Herskerrettigheder, og at Huset Braganza havde ophørt at regere.

Spanien fik, som bekendt, et nyt Kongehus med Philip af Anjou, ham fulgte Ferdinand II (1746—59) og dennes Broder Karl III (1759—88). Under den sidste havde Spanien sine smaa Forsøg paa at omdanne det borgerlige Samfund ved nyttige Indretninger, men ogsaa her stødte man an mod Folkets Følelse og nedarvede Sæder og kom derfor ikke vidt. Jesuiterne bleve paa én Nat grebne og derefter i Tusendvis førte til Italien, medens man inddrog deres Ejendomme til et Beløb af mange

Millioner. Inkvisitionsdomstolene med deres højtidelige Kjætterbaal bleve noget indskrænkede. Man vilde have frataget dem Retten til at inddrage de dømtes Gods, men da de saa skulde lønnes af Statskassen, opgav man det af Sparsommelighed. Der blev gjort Forsøg med at indføre fremmede Folk, især tyske Protestanter, for at lære Spanierne Flid og Driftighed; men disse vilde ikke taale de fremmede Kjættre, mindre lære af dem. Et Forbud mod den bredskyggede Hat og den lange sorte Kappe, hvorunder Spanieren formummende sig og skjulte Dolken, fremkaldte et Oprør i Madrid, som nær havde kostet Ministeren Livet. Det var dette Oprør, der gav Stødet til Jesuiternes Fordrivelse, da de fik Skyld derfor. — Karl IV (1788—1808) gik paa Jagt og overlod Regeringen til sin italienske Dronning og hendes Elsker Godoy, der er bekendt under Navn af Fredsfyrsten, fordi han sluttede Freden i Basel. Han var en skamløs Æventyrer, der ved Dronningens Gunst opsvang sig til Landets Herre, blev behængt med Titler og Ordenskors som ingen anden Mand i Evropa og beklædte Embeder og Værdigheder, hvis Opregning kunde fylde hele Ark. Napoleon kjendte sin Mand og vidste at bruge ham. Han fremkom med Forslag om at udstykke Portugal, hvorved Fredsfyrsten skulde have sin Del som «Fyrste af Algarve». Derved opnaaede han at faa Spaniens Hjælp til Krigen imod Portugal. Delingen blev der imidlertid intet af, da der forefaldt Begivenheder, som Napoleon nyttede paa en anden Maade. Der var et Parti ved det spanske Hof, som hadede Fredsfyrsten og arbejdede paa at styrte ham. De fik Tronarvingen Ferdinand, der var afskyet og tilsidesat af sin Moder, til at være deres Redskab. Han skulde søge Støtte hos Napoleon, anklage Fredsfyrsten hos Kongen for hans slette Regering og med det gode eller det onde formaa ham til at give ham Afsked. Godoy opdagede imidlertid Planen, forekom sine Fjender og fik ved Dronningen udvirket en kongelig Arrestbefaling mod Prinsen. I en offentlig Bekjendtgørelse forkyndtes, at han havde pønsat paa at afsætte og myrde sin Fader. Han blev anklaget for Majestætsforbrydelse tilligemed en Del andre; men Domstolen frikendte dem. Disse Begivenheder fremkaldte en frygtelig Gjæring i Folket, som ansaa det hele for et Opspind af Fredsfyrsten, der var almindelig hadet og afskyet. Dertil kom Rygtet om, at den franske Hær

nærmede sig til Madrid, og at Kongefamiljen ligesom den portugisiske vilde forlade Landet og flytte til Amerika, hvad de virkelig tænkte paa og traf Anstalter til. Store Folkeskarer samlede sig om Fredsfyrstens Palads. Han blev under Mishandlinger slæbt ud paa Gaden og vilde være bleven myrdet, hvis ikke Prins Ferdinand paa sin Moders Bønner var ilet ham til Hjælp med nogle Gardister. «Lad denne Forbryder leve,» raabte han til Folket, «for at han ikke skal blive unddraget Retfærdighedens Haand.» Prinsen vendte derpaa tilbage til sine Forældre, og i sin Angst og Nød fulgte Kongen det Raad, som blev givet ham, under Paaskud af svageligt Helbred at nedlægge Kronen til Fordel for sin Søn (Marts 1808). Folket jublede og saa allerede en ny Sol opgaa over Spanien; men denne Glæde varede kun kort. Murat, der anførte den franske Hær, var paa Efterretningen om det skete ilet til Madrid. Franskmandene meldte sig som Venner og forbundne, men Spanierne betragtede dem, ligesom i en Forudfølelse, med mørke, mistænksomme Blikke. Da den første Skræk havde sat sig hos Dronningen, fortæd hun, at Magten var gleden hende af Hænderne. Hun traadte i hemmelig Forbindelse med Murat, fik sin Mand til at undertegne en Indsigelse mod Tronfrasigelsen og sende den til Napoleon med et Brev, hvori han beklager, at han for at redde sit og Dronningens Liv havde maattet nedlægge Kronen, men nu vilde han overlade sin saa vel som Dronningens og Fredsfyrstens Skæbne til den store Mands Ædelmodighed, der al Tid havde vist sig som hans Ven. — Det var just Vand paa Napoleons Mølle. Han gav ingen bestemt Mening tilkjende, men tilbød sig at være Voldgiftsmand og fik den unge Kong Ferdinand VII lokket til at indfinde sig i Bayonne. Det spanske Folk havde Mistanke og gav den tilkjende ved at skære Skaglerne over paa Vognen, der skulde føre deres Konge over Grænsen, men Ferdinand stoledes paa Napoleons Ærlighed. I Bayonne mødte nu ogsaa Karl IV og Dronningen samt Godoy, der af Murat med Magt blev udløst af Fængslet og nu søgte sin eneste Frælse i Napoleons Naade. Forhandlingerne endte med, at Karl erklærede Afstaaelsen af sin Trone for ugyldig og overgav alle sine Rettigheder til Napoleon, og Ferdinand blev nødt til at frasige sig Tronen (Maj 1808). Hele den spanske Kongefamilje blev anvist Slotte til Opholdssteder i Frankrig og

rigelige Indtægter. Napoleon udnævnte sin Broder Joseph til Konge i Spanien, satte Murat i hans Sted til Konge i Neapel og tog selv dennes Størhertugdømme, Berg. — Saaledes troede han at være kommen nemt til Herredømmet over Spanien, og han ventede ikke der at finde nogen videre Modstand; thi han havde i Forvejen sendt Kjernen af den spanske Hær til Portugal og Danmark; men denne Gang havde han dog forregnet sig. — Joseph Napoleon I holdt et glimrende Indtog i Madrid, og Spanien fik en ny Forfatning med Tilsagn om al mulig Frihed og Lykke i Modsætning til den forrige slette Regering; men de stolte Spaniere vilde ikke vide af det fremmede Herredømme, og den store Mængde forsmaaede den tilbudte Frihed og de ny Indretninger som idel Ugudelighed og Kjæteri. Der dannedes rundt omkring i Landet Udvalg (Juntaer) til Fædrelandets Befrielse og Franskmændenes Fordrivelse, og Juntaen i Sevilla søgte at træde i Spidsen for den hele Regering, dog uden at kunne tilvejebringe Enhed i Værket. I Begyndelsen havde det ingen Fremgang; thi Franskmændene overvandt med Lethed de uøvede Skarer, som vovede sig imod dem, og Modet begyndte at synke hos Spanierne; men pludselig led Efterretningen, at en fransk Hær paa 16,000 Mand, der var trængt ned i Andalusien, var bleven indesluttet og havde overgivet sig ved Baylen samme Dag, som Kong Joseph holdt sit Indtog i Madrid (24de Juli 1808). Nu rejste Folket sig overalt for at deltage i Andalusiens Hæder. Joseph maatte igjen forlade sin Hovedstad (1ste August) og trække alle de franske Hære bag ved Floden Ebro for der at vente paa Forstærkning og paa Kejseren. — Opmuntrede ved dette Held rejste ogsaa Portugiserne sig og dannede Juntaer. De fik Hjælp fra England, og den engelske General Wellesley, senere Hertug af Wellington, vandt et Slag over Junot, som midt i det fjendtlige Land og afskaaren fra Frankrig blev nødt til at overgive sig. Det skete dog paa den Betingelse, at hele Hæren med Tilbehør skulde paa engelske Skibe føres til Frankrig og have Lov til at tage Tjeneste igjen. — Paa denne Tid kom ogsaa Romana med sine spanske Tropper tilbage fra Fyen paa engelske Skibe for i sit Fædreland at kæmpe mod de forhadte Franskmænd. — Efter af Napoleon ved en fjorten Dages Sammenkomst med Kejsers Alexander i Erfurt havde fornyet Forbundet med denne og foreløbig

sikret sig mod Østerrig, som i Stilhed foretog store Rustninger, gik han med sine stridsvante Skarer til Spanien, vandt Sejr paa Sejr og stod snart i Madrid. Her søgte han igjen at vinde Stemningen i det spanske Folk. Han lovede det gyldne Dage for Fremtiden i Skyggen af en fri Forfatning; men hvis det vedblev at være gjenstridigt, saa vilde han behandle det som et erobret Folk, give sin Broder en anden Trone, sætte den spanske Krone paa sit eget Hoved og skulde da nok finde Midler til at skaffe den Agtelse. Men ogsaa denne Gang misforstod Napoleon Aanden i det spanske Folk. Afskaffelsen af Lensrettighederne, Inkquisitionens Ophævelse og Inddragelsen af en Mængde Klostre, alle Foranstaltninger, der i Franskmændenes Tanker bebudede Frihed og Lykke, bleve ikke modtagne med Tak af det spanske Folk, men foregedes kun Adelens og Gejstlighedens Forbitrelse. — Efter at Napoleon paa ny havde sat sine Hære i Gang for at forfølge Englænderne, overlod han Resten til sine Generaler og drog (1ste Jan. 1809) til Paris, hvor han ansaa sin Nærværelse for mere nødvendig paa Grund af Østerrigs Holdning. — Den engelske General John Moores, en ædel og tapper Mand, trak sine Tropper til Corunna for at indskibe dem. Her var Flaaden imidlertid endnu ikke ankommen, hvorfor han forskansede sig og udholdt et frygteligt Angreb af Franskmændene. Han faldt selv, men Hæren blev lykkelig indskibet. — En Maaned efter at dette var sket, faldt Fæstningen Saragossa, hvis Forsvar er bleven berømt i Krigshistorien. Byen var kun befæstet med en Mur, der var forstærket med nogle hosliggende Klostre; alligevel holdt den de krigskyndige Belejrerer ude i over tre Maaneder, og da Muren omsider var gjenembrudt, blev der kæmpet fra Gade til Gade, fra Hus til Hus i tre Dage. Mænd og Kvinder, Børn og Oldinge, Præster og Munke strede her med Fortvivlelsens Heltmod, og over 40,000 Indbyggere vare faldne, før Franskmændene havde erobret de rygende Levninger af Byen. — Spanierne indsaa, at de ikke kunde sejre i store Feltslag; derfor førte de fra nu af kun den lille Krig (Guerilla), det vil sige, de angreb kun i smaa Hobe, naar Franskmændene spredte eller blottede sig; alle Vegne lurede de paa dem, alle Vegne havde de Spioner eller Hjælpere i Befolkningen, som gjorde sig en Fortjeneste af at myrde saa mange Franskmænd som muligt, paa hvilken Maade det end maatte ske. Saaledes

trak Krigen ud, til Napoleon (1812) trak en Del af sin Hær bort for at føre den til Rusland. Da nyttede Wellington Lejligheden og trængte frem til Madrid. Joseph maatte igjen fortrække, men den udmærkede franske Felt-herre Soult førte ham endnu en Gang tilbage, i det han tvang Wellington til et Tilbagetog. Endelig efter Napoleons ulykkelige Ruslandstog lykkedes det at fordrive ham for tredje og sidste Gang. Ved Napoleons Fald vendte Ferdinand VII tilbage. Saaledes var det spanske Folk den første Magt paa Fastlandet, der ikke lod sig kue af Napoleons Overmagt, og Spanien var i al denne Tid som en Achilleshæl, hvor han bestandig kunde saares.

En anden Magt, som Napoleons mægtige Vilje ikke helt kunde tilintetgjøre, var Pavens. Pius VII havde med Sorg givet efter for den, da han drog til Frankrig for at indvie Kejserkronen; men han havde dog gjort den tilfredsstillende Erfaring, at han ikke var saa ringeagtet i Frankrig, som han selv troede. Langs ad Landevejene mødte han andægtige Skarer, der betragtede ham med Ærefrygt og knælede, naar han løftede Hænderne til Velsignelse. Selv i Paris, Hovedsædet for den kjedelige Fornuftdyrkelse, fandt han Stemning for sig. Mødre bragte deres Børn til ham, at han skulde velsigne dem, og det blev næsten Mode i fornemme Kredse at vise ham Hyldest. Det gik videre, end Kejseren ønskede det; thi han vilde jo kun bruge Hans Helligheds Magt over Folkene som en Fodskammel for sin Trone. Paven fik heller ikke den Tak, han havde ventet for sin Føjelighed, nemlig Tilbagegivelse af de Dele af Kirkestaten, som vare ham fragne. Han indlod sig i Forbindelse med Englænderne, og Forholdet til Kejseren blev mere og mere spændt. Denne befalede, at Kirkestaten skulde besættes af franske Tropper, og da Paven truede med Band, inddrog han hele Kirkestaten og erklærede den for evig Tid indlemmet i Kongeriget Italien. Karl den store, »vor ophejede Forgænger,» havde forlenet Paven med disse Lande til Kristenhedens Vel, men ikke til Fordel for Fjenderne af den hellige Tro (Englænderne). Paven skulde nøjes med at være Biskop og leve af en Aarpenge. Denne indskød sin Sag for »Kongernes Konge og Herrernes Herre,» og satte Napoleon i Band (1809). Nu lod Kejseren ham tage til Fange og føre til Frankrig, hvor han blev behandlet strængere og strængere. Han fandt sig i alt og gav ikke efter,

og han oplevede at se Napoleons stolte Bygning, der øjensynlig var et Babelstaarn, falde sammen.

Østerrig var færdig med sine Rustninger og troede Tiden kommen til bryde det Aag, Napoleon havde lagt paa Evropa, og skaffe Østerrig Oprensning. Store Hære bleve sendte til Italien, Tyrol og Polen, og med Hovedhæren rykkede Ærkehertug Karl ind i Baiern. Det gik langsomt fremad, men desto hurtigere var Napoleon. Et Slags Telegraf var opfundet i Frankrig, med den fik han sine Efterretninger og udsendte sine Befalinger. Han brugte kun Dage, hvor hans Modstandere brugte Uger, og han vidste at nytte alle Fordele. I fem Dage (19de til 23de April 1809) tilføjede han Østerrigerne en Mængde vældige Nederlag ved Eckmühl, Regensburg osv. Ærkehertugen maatte trække sig tilbage til Behmen og overlade Sejrrherren den vel bekendte Vej langs Donau til Wien, hvor han ankom fire Uger, efter at Felittoget var aabnet. Det var Rhinforbundets tyske Tropper, hvormed Napoleon vandt disse Sejre, og de tyske Fyrster kappedes om at sende deres Krigserklæringer til Østerrig og nedkalde Himlens Straffedom over Ophavsmanden til et saa uretfærdigt Angreb. Efter et kort Bombardement overgav Wien sig. Imidlertid var Ærkehertug Karl ankommen til den nordre Donaubred for at undsætte Staden. Af Napoleons Hær vare 35,000 Mand under Massena og Lannes gaaede over Floden. Med dem stod en frygtelig Kamp om Byerne Aspern og Eslingen. Den første blev 12 Gange tagen og tilbageerobret. Ved Eslingen blev den tapre Marskalk Lannes dødelig saaret. Napoleon skal have grædt ved hans Dødsseng. Donauen steg over sine Bredder og forhindrede ham fra at føre Hovedhæren og Kanonerne over. Han maatte derfor med betydeligt Tab trække sig tilbage til en Ø i Floden. Men nogle Uger efter havde han 6 udmærkede Broanlæg færdige, og nu førte han hele sin Hær over. Det kom til et afgjørende Slag ved Wagram (5te og 6te Juli). Den første Dag havde Østerrigerne Fordelen paa deres Side, og de begyndte modigt Kampen igjen den næste Morgen, men pludselig gennembrød Napoleon ved en uventet Bevægelse deres Slagorden og skilte deres Hær ad i to Dele. Dette gjorde Udslaget til hans Fordel. Ved Middagstid gav Ærkehertug Karl Befaling til Tilbagetog. Nu var Østerrigernes Magt igjen knækket. Ved Freden i Wien (Oktober 1809) maatte det

afstaa Galitsien til Warschau og Rusland og nogle andre Landstrækninger til Baiern og Frankrig samt indgaa paa Fastlandsspærringen.

Tyrolerne vare ved Freden i Presburg afstaaede til Baiern, men de hadede Franskmandene og deres forbundne og vilde tilbage til Østerrig. Ved Krigens Udbrud sendte de nogle Mænd til Wien med Tilbud om at rejse sig til Opstand. Kejser Frands sendte dem en lille Hær til Hjælp og lovede dem ikke mere at afstaa deres Land. Nu rejste de sig under Anførsel af en modig Krovært, Andreas Hofer, og der begyndte en frygtelig Kamp med Bairerne. I enhver Bjærgkløft lurede Tyrolerskytter, og i Passerne styrtede Klippestykker ned over dem. Bairerne paa deres Side bleve ophidsede, og fangne Bønder bleve hængte i Hundredvis i Træerne paa Landevejene, hele Byer brændte og Koner og Børn myrdede. Efter Freden i Wien fortsatte Tyrolerne Kampen alene, og Napoleon maatte sende en betydelig Hærstyrke for at tvinge dem. Andreas Hofer, der skjulte sig i en Alpehytte, blev forraadt, tagen til Fange og skudt.

Preussen tog ikke Del i denne Kamp, da det havde nok at gøre med at komme sig efter det sidste Nederlag; men det viste sig, at der var en god Vilje til Stede i Folket. Efter Tilsiterfreden havde den preussiske Regering tvært imod sin tidligere Politik søgt at vække Folkeaaenden ved frivillig at skjænke Folket nogle af de Friheder, Franskmandene havde taget sig selv. Livegenskabet blev ophævet, der blev givet Næringsfrihed og Religionsfrihed, og ved en ny Kommunallov kaldtes Borgerne til Delagtighed i Ledelsen af deres egne Anliggender. Frem for alt blev der ved Indførelsen af almindelig Værnepligt og Oprettelsen af et Landeværn gjort Begyndelsen til at gøre hele Preussen til en Soldaterstat. — Samtidig dermed dannedes af nogle Videnskabsmænd i Königsberg en Forening, der gav sig ud for at ville udbrede Sædelighed og Oplysning, men i Virkeligheden fik det Formaal at vække i Befolkningen Had til de franske Undertrykkere og Lyst til at stride og ofre for Fædrelandets Gjenoprejsning. Under Navn af »Dydsforbundet« udbredte den sig snart over hele Tyskland. Napoleon fik ved sine Spioner Underretning om den, og da Medlemmernes Navne holdtes hemmelig, mindede han den preussiske Regering om dens Lov imod hemmelige Selskaber. Følgen deraf var, at

Foreningen tilsyneladende blev ophævet, men den blev alligevel ved at bestaa, begunstiget af Regeringen, kun endnu mere skjult. — Saaledes forstaa vi, at der i Nordtyskland kunde gøres Forsøg paa at deltage i Krigen mod Frankrig, skjønt Regeringen holdt Fred. En Major Schill drog med sit Husarregiment og en Afdeling ridende Jægere ud af Berlin under Paaskud af en Mønstring. Uden for Staden tilkjendegav han Folkene sin Hensigt, paa Wallensteins Maade at danne en Hær og dermed bringe Tyskland til at rejse sig imod dets Undertrykkere. Imidlertid kom Efterretningen om Østerrigernes Nederlag ved Wagram og forstyrrede det hele. Schill kastede sig ind i Fæstningen Stralsund, og der faldt han, da Byen blev tagen af hollandsk-danske Tropper. — Den unge Hertug Vilhelm af Brunsvig, Søn af ham, der faldt ved Auerstädt, gjorde et lignende Forsøg ved i Böhmen at begynde Dannelsen af en Friskare, der kaldtes den sorte Legion. I Begyndelsen tegnede det godt for ham, men den hurtige Tilendebringelse af Krigen tilintetgjorde ogsaa hans Forhaabninger. Dog lykkedes det ham ved Mod og Raskhed saa vel som ved Befolkningens velvillige Bistand at føre sin Skare gennem hele Tyskland til Hannover, hvor han reddede sig paa engelske Skibe. Siden fægtede han i den engelske Hær i Spanien.

Napoleons Magt var nu paa det højeste, ingen syntes at kunne modstaa den. Paa den femte Aarsdag for hans Kroning havde han alle de forbundne Fyrster, der egentlig vare hans Tjenere, samlet om sig i Paris, og han straalende blandt dem som en Halvgud. Nu var det ham om at gøre at grundlægge sit Huses Fremtid. Han ønskede at kunne efterlade sig en Søn, der kunde arve sin Faders Berømmelse og tillige nogle af de gamle Fyrstehuses Anseelse. Derfor skilte han sig ved Josephine, sin Ungdoms Kjerlighed, hvem han havde kaldt sin gode Engel, for at bejle til Marie Lovise, den østerrigske Kejsers Datter. Formælingen blev fejret med den største Pragt, og fem Dronninger bare den ny Kejserindes Slæb, da Borgersennen fra Ajaccio rakte hende Bruderingen; men ved en af de store Fester, som holdtes i den Anledning, kom der Ild i Balsalen, hvorved flere høje Personer omkom. Det var et ondt Varsel.

Imidlertid vedblev Misfornejselen med det ny Herredømme at gribe om sig. Hollænderne klagede bittert over

de store Tab, de lede ved Fastlandsspærringen, og Kong Ludvig saa igjennem Fingre med Snighandelen. Napoleon dadlede ham derfor, men Ludvig kunde ikke formaa sig selv til at regere paa Fransk i Stedet for paa Hollandsk. Vel mislykkedes en Landgang af Englænderne paa Hollands Kyst, men Napoleon bebrejdede dog Regeringen, at den ikke havde vist Kraft nok. Spændingen mellem Brødrene tiltog. Da nedlagde Ludvig Regeringen til Fordel for sin Søn, Ludvig Napoleon Bonaparte (senere fransk Kejser), og trak sig helt bort fra det offentlige Liv (1810). Napoleon vilde imidlertid ikke erkjende den ny Konge, men gav ham Hertugdømmet Berg og inddrog Holland under Frankrig for med franske Soldater og Embedsmænd at sætte sin Vilje igjennem. Af samme Grund inddrog han ogsaa de tyske Lande ved Vesterhavet og mellem dette og Østersøen, hvorved han kom til at beherske alle Flodmundinger fra Elben til Spanien. Hertugen af Oldenburg mistede derved sine Lande, rigtignok med Løfte om Erstatning, men dog imod sin Vilje og til Misfornøjelse for Kejser Alexander, der var i Slægt med det oldenburgske Hus. — Alligevel kunde Napoleon ikke føre Fastlandsspærringen igjennem. Han var yderst forbitret derover og udgav den strænge Befaling, at alle engelske Varer skulde borttages og brændes, selv om de vare blevne Kjøbernes Ejendom. Virkelig blev store Masser nyttige og betalte Varer fratagne Borgerne og ofrede til Flammerne. Folk ansporedes ved Belønninger til at angive, hvor de fandtes. — Napoleon mærkede vel, at Misfornøjelsen gjærede, men han vilde undertrykke den med Magt. I denne Hensigt holdt han et vangent Øje med Pressen. Bladenes Antal blev meget indskrænket, og den, der ikke skrev ham til Pas, kunde vente at rammes af hans Vredes Lyn. I større Skrifter kunde der næsten kun skrives om naturvidenskabelige Ting, og derved viser Napoleonsriget sig som Højdepunktet af den hele aandløse og aandsfornægtende Tidsalder. For at kunne vide Besked med alt, holdt Kejseren et stort hemmeligt Politi og Spionvæsen i Gang, saa to eller tre Personer vanskelig kunde tale med hinanden om Politik, uden at Samtalen blev berettet Ministeren for det hemmelige Politi, Fouché. — I Frankrig glemte man Tabet af Friheden over Glansen af Napoleons Verdensherredømme, som enhver Franskmand følte sig delagtig i; men hos de andre Folkeslag maatte

Gjæringen nødvendig tiltage i Forhold til Trykket, og det maatte tidligt eller sent komme til Udbrud.

Det fortrolige Forhold imellem Kejser Alexander og Napoleon varede ikke synderlig længere, end de befandt sig i binandens Nærhed. Napoleon klagede over, at Russerne ikke overholdt Fastlandsspærringen, som han endog vilde have gjort strængere, samt at de fastsatte Toldlove til Skade for den franske Handel. Alexander var vred for Oldenburgs Inddragelse og fornærmet ved Napoleons bestemte Opfordringer, der til sidst bleve næsten bydende. Igjennem hele Aaret 1811 blev der ført Papirskrig imellem dem, og det trak mere og mere op til et alvorligt Sammenstød mellem de to store Magter. Preussen og Østerrig turde den Gang ikke vove at bryde med Napoleon, de sluttede endog Forbund med ham og lovede at stille Hære paa 20,000 og 30,000 Mand til hans Raadighed. — Rusland havde Krig med Tyrkiet, hvorimod det igjen havde nærmet sig England, Napoleons gamle Fjende. Det lykkedes ved Englands Hjælp at faa en fordelagtig Fred i Stand med Tyrkerne i Bucharest og igjen vinde et Stykke Land fra dem. — Sverrig havde heller ikke overholdt Fastlandsspærringen, og Napoleon hævnede sig derfor ved at besætte svensk Pommern. Den svenske Kronprins, Karl Johan (Bernadotte), som nu var Sjælen i Regeringen, havde selv som fransk General ikke været Napoleon hengiven, og Sverrig led meget ved Afspærringen. Det var derfor ikke vanskeligt for Rusland at bringe en Forening i Stand med Sverrig imod Frankrig. Alexander havde været meget vred paa England for Overfaldet paa Kjøbenhavn (1807), men nu lovede han at hjælpe Sverrig til at erobre Norge, for paa den Maade at give det Erstatning for Finland, som han havde taget. Saaledes blev der gjort Forberedelser, men Rusland maatte alligevel ene tage imod det første Stød af den uhyre franske Magt, og det var voldsomt. Napoleon samlede en Hær sammen fra alle sine forbundne paa over en halv Million Krigere, deriblandt alene fra Frankrig selv 275,000 Mand. Der gik som en hel Folkevandring gennem Tyskland ad Rusland til, og Napoleon havde sørget for udmærket Udrustning og Forsyning i alle Retninger; thi han oversaa intet og glemte intet. Til Dresden fulgte den unge Kejserinde ham (Maj 1812), og her mødte Kejseren af Østerrig, Kongen af Preussen og en stor Mængde andre Fyrster for at for-

sikre ham om deres Troskab og Hengivenhed. Det regnede ned med Hyldest fra alle Sider, og Folk trængte sig frem og ventede hele Dagen for blot at faa et Glimt af ham, saa de kunde sige, de havde set Tidsalderens store Mand. Fuld af stolte Forhaabninger og Tro paa sin Uovervindelighed afrejste han her fra til Hæren paa Grænsen for at sætte den uhyre Maskine i Bevægelse. I Königsberg holdt han Mønstring, tiltalte sine Soldater paa den sædvanlige Maade, og vakte deres Kamplyst ved at minde dem om Austerlitz og deres andre Sejrsdage. «Den anden polske Krig,» sagde han, «vil blive lige saa glimrende for de franske Vaaben som den første, og Fredden vil gjøre Ende paa den ulykkelige Indflydelse, Rusland i de sidste halvtresindstyve Aar har udøvet paa Europas Anliggender.» Han rykkede frem over Niemen og gjennebrød med Lethed Fjendens Forsvarslinje. Det var hans Ønske ved et afgjørende Slag at bringe Krigen til Ende saa hurtigt som muligt; men Russerne vilde netop det modsatte. De trak sig tilbage, i det de ødelagde Stæder, Landsbyer og Forraad paa deres Vej og lokkede Franskmandene ind i et øde Land, hvor de maatte lide Mangel paa alle Fornødenheder. I Wilna mødte udvalgte Mænd fra Polakkerne for af Napoleons egen Mund at høre, at det polske Rige skulde gjenoprettes i sin gamle Udstrækning. Kejseren svarede dem undvigende og kelede derved Polakkernes Iver for at støtte ham. Ved Smolensk, Nøglen til det indre Rusland, indtog den russiske Hær en fast Stilling, og Napoleon udbød: «Endelig har jeg dem»; men da han havde ofret 20,000 Mand paa at storme Byen, fandt han den øde og i fuld Brand, medens Russerne igjen trak sig tilbage. Vejene bleve mere og mere ufremkommelige, det uhyre øde Land mere og mere raat. De franske Generaler begyndte at blive betænkelige, og mørke Anelser steg frem i deres Sjæle; men Napoleon forsikrede dem, at de om faa Dage vilde høre Fjenden begjære Fred. Den russiske Hær var imidlertid ogsaa misfornøjet med denne uhæderlige Maade at føre Krig paa, og der ymtes om Forræderi, fordi Overanføreren var en Finlænder. Kejseren gav dem da en prøvet russisk Felt-herre til Anfører, og han stillede dem i Slagorden ved den lille Flod Moskva. Nu vare de Franskmandene overlegne i Antal. Saaledes kom det til Kæmpeslaget ved Moskva (6te og 7de Septbr.), det blodigste, som Histo-

rien kjendte siden Krudtets Opfindelse. Russerne kæmpede med yderste Haardnakkethed og Forbitrelse; men midt under Slaget forandrede Napoleon sin Angrebsplan og lod den tapre Marskalk Ney med Hovedstyrken foretage et frygteligt Angreb paa Midten af Fjendens Slagorden. Den blev gjennebrudt, og Slaget var vundet. Ney fik Hædersnavnet: Fyrste af Moskva. Den slagne russiske Hær trak sig tilbage igjennem Moskva og tog med sig fra Staden alle Embedsmænd, Besætninger, offentlige Kasser, Sprejter osv. Hele den formuende Del af Befolkningen bragte ligeledes deres Personer og rarlige Ejendom i Sikkerhed. Af 400,000 Mennesker bleve kun 30,000 fattige, syge og Forbrydere tilbage. Hidtil havde man anset den gamle Hovedstad, «Ruslands Jerusalem», for hellig og uindtagelig; denne Tro maatte nu opgives. Ni Dage efter Slaget holdt Napoleon sit Indtog i Moskva, men han fandt alle Døre og Vinduer lukkede og skaadede, og ingen Øvrighed kom for at udbede sig hans Naade. I de øde Gader hørtes kun Hærens Fodtrin. Børsen og enkelte Forraadshuse stode i Brand. Napoleon drog ind i Kreml, en gammel Fæstning, hvor Kejseren plejede at bo, naar han var i Staden. «Endelig er jeg i Moskva, i Kreml», udbød han, men hans Glæde var kun kort. Den næste Dag udbød der Ild paa mange forskellige Steder, og alle Forsøg paa Slukning bleve opgivne. Løsladte Forbrydere og andre Russere saas at fare omkring med Brande og udbrede Ilden. Napoleon havde paabudt Mandstugt, men det var ikke muligt at holde Soldaterne fra at plyndre omkap med den russiske Pøbel, og alle Slags Skjændselsgjerninger bleve øvede. Den anden Dag rejste sig en stærk Storm, som end mere forøgede Ildens Magt. Fra Vinduerne i Kreml betragtede Napoleon med et mørkt Blik det frygtelige Skuespil, og først da Flammerne paa alle Kanter ombølgede Slottet, forlod han det og drog til et Lystslot uden for Byen. I fem Dage rasede Ilden, da blev den dæmpet af et stærkt Regnskyl. De to Tredjedele af Byen vare lagte i Aske. Napoleon flyttede atter ind i Kreml og gav nu selv sine Soldater Lov til at plyndre i otte Dage. Derpaa indrettede man de tiloversblevne Huse til Bolig for Hæren paa bedste Maade, men det var nu umuligt at overvinde der formedelst Mangel paa Fødemidler. Hele Felttogsplanen var nu forstyrret. Napoleon holdt Krigsraad med sine Generaler. Han var selv stemt

for at opsøge Fjenden eller gaa til Petersborg, for der at kunne foreskrive Freden; men Generalerne raadede til strax at knytte Fredsunderhandlinger. Dette skete; men Russerne vare fast bestemte paa at drive Ødelæggelsesværket til det yderste. De trak Underhandlingerne i Langdrag og lokkede derved Napoleon til at forblive i Moskoven hel Maaned. Nu var det aldeles nødvendigt at tænke paa Tilbagetog. Det gik i Begyndelsen for sig med den største Orden, og de russiske Hære, som forsøgte at angribe, bleve overalt slagne tilbage; men inden man naaede til Smolensk, indfandt pludselig den russiske Vinter sig (6te Novbr.). Det sneede uafsladelig i to Døgn, og Kulden steg efterhaanden til 18 Grader. Nu opløste Hærens Orden sig. Vaabnene faldt af Hænderne paa de forfrosne Soldater. I enkelte smaa Hobe slæbte de sig frem for at søge Ly og Fødemidler. Mange bleve opsnappede af Kosakker eller bevæbnede Bønder og bortførte som Fanger. Hestene styrtede i Masser, og Folkene reves om Kjædet, der til Dels blev fortæret raat. Hver Nats Kulde krævede mangfoldige Offere. Af de 100,000 Mand, der droge ud af Moskoven, var neppe Halvdelen kampdygtig, da de om-sider naaede Smolensk. Her havde man lovet dem Ly og Hvile; men deres Haab blev skuffet; thi der var ingen Fødemidler, og da tillige to russiske Hære fra Syd og Nord trængte frem for at afskære dem, maatte de skyndsomst af Sted igjen. Marskalk Ney blev tilbage for at dække Hæren, og han blev virkelig afskaaren. Paa forskjellige Maader prøvede han paa at hugge sig igjennem, men blev overalt slaet tilbage. Endelig lykkedes det ham ad en Omvej at naa Hovedhæren under idelige Fægtninger og utrolige Mejsommeligheder. Napoleon udbrod: »Jeg har to hundrede Millioner i mit Skatkammer, og jeg vilde have givet dem alle for Marskalk Ney.« Dog var det værste endnu tilbage. Ved Overgangen over Floden Beresina (26de og 27de Novbr.) naaede den ødelagte Hærs Elendighed den højeste Grad af Rædsel. Napoleon havde ladet slaas to Broer over Floden, den ene til Kanoner og Vogne, den anden til Fodfolket. Den første gik snart itu og nu strømmede alle til den anden. Russernes Kanonkugler sloge ned i de tætte Masser og dreve dem fremad. De bevæbnede Skarer, der hidtil havde dækket Tilbagetoget, trængte frem og banede sig med Bajonetter og Sabler Vej imellem deres ubevæbnede Venner. Mange

styrtede sig i Vandet og forsøgte at svømme over, de fleste bleve revne bort af den svulmende Strøm. Da Russerne nærmede sig, maatte Broen til sidst stikkes i Brand, og de tilbageblevne, der ikke omkom i Flammerne eller Belgerne, maatte overgive sig som Fanger. — Strax efter denne Overgang forlod Napoleon Hæren og ilede gjennem Polen og Tyskland til Paris for at skaffe ny Hjælp imod de fremtrængende Russere og om mulig afværge det Uvejr, som han forudsaa der vilde bryde løs imod ham i Tyskland. Han ankom med nogle faa Ledsagere til sin Hovedstad den 18de December. Anførselen over de sørgelige Rester af den store Hær havde han overladt til Murat. De skrede frem uden Orden og Mandstugt, svøbte i hvad de kunde faa til Beskyttelse imod den frygtelige Kulde: Kvindepelse, Fløjelskaaber, Præstekjoler; paa Fødderne Bark, Halm eller Skind, snøret sammen med Remme eller Sejlgarn. Kun den tapre Ney holdt Modet oppe og kæmpede med de bedste Tropper mod Russerne for at frelse, hvad frelses kunde. Da man endelig naaede ind paa polsk Grund, var der omtrent 1000 væbnede og 20,000 vaabenløse, pjaltede Soldater tilbage.

Da Napoleon rykkede ind i Rusland, havde han stillet den preussiske Hjelpehær yderst paa venstre Fløj, den østerrigske paa højre. Østerrigerne gik frem med stor Langsomhed og Forsigtighed, saa at Napoleon med den store Hær snart var langt forud, og da denne var paa Tilbagetoget, trak den østerrigske Feltherre hjem ad, som det hed, for at dække Galitsien. Den preussiske General gik et Skridt videre; thi han sluttede paa egen Haand Vaabenstilstand med Russerne og lod dem fri Adgang til de preussiske Lande. Frederik Vilhelm misbilligede dette Skridt, da en Del af hans Lande endnu vare besatte af franske Tropper, og han befalede, at Generalen skulde stilles for en Krigsret; men det skete ikke, og snart vendte Bladet sig. Da de russiske Hære betraadte preussisk Grund, meldte de sig som Venner og Befriere og bleve modtagne som saadanne. Det gamle Forbund mellem Preussen og Rusland blev gjenoprettet (Febr. 1813) og Folket med Løfte om politisk Frihed opfordret til at ofre Liv og Gods i den »hellige« Kamp for Frihed og Fædreland. Og nu viste sig Frugten af Dydsforbundets stille Virksomhed; thi Folket rejste sig virkelig som én Mand. Studenterne gik i Spidsen, og Ungdommen af alle

Stænder ilede frivillig til Fanerne. Alle Vegne dannedes Foreninger, i hvilke Mænd og Kvinder kappedes om at bringe Offere. Aviserne indeholdt bestandig ny Opfordringer, og utallige Viser opflammede Haabet om det tyske Folks Gjenfødelse og priste Æren af at være med til at afryste Fremmedherredømmets Aag. Napoleon paa sin Side havde imidlertid udfoldet hele sin mægtige Aands Kraft for at gjenvinde sin Overmagt og hævde sit Herredømme. For at vinde Stemningen i den katholske Kirke forligte han sig med Paven, dog kun halvt; thi han vilde ikke give Kirkestaten tilbage. Ligeledes gjorde han smaa Indrømmelser til Folkefriheden; men de tjente egentlig kun til at vise, hvor lidt Frihed han vilde taale. Derimod lykkedes det ham at opflamme Franskmændenes krigerske Æresfølelse, og dette var nok til at faa en betydelig Hærsstyrke paa Benene. I utrolig kort Tid fik han det ganske unge Mandskab samlet og nogenlunde indøvet. Medens hans Tropper i Tyskland langsomt trak sig tilbage over Elben, var han igen rustet og stod kampfærdig midt iblandt dem. Han rykkede nu frem og sejrede over Preusserne og Russerne ved Lützen (2den Maj) og Bautzen (21de Maj), men mærkede, at Krigen nu havde en anden Art end tidligere; thi han tog ingen Fanger eller Kanoner, mistede lige saa mange Folk som Fjenden og saa denne efter Slagene indtage ny fordelagtige Stillinger. Han ønskede Fred, og Modstanderne ønskede Tid til yderligere at ruste sig og vinde Forbund. De bleve derfor enige om en Maanedes Vaabenstilstand. Østerrig frasagde sig sit tidligere Forbund med Frankrig og optraadte nu som mæglende Magt; men hemmeligt indgik det i en nøje Forbindelse med Preussen, Rusland, England og Sverrig for at tvinge Napoleon, naar han ikke vilde indrømme dem deres Fordringer, og det vidste de forud, at han ikke vilde. Den kloge østerrigske Minister, Grev Metternich, skulde underhandle med Napoleon og indfandt sig hos ham i Dresden. Da han efter mange Omsvøb kom frem med Østerrigs Fordring, som gik ud paa, at han skulde opgive sin hele Magt uden for Frankrig, svarede Napoleon heftigt: „Jeg skal altsaa uden Sværds slag, efter eders Befaling, rømme Evropa og føre mine sejrrie Legioner med omvendt Gevær bag ved Rhinen, Alperne og Pyrenæerne! I det Øjemed har min Svigerfader altsaa sendt Dem her hen? Han vil altsaa forvise sin Datter og sin

Dattersøn til en lemlæstet Trone? Metternich, hvor meget har England betalt Dem for at spille denne Rolle imod mig? — Paa disse Ord fulgte en dyb Tavshed, under hvilken de gik med stærke Skridt frem og tilbage. Kejseren tabte sin Hat, og Ministeren lod den ligge, til han selv tog den op. — Napoleon indsaa nu, hvad han ikke havde ventet før, at Østerrig vilde slutte sig til hans Fjender. Vel blev der berammet en Sammenkomst af Magterne i Prag for at forhandle om Fred; men enhver vidste, at den ikke vilde føre til noget. Altsaa skulde Sværdet paa ny gøre Udslaget, og nu traadte Østerrig aabenlyst frem paa Krigsskuepladsen ved at erklære Napoleon Krig. — Nu stode da tre store Hære slagfærdige imod Napoleon. Dertil kom endnu fra Pommern Bernadotte med 15,000 Mand og en fransk Generals Erfaring. Han og Blücher, der havde kæmpet mod hinanden i Lübeck, rakte nu hinanden Haanden. Endelig kom endnu Moreau tilbage fra Amerika for ved Kejser Alexanders Side at kæmpe mod sin Fjende Napoleon og sine egne Landsmænd. Det første Sammestød skete ved Dresden, som de forbundne Hære med stor Overmagt søgte at overrumple (27de og 28de Avgust 1813). Den svage franske Hær forsvarede sig i Forstæderne og afslog under Murat flere heftige Angreb. Da ankom om Aftenen (27de) Napoleon i Spidsen for sin Garde og betydelige Stridskræfter. Han blev modtaget med Jubel ikke blot af sin betrængte Hær, men af Stadens Indbyggere, der med Beundring betragtede Gardens krigerske Holdning. Den næste Morgen havde han hele sin Hær i Orden, brød frem til Angreb og kastede Fjenden ud af alle Stillingerne. „Kejseren er i Dresden“, hed det i de forbundnes Hovedkvarter, „vi maa tænke paa at samle os igjen.“ Blandt denne Dags Offere var Moreau, der fik begge sine Ben skudte af og af Kosakker blev baaren ud af Slaget. Han døde sex Dage efter i en lille Kjøbstad mellem de bøhmiske Bjerge. Napoleon udlagde hans Død som et Tegn paa, at han havde de himmelske Magter paa sin Side; men Udfaldet af Kampen viste snart det modsatte. Sejren ved Dresden blev ikke saa afgjørende, som Napoleon havde ventet; thi en Hær, han afsendte for at afskære Vejen til Bøhmen, blev omringet og tagen til Fange, og en anden under Ney, der skulde gaa til Berlin, blev slagen af Preusserne og maatte med stort Tab trække sig tilbage. Den slagne Hær havde

lykkelig samlet sig i Behmen, og September Maaned brugtes til at forberede et nyt Hovedslag. Napoleon saa sig nødt til at forlade Dresden. Han trak sig hen imod Leipzig, og i Omegnen af denne Stad stod da de Slag, som tilsammen ere kaldte Folkeslaget ved Leipzig (16de til 19de Oktober). De forbundnes Hær var 300,000 Mand stærk, Napoleons næppe 200,000 Mand. Alligevel havde han de første Dage Overmagten; men paa den tredje Dag (18de) gik det sachsiske Rytteri og hele den württembergske Hær over til Fjenden. Napoleon var alle Vegne og søgte at udfylde Hullerne med sine Franskmænd, som kæmpede med stor Tapperhed. Da hans Folk begyndte at fattes Munition, besluttede han at trække sig tilbage. Fjenden trængte paa fra alle Sider, og der opstod en frygtelig Kamp i Staden Leipzig. Ved en Misforstaaelse blev Broen over Elster-Floden sprængt for tidlig, hvorved mange omkom, medens omtrent 10,000 bleve afskaarne og fangne. Først ved Erfurt fik Napoleon Samling paa sin Hær og kunde tiltræde et ordentligt Tilbagetog mod Rhinen, dog skulde han ogsaa her møde Fjender. Baiern havde nemlig kort før Slaget ved Leipzig nølende indgaaet Forbindelse med de forbundne, og aldrig saa snart kom Efterretningen om Nederlaget, før den bayerske Hær forenede sig med Østerrigerne, som stode over for den, og ilede ad Rhinen til for at afskære Franskmændene Tilbagetog. Ved Hanau indtog de en fast Stilling; men Napoleon drev dem ved to Dages heftig Kamp bort der fra og gik over Rhinen ved Mainz. Endnu havde han en Hær paa henved 60,000 Mand. Imidlertid rykkede de forbundnes Hær langsomt fremad i Tyskland. Rhinforbundet opløste sig, og de tyske Fyrster kappedes om at være med for at faa Del i det Bytte, der skulde fravristes den stolte Erobrer, og vinde deres tabte Lande tilbage. Under denne Fremrykning var det, at Bernadotte gik op i Holsten og tvang den danske Regering til Freden i Kiel (Jan. 1814). Endnu tidligere var en østerrigsk Hær gaaet ind i Holland, hvor den rejste en Opstand imod det franske Herredømme. Prinsen af Oranien blev kaldet tilbage og udnævnt til Konge under Navn af Vilhelm I. De svage franske Besætninger trak sig bort og søgte kun at opholde Fjenden saalænge som muligt.

Napoleon arbejdede i Paris paa at samle Kræfter til den sidste afgjørende Kamp; thi endnu fandt han det ikke

nødvendigt at give efter, og det kunde han mindst af alt i Verden. I den lovgivende Forsamling vovede man at ytre sig imod hans uindskrænkede Herredømme, men det fandt han yderst uforkammet i et saadant Øjeblik, og han opløste Forsamlingen med haarde Bebrejdelser. «I ere kun valgte for de enkelte Kredse, men jeg er hele Folkets Repræsentant», sagde han blandt andet, «jeg er i Spidsen, fordi Statsforfatningen behager mig. Vilde Franskmændene have en anden Forfatning, som ikke fandt mit Bifald, saa vilde jeg sige dem, at de maatte se dem om efter en anden Hersker. Jeg trænger mindre til Frankrig end Frankrig til mig.» Han paalagde ny Skatter og gjorde ny Udskrivninger til Hæren, skjønt Landet var saa udtømt, at halvvoxne Drengene maatte tages til Soldater. — Efter omhyggelige Forberedelser og frugtesløse Fredsunderhandlinger brød Evropeas Hære fra alle Kanter ind over Frankrigs Grænser. Nyaarsnat gik Blücher med Preusserne over Rhinen, allerede tidligere havde Russere og Østerrigere sat sig i Bevægelse gennem Elsas og Schweiz, de skulde mødes i Champagne for at gaa til Paris. Fra Italien kom Østerrigere og Neapolitanere; thi Murat havde efter Slaget ved Leipzig forladt sin Svoger og forenet sig med hans Fjender i Haab om derved at redde sin Krone. Fra Spanien trængte Wellington med Spaniere og Portugisere over Pyrenæerne. — Napoleon gik med sin til Dels uøvede Hær mod den uhyre Overmagt og udfoldede hele sin vidunderlige Feltherredygtighed. Han angreb snart den ene Hærafdeling, snart den anden og vandt glimrende Sejre, men det kunde ikke forslaa. Endnu blev der underhandlet om Fred, og man tilbød ham Frankrig med de gamle Grænser, men han tog ikke derimod; hellere vilde han sætte alt paa Spil og vove et dristigt Skridt. Han besluttede at trænge ind imellem de fjendtlige Hære, angribe dem bag fra og rejse en Landstorm i de Provinser, der i det haarde Vinterfelttog vare medtagne af det frygtelige Hærtog. Saaledes haabede han at tvinge Fjenden til at vende om; men det lykkedes ikke. De store Hære fortsatte deres Tog til Paris, og Afgjørelsens Time nærmede sig. Napoleon havde haabet, at Hovedstaden vilde forsvare sig selv, men Stemningen var ikke derfor. De fornemste Embedsmænd med Talleyrand i Spidsen indløde sig i Underhandlinger med Fjenden, som erklærede, at Kampen kun gjaldt Napoleon, ikke Frankrig. En lille

Hær kæmpede heltmodig uden for Paris, men maatte nødvendig bukke under, og Staden overgav sig. Den 31te Marts holdt Kejseren af Rusland og Kongen af Preussen i Spidsen for 200,000 Mand et glimrende Indtog i Paris. Det kongeligssindede Parti i Staden havde allerede sat sig i Bevægelse, og en Skare til Hest med hvide Faner var dragen igjennem de fornemmere Kvarterer med Raabet: «Leve Kongen, leve Bourbonerne!» De fik snart flere med sig, og Kvinder viftede med hvide Lommeterklæder fra Vinduerne. Derimod viste Mængden i Gaderne en truende Holdning; men da nu det store Indtog holdtes, ophørte al videre Modstand, og det saa ud, som om hele Paris var vel fornøjet med at faa Bourbonerne tilbage.

Saa snart Napoleon havde indset sin Vildfarelse, vendte han om for at komme sin Hovedstad til Hjælp. Han tilbagelagde med sin Garde 15 franske Mile paa en Dag, alligevel gik det ham for langsomt. Han kastede sig i en Postvogn og ilede af Sted for dog selv at naa til Paris og forhindre Stadens Overgivelse ved en fortvivlet Modstand. Han kom nogle Timer for silde. Om Aftenen den 31te Marts naaede han et højt Sted, hvorfra han kunde se hen over Staden. Hele Egnen var oplyst af den forbundne Hærs Vagtild. Endelig fik han sikker Efterretning om Overgivelsen. Nu kjørte han til Fontainebleau, hvor hans tilbageblevne Hær efterhaanden samledes om ham. De yngre Officerer vare rede til endnu at gaa frem til Sejr eller Død med deres store Kejsere; men Marskalkerne satte sig derimod og bade ham indstændigt at bøje sig for Nødvendigheden og takke af. Marskalk Marmont, der havde kæmpet tappert ved Paris, var traadt i Forbindelse med Sejrherrerne. Nu førte han sine Tropper bort fra Napoleon og tog Stilling bag ved den østerrigske Hær. Soldaterne troede, at de gik imod Fjenden, og bleve rasende, da de hørte Sammenhængen; men nu lod Tingen sig ikke forandre. Da Napoleon fik dette Skridt at vide, udbød han: «Den utaknemlige, han vil være ulykkeligere end jeg.» Endelig maatte Napoleon bøje sig for den haarde Nødvendighed. Han underskrev et Forlig, hvori han frasagde sig Frankrigs og Italiens Kroner, imod at de tre Magter sikrede ham, hans Gemalinde og Slægtninge den Rang og Titel, de hidtil havde baaret, og tilstode ham Herredømmet over Øen Elba med to Millioner Francs aarlige Indtægter. Hans Gemalinde og Søn skulde frem-

deles have Hertugdømmet Parma, hans Familie 2½ Million Francs om Aaret og alle dens Godser, hans fraskilte Gemalinde Josephine en Million Francs om Aaret og hans Stifsen Eugen et Fyrstendømme uden for Frankrig. — Efter en inderlig rørende Afsked fra sin gamle Garde, hvis Taarer flød ved Skilsmissen fra den beundrede Kejsere, deres Afgud, afrejste Napoleon til Elba, og gjennem hele Frankrig ledsagedes hans Vogn af Raabet: «Leve Kejseren!» Kejsersinde Marie Lovise fulgte med sin Fader til Wien med sin lille Søn, der ved sin Fødsel havde faaet Titel af «Konge af Rom». — I Paris havde man imidlertid indkaldt Ludvig XVI's Broder, som opholdt sig i England. Han besteg Tronen under Navn af Ludvig XVIII og regnede sin Regeringstid fra 1795, da hans Brodersøn Ludvig XVII var død som Barn. Frankrig fik sig atter en ny Forfatning, denne Gang med to lovgivende Kamre efter engelsk Mønster. Rigets Grænser bleve omtrent, som de vare 1792, og af England fik det de fleste af sine Besiddelser tilbage. Saaledes blev Freden sluttet i Paris 30te Maj 1814.

I denne Pariserfred var tillige bestemt, at der skulde holdes et stort Fyrstemøde (Kongres) i Wien for at tage Bestemmelse om Fordelingen af de Lande og Folk, Napoleon havde tumlet omkring med. To Kejsere, fire Konger og Ministre fra næsten alle Evropas Lande mødte her først i Oktober. Denne Maaned gik hen med Forberedelser og Festligheder, saa Forsamlingens Spøgefugl paa Spørgsmaalet om, hvorledes det gik i Wien, svarede: «Det gaar slet ikke, men danser.» Forhandlingerne aabnedes den 1ste November, og Metternich havde Forsædet. Der viste sig snart Vanskeligheder, og man kunde ikke blive enig om Løsning af Spørgsmaalene. Kejsere Alexander forlangte for sin Del hele Polen, og Preussen vilde da til Erstatning for de polske Lande have hele Kongeriget Sachsen. Kongen af Sachsen var tagen til Fange i Leipzig, og man mente nu, at han passende kunde afsættes til Straf for at have været tro imod Napoleon. De andre Magter vilde ikke unde Rusland og Preussen saa store Udvidelser og gjorde gjældende, at man var kommen sammen for at gjenindsætte, ikke for at afsætte de lovlige (legitime) Fyrster. Talleyrand fik et Forbund oprettet imellem England, Østerrig og Frankrig for at modsætte sig de andres Fordringer. Man begyndte paa begge Sider at ruste sig.

Kejser Alexander opfordrede Polakkerne til at rejse sig for deres politiske Tilværelse, og hans Minister truede Forsamlingen med, at 8 Millioner Polakker vilde væbne sig for deres Nationalitet. Saaledes trak mærke Skyer sammen, men de bleve pludselig spredte som ved et Lyn, da der kom Efterretning om, at Napoleon var kommen tilbage.

Denne havde paa Elba vedligeholdt Forbindelse med sine Venner i Frankrig. Han havde erfaret, at der var stor Misfornøjelse med den ny Regering. Bourbonerne søgte saa meget som muligt at komme tilbage til det gamle Regimente. Skarer af udvandrede Adelsmænd vare vendte tilbage og førte det store Ord ved Hoffet. De gjorde Fordring paa at gjenindsættes i deres Godser og Rettigheder, hvorved der opstod Frygt hos mange af de nuværende Ejendomsbesiddere og hos Benderne. Den store Mængde gamle Soldater, som vendte tilbage fra Fangenskab eller fremmede Fæstninger, afskyede de ny Forhold. De bleve desuden tilsidesatte og længtes inderlig efter den gamle Hædersbane under Kejseren. Alt dette vidste Napoleon, og da han nu tillige hørte om Uenigheden i Wien, greb han med utaalmodig Higen Lejligheden til at vise sig igjen paa den store Skueplads. Et Paaskud havde han, i det de lovede Pengesummer ikke vare komne til ham. Altsaa indskibede han sig, undgik med sit gamle Held de engelske og franske Krydsere, der skulde bevogte ham, og landede (1ste Marts 1815) med 8000 Mand af sin Garde paa Frankrigs Kyst i Nærheden af Byen Cannes. Han begav sig strax paa Vejen til Paris, og alle Vegne jubeled Befolkningen ham i Møde. De enkelte Troppeafdelinger, han traf paa, kastede den hvide Fane og gik over til den trefarvede og den stolte Ørn. Da han (11te Marts) drog ind i Lyon, saa han sig i Spidsen for en Hær paa 20,000 Mand. — Ved den første Efterretning om Landgangen tog Ludvig XVIII Sagen let. Han erklærede Napoleon fredløs og befalede alle Øvrigheder saa vel som alle gode Franskmand at hænge den dumdristige Æventyrer; men han maatte snart erkjende, at det var Alvor. Der blev da i Hast samlet en Hær sammen, og den fik Marskalk Ney til Befalingsmand; men Soldaterne løb tropvis bort fra den hvide Fane for at op- søge Kejseren, og da Marskalken til sidst stod Ansigt til Ansigt med Napoleon, blev han selv overvældet af sin

Følelse og sank i sin Kejsers Arme, medens Resten af Hæren jublende styrtede imod deres Kammerater. Napoleon holdt sit Indtog i Paris (20de Marts). Dagen før var Ludvig XVIII flygtet til Fæstningen Lille, hvorfra han siden begav sig til Gent for at afvente Begivenhederne.

Napoleon havde altsaa paa ny overtaget Regeringen i Frankrig; nu gjaldt det om at sikre sig den. Til det franske Folk erklærede han, at han vilde hævde de Friheder og Rettigheder, det havde tilkæmpet sig med saa store Offere; men da Forfatningen nu igjen skulde forandres, var han saa sparsom med at tildele Frihed, at enhver saa, han blev aldrig mere Frihedens Mand, og det blev derfor kun Hæren, der var ham fuldkommen hengiven. Med de fremmede Magter var det ham af Vigtighed at bevare Freden for det første, hvorfor han gav dem den Forsikring, at han ganske havde opgivet Tanken om det store Kejserdømme, nejagtig vilde overholde Pariserfreden og kun regere for at fremme sit Folks Lykke; men de vilde aldeles ikke indlade sig med ham. I Wienerforsamlingen var pludselig al Uenighed ophørt, og den eneste Tanke var igjen den fælles Kamp imod Napoleon. De erklærede ham fredløs som Verdens-Rolighedens Forstyrrer, overantvordede ham til offentlig Forfølgelse og beredte sig til at fuldbyrde den strænge Dom. Nu skulde han da paa ny væge sig imod hele Evropa.

Endnu før Napoleon havde ganske opgivet at faa Fred, blussede Krigen op i Italien. Murat følte sig usikker i sin Besiddelse af Neapels Krone, da Bourbonerne ikke vilde erkjende ham som retmæssig Konge. Da han hørte om Napoleons lykkelige Tilbagekomst, besluttede han at foretage et dristigt Skridt. Han erklærede sig for Italiens Befrier fra det fremmede Herredømme og brød op med sin Hær for at udjage Østerrigerne. Han havde haabet, at Italienerne skulde rejse sig i Masse, men dette Haab slog ham aldeles fejl. Derimod mødte han ved Tolentino i Kirkestaten en overlegen østerrigsk Hær, der trods al hans egen Tapperhed og Dygtighed tilføjede ham et fuldstændigt Nederlag. Paa Tilbagetoget opløste hans Hær sig, han saa sig forladt af alle og flygtede til Frankrig for at tilbyde Napoleon sin Tjeneste. Denne afviste ham med Foragt og tillod ham ikke en Gang at komme til Paris. Nu vankede han en Tid omkring i Søalpernes Dale. Efter

Napoleons Fald kom han til Corsica, hvor han fik samlet en Flok Æventyrere for endnu en Gang at forsøge paa at gjenvinde sin Trone. Hans Skib blev af Stormen forslaaet til Calabrien, hvor Stemningen var ham mindst gunstig. Han blev tagen til Fange af Kong Ferdinands Folk, stillet for en Krigsret og skudt.

Medens dette foregik i Italien, havde mere end en Million Fjender sat sig i Bevægelse imod Frankrigs Grænse. I Belgien stod en preussisk Hær under Blücher og en engelsk under Wellington. Napoleon besluttede at kaste sig over dem, inden de fik Forstærkning. Han sejrede over Preusserne ved Ligny, og to Dage efter (18de Juni) mødte han Englænderne ved Waterloo. Her kæmpede han for sin Skæbnes endelige Afgjørelse, og Kampen var frygtelig. Med urokkelig Standhaftighed modstod Wellington og hans Hær de Franskes Stormløb. Til sidst begyndte hans Stilling at blive betænkelig, og han stod i Begreb med at ordne et Tilbagetog; da ankom Preusserne paa Valpladsen. Det var lykkedes Blücher paa Tilbage-toget at undgaa den Hær, Napoleon havde sat til at iagttage ham, og saaledes kom han netop i rette Tid for at gjøre Udslaget i Kampen. Da Napoleon saa Preusserne rykke frem, stormede han endnu en Gang med al sin Kraft løs paa de engelske Rækker, men de stode som Mure; thi ogsaa her havde man bemærket Blüchers Ankomst. Da nu denne gjorde Angreb, lod ogsaa Wellington sine Skarer rykke frem. De udmattede Franskmænd kunde ikke længer holde Stand, og der opstod en skrækkelig Forvirring. Napoleon styrtede sig midt ind i Kampen og søgte Døden iblandt sin Garde. Angreben fra alle Sider blev denne opfordret til at overgive sig, men de brave Krigere svarede med de bekjendte Ord: «Garden dør, men overgiver sig ikke». Den banede sig Vej igjennem Fjendens Skarer og rev Kejseren bort med sig. Slaget var tabt, og den franske Hær opløste sig i vild Flugt. Om Aftenen d. 20de Juni ankom Napoleon tredje Gang som Flygtning til sin Hovedstad. Endnu tænkte han paa at lade sig udnævne til Dictator for at samle hele Frankrigs Magt til Modstand; men det lod sig ikke gjøre. Den listige Fouché, der havde været hans Politimester og al Tid havde spillet dobbelt Spil, ophidsede Frihedsmændene i Rigsdagen imod ham. Her dukkede ogsaa Lafayette op igjen efter 22 Aars Tavshed. Han var, som Napoleon

tidligere havde udtrykt sig, «endnu bestandig den gamle.» Paa hans Forslag erklærede Rigsdagen sig for uoploselig og vedvarende, kaldte Ministrene til Regnskab og ned-satte et Udvalg, som skulde sørge for Fædrelandets Frælse. Dermed var Kejseren egentlig afsat, og han fandt sig i at takke af til Gunst for sin Søn, den unge Napoleon, som var i Wien. Da imidlertid de fjendtlige Hære rykkede frem imod Paris, tilbød han sin Tjeneste som General; men Frihedens Vogtere turde ikke mere betro ham Befaling over Hæren. For ikke at falde i sine Fjenders Hænder forlod han Paris og rejste til Rochefort, hvor to Fartejer laa færdige for at føre ham til Amerika. Engelske Krydsere holdt Havnen spærret, og han vilde vanskelig være sluppen bort. En dansk Sømand tilbød at ville skaffe ham hemmelig bort paa sit Skib, men han afslog det med den Bemærkning, at hans Liv nu var Verden til alt for liden Nytte, til at han skulde udsætte nogen for Fare for sin Skyld. Endelig besluttede han at betro sig til Englændernes Højmodighed. Han skrev et Brev til Prinsen af Wales, der regerede for sin sindssvage Fader, Georg III. Heri hed det: «Jeg kommer ligesom Themistokles for at sætte mig ved det britiske Folks Arne. Jeg stiller mig under Beskyttelse af dets Love og forlanger denne Beskyttelse af Deres Kongelige Højhed som den mægtigste, standhaftigste og ædelmodigste af mine Fjender.» Han gik altsaa ombord paa en engelsk Fregat og lod sig føre til England; men hos den engelske Regering sejrede den politiske Beregning over Højsindet, og man mente ikke, den fredløse Mand kunde forlange Gæstfrihed eller Skaansel. Efter Aftale med de forbundne Fyrster lode de ham bringe til den ensomme Klippe St. Helena for der midt ude i Atlanterhavet at have ham i sikker Forvaring. Da han for sidste Gang øjnede Frankrigs Kyst, udbredte han sine Arme imod den og sagde: «Far vel, du de tapres Land! far vel, kjære Frankrig! Havde der været nogle Forrædere færre, vilde du endnu have været Verdens Herre.» Nogle faa trofaste Venner fulgte ham i Landflygtighed. Blandt dem er Grev Bertrand især bleven bekjendt, medens hans engelske Bevogter Hudson Lowe er bleven berygtet for sin hjærtelese Haardhed og sine smaalige Drillerier imod den værgeløse Kæmpe. Paa St. Helena beskæftigede Napoleon sig med at nedskrive sit Livs Mærkværdigheder, men han havde

intet, der kunde erstatte ham det virksomme Liv og Tabet af hans Verdensherredømme. Langsomt sygnede han hen og døde efter 6 Aars Forløb (5te Maj 1821). Hans Ønske var at blive begravet ved Seinens Bred midt iblandt Franskmændene. Det blev opfyldt 1840, da hans Lig blev hentet fra St. Helena og med stor Højtidelighed hensat i Invalidernes Kirke i Paris.

Faa Dage efter at Napoleon havde forladt Paris, rykkede Preusserne ind i Staden. Ludvig XVIII blev gjenindsat og sluttede den anden Pariserfred, hvorved Frankrig maatte afstaa Savoiën og Nizza, betale 700 Millioner Francs i Krigsomkostninger samt forpligte sig til i fem Aar at underholde en Forbundshær paa 150,000 Mand, der besatte en Del af Frankrig for at holde Ro-ligheden vedlige. — Wienerforsamlingen fortsatte sine Arbejder med at fordele Evropas Lande, og der bestemtes, at Rusland skulde have de preussisk-polske Lande (undtagen Posen) som et Kongerige, og Preussen til Erstatning Halvdelen af Kongeriget Sachsen samt Rhinprovin-sen og Westphalen. Østerrig skulde have Illyrien, Tyrol, Salzburg, Østgalitsien samt det lombardisk-venetianske Kongerige og Dalmatien. Belgien og Luxemburg kom til Kongeriget Nederlandene. Baiern og Hannover bleve udvidede, og det sidste ophøjedes til et Kongerige. Schweiz blev gjort til en neutral Stat. I Italien fik de fordrevne Fyrstefamiljer deres Lande tilbage. Genua og Savoiën gik til Sardinien, og Kirkestaten blev gjenoprettet. Derimod var der ikke Tale om at tilbagegive Sverrig Finland eller Danmark Norge. England beholdt de maltesiske Øer, Helgoland og Beskyttelsesret over de joniske Øer. — Tysklands Enhed, som Folkestemmen krævede, blev der ikke noget af, da den ikke kunde forenes med Fyrsternes Rettigheder og Selvstændighed. Derimod stiftedes det tyske Forbund, hvori hver Stat skulde være selvstændig, og de fælles Anliggender forhandles paa en Forbunds-dag i Frankfurt. Frihed, som Regeringen havde lovet Folket for dets frivillige Offere i Frihedskrigen, kunde man heller ikke bekvemme sig til at give. Der blev kun bestemt, at der skulde indføres Stænderforfatning i de tyske Stater. — Saaledes var den store Revolution fuldstændig endt, og for fremdeles at holde den nede, sluttede Kejserne i det græsk-katholske Rusland og det romersk-katholske Østerrig og Kongen i det protestantiske Preussen et Forbund, som

de kaldte den hellige Alliance. De forpligtede sig til at leve i broderlig Enighed, regere deres Folk kristeligt og holde dem til Udevelse af alle kristelige Pligter. Dette Forbund blev efterhaanden tiltraadt af alle evropæiske Magter undtagen England, Paven og Porten. I England passede det ikke til den fri Forfatning, Paven kunde ikke erkjende nogen anden kristelig Enhed end Kirkens, og Porten kunde selvfølgelig ikke være med i et kristeligt Forbund. Det viste sig snart, at Bindeledet var ikke Kristentroen, men de gamle Fyrstehuses fælles Frygt for den Gjæring, som gik igjennem Folkene, og som kommer frem i det nittende Aarhundredes Kamp for Frihed og Folkelighed (Nationalitet).

De vigtigste Aarstal

i den nyere Tids Historie til 1815.

A. Det 16de Aarhundrede.

Det aandelige Livs Opvaagnen.

1492	Granadas Indtagelse. Amerikas Opdagelse.
1498	Vasco de Gama lander i Kalikut.
1517	Reformationens Begyndelse.
1519	Karl V bliver Kejser.
1521	Rigsdagen i Worms.
1523	Gustaf Vasa bliver Konge.
1526	Fred i Madrid mellem Karl V og Frands I.
1530	Den augsburgske Trosbekjendelse.
1531	Zwingli falder ved Kappel.
1540	Jesuitordenen stiftes.
1546	Luthers Død. Den schmalkaldiske Krig.
1547	Slaget ved Mühlberg.
1555	Religionsfred i Augsburg.
1558	Karl V's og Maria af Englands Død.
1564	Calvins Død.
1572	Bartholomæusnatten.
1579	Foreningen i Utrecht.
1580	Portugals Forening med Spanien.
1589	Henrik IV bliver Konge.
1603	Dronning Elisabeths Død. England og Skotland forenes.
1610	Henrik IV's Død.

B. Det syttende Aarhundrede.

Kamp for aandelig og borgerlig Frihed. Enevælden i Ludvig XIV's Tid.

1611	Gustaf Adolf paa Tronen.
1618	Trediveaarskrigen begynder. Kirkeforsamling i Dortrecht.
1629	Fred i Lübeck.
1632	Gustaf Adolf falder ved Lützen.
1643	Ludvig XIV's Tronbestigelse.
1648	Den westphalske Fred.
1649	Karl I's Henrettelse.
1658	Cromwells Død.
1660	Karl II's Gjenindsættelse. Enevoldsamagten i Danmark.
1688	Jakob II fordrives, Vilhelm III Konge.
1700	Den spanske Avesølgkekrig.
1713	Fred i Utrecht.
1715	Ludvig XIV's Død.

C. Det attende Aarhundrede til 1815.

Vantro og Aandløshed (Materialisme) tager Overhaand og
naar sin Højde i den franske Revolution.

1700	Den store nordiske Krig.
1701	Preussen bliver et Kongerige.
1709	Slaget ved Pultava.
1718	Karl XII's Død.
1725	Peter den stores Død.
1740	Frederik II Konge i Preussen. Den østerrigske Arvefølgekrig.
1748	Fred i Aachen.
1756	Syvaarskrigen begynder.
1762	Katharina II paa Tronen.
1772	Polens første Deling.
1774	Fred i Kutschuk Kainardschi. Nordamerikanernes Opstand.
1783	Fred i Versailles.
1789	Den franske Revolution begynder.
1790	Joseph II's Død.
1792	Frankrig i Krig med Østerrig og Preussen. Bliver Republik. Gustaf III's Mord.
1793	Ludvig XVI's Henrettelse. Første Forbundsrig. Polens anden Deling.
1794	Robespierres Fald.
1795	Directoriet. Fred i Basel. Hollands Erobring. Polens tredje Deling.
1796	Napoleons Felttog i Italien. Katharina II's Død.
1797	Fred i Campo Formio.
1798	Tog til Ægypten. 2den Forbundsrig.
1799	Bonaparte kommer tilbage, bliver Førsteconsul.
1800	Slag ved Marengo.
1801	Fred i Luneville. Kejser Pouls Død. Alexander I.
1802	Fred i Amiens.
1803	Krigen med England begynder igjen.
1804	Napoleon bliver Kejser.
1805	Tredje Forbundsrig. Slag ved Trafalgar og Austerlitz. Fred i Presburg.
1806	Rhinforbundet. Krig med Preussen. Slag ved Jena.
1807	Fred i Tilsit.
1808	Joseph Napoleon Konge i Spanien.
1809	Krig med Østerrig. Fred i Wien.
1810	Holland indlemmes. Napoleon ægter Marie Lovise.
1812	Tog til Rusland.
1813	Slag ved Lützen, Dresden og Leipzig.
1814	Napoleon til Elba. Ludvig XVIII Konge. 1ste Pariserfred. Wienermødet.
1815	Napoleon kommer tilbage. Slag ved Waterloo. 2den Pariserfred.

Indhold.

	Side.
Overgangstiden	5.
Reformationen eller Kirkefornyelsen	28.
Morten Luther	29.
Den schmalkaldiske Krig	46.
Karl den femtes Krige med Tyrkerne og Frands den første	49.
Reformationen i Schweiz og Frankrig	56.
England i Reformationstiden	72.
Nederlandenes Frihedskamp	88.
Spanien og Portugal under Phillip den anden. Jesuiterne	94.
Blik paa Norden i Reformationstiden	98.
Trediveaarskrigen	102.
Sverrig efter Trediveaarskrigen	122.
Holland efter Frihedskrigen	126.
Det stuartske Kongehus i England	131.
Frankrig under Ludvig den fjortende	167.
Pietismen i Tyskland og Kampen med Tyrkerne	179.
Peter den store og Karl den tolvte	183.
Preussen	196.
Katharina den anden. Joseph den anden	208.
Polens Undergang	216.
Gustaf den tredje. Struense	221.
England, Amerika og Østindien	229.
Den franske Omvæltning (Revolution).	240.
Napoleon Bonaparte	266.